

Romanoslavica XLV

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA**

Catedra de limbi slave

Catedra de filologie rusă

ROMANOSLAVICA XLV

**Volumul cuprinde lucrările prezentate la sesiunea științifică internațională
„Slavistica românească. Tradiții și perspective”, dedicată centenarului
nașterii profesorilor I.C. Chițimia și Pandelescu
București, 3-5 octombrie 2008**

**Editura Universității din București
2009**

Romanoslavica XLV

Referenți științifici: prof.dr. Tiberiu Pleter
conf.dr. Mariana Mangiulea

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Constantin Geambașu, prof.dr. Mihai Mitu, conf.dr. Mariana Mangiulea,
Prof.dr. Antoaneta Olteanu (redactor responsabil)

COMITETUL DE REDACȚIE:

Acad. Gheorghe Mihăilă, membru corespondent al Academiei Române, prof.dr. Virgil Șoptereanu, cercet.dr. Irina Sedakova (Institutul de Slavistică și Balcanistică, Moscova), prof.dr. Mieczysław Dąbrowski (Universitatea din Varșovia), prof.dr. Panaiot Karaghiozov (Universitatea „Kliment Ohridski”, Sofia), conf.dr. Antoni Moisei (Universitatea din Cernăuți), prof.dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Dorin Gămulescu, prof.dr. Jiva Milin, prof.dr. Ion Petrică, prof.dr. Onufrie Vințeler, asist. Camelia Dinu (secretar de redacție)

Tehnoredactare: prof.dr. Antoaneta Olteanu

© Asociația Slaviștilor din România (Romanian Association of Slavic Studies)
kgeambasu@yahoo.com
mariana_lls@yahoo.com
antoaneta_o@yahoo.com

IMPORTANT:

Materialele nepublicate nu se înapoiază.

Romanoslavica XLV

LINGVISTICĂ

Romanoslavica XLV

**PERSONALITATEA PROFESORULUI PANDELE OLTEANU (1908-1995)
ÎN CONTEXTUL RAPORTURILOR ROMÂNNO-SLOVACE¹**

Dagmar Maria ANOCA

Întemeietorul slovacisticii la Universitatea din București, doctor în filologie slavă și romanică la Universitatea „Jan Amos Komenský” (Comenius) din Bratislava, membru fondator al Asociației Slaviștilor din România (1956), membru al mai multor societăți și asociații științifice (Societatea de Științe Filologice, Societatea de Romanistică, Asociația Oamenilor de Știință pentru Studiul Dreptului și al Vechilor Instituții, Societatea și Cercul de Lingvistică din Bratislava), membru permanent în Comisia textologică a Comitetului Internațional al Slaviștilor, membru (între anii 1949-1956) al colectivului de transcrierea, traducerea și colaționarea și studiul documentelor slavo-române (publicate apoi în monumentală colecție *Documente privitoare la istoria României*), din cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, participant la pregătirea ediției jubiliare a *Bibliei de la București, 1688* (lucrare premiată de Academia Română, 1988), Profesorul Pandele Olteanu s-a născut la 5 septembrie 1908 în comuna Bascov, județul Argeș, fiind cel de-al 11-lea copil al familiei lui Pandele și a Mariei Olteanu.

Studii

Cursurile școlii elementare le-a absolvit la Pitești, în anul 1921, fiind clasificat al doilea, urmând apoi studiile medii în Curtea de Argeș, încheiate cu examenul de bacalaureat în Pitești, în anul 1930.

În perioada 1930-1934 a urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București, pe care a absolvit-o în anul 1934 ca licențiat „Magna cum laude”, la următoarele specialități: Filologia romanică, cu prof. Ovid Densusianu, ca materie principală; Dialectologia și folclorul romanic, cu prof. Ion Aurel Candrea, ca specialitate secundară, și Istoria literaturii române moderne, ca a treia specialitate, cu prof. Dumitru Caracostea.

¹ La sesiunea omagială consacrată profesorului Pandele Olteanu au mai luat cuvântul: Gheorghe Mihăilă (Universitatea din București), Dan Zamfirescu.

Tot în anul 1934 a absolvit și practica pedagogică la limba română și limba latină, obținând în 1935 atât diploma de licență de la Ministerul Educației Naționale, cât și certificatul de susținere a practicii pedagogice de la Liceul „Titu Maiorescu” din București.

Încă din anul 1932, ca student, a început să studieze și limbile slave prin studenții bursieri bulgari, polonezi și ucraineni. În vacanțele de vară din anii 1932-1938 a plecat în Bulgaria și apoi în Polonia cu sprijinul Facultății de Litere și Filozofie, cu bursa Fondului „Stârcea”, care se obține prin concurs, organizat în cadrul catedrei de filologie romanică, condusă de prof. Ovid Densusianu, precum și cu economiile din meditații pe care le făcea în cursul anului, întrucât atât ca elev, cât și în vremea studenției s-a întreținut singur din meditații și bursă. De asemenea, ca elev și student a participat la concursul de compoziții libere organizat de „Tinerimea Română”, obținând multe mențiuni, iar ca student premiul I cu cunună, pe Facultate.

Activitatea profesională

Activitatea didactică și metodică. În anul 1935 a susținut examenul de capacitate la limba română, iar în 1937 la limba latină, fiind clasificat al patrulea cu media 8,83, pe baza acesteia ocupând postul de profesor de limba română în învățământul mediu din București, ulterior la Iași.

Profesor de liceu (1935-1942). În luna septembrie 1935 a fost numit în învățământul mediu ca profesor de limba română la Cernica, iar, din 1936, la Liceul „Matei Basarab” din București. În același timp a funcționat și la Școala Bulgară, ca profesor de limba română. În 1938 s-a mutat cu catedra la Iași, unde a funcționat ca profesor de limba română la Liceul de aplicație, la Liceul Industrial B și la Școala Normală „Vasile Lupu”. La Liceul de aplicație, unde se cerea o serioasă pregătire de specialitate și metodică-didactică, ținea lecții demonstrative și făcea analiza lecțiilor de probă și finale ale candidaților, viitori profesori de limba română. Atât Liceul de aplicație, cât și Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, condusă de prof.univ. Ștefan Bârsănescu, ca, de altfel, și Liceul „Matei Basarab” din București erau recunoscute ca școli fruntașe pe țară. Cadrele didactice de acolo erau autori de manuale, lucrări de cercetare, de pedagogie, și organe de control în Minister.

La 26 ianuarie 1941 a fost definitivat în învățământul mediu pentru limba română cu calificativul „foarte bine” la Liceul de aplicație din Iași.

Activitatea în aceste școli și-a desfășurat-o până în 1942, ajutându-l să-și însușească o metodă de predare pe care ulterior a căutat s-o desăvârșească permanent.

La Iași, în 3 septembrie 1939, s-a căsătorit cu Nina Bușilă, licențiată „Magna cum laude” în filologie romanică la acad. Iorgu Iordan, prof. P. Caraman și I. Botez. Tot

la Iași, în data de 12 iunie 1940 li s-a născut primul copil, fiul Dan.

Cadru universitar (1942-1974). În 1942 s-a prezentat la concursul pentru ocuparea postului de lector de limba română la o universitate din afara țării, concurs ținut la Facultatea de Litere și Filozofie din București, din comisie făcând parte filologi de seamă, precum prof.univ. Th. Capidan și acad.prof.univ Al.Rosetti. Reușind la concurs, Pandele Olteanu a fost numit lector de limba română, la propria alegere, la Universitatea „J.A. Komenský” din Bratislava,¹ unde a funcționat în două etape, prima între anii 1942 (luna septembrie) – 1945 (1 aprilie) ca lector; iar a doua, din 1 ianuarie 1946 până la 1 februarie 1949, când, revenit la Bratislava la cererea guvernului cehoslovac, funcționează mai întâi ca lector la Facultatea de Filologie, dar are ore și la Academia Comercială, ca din 1948 să fie înaintat la gradul de profesor cu contract (întrucât nu era cetățean cehoslovac) la Universitatea din Bratislava, promovarea fiind aprobată de consiliul profesoral al Facultății de Filologie din Bratislava, în baza activității sale didactice, științifice și culturale. Asupra activității desfășurate în această perioadă a înaintat Ministerului Învățământului din țară rapoarte lunare.

În răstimpul dintre aprilie 1945, când s-a reîntors în țară, și 1 ianuarie, când își reia activitatea la Bratislava, a fost numit lector la Facultatea de Filologie din București, secția slavistică, ținând lecții practice de limba slovacă.

La Bratislava, în 24 decembrie 1943, li s-a născut soților Olteanu al doilea copil, fiica Irina.

Tot aici, în septembrie 1944, profesorul Olteanu depune lucrarea de doctorat, iar în 1945 susține examenele „rigorosa” și doctoratul în Filologie slavă și romanică la Universitatea „Jan Amos Komenský” din Bratislava, unde funcționa ca lector de limba română la catedra de romanistică, comisia fiind compusă din reputați slaviști și

¹ După cum ne-a mărturisit profesorul Olteanu într-un interviu acordat în septembrie 1993, despre concursul pentru ocuparea postului de lector în străinătate a aflat din întâmplare, chiar în ajunul acestuia, dintr-un ziar local, fiind nevoit, și cu acordul soției, să se înscrie telegrafic la examen. Întrucât nu trecuse mult timp de când terminase facultatea, procedura a decurs fără probleme, fiind chiar scutit de examenul medical. În timpul examinării, profesorul George Brătianu s-a declarat mulțumit de cunoștințele lui și a considerat că va reprezenta țara cu demnitate. Profesorul Theodor Capidan l-a întrebat ce cunoștințe și date noi ar putea aduce de la noul său loc de activitate, mai ales în ceea ce privește raporturile românilor cu slavii de apus în perioada „premaghiară”, anterioară venirii maghiarilor, iar Al. Rosetti i-a pus întrebări referitoare la istorie, având în vedere domeniul său de cercetare. La întrebarea lui George Brătianu unde și-ar dori să plece, stătu în cumpănă, întrucât era atras de Helsinki, unde i se oferea adâncirea studiilor indo-europene și ugrofinice. Dar, sub influența soției, care prefera Cehoslovacia, Praga, Brno și cel mai mult Bratislava, fiind mai aproape și înlesnind astfel o mai bună legătură cu cei de-acasă, familia având în îngrijire rude refugiate din Moldova, a ales în cele din urmă Bratislava. Astfel s-a făcut că la examen i s-a cerut să vorbească și despre mărturii românești în bazinul Nistrului, temă pe care profesorul o cunoștea foarte bine, deoarece și-a însușit-o încă din timpul celor patru ani cât a fost bursierul lui Densusianu.

slovaciști, precum Ľudovít Novák, N. Loski (filozof, autorul cărții despre Dostoievski, scrisă chiar în timpul șederii la Bratislava, ulterior stabilit la Londra), și, nu în ultimul rând, profesorul Ján Stanislav, conducătorul lucrării, de care l-au legat puternice și, de altfel reciproce, sentimente de prețuire, stimă și prietenie.

Activitatea organizatorică. Pionier și promotor al slovacisticii în România

Profesorul Olteanu s-a reîntors definitiv în România în anul 1949 (după cum ne-a mărturisit, pentru că noua putere instalată la cârma țării nu i-a aprobat prelungirea șederii). La 30 august 1950 familiei Olteanu i s-a născut al treilea copil, Octav.

În contextul reformei învățământului, reorganizându-se și dezvoltându-se secția de slavistică, prin neobositele sale stăruințe, precum și grație înțelegerii găsite la prof. Emil Petrovici, dar și la minister, profesorul Olteanu a izbutit să introducă și limba și literatura slovacă printre limbile slave care puteau fi luate ca specialitate principală la licență în cadrul Facultății de Filologie a Universității din București, moment crucial pentru dezvoltarea slovacisticii la noi, precum și pentru ridicarea la nivel superior a raporturilor culturale româno-slovace.

După echivalarea diplomei sale de doctor, la Facultatea de Filologie din București și recunoscută de Minister, la solicitarea sa, analizând lucrările științifice publicate și întreaga activitate desfășurată, Ministerul Învățământului, prin Comisia superioară de diplome, i-a recunoscut titlul de doctor docent în științele filologice, începând cu ziua de 10 noiembrie 1965, conform ordinului Ministerului Învățământului și al Rectoratului Universității București.

De la 1 februarie 1949 și până la 1 octombrie 1962 a funcționat ca lector, de la 1 octombrie 1962 și până la 1 octombrie 1967 în calitate de conferențiar la catedra de slavistică a Facultății de Filologie din București, unde a fost numit de Minister.

De la 1 octombrie 1967 a fost promovat profesor titular. În 1968 devine conducător de doctorat în Lingvistica slavă și, din data de 1 octombrie 1969, e desemnat șeful catedrei unificate de limba și literatura slovacă, cehă și ucraineană. Din 17 septembrie 1973, odată cu pensionarea, a fost numit profesor consultant, reconfirmat în februarie 1991.

Profesorul Olteanu a ajutat mult la organizarea tinerei secții de limbi slave, de limba slovacă, la creșterea de cadre, la promovarea slavisticii în țară ca o disciplină absolut necesară pentru limba, istoria și cultura română.

Fiind singurul specialist în slovacistică, la vremea respectivă, a trebuit să se dedice formării de noi cadre, să scoată manuale, cursuri. Primele cadre formate la secția de slovacă au fost lect.dr. Silvia Niță-Armaș, prof. dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Gheorghe Călin și asist. Anton Tănăsescu.

De-a lungul carierei sale universitare a predat diferite cursuri și seminarii – slavă veche, gramatică descriptivă și curs practic de limba slovacă, curs de gramatică istorică a limbii cehe și slovace, istoria literaturii slovace, istoria limbii slovace și a dialectelor ei, istoria limbii literare slovace, gramatica comparată a limbilor slave, introducerea în filologia slavă și slovacă, istoria culturii și civilizației slovace. De asemenea, a ținut cursuri speciale: raporturi culturale cehoslovaco-române, cultura slavă în Marea Moravie (secolele al IX-lea – al XI-lea) și raporturile ei cu cultura slavo-română, studiul filologic și critica textelor slavo-române, literatura omiletico-parenetică slavo-română.

În aceste cursuri speciale a aprofundat studiul științific al problemelor și a arătat în mod practic metoda care trebuie să stea la baza cercetărilor filologice, cu accentul pe latura lingvistică și pe analiza critică a textelor. În expunere sugera studenților diferite subiecte posibile pentru cercetare și se străduia să-i determine la munca de cercetare științifică.

Pornind de la cercetările sale monografice, unele publicate, altele în curs de publicare sau elaborare, a demonstrat în fața studenților modul de lucru, cum a ajuns la câteva descoperiri în legătură cu monumentele literare din secolul al XVI-lea și al XVII-lea. A pus în evidență modalitățile de localizarea și datarea unui text, cum se stabilește originalul și filiația versiunilor, cum se pot identifica izvoarele. Dintre textele slavo-române a analizat pe larg operele omiletice din secolul al XVI-lea, *Cazania I-a* (1567) și *a II-a* (1581) ale diaconului Coresi, *Evangheliarul slavo-român*, păstrat la Leningrad și tipărit probabil la Sibiu prin 1552; *Fiore di Virtù* în diferite versiuni, unele necunoscute și inedite, precum și *Învățăturile voevodului Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, operele mitropolitului Varlaam în lumina izvoarelor ș.a.m.d.

După cum arată Silvia Niță Armaș, „prelegerile sale s-au distins printr-o înaltă ținută științifică, totdeauna la curent cu bibliografia de specialitate, o expunere argumentată, cu aspecte noi, originale, un exemplu de perseverență, probitate, pasiune pentru munca de cercetare”¹.

În afara orelor de predare – cursuri și semnarii – a contribuit la bunul mers al catedrei și al celorlalte limbi slave, desfășurând activitate didactică în cadrul orelor de consultații, de îndrumarea doctoranzilor, a cercului științific al studenților de la catedra de limbi slave, condus vreme de patru ani, activitate ținută cu regularitate atât pentru studenții bursieri, cât și pentru cei de la secția fără frecvență, pentru pregătirea lucrărilor de licență, ca și pentru doctoranzi, atât pentru cei de la limba slovacă, cât și cu cei de la alte limbi slave și chiar cu cei de la română care cercetau probleme legate de slavistică.

A fost ani la rând responsabil cu practica pedagogică a studenților la limba slovacă și română, care se desfășura la Liceul din Nădlac, județul Arad, cu limba de

¹ Silvia Niță-Armaș, *Profesorul Pandele Olteanu la a 75-a aniversare*, în „Romanoslavica”, XXII (1984), p.443.

predare slovacă, ulterior cu secție slovacă. Participa anual sub formă de control cel puțin la lecțiile finale ale candidaților.

În domeniul metodic-didactic a publicat, de asemenea, o serie de articole, ca și manuale. În colectiv a colaborat la manualul de curs practic, la întocmirea unei antologii de texte literare vechi, moravo-slovace. Munca la aceste manuale cerea un efort sporit, întrucât ele se elaborau la vremea respectivă pentru prima oară în România și puneau un complex de probleme de fond și metode, deosebite, ele trebuiau elaborate și nu puteau fi preluate din Slovacia. Studenții fiind în număr mic, de obicei cinci într-un an, se foloseau cursurile dactilografiate asau chiar în manuscris.

Primul manual românesc universitar de *Slavă veche și slavonă românească* (1975), unde profesorul Olteanu este autorul exclusiv al capitolului de sintaxă și coordonatorul volumului, a fost bine primit și în străinătate¹.

Numit de Ministerul Învățământului, a fost membru, în mai multe rânduri, în comisii de examinare a doctoranzilor și ca referent al tezelor de doctorat.

S-a stins pe data de 18 decembrie 1995 la București, înhumat fiind la 20 decembrie la Domnești.

Studenții, ca, de altfel, și colegii, i-au păstrat profesorului Pandele Olteanu o amintire vie, după cum arată profesorul Mihai Mitu: „amintirea unui dascăl și savant care și-a dedicat viața întreagă științei slavisticii, deosebit de exigent în primul rând față de el însuși, dar și față de cei tineri, pe care i-a înțeles, încurajat și îndrumat în permanență. Exemplu de om de știință tenace și perseverent în studii, a fost și un mare pedagog, care a știut să insufle multora respectul pentru adevărul științific, pentru «lucrul bine făcut»”².

Dezvoltarea raporturilor româno-slovace

Întreaga activitate a prof. Olteanu la Bratislava avea un caracter didactic și cultural. În timpul șederii sale a contribuit la dezvoltarea relațiilor culturale româno-slovace, atât prin munca de cercetare și publicare a contribuțiilor științifice, cât și datorită unor strânse legături stabilite cu personalitățile din mediu universitar și cultural, printre care, după cum am mai arătat, a fost chiar Ján Stanislav, dar și Jindra Hušková (românistă, ulterior profesor titular la catedra de romanistică din Bratislava, și care fusese, de asemenea, studenta lui Ovid Densusianu). Îi mai amintim pe istoricul Milan Ďurica, stabilit mai târziu în Italia, sau familia scriitorului Matúš Kavec. I-a cunoscut, de asemenea, pe scriitorul Ivan Horváth, un om cu un orizont cultural larg (ulterior victimă a abuzurilor regimului totalitarist), pe poetul Ján Smrek ș.a.

¹ V. recenzie lui M. Mladenov, în „Paleobulgarica”, Sofia, III, 1979, nr.1, p.97-100.

² Mihai Mitu, *Profesor Pandele Olteanu centenar*, în vol. Pandele Olteanu, *Studii de filologie slavă*, E.U.B., 2008, p.3-4.

Împreună cu un grup de membri ai Societății pentru Relații Culturale și Economice Româno-Cehoslovace (Společnost pro kulturní a hospodářské styky s Rumunskem) a editat revista „Românoslavica”, în care au fost publicate studii, articole, recenzii din domeniul relațiilor culturale și lingvistice româno-cehoslovace și româno-slave (a apărut un singur număr în 1948; „Românoslavica. Revue des études slavo-roumaine”, Numero 1, Prague, 1948, Comité de rédaction: Vladimír Buben, rédacteur responsable; Tr. Ionescu-Nișcov, rédacteur en chef; P. Olteanu, corédacteur; B. Havránek, K. Krejčí, Gh. Stanca, J. Macůrek, Fr. Wollman, J. Kvapil, J. Stanislav, Damian Bogdan, I.C. Chițimia.).

Chiar dacă a apărut într-un singur număr, revista – această idee generoasă și inițiativă de pionierat, o premieră editorială în domeniul raporturilor culturale româno-slovace a avut și are o importanță deosebită. În spiritul ei, peste ani, în alte circumstanțe, în alt domeniu și, evident, în alt context, ea capătă o replică în revista pentru dialog cultural „Rovnobežné zrkadlá. Oglinzi paralele“ (1996-2008), editată de Societatea Culturală și Științifică „Ivan Krasko” datorită eforturilor redactorului-șef, scriitorul de expresie slovacă din România, Ondrej Štefanko (1949-2008).

Activitatea științifică și de cercetare

Pe lângă activitatea organizatorică, didactico-metodică, dar strâns legată de acestea, prof. Pandele Olteanu a depus o susținută activitate științifică și de cercetare în diverse compartimente filologice și lingvistice, dând contribuții substanțiale, fiind prezent în viața științifică, cunoscut în lumea științifică din țară și de peste hotare, datorită prezenței sale cu comunicări la toate congresele internaționale ale slaviștilor, (având și calitatea de membru al Comisiei de textologie a Comitetului Internațional al Slaviștilor) ca și la alte manifestări cu caracter științific (sesiuni de comunicări, congrese de filologie romanică, bizantinologie, tracologie ș.a.), activitate fructificată, de asemenea, în lucrări apărute în volume, fie tipărite în diverse publicații științifice de specialitate, dintre care amintim câteva: „Sborník Filozofické fakulty Univerzity Komenského”, „Sborník jazykovedný”, „Românoslavica”, „Romanoslavica”, „Studii de slavistică”, „Limbă și Literatură”, „Paleobulgarica” (Sofia) ș.a., debutul publicistic constituindu-l apariția unui material despre poetul bulgar Hristo Botev în revista „Macedonia” în 1932 (nr.3-4, p.47-48), urmat de un referat publicat în „Revista Istorică,” despre luptele pentru eliberare ale bulgarilor (1937).

Lucrările sale ating și tratează probleme importante de slavistică, slovacistică, boemistică, domeniul raporturilor slavo-române, al slavei vechi și slavonei românești, al literaturii române vechi.

În cercetările sale a aplicat riguros criteriile textologice. De asemenea, respecta aplicarea metodei istorico-comparative și principiul tipului de redacție promovat de

Miloš Veingart¹ și de alți textologi și paleoslaviști, în contextul versiunilor și izvoarelor, pe care îl și recomanda în cercetarea științifică, precum și critica internă a textului. Astfel, a arătat în mai multe lucrări necesitatea studierii textelor slavone pe redacții și a atras atenția asupra importanței textelor de redacție slavo-carpatică, care e o variantă a redacției ruse de vest, dar care se deosebește printr-o serie de elemente locale, ca: moravisme vechi, dialectisme ucrainene, românisme, maghiarisme și polonisme, cum, de altfel, a dovedit în studiul *Particularitățile slavonei în Transilvania*².

În acest sens, Silvia Niță-Armaș a subliniat calitățile de cercetător ale prof. Olteanu în felul următor: „Bun cunoscător al literaturii antice și a celei bizantine, folosind consecvent metoda confruntării textelor, profesorul Pandele Olteanu și-a concentrat atenția [...] asupra studierii izvoarelor unor vechi texte românești de limbă slavonă din sec. XVI-XVII, pe un larg fond comparat, ajungând, în concluzii, fie la corectarea unor erori, fie la stabilirea, pentru prima dată în filologia românească, a raportului corect între versiunile românești și textele străine de la care s-a pornit, insistând totodată asupra originalității modului românesc de receptare a literaturilor străine, asupra valorii indiscutabile a literaturii române vechi în cadrul culturii popoarelor din sud-estul Europei. Cercetările sale în domeniul stabilirii izvoarelor și originalelor unor texte fundamentale (*Cazaniile* lui Coresi, *Cazania lui Varlaam*, *Aritmologhia* și *Etica* lui Nicolae Milescu, cărțile populare, *Floarea darurilor* și *Fiziologul*, mai recent *Pravila* lui Coresi și *Pravila de la Govora*) îl înscriu pe prof. Pandele Olteanu în rândul reprezentanților activi ai metodei textologice de cea mai bună tradiție în filologia românească”³.

În cadrul larg al preocupărilor din domeniul raporturilor culturale slavo-române, în general, și al celor româno-slovace/slovaco-române, în special, precum și al problemelor de lingvistică și dialectologie slavă, se circumscrie problematica contactelor etnice și lingvistice, legat de fondul etnografic preslav din Slovacia și Cehia, și Panonia, extinderea slavilor de apus în Transilvania de Nord-vest, pe Tisa superioară, unde s-a extins cultura slavă din Marea Moravie, căreia i s-a dedicat încă de la început.

Studii despre vechile raporturi lingvistice și culturale cu slavii de apus, mai precis cu cehii și slovacia, le-a început practic odată cu elaborarea tezei de doctorat din 1945, în care susține prioritatea elementului român și apoi slav în Dacia înainte de venirea ungurilor în bazinul Dunării și arcul Carpatic. A susținut, pe baza elementelor lingvistice, că în Transilvania – cel puțin în nord-vest –, în bazinul Someșului și al Crișurilor au fost încă din secolele al VIII-lea – al X-lea slavi de apus. Slavii de sud, ca element etnic, nu s-au extins în acele regiuni, iar ucrainenii au venit mai târziu. A arătat aceasta pe baza unor legături fonetice între româna și slava de apus, pe elemente toponimice, onomastice și lexicale slave din graiul din Crișana. În referatul despre teza de doctorat a lui Pandele Olteanu, prof.dr. Ján Stanislav, conducătorul lucrării,

¹ V. Miloš Veingart, *Československý typ cirkevnej slovančiny*, Bratislava, 1948.

² P. Olteanu, *Particularitățile slavonei în Transilvania*, în „Romanoslavica”, VIII, 1966, p.105-132.

³ Niță-Armaș, *op.cit.*, p.445.

subliniază importanța dovezilor lingvistice și apreciind lucrarea ca foarte bună, între altele afirmă: „Tema este nouă și rezultatele unite cu celelalte cercetări sunt lucrări de pionierat. Eu însumi sunt bucuros că domnul Olteanu s-a ocupat de această temă ca romanist și ca slavist deopotrivă. Aici i-a ajutat foarte mult buna cunoaștere a limbii slovace. În rezolvarea acestor probleme slovaca a fost până acum ocolită. Aceasta este prima lucrare mare de acest fel din partea unui român, în care negreșit materialul lingvistic slovac s-a afirmat documentat și folositor”. Lucrarea a fost bine primită și de profesorul V. Machek de la Universitatea din Brno, care arăta că „lucrarea are consecințe de mare importanță”¹.

Și după obținerea titlului de doctor a continuat cercetările științifice în aceeași direcție a filologiei slavo-române, în care a susținut teza. Astfel, până în 1947 a aprofundat două capitole din teză și le-a publicat în limba slovacă, cu rezumat în limba franceză, *Despre raporturi fonetice între limba română și slava de apus*². În 1957, în lucrarea *Numiri slave în Transilvania de nord*³, a susținut aceeași ipoteză din lucrarea de doctorat, adâncind analiza toponimelor și arătând că unele puncte din partea de nord a Transilvaniei au fost așezări de slavi moravi. De asemenea, sub un aspect mai larg cultural și-a expus punctul de vedere în studiul redactat în limba franceză, *Aux origines de la culture slave dans la Transilvanie du Nord et le Maramureș*, publicat în revista „Romanoslavica”⁴, cu ocazia Congresului internațional al slaviștilor de la Moscova. Aduce argumente arheologice, istorice și mai ales lingvistice (toponimice), arătând că începuturile culturii slave au venit în Transilvania de Nord încă de la sfârșitul secolului al IX-lea din Marea Moravie și abia mai târziu, prin a doua jumătate a secolului al X-lea, au venit din Bulgaria. Concluziile lucrărilor din acest domeniu au fost probate de cercetările ulterioare, de săpături arheologice, unde se atestă categoric prezența slavilor de apus în Transilvania de Nord-Vest în perioada secolelor al VIII-lea – al IX-lea. Așezările de la necropolele de la Nușfalău și Someșeni sunt puse în legătură cu triburi slave apusene. În secolul al X-lea slavii de apus din Panonia au pătruns în Transilvania pe cursul mijlociu al Mureșului, în regiunea Alba-Iulia. Urmele materiale ale acestor slavi apuseni s-au descoperit la Ciumbud, lângă Abrud, și Tărtăria, de lângă Orăștie, astfel teza și concluziile profesorului Olteanu, susținute încă din 1947, au fost confirmate în tratatul de *Istoria României*. În volumul al II-lea (1962), se afirmă: „De altminteri, argumente de ordin lingvistic și istorico-cultural fac a crede că, pe lângă răspândirea liturghiei slave din sud, un curent cu puțin mai vechi de la sfârșitul secolului al IX-lea și-a exercitat acțiunea în același sens, venind din nord, din statul morav, unde își desfășuraseră activitatea Metodie și Chiril. Dar dacă influența acestui curent s-a putut

¹ Conform CV întocmit de prof. Pandele Olteanu și pus la dispoziția subsemnatei.

² P. Olteanu, *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou*, în „Jazykovedný sborník Matice slovenskej”, Martin, 1947.

³ *Idem*, *Numiri slave în Transilvania de nord*, în „Limbă și literatură,” III, 1957, p.195-214.

⁴ *Idem*, *Aux origines de la culture slave dans la Transilvanie du Nord et le Maramureș*, publicat în „Romanoslavica” I, extras, București, 1958, 27 p.

exercita asupra Maramureșului și asupra Transilvaniei de Nord, principalul impuls rămâne cel venit de la sud”¹. Contribuția profesorului Olteanu la clarificarea acestor aspecte a fost apreciată pozitiv, de asemenea, de André Mazon într-o recenzie din „Revue des études slaves”,² precum și de Antonín Dostál, în „Byzantinoslavica”³.

În lucrarea de sinteză *Rumunská kultura a slovanstvo*⁴ a prezentat în limba slovacă cultura română în raport cu slavismul, lucrare în care a pus accentul pe fondul autohton și romanitatea poporului român, apreciind just influența slavă asupra limbii și culturii române vechi. Cartea, apărută la Bratislava cu rezumat în limba franceză și planșe în anexă, a fost apreciată la momentul apariției.

Urmând firul cronologic al dezvoltării raporturilor slovaco-române/ româno-slovace, include în acest „proces străvechi de osmoză”, extinderea elementului valah-românesc în Carpații de Nord-Vest și îndeosebi pe teritoriul Slovaciei, tratează problemele legate de răspândirea terminologiei păstorești fundamentale, combătând păreri ale altor cercetători (mai ales ale lui D. Crînjală), susține și existența unui substrat românesc, bazându-se pe cercetările lui J. Macůrek, K. Dobrowolski, I. Vašek ș.a., dovedește extinderea elementului etnic românesc nu numai prin elemente lexicale păstorești, dar și cu ajutorul unor dovezi folclorice și lexeme „nepăstorești”, nesemnificate până atunci, ca *dzestre, blynda, porčovina, cura<gura* etc.

În cadrul raporturilor slovaco-române a urmărit, de asemenea, pătrunderea și răspândirea ideologiei mișcării husite îndeosebi în Transilvania și Moldova, unde sunt incluse textul latin și traducerea tezilor husite. În Nord-Vestul Transilvaniei fiind descoperită o colecție de postile husito-reformate, Pande Olteanu aduce o serie de interpretări noi, sesizând identități de texte între postilele husite și unele din cazanii românești, cum sunt cele din Tâlcul Evangheliilor, și anume identități de texte între postilele husite, Postila de Neagovo și prima Cazană românească, tipărită de Coresi în anul 1567. Pe lângă acestea, se arată contribuția mișcării husite și a Reformei la afirmarea limbii poporului în biserică și în scrieri, studiu parțial valorificat în comunicarea publică, cum a fost cea dedicată lui „Jan Hus ca reformator social”, ținută la Casa Universitarilor la 20 mai 1965, cu ocazia comemorării, în cadrul UNESCO și al Asociației Slaviștilor, a 500 de ani de la moartea lui Jan Hus, apărută și în revista „Apărarea păcii” (iunie 1965).

În cercetările sale din spațiul cultural ceh s-a ocupat de marele pedagog, literat și gânditor ceh Jan Amos Komensky sub aspecte mai puțin cunoscute la români, și anume ca paremiolog, reprezentant în promovarea curentului baroc și luptător pentru pace prin concepția sa pansofistă, actualizând meritele acestuia în contextul vremii. Urmărind raporturile, confluențele spațiului cultural slav și românesc, a elaborat o lucrare despre Spătarul N. Milescu, în viața și opera căruia sunt surprinzătoare

¹ *Istoria României*, vol. I, București, 1961, p. 744; vol. II., București, 1962, p. 133-134.

² V. recenzie lui André Mazon în „Revue des études slaves”, V, 36/1959, p. 93.

³ V. recenzie lui Antonín Dostál, în „Byzantinoslavica”, 2/1963, p. 325, 395.

⁴ P. Olteanu, *Rumunská kultura a Slovanstvo*, Bratislava, 1947, p. 90+10 planșe.

asemănări cu savantul ceh. Au avut aceeași formație de gânditori enciclopediști – de *homo universalis* – în sensul școlii de gânditori protestanți din Saxonia, din care Milescu a tradus în slavă *Aritmologia și Etica* (publicate și în latină, în versiunea slavă Milescu și în română de către profesorul Olteanu)¹.

Pentru întregirea imaginii raporturilor culturale slovaco-române a prezentat importanța și actualitatea lui Ludovít Štúr, personalitate de marcă a culturii slovace, precum și un studiu referitor la promotorul legăturilor dintre slovaci și români, slovacul Gustáv Augustiny – ziarist român, studiu realizat în colaborare cu Gh. Călin.

Chiar și la o vârstă venerabilă a fost pasionat de problematica raporturilor culturale slovaco-române, a monumentelor scrise în slavona de redacție românească. Astfel, la Congresul internațional al slaviștilor de la Bratislava (1993) a prezentat comunicarea *Probleme și importanța moravismelor în vechile monumente canonico-juridice slavo-române*.

În strictă legătură cu raporturile culturale slavo-române se află și domeniul problemelor de lingvistică și dialectologie slavă, în cadrul căruia contribuțiile sale se referă la *Raporturile lingvistice balto-slave*, *Aspectul verbal în limbile slave*, *Dialectele slovace din R.S.R.*, *Funcțiile sintactice ale participiilor active în textele slavo-române*, sub forma de comunicări la diferite sesiuni sau tipărite, cum este studiul bazat pe manuscrise slavo-române inedite *Imperfectul în slavona de la noi și traducerea lui în limba română*².

În domeniul glagolitismului, studiind în 1962 un text croato-glagolitic scris pe la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea în dialectul ceakavian-ikavian, găsit în Transilvania și păstrat la Arhivele Statului din București, deși era vorba de două fragmente izolate, păstrate pe patru pagini de pergament, a izbutit să identifice că acestea fac parte dintr-o versiune croato-glagolitică necunoscută până la descoperirea, de către Pande Olteanu, a operei *Trattato di septi peccati capitalia. Rasprava o sedam smrtnih grehov*. După studiul textului în raport cu versiunea de mai târziu, cunoscută în spațiul fostei Iugoslavii, rezultatele cercetării au fost făcute cunoscute printr-o comunicare la Asociația Slaviștilor și publicate cu fotocopia textului, transcrierea și traducerea în „Revista Arhivelor”, studiu ce a impresionat pe specialiștii croați I. Hamm de la Viena și pe Stefanovici de la Zagreb. În același domeniul al glagolitismului și-a îndreptat atenția asupra *Breviarului croato-glagolitic* din 1493, păstrat în Muzeul Brukenthal din Sibiu, precum și asupra unor inscripții, criptograme, datări, cuvinte izolate scrise în glagolitică pe teritoriul țării noastre, la care se mai adaugă și textele glagolitice din Slovacia de răsărit, rezultatele fiind comunicate în septembrie 1969 la Zagreb, în cadrul simpozionului internațional de cultură croato-glagolitică.

¹ Nicolae Milescu, *Aritmologia, Etica și originalele lor latine*. Ediție critică, studiu monografic, traducere, note și indici de Pande Olteanu. București, Ed. Minerva, 1982, 408 p.

² P. Olteanu, *Imperfectul în slavona de la noi și traducerea lui în limba română*, în „Romanoslavica”, III, 1958; extras 18 p.

În urma unei munci asidue, a unei cercetări științifice temeinice, ample și riguroase, Pandele Olteanu a elaborat mai multe monografii filologico-lingvistice slavo-române. *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*¹, distinsă cu premiul II al Ministerului Învățământului, în urma analizei istorico-comparatiste ajungând la concluzia că povestirile s-au scris în slava carpatică pe baza unor tradiții venite din Țara Românească și pe baza unor fapte cunoscute personal de autor. Elementele locale filologice și lingvistice întăresc această concluzie. De exemplu, cuvinte ca *birev*, *povedati* 'a zice, a vorbi', *siedi* 'a sta jos', *chraniti* 'a hrăni' etc. În anexa monografiei se dă o ediție critică a textului după manuscrisul Belozersk din 1493, cea mai veche copie cunoscută. Astfel a combătut teoria că povestirile despre Vlad Țepeș au fost scrise de un rus în Rusia, unde se păstrează șaisprezece versiuni, pe care, de altfel, o considera neîntemeiată din punct de vedere științific. Monografia a suscitat interes și a fost bine primită chiar la Moscova (I. Borkovski) sau la Brno (E. Beneš o consideră chiar „excepțională”)².

A adus contribuții, de asemenea, la mai buna cunoaștere a perioadei vechi din istoria literaturii române. În monografia, cea amintită, *Povestirile slave despre Vlad Țepeș*, precum și în cea despre opera florilogică *Fiore di Virtù* în literatura universală, în cea despre *Fiziolog*, despre vechile *Cazanii românești* în lumina izvoarelor și istoriei etc., aplicând metoda istorico-comparativă și principiul tipului de redacție, a ajuns la concluzii noi despre operele studiate în contextul versiunilor și izvoarelor. Astfel cercetările asupra izvoarelor și originalelor vechilor cazanii românești, atât cele izolate, ca omilia despre Înviere, despre înmormântare, despre Înălțare etc. cât și din colecții i-au permis concluzia că prima *Cazanie* a diaconului Coresi, *Tâlcu Evangheliilor* (1567) este o traducere după *Postilla de Neagovo*, carte calvină scrisă în slavona ucraino-carpatică prin 1550. *Cazania a II-a* a diaconului Coresi (1581) este o traducere a *Cazaniei* ortodoxe tipărită la Zabludov, în Lituania (1569), reprezentând cuvântările lui Ioan Caleca, patriarhul Constantinopolului (secolul al XVI-lea), traduse în slavona bielorusă.

A dovedit, de asemenea, că celebra *cazanie* a mitropolitului Varlaam (Iași, 1643) are ca izvor principal traducerea cuvântărilor – *Logoi* – scriitorului grec Damaschin Studitul (secolul al XVI-lea), publicată în zeci de ediții la Veneția. Varlaam a tradus omiliile lui Damaschin Studitul dintr-un intermediar slavon-macedonean. Astfel s-a creat și în cultura română un curent „damaschin”. Textologic, a arătat că mitropolitul Varlaam al Moldovei a tradus la mănăstirea Neamțu (1618) opera *Scara – Leavștița*, dar nu după versiunea originală a lui Ioan Scărarul (secolul al VII-lea), ci după versiunea nouă, a scriitorului grec Maximos Marguniuos (Veneția).

De asemenea a dovedit, aplicând riguros metoda textelor paralele, că o serie de omilii, ca *In transfigurationem Domini*, s-au atribuit eronat scriitorului bulgar Ioan Exarhul din secolul al X-lea, pentru că aparțin lui Efreim Sirul (secolul al IV-lea) ș.a.

¹ P. Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*. Ed. Academiei R.S.R., 1961, 409 p.

² Conform CV olograf.

În monografia despre *Vechile monumente canonico-juridice la români* a folosit comparat și vechile monumente juridice cehe și slovace, precum *Cele nouă cărți despre pravile și judecări* de Victorin Kornel ze Všehrd, din anul 1499, de *Žilinská kniha* (secolul al XV-lea) etc.

În alte contribuții a atras atenția asupra unor monumente din vechea cultură moravă, din care s-a tradus și în vechea cultură română. Astfel sunt omiliile sau *Postilele lui Grigore cel Mare* (secolul al XIV-lea) sau *Spor duše s telem*, tradus în românește *Gâlceava sufletului cu trupul*.

În domeniul istoriei literaturii și culturii române vechi a mai intervenit, cu unele completări, luări de poziție, critici, observații în legătură cu metoda, compilația, probitatea științifică în folosirea izvoarelor în recenzia pe marginea *Istoriei literaturii române vechi* de Al. Piru¹, precum și observații pe baza unor texte nefolosite până atunci, în articolul *Noi contribuții la începuturile și promovarea scrisului românesc*².

Pandele Olteanu a adus contribuții și în domeniul lexicului limbii române vechi. În studiile sale a prezentat elemente lexicale noi, extrase din texte slavo-române, a stabilit o serie de etimologii și sensuri, s-a ocupat cu slavonismele din textele rotacizate, clasificându-le pe părți de vorbire³, precum și de lexicul și semantismul limbii române vechi pe baza unor texte necunoscute sau mai puțin cercetate, ca *Fiore di Virtù*, într-o versiune slavo-română din secolul al XVI-lea, *Evangheliarul slavo-român*, păstrat la Leningrad, *Tâlcul Evangheliilor* și *Molitvenicul*, o serie de omilii independente, operele lui Varlaam etc. Stabilește baza dialectală, circulația cuvintelor și a textelor respective, datarea, versiunea și originalul slav din care s-au tradus vechile texte românești sau chiar izvoarele *Cazaniei lui Varlaam*.⁴ Aceste contribuții au fost folosite la întocmirea dicționarului limbii române în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei R.S.R., citate de acad. Al. Rosetti în ediția 1966 a tratatului de *Istoria limbii române*.

Traduceri

Profesorul Olteanu s-a dedicat, de asemenea, traducerii, atât din literatura beletristică, cât și din cea de specialitate. Astfel, în 1939, la Iași, i-a apărut un volum de povestiri traduse și prelucrate din limba rusă (V. Korolenko, F.M. Dostoievski ș.a.) și din limba bulgară (A. Karaliicev), iar din literatura slovacă a tradus romanul *Ieri și*

¹ P. Olteanu, *Istoria literaturii române vechi* de Al. Piru, în „Luceafărul”, 15 noiembrie 1962.

² P. Olteanu, *Noi contribuții la începuturile și promovarea scrisului românesc*, în „Limba și literatură”, 1964, p.189-211; concluziile au fost reproduse și în revista „Tribuna” din Cluj, v. Curriculum Vitae.

³ V. articolele din „Studii și cercetări lingvistice”, 1960 – *Omagiu Acad. Al. Gaur*, p.603-619; respectiv „Limba și literatură”, VI, 1963, p.69-99.

⁴ Comunicare la Societatea română de lingvistică romanică la 2 mai 1965; rezumat apărut în „Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane”, II, București, 1965, p. 24-267.

mâine de Vladimír Mináč (Ed. ESPLA, București, 1949). După cum ne-a mărturisit, ar fi dorit să traducă din opera lui Milo Urban, chiar se declanșaseră procedeele de semnare a contractului, dar, din diferite motive, până la urmă acest proiect nu s-a finalizat. În revista „*Romanoslavica*” (1948) a publicat mai multe traduceri în limba română de texte științifice semnate de lingviști slovaci.

Profesorul Pande Olteanu și minoritatea slovacă din România

În cadrul raporturilor româno-slovace, un capitol aparte îl constituie legăturile cu minoritatea slovacă din România

Profesorul Olteanu a prezidat ani de-a rândul examenul de bacalaureat la comisiile unde erau arondați absolvenții liceului cu limba de predare slovacă din Nădlac. Cu acest prilej recruta pe cei mai buni absolvenți pentru studii universitare, fie la cursurile de zi, fie la cele fără frecvență.

De asemenea, a contribuit la buna desfășurare a procesului instructiv la școlile cu limba de predare slovacă din țara noastră, fiind unul dintre primii autori de manuale școlare, alcătuind manuale de limba și gramatica slovacă la clasele IV-VII, apărute chiar în mai multe ediții.

O grijă deosebită a acordat pregătirii și calificării cadrelor didactice din rețeaua școlilor cu limba de predare cehă și slovacă din România, atât în perioada studiilor superioare, ca studenți la cursurile de zi ori fără frecvență ale secției de slovacă, cât și în cadrul cursurilor de perfecționare, examene de grad etc. Dintre aceștia îi amintim pe profesorii de liceu, cadre universitare, traducători, scriitori, autori de manuale, personalități ale minorității slovace: Juraj Rohárik, Jan Nad Juhás, Pavel Molnár, scriitorii Pavel Bujtár, Ivan Molnár, Štefan Dovál/Dovaly, Matei Heckel – inspector, șeful Direcției pentru minorități naționale din cadrul ministerului învățământului ș.a.

A participat ca președinte în diferite comisii de acordare de grade didactice, colaborând strâns cu Ministerul Învățământului, cât și cu fostul Institut de perfecționare a cadrelor didactice din București și Timișoara.

De asemenea, a condus lucrări de doctorat ale slovaciștilor din rândul minorității slovace din România dintre care îi amintim pe Pavel Rozkoš, Benedek Morong – ambii cadre universitare.

Atașamentul său față de membrii comunității slovacilor s-a materializat și în gestul său generos de a dona colecția sa din revista „*Romanoslavica*” bibliotecii școlare din Nădlac.

În chip de omagiu pentru meritele sale în susținerea culturii slovacilor din România, a fost numit membru de onoare al Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România din momentul înființării acesteia în anul 1990.

Profesorul Olteanu, prin opera sa, exemplul personal de om de știință s-a înscris

în paginile de aur ale filologiei române, a contribuit esențial la dezvoltarea raporturilor culturale româno-slovace, mai ales datorită lucrărilor sale de pionierat din domeniul raporturilor lingvistice româno-slovace.

Profesorul Pandele Olteanu a fost distins în mai multe rânduri de autoritățile de stat și științifice din România și Slovacia: 1961 – Premiul al II-lea pentru lucrarea *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș* din partea Ministerului Învățământului; 1966 – Premiul Ministerului Învățământului pentru activitatea științifică desfășurată în anul 1965; 1966 – a fost distins cu decorația Republicii Socialiste Cehoslovacia pentru merite deosebite în activitatea de strângere a legăturilor de prietenie cehoslovaco-române, la propunerea Institutului cehoslovac pentru relațiile culturale cu străinătatea; 1966 – i s-a decernat medalia de argint a Universității „J.A. Komenský” pentru activitatea științifică și didactică în slovacistică; 1993, în timpul Celui de-al XIII-lea Congres Internațional al Slaviștilor, i s-a decernat la Martin medalia Maticiei slovenská.

Bibliografie

- Balacciu, Jana, Chiriacescu, Rodica, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Ed. Albatros, 1978, p.189-190
- Barborică, Corneliu, *Z dejín rumunskej bohemistiky a slovakistiky*, în „Česká literatura”, Praga, 1983, nr. 4, p.361
- Călin, Gheorghe, *Limba și literatura slovacă la Universitatea din București*, în „Romanoslavica”, XXXVI, p.198-200
- Curriculum Vitae*, 30 octombrie 1991, copie xerox a manuscrisului (nesemnat) dactilografiat, format A4 (4 p. față/verso), din arhiva personală a prof. Olteanu, pus la dispoziție subsemnatei în septembrie 1993, cu ocazia luării interviului pentru revista „Naše snahy”.
- Dagmar Mária Anoca, *Náš jubilant, univerzitný profesor docent Dr. Pandele Olteanu, čestný člen DZSČR*, în „Naše snahy”, IV (1993), nr.9-10, p.22-24
- [Dagmar Mária Anoca] *Profesor Pandele Olteanu už nie je medzi nami*, în „Naše snahy”, 1996, nr.1, p.5
- Dagmar Mária Anoca, Štefan Unatinský, *Úvod do slovenskej filológie (Introducere în filologia slovacă)*, E.U.B., 2002, p.16-17
- Dagmar Maria Anoca, Gheorghe Călin, Marilena Țiprișan, *Limba și literatura slovacă*, în vol. *Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric*, EUB, 2008, p. 119-133
- Encyklopedia Slovenska*, IV, Bratislava, 1980, p.1975
- Lista lucrărilor științifice*, datată 12 septembrie 1975, copie xerox a manuscrisului dactilografiat, format A4, nesemnat, cu o pagină atașată *Cercetări mai recente, care nu figurează în vechile memorii și liste de lucrări*, datată 5 martie, 1991, București, nesemnată (total 28 p.făț/verso), pusă la dispoziție de prof. Olteanu subsemnatei.
- Mazilu, Dan Horia, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. IV., București, 2005, p. 694-695

Romanoslavica XLV

Memoriu de activitate didactică și științifică, datat 2 martie 1970, cu o completare și dată adăugată 1 martie 1991, copie xerox a manuscrisului dactilografiat, format A4, semnat olograf, pus la dispoziție subsemnatei

Mitu, Mihai, *Profesor Pandele Olteanu centenar*, în vol. Pandele Olteanu, *Studii de filologie slavă*, E.U.B., 2008, p.3-4

[Mihai Mitu], *Prof. Pandele Olteanu* [bibliografie selectivă], manuscris olograf, pus la dispoziție subsemnatei de prof. Mihai Mitu, martie 2008, 6 p.(față), format A4

Niță-Armaș, Silvia, *Profesorul Pandele Olteanu la a 75-a aniversare*, în „Romanoslavica”, XXII (1984), p.441-448

Niță-Armaș, Silvia, *Lista lucrărilor profesorului Pandele Olteanu*. (Bibliografie selectivă), în „Romanoslavica”, XXII, p.444-448

Pamätnica. 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku/ Memorial. 50 de ani de învățământ liceal cu limba de predare slovacă din România, Editura Societății Culturale și Științifice „Ivan Krasko”, Nădlac, 1995

Pleter, Tiberiu, *Istoricul studierii limbilor și literaturilor cehă și slovacă la Universitatea din București*, în volumul *Din istoricul slavisticii românești*, coord. Elena Lința, București, TUB, 1982, p.114-116

Štefanko, Ondrej, Hlásnik, Pavel, *Bibliografia písomných zdrojov o Slovákoch a Čechoch v Rumunsku*. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, Nădlac, 1995

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR PROFESORULUI PANDELE OLTEANU

1. LUCRĂRI CU CARACTER ȘTIINȚIFIC

Monografii, ediții

1. *Rumunská kultúra a Slovanstvo*, Bratislava, 1947, p.90+10 planșe
2. *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, București, Ed. Academiei, 1961, 409 p.
3. „*Fiore di Virtù*” în *cadru comparat*, vol. I – Cercetare monografică; vol. II – Texte, Ed. Minerva, București, 1976
4. *Nicolae Mănescu, „Aritmologia, Etica și originalele lor latine”*, ediție critică, studiu monografic, traducere, note și indici de Pandele Olteanu, București, Ed.Minerva, 1982, 408 p.
5. *Floarea darurilor sau Fiore di virtù*. Studiu, ediție critică pe versiuni, după manuscrise, traducere și glosar, în context comparat de Pandele Olteanu, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992

Articole, studii

1. *Poetul bulgar Hristo Botev*, în „Macedonia”, 1932, nr.3-4, p.47
2. *Miscelaneea: Luptele poporului bulgar pentru eliberarea de sub jugul otoman, note pe marginea unei cărți*, în „Revista istorică”, 1937
3. *Din literatura slovacă de azi*, în „Revista Fundațiilor Regale,” X, 1943, nr.4, aprilie, p.215-217
4. „Elan” – O revistă slovacă, în „Revista Fundațiilor Regale” X, 1943, nr.6, iunie, p.674-675
5. *Scriitori slovaci: A. Jurovsky*, în „Revista Fundațiilor Regale,” X, 1943, nr.9, septembrie, p.668-670
6. *Al. Rosetti a Dejiny rumunského jazyka*, în „Jazykovedný zborník“, I-II, 1946-47, p.245-254
7. *Vianočné rumunské sviatky a obyčaje so zreteľom na Slovensko*, Martin, 1947, 17 p.
8. *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou*, în „Jazykovedný sborník Matice slovenskej“, I. Turč. Sv. Martin, 1947
9. *Th. Capidan a niektoré spoločné prvky so slovenčinou*, în „Slovenské pohľady“, 1949
10. *N. Cartoian a dejiny starej rumunskej literatúry*, în „Literárno-historický sborník”, Martin, an I., nr.1, p.48-54
11. *Contribuții lingvistice la vechimea și adâncirea legăturilor cehoslovaco-române*, Bratislava-București, 1948
12. *Lingvistica slovacă de astăzi și importanța ei pentru limba română*, în „Románoslavica”, I, Praga, 1948, p.128-155
13. *Numiri slave în Transilvania de Nord*, în „Limbă și literatură”, III, 1957, p.185-215
14. *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord et le Maramures*, în

Romanoslavica XLV

„Romanoslavica”, I, 1958, p.169-197

15. *Nekotorye osobennosti slavyanskogo jazyka Transil'vanii*, în „Romanoslavica”, II, 1958, p.77-114

16. *Imperfectul în slava de la noi și traducerea lui în limba română*, în „Romanoslavica”, III, 1958, p.43-59

17. *Actualitatea lui Ludovít Štúr*, în „Romanoslavica”, III, 1958, 259-263

18. *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XI, 1960, nr.3, p.603-619

19. *Probleme actuale ale școlii și pedagogiei cehoslovace*, în „Revista de pedagogie”, IX, 1960, nr.1, p.125-128

20. *Particularitățile graiurilor slovacce din Banat*, în *Conferința de dialectologie slavo-română*, București, 1961

21. *Ziaristul slovac Gustav Augustini în România*, în „Analele Universității din București”, XI, 1962, p.355-365 (în colaborare cu Gh.Călin)

22. *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziții, particule*, în „Limba și literatură”, VI, 1962, p. 67-97

23. *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în „Romanoslavica”, IX, 1963, p.163-193

24. *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, VII, 1964, nr.2, p. 163-207

25. *Contribuții la problema începuturilor și pomovării scrisului românesc (400 de ani de la apariția «Țilcului Evangheliilor» – 1564, al lui Coresi)*, în LL, VII, 1964, p.189-211

26. *Contributions à la littérature homélitique de la Transylvanie et de l'Ukraine Carpathique*, în „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského. Philologica”, Bratislava, 1964, p.61-80

27. *Presupusul original unguresc al „Cazaniei I” din 1564 a diaconului Coresi; corectarea unei erori*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Ed. Academiei, 1965, p.645-650

28. *Jan Hus reformator social*, în „Apărarea păcii”, iunie, 1965

29. *„Postilla de Neagovo” în lumina „Cazaniei I” a diaconului Coresi (cca 1564)*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p.105-131

30. *Particularitățile slavonei în Transilvania*, în „Romanoslavica”, VIII, 1966, p.105-132

31. *Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română*, în „Romanoslavica”, XIV, 1967, p.305-358

32. *“Fiore di virtù” dans les versions slaves traduites du roumain*, în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p.273-304

33. *Slovakistika a bohemistika v Rumunsku*, în „Slavica Slovaca”, Bratislava, 1969, nr.4, p.291-300

34. *Adjectivul în „Cazania I” a diaconului Coresi și în versiunea slavă de Neagovo*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XX, 1969, nr.2, p.183-195

35. *Considerații filologico-lingvistice despre postilele husito-reformate de interpretare a Decalogului*, în vol. *Studii de slavistică*, I, București, Ed. Academiei, 1969, 45-64

36. *Cercetarea monografică a limbii popoarelor strămoșești, geto-daco-tracii – Realizări, corectări, propuneri*, în vol. *Interferențe*, București, Societatea literară „Relief

românesc”, 1969, p.7-33

37. *Contribuții la studiul unor omilii izolate traduse în limba română*, în „Analele Universității din București”, Limbi slave, XVIII, 1969, p. 9-22

38. *Chiril-Constantin „filozoful”, ca omilet și scriitor*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1969, p.538-547; și în „Jubilejnyj sbornik”, Sofia, 1970

39. *Cea mai veche omilie în limba română*, în „Romanoslavica”, XVII, 1970, p.227-250

40. *Izvoarele gândirii și operei lui Jan Amos Comenius (la împlinirea a 300 de ani de la moarte)*, în „Ortodoxia”, XX, 1970, nr.4, p.606-624

41. *Criterii stilistice în studiul comparat al literaturilor omiletico-parenetice*, în vol. *Probleme de literatură comparată și sociologie literară*, București, Ed. Academiei, 1970, p.135-154

42. *Izvoare originale și modele bizantino-slave în operele Mitropolitului Varlaam*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVIII, 1970, nr. 1-2, p. 113-151

43. *Metoda filologiei comparate în cercetarea izvoarelor și originalului neogrec al operei „Leastvița”, tradusă de Mitropolitul Varlaam*, în „Mitropolia Olteniei”, 1970, p.544-566

44. *Sur les éléments italiens et roumains dans les versions slaves de l'oeuvre „Fiore di virtù”*, în vol. *Actele Celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, București, Ed. Academiei, 1971, p.115-119

45. *Izvoare și versiuni bizantino-slave ale Omiliei lui Varlaam despre înmormântarea lui Hristos*, în vol. *Studii de slavistică*, II, București, Ed. Academiei, 1971, p.57-90

46. *Sur les anciennes oeuvres croato-glagolitiques chez les Roumains*, în vol. *Glagolitica jedana estejeća jedne velike tradicije*, Zagreb, 1971; „Slovo”, 21, Zagreb, 1971

47. *Sur les versions néo-grecques de l'oeuvre “L'Echelle”, traduites du slavon en roumain*, în *Contributions, II-1*, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Section for Social Sciences. Skopje, 1971, p.5- 15

48. *Elemente de folclor și de literatură populară din Cazania Mitropolitului Varlaam (1643) în lumina izvorului neogrec*, *Cuvântările lui Damaschin Studitul*, în *Philologica*, II, București, Ed. Academiei, 1972, p.133-156

49. *Unul din izvoarele neogrecești ale „Cazaniei” mitropolitului Varlaam (1643): „Comoara” lui Damaschin Studitul*, în „Romanoslavica”, XVIII, 1972, p.163-185

50. „*Damaskinský“prúd v slovansko-rumunskej literatúre (Referáty a prednášky na VII-om Kongrese slavistov, Varšava, 21-27 VIII. 1973)*”, București, Centrul de multiplicare al Universității București, 1972, 39 p.

51. *Probleme de transcriere și de editarea textelor slavo-române. Problemy transkripcii i izdanija slavjano-rumynskih tekstov*, în vol. *Tekstologia slavjanskih literatur*, Leningrad, 1973, p.164-174; „Makedonski jazik”, XXIV, Skopje, 1973, p. 75-84

52. *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei*, București, Editura Științifică, 1974, 392 p. [Partea referitoare la stilistică]

53. *Simbolica animalelor fantastice în folclor, în bestiarii și în Fiziolog*, în *Cîntecul românesc*, Craiova, 1974

54. *Turturica, simbolul castității în folclor și în literatura omiletico-parenetică*, în vol. *Cîntecul românesc*, Craiova, 1974 (în colaborare cu Nina Olteanu)

55. *Damaschin Studitul și Mitropolitul Varlaam al Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LII, 1976, nr.3-4, p.211-244

56. „*Arifmologia i etika” Spzťaria Milesku v svete tekstologii*”, „Analele Universității din

București”, Limbi și literaturi slave, XXVI, 1977, nr.2, p.131-145

57. Elemente romanice în lexicul operei „*Libro od mnoziech razloga*” sau „*Fiore di Virtù*”, în *Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave, 21-25 octombrie 1976*, București, TUB, 1979, p.439-452

58. Opera „*Floarea Darurilor*” în versiunea românească *Hurezu-Snagov (1700)*, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, I. Râmnicu-Vâlcea, 1980, p.367-378

59. N. Milescu- Spătarul, „*Cartea naturii*”, în „*Manuscriptum*”, XIII, 1982, nr.2, p.55-66

60. Contribuții la o istorie a legăturilor culturale polono-ucraino-române, în vol. *Relații culturale româno-polone*, București, TUB, 1982, p.167-172

61. „*Fiziologul*” sub aspect stilistic (cu atestări și din versiuni manuscrise slavo-române necunoscute), în vol. *Din istoricul slavisticii românești*, București, TUB, 1982, p.170-186

62. „*Cartea naturii*” de Spătarul Milescu, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, II, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, 1983, p.137-144

63. K istorii „*Fiziologa*” v slavjanskih i rumynskoj literaturah, în „*Romanoslavica*”, XXI, 1983, p.359-384; „*Paleobulgarica*”, VIII, 1984, p.38-58

64. Noi contribuții la istoria primei cazanii românești, în „*Cumidava*”, XIII, Brașov, 1983, p. 79-96

65. Fiziolog ot stilističeskoto gledište, în „*Starobălgarska literatura*”, XVI, 1984, p.41-55

66. Originele grecești și versiunile slavone ale *Învățăturilor de la Câmpulung Muscel (1642)*, în *Memoriile Secției de filologie, literatură și artă a Academiei Române*, X, 1988, p.7-20

67. Úloha starých slovanských a středobulharských nománonů ve vývoji právní slovansko-rumunské literatury, în „*Romanoslavica*”, XXVI, 1988, p.15-24

68. Codul sau Zakonikul Țarului Ștefan Dușan al sîrbilor (1349 și 1354) în vechea literatură juridică din Banat și din Țara Românească, în „*Mitropolia Banatului*”, XXXVIII, 1988, p.39-58

69. Reconstrucția și editarea științifică a textului celor mai vechi pravile românești pe baza izvoarelor și a versiunilor, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, XVI, 1988, nr.10, p.145-155

70. Izvoare mitologice, folclorice și apocrife în vechile monumente canonico-juridice, în *Memoriile Secției de filologie, literatură și artă a Academiei Române*, XI, 1989, p.39-52

71. Influența scriitorilor străromâni asupra literaturilor slave, în „*Noi, tracii*”, XIX, 1990, nr.186, p.1-8

Rol' staryh slavjanskih i srednebolgarskih nomokanonov v razvitii slaviansko-rumynskoj juridičeskoj literatury, în „*Paleobulgarica*”, XV, 1991, nr. 3, p.18-35

72. „*Pravila de la Govora*” (1640-1641) în lumina izvoarelor bizantine slave, în „*Romanoslavica*”, XXIX, 1991, p.105-119

Recenzii

1. Dr. Eugen Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa (Structura verbului slovac)* Bratislava, 1943, în „*Românoslavica*”, Praga, 1948, p.158-159

2. Ján Stanislav, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši (Apostolii slavi Chiril și Metodi și activitatea lor în imperiul Marii Moravii)* Bratislava, 1945,

Romanoslavica XLV

în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.166-168

3. Dr. Alexander V. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok (Limba și originea documentelor friziene)*, Bratislava, 1943, în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.169-172

4. Univ. prof. dr. Ján Stanislav, *K južnej a východnej hranici slovenského osídlenia v stredoveku (Despre granița de sud și est a așezărilor slovece în Evul Mediu)* Bratislava 1944, în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.172-173

5. Dr. A.V. Isačenko, *Průručka ruského jazyka (Manual de limbă rusă)*, Bratislava, 1943 (ed. a II-a 1944), în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.173-175

6. R.J. Orlovský, Dr. L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského (Gramatica limbii slovece)* Bratislava, 1946, în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.179

7. Jozef Liška: *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. S mapou izogloss (Despre problema originii dialectelor slovece de Răsărit. Cu o hartă a izoglozelor)*, Ed. „Matica slovenská”, 1944, p.85, în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.176-177

8. Dr. Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého i slovenského (Dicționarul etimologic al limbii cehe și slovece)*, Editura Acad. Cehoslovace de Științe, Praga 1957, în „Romanoslavica”, III, 1958, p.292-294

9. Ján Stabislav, *Dejiny slovenského jazyka, I, Úvod a hláskoslovie (Istoria limbii slovece, I. Introducerea și fonetica)*, Editura Acad. Slovece de Științe, Bratislava, 1956, în „Romanoslavica”, III, 1958, p.279-282

10. Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků (Introducere în studiul limbilor slave)*, Editura Acad. Cehoslovace, Praga, 1955, în „Romanoslavica”, III, 1958, p.305-307

11. *Cîntec despre oastea lui Igor. Traducere din rusa veche, cu introducere și comentarii de Mihai Beniuc, București, 1951*, în „SCILP”, I, 1952, nr.1-4, p.245-253

12. V. Ivanov, V.I. Toporov, *K postanovke voprosa o drevnejših otnošeniah baltijskih i slovjanskijh jazykov*, în „Buletinul de informare științifică al Universității din București”, 1962, seria III, p.76-81

2. CURSURI ȘI MANUALE UNIVERSITARE

1. *Manual de limba slovacă. Curs practic pentru anul I*, București, T.U.B., 1972, 449 p., (în colaborare cu Corneliu Barborică, Silvia Armaș, Gheorghe Călin, Anton Tănăsescu)

2. *Antologie de texte. Istoria limbii slovece*, CMUB, 1972, 449 p. (În colaborare cu Silvia Niță Armaș, Gh. Călin, J. Kergyo)

3. *Slava veche și slavona românească*, coordonator Pandelescu Olteanu, București, E.D.P., 1975, p. 463. (În colaborare cu George Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiță, Emil Vrabie, Elena Linșta, Olga Stoicovici, Mihai Mitu)

3. MANUALE pentru școlile cu limba de predare slovacă din România:

1. *Učebnica jazyka slovenského*, București, E.D.P., 1958, 150 p.

2. *Slovenská čítanka a gramatika pre V. triedu*, București, E.D.P., 1962, 296 p. (În colaborare cu Cornel Barborică); 1965, 247 p.

Romanoslavica XLV

3. *Slovenská čítanka a gramatika pre VI. triedu*, București, E.D.P., 1962, 292 p. (În colaborare cu Cornel Barborică)
4. *Slovenská čítanka a gramatika pre V. triedu*, București, E.D.P., (În colaborare cu Cornel Barborică)
5. *Slovenská čítanka a gramatika pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1966, 244 p.
6. *Slovenská čítanka a gramatika pre V. triedu*, București, E.D.P., 1968, 216 p. (În colaborare cu Cornel Barborică)
7. *Slovenská čítanka a gramatika pre VI. triedu*, București, E.D.P., 1968, 232 p. (În colaborare cu Cornel Barborică)
8. *Slovenská čítanka a gramatika. Príručka pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1969, 263p.
9. *Slovenská čítanka. Učebnica pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1971, 168 p.
10. *Slovenská gramatika. Učebnica pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1971, 84 p.
11. *Slovenská čítanka a gramatika pre V. triedu*, București, E.D.P., 1972, 240 p. (În colaborare cu Cornel Barborică)
12. *Slovenská čítanka. Učebnica pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1976, 164 p.
13. *Slovenská gramatika. Učebnica pre IV. triedu*, București, E.D.P., 1976, 100 p.

4. COMUNICĂRI

1. *Jan Hus, reformator social*, Asociația Slaviștilor, 1965
2. *Contribuții la studiul lexicului și semantismului limbii române vechi*, 21 mai 1965, Societatea de lingvistică romanică
3. *Evangheliarul slavo-român tipărit la Sibiu și păstrat la Leningrad*, Societatea de științe istorice și filologice din București
4. *Fiore di Virtù în literatura sud-est europeană*, Asociația Slaviștilor, martie 1966
5. *Literatura omiletică precoresiană*, 26 ianuarie 1967
6. *Fiore di Virtù în literatura universală*, Cercul științific al cadrelor didactice, Facultatea de Limbi Slave, martie, 1967; Societatea de Științe Istorice și Filologice
7. *Aspectul și substratul românesc al păstoritului în Carpații de Nord-Vest*, Societatea de Științe Istorice și Filologice, secția folclor-etnografie
8. *Problema moravismelor și substratul lor occidental în textele slavo-române*, 1967
9. *Diacronie și interferențe în studiul sintaxei limbii române și ucrainene*, Congresul lingviștilor, București, 1967
10. *Fiore di Virtù în două versiuni slave inedite traduse din limba română*, Asociația Slaviștilor, 2 octombrie 1967; Congresul internațional al slaviștilor, Praga
11. *Metodologia studierii izvoarelor câtorva opere din cultura română veche*, Cercul de studii al cadrelor didactice, Institutul de limbi străine, Universitatea București, 31 ianuarie 1967
12. *Un izvor principal bizantino-slav al Cazaniei (1643) Mitropolitului Varlaam*, Asociația Slaviștilor, 3 noiembrie 1969
13. *Stilul Cazaniei lui Varlaam în lumina izvoarelor bizantino-slave*, Asociația de științe istorice și filologice, 1970; Asociația Slaviștilor, Iași, decembrie, 1973
14. *Curentul damaschin în cultura română*, Cel de-al VII-lea Congres internațional al slaviștilor, Varșovia, septembrie 1973

Romanoslavica XLV

15. *Fiore di Virtù în cadru comparat*, sesiune științifică a Facultății de limbi slave, Universitatea din București, iunie 1975
16. *O nouă interpretare și datare a influenței slave în limba română*, Institutul de filologie slavă al Academiei, mai 1975
17. *Balcanisme morfo-sintactice*, Institutul de filologie slavă, Viena, mai 1975
18. *K otázke moravizmov v starých slovansko-rumunských kanonicko-právných pamiatkach*, Congresul internațional al slaviștilor, Bratislava, 1993

5. TRADUCERI

1. *Povestiri prelucrate din limbile slave*, Iași, 1940, 113 p.
2. Vladimir Mináč, *Ieri și mâine*, București, 1950
3. Jan Stanislav, *Urmele limbii lui Chiril și Metodie în toponimia și onomastica slovacă*, în „Românoslavica”, Praga, I, 1948, p. 40-61 (fără menționarea numelui traducătorului)
4. V. Ondrouch, *Poporul cimitirelor de movile*, în „Românoslavica”, Praga, 1948, p.112-115 (fără menționarea numelui traducătorului)

6. LUCRĂRI DESPRE PROFESORUL PANDELE OLTEANU (selectiv)

- Balacciu, Jana, Chiriacescu, Rodica, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Ed. Albatros, 1978, p.189-190
- Barborică, Corneliu, *Z dejín rumunskej bohemistiky a slovakistiky*, în „Česká literatura”, Praga, 1983, nr. 4, p.361
- Călin, Gheorghe, *Limba și literatura slovacă la Universitatea din București*, în „Romanoslavica”, XXXVI, p.198-200
- Dagmar Mária Anoca, Štefan Unatinský, *Úvod do slovenskej filológie (Introducere în filologia slovacă)*. E.U.B., 2002, p.16-17
- Dagmar Maria Anoca, Gheorghe Călin, Marilena Țiprigan, *Limba și literatura slovacă*, în vol. *Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric*, EUB, 2008, p. 119-133
- Encyklopedia Slovenska*, IV, Bratislava, 1980, p.1975
- Mazilu, Dan Horia, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. IV., București, 2005, p. 694-695
- Mitu, Mihai, *Profesor Pandele Olteanu centenar*, în vol. Pandele Olteanu, *Studii de filologie slavă*, E.U.B., 2008, p.3-4
- Niță-Armaș, Silvia, *Profesorul Pandele Olteanu la a 75-a aniversare*, în „Romanoslavica”, XXII (1984), p.441-448
- Niță-Armaș, Silvia, *Lista lucrărilor profesorului Pandele Olteanu*. (Bibliografie selectivă), în „Romanoslavica”, XXII, p.444-448
- Pamătnica. 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku/ Memorial. 50 de ani de învățământ liceal cu limba de predare slovacă din România*, Editura Societății Culturale și Științifice „Ivan Krasko”, Nădlac, 1995
- Pleter, Tiberiu, *Istoricul studierii limbilor și literaturilor cehă și slovacă la*

Universitatea din București, în volumul *Din istoricul slavisticii românești*, coord. Elena Lința, București, TUB, 1982, p.114-116

Štefanko, Ondrej, Hlásnik, Pavel, *Bibliografia písomných zdrojov o Slovákoch a Čechoch v Rumunsku*. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, Nădlac, 1995

The Personality of Professor Pandele Olteanu (1908- 1995) in the Context of Romanian-Slovak Relationships

The author presents the life and activity of Prof. Dr. Doc. Pandele Olteanu (1908-1995), a pioneer and promoter of Slovak studies in Romania (he was a professor, a scientist and an organizer).

Founder of the Slovak studies at Bucharest University, holding a PhD. Diploma in Romanic and Slavic philology, issued by Jan Amos Komenský (Comenius) University in Bratislava, member of various scientific societies and associations, laureate of numerous prizes, Professor Pandele Olteanu (born on the 5th of September 1908 in Bascov, county of Argeș) graduated from the Faculty of Arts in Bucharest, being awarded “Magna cum laude” (1934). Later on he worked as a high-school teacher of Romanian in Bucharest and Iași (1935- 1942), and in 1942 he passed the exam and became a professor of Romanian language at Comenius University in Bratislava (1942–1945; 1946–1949). Pandele Olteanu had just started his career as a university professor. He got his PhD. in Slavic and Romanic philology in Bratislava in 1945 and, together with a group of members of the Society for Romanian-Czechoslovak Cultural and Economic Relationships, he edited the “Românoslavica” magazine.

Professor Olteanu came back to Romania for good in 1949, and he succeeded in introducing the Slovak language and literature as major subject studies at the Faculty of Arts of Bucharest University. That was a crucial moment in the development of Slovak studies in Romania, as well as the improvement of Romanian-Slovak cultural relationships.

After having been recognized as a Doctor Docent in philology, professor Olteanu worked as an assistant professor (1949-1962), associate professor (1962-1967) and senior professor at Bucharest University. In 1968 he would lead the PhD. trainees’ activity related to *Lingvistica slavă* (*Slavic Linguistics*), and one year later he was appointed head of the joint department of Slovak, Czech and Ukrainian language and literature. Hardly had he gotten retired (1973) when he was appointed Emeritus Professor and re-confirmed in February 1991.

He passed away in Bucharest on the 18th of December 1995, and he was inhumated at Domnești on the 20th of December.

Professor Olteanu brought his contribution to the organization of the young department of Slavic languages in general and Slovak language in particular, to the training of teachers-to-be, he drew up textbooks (he was the exclusive author of the chapter on syntax and the coordinator of the first Romanian university textbook of *Old Slavic and Romanian Slavonic Language*, 1975), he also contributed to the promotion of Slavic studies in Romania as a discipline that is absolutely necessary for the Romanian language, history and culture.

Romanoslavica XLV

During his career as a university professor, he held various courses and seminars; he was also responsible of the pedagogical practical training of the students in the Slovak and Romanian department that took place at Nadlac High-School, county of Arad.

Besides his organizing and didactic-methodological activity, Pandeale Olteanu carried out a rich scientific and research activity in various philological and linguistic fields (Slavic studies, Old Slavic language, Slovak studies, Bohemia studies, Slavic-Romanian relationship, Romanian Slavonic language and old Romanian literature) he brought his great contribution to, he was present and well-known in the Romanian scientific world, as well as abroad, he drew up numerous Slavic-Romanian philological and linguistic monographs (*The Language of Slavic Tales on Vlad Țepeș*, for which he was awarded the second prize by the Ministry of Education, *Fiore di Virtù*) etc.

**TERMENI CARE DENUMESC MESERII DE PROVENIENȚĂ SLAVĂ
ÎN DOCUMENTE ROMÂNEȘTI. SITUAȚIA LOR ACTUALĂ**

Iustina BURCI

Evenimentele care au avut loc de-a lungul timpului în istoria poporului nostru au influențat societatea în ansamblul ei. Ele și-au pus amprenta atât asupra dezvoltării vieții socio-economice a comunității, cât și asupra limbii vorbite de aceasta, cu deosebire asupra lexicului, nevoit să accepte și să adopte rapid schimbările. Din acest punct de vedere putem vorbi despre un caracter dinamic al vocabularului, căci, după cum remarcă și Theodor Capidan, „greu se poate imagina că ea [limba – n.a.] ar fi existat vreodată într-un punct al dezvoltării sale ca ceva complet, ci numai ca un proces în continuă evoluare”¹.

Pe de altă parte, vocabularul a conservat o serie întreagă de termeni care denumesc realități ale unor vremuri demult apuse, dar a căror aducere „la suprafață” reconstituie imagini din trecut și contribuie la clarificarea unor probleme de istorie a limbii și nu numai. Din acest punct de vedere putem vorbi despre un conservatorism al vocabularului.

Dacă legăm faptele lingvistice de realitățile sociale și analizăm variația conținutului unui cuvânt, ținând seama de momentul istoric în care apare și de împrejurarea în care este întrebuințat, atunci este evident, pentru o mare parte a apelativelor, că originea și folosirea lor sunt condiționate de existența unei mentalități de grup, categorie sau clasă socială². Boris Cazacu, în articolul său, *Termeni referitori la port și semnificația lor în cadrul relațiilor sociale*, arăta că, atunci când căutăm „să identificăm funcțiunea socială a termenului, constatăm că înțelesul lui variază adesea după epoca, regiunea și mediul social în care e folosit; cu alte cuvinte, apariția și întrebuințarea unui anumit termen poate purta pecetea mediului social care l-a creat”³.

Așadar, comunitatea și limba pe care aceasta o vorbește sunt inseparabil legate. Nu putem vorbi despre nici una dintre ele ca despre două fenomene care evoluează separat, ci numai împreună, reflectându-se una într-alta și susținându-se reciproc.

¹ *Limba și cultură*, Craiova, Fundația Scrisul românesc, 2005, p. 10.

² Boris Cazacu *Termeni referitori la port și semnificația lor în cadrul relațiilor sociale*, în „Studii și cercetări lingvistice”, tomul IV, 1953, p. 133.

³ *Ibidem*.

Procesul de evoluție și modernizare a societății, în interiorul căreia perioadele „de înflorire au alternat cu cele de regres, urmând îndeaproape istoria însăși a oamenilor din spațiul geografic românesc”¹, s-a oglindit, după cum spuneam, și în lexicul din trecut și se reflectă, deopotrivă, și în cel prezent căci, lumea continuă să fie în mișcare. Vocabularul a fost permanent îmbogățit cu o serie de cuvinte noi, de origini diferite, în funcție de influențele manifestate de-a lungul vremii și de modă, care a jucat și ea un rol important în adoptarea unui stil de viață sau a unui limbaj.

Una dintre influențele vechi, manifestate asupra limbii române a fost cea slavă. Ea s-a exercitat în condițiile relațiilor directe dintre români și slavi, a conviețuirii lor de durată, dar și utilizării, timp de câteva secole, a limbii slave în administrația, diplomația și Biserica țărilor românești, precum și datorită legăturilor cultural-politice dintre români și popoarele slave învecinate²: bulgari, ruși, sârbi, ucraineni, polonezi. Toate acestea nu puteau să nu lase urme la nivel lexical (prin împrumuturi de cuvinte comune sau proprii), fonetic și morfologic (prin influențe gramaticale și împrumuturi de afixe), în diferite etape ale istoriei noastre.

În lucrarea de față ne-am propus să vedem, fără a avea pretenția că am epuizat întregul material, ce denumiri de meserii și funcții, de origine slavă, apar în documentele de arhivă și câte dintre ele se mai păstrează astăzi oficial (în nomenclatorul ocupațiilor actuale), ori neoficial (în vorbirea uzuală). Ca bază de studiu am utilizat următoarele lucrări: *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române* (red. resp. Gh. Bolocan), București, 1981; Alexandru Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*, Târgu-Jiu, 1908; *idem*, *Istoria Târgu-Jiului*, Târgu-Jiu, 1906; *idem*, *Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului*, București, 1899; DRH A. Moldova, București, Editura Academiei Române, B. Țara Românească, București, Editura Academiei Române, *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a Statului*, București, vol. I, 1957 și urm.; *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I-II, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Academia de Științe a Republicii Moldovenești, Institutul de Istorie, Chișinău, Editura Știința, 1975; Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, Editura Saeculum, 2000; Olimpia Ghimpu, *Cuvinte rare la sfârșitul secolului al XV-lea pe baza actelor emise din cancelarie la voievodatele românești*, Hrisovul II, 1995; Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a patra, Craiova, Scrisul Românesc, 1922; Veronica Tamaș, Alexandru Popescu-Mihăiești, *Lexicon de cuvinte rare și ieșite din uz*, Rm. Vâlcea, Editura Conphys, 2005; iar pentru stabilirea etimologiilor – *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române și *Micul Dicționar Academic* (MDA), în patru volume, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

Am clasificat meseriile și funcțiile întâlnite după proveniența lor. Astfel:

¹ Gheorge Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, vol. IV, Craiova, Scrisul Românesc, 1996, p. 406.

² I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974, p. 101.

• **din slavă:**

dârvar – slugă cu statutul de scutelnic, care avea obligația de a aduce stăpânului lemne din pădure și a se îngriji de încălzirea camerelor (vsl. **дръварь**);

diac – persoană care întocmea (și copia) actele în cancelaria domnească (îndeplinind funcția de subaltern al marelui logofăt); slujbaș al visteriei din Țările Române, care întocmea acte, redacta petiții, rezolva diverse treburi administrative (vsl. **диакъ**);

diacon – membru al clerului, aflat pe prima treaptă a ierarhiei preoțești (vsl. **диаконъ**);

magher – bucătar (vsl. **магеръ**);

mitar – persoană care avea în arendă încasarea impozitelor; cămătar (vsl. **митаръ**);

namestnic – locțiitor sau reprezentant al cuiva într-o funcție importantă, laică sau religioasă; succesor al cuiva într-o funcție (vsl. **намѣстникъ**);

nastoeat – conducător ecleziastic (vsl. **настоатель**);

năiemnic – persoană care s-a angajat pentru a efectua o muncă (vsl. **наиёмникъ**, **наеиёмникъ**);

năstavnîc – conducător ecleziastic; grad călugăresc, conducător, șef ecleziastic, egumen, administratorul unei mănăstiri, învățător (vsl. **наставникъ**);

peveț – cântăreț la biserică (vsl. **пѣвецъ**);

poddiacon – slujitor al bisericii ortodoxe, care se află în imediata subordine a diaconului (vsl. **подъдиаконъ**);

posadnic – slujbaș sau mic dregător, cu atribuții militare la un punct de vamă (vsl. **посадникъ**);

poslušnic – slujitor mănăstiresc sau boieresc, care era scutit de dări (vsl. **послушникъ**);

postelnîc – dregător de la curte ce avea în sarcină patul și camera domnului; de asemenea avea obligația de a primi pe trimișii străini și de a-i conduce la domn; mare boier, păzea camera de dormit a domnului; mai târziu Ministru al Afacerilor Externe (vsl. **постельникъ**);

pristav – persoană însărcinată cu supravegherea unui grup de oameni, care lucrau la o construcție sau pe o moșie; slujbaș care avea diverse atribuții financiare sau juridice, mai ales ca executor (vsl. **приставъ**);

pristavnîc – conducător ecleziastic (vsl. **приставникъ**);

protopop – preot ortodox care conducea o protopopie (vsl. **протопопъ**);

sfetnic – înalt demnitar care făcea parte din conducerea țării și avea calitatea oficială de a da sfaturi domnitorului sau conducătorului (*vs.* **СЪВѢТНИКЪ**);

stolnic – titlu dat în evul mediu, în Țările Române, boierului care se ocupa de masa domnului și uneori îl servea, gustând înaintea acestuia mâncărurile, spre a dovedi că nu sunt otrăvite; avea în grijă aprovizionare cu alimente a curții domnești, a depozitelor cu alimente etc. (*vs.* **СТОЛНИКЪ**);

strajă – grănicer (*vs.* **СТРАЖА, СТРАЖЬ**);

tălmaci (tâlmaci) – traducător, tâlcuitor (*vs.* **ТАЛМАЧ**);

tvoreț – autor de texte religioase; scriitor (*vs.* **ТВОРЕЦЪ**);

țarcovnic – paracliser; dascăl de biserică (*vs.* **ЦРКОВНИКЪ**);

vistier – (în evul mediu, în Țara Românească și Moldova) mare dregător din sfatul domnesc, care avea obligația repartizării dărilor asupra populației contribuabile, a încasării acestora de la slujbașii din ținuturi (sau din județe), a gestionării tezaurului și a judecării pricinilor de ordin fiscal; (în perioada Regulamentului Organic) ministru de finanțe; cleric care se ocupa cu administrarea veniturilor unei mănăstiri (*vs.* **ВИСТИАРЬ**);

vistiernic – v. vistier; persoană care avea în grijă arhiva și biblioteca unei mănăstiri și care administra veniturile realizate din tipărirea manuscriselor; administrator (*vs.* **ВИСТИАРЬНИКЪ**);

voievod – comandant de oști; mai-marele unei cetăți sau unui ținut; nobil de rang mare; înalt demnitar al bisericii; (în evul mediu) conducător (cu atribuții militare) al unei uniuni de obști, fără drept ereditar, a cărei autoritate se exercita pe un teritoriu limitat, în care organizarea social-politică și economică continua instituția obștii satești; conducător al unei formațiuni statale românești (cu drept ereditar); titlu dat domnilor Țărilor Române, adăugat, de obicei, după numele lor (și scris cu majusculă); administrator al unei moșii domnești; căpetenie a unei cete sau sălaș de țigani (*vs.* **ВОЕВОДА**).

voinic – (în evul mediu, în Țările Române) oștean de curte (*vs.* **ВОИНИКЪ**);

vornic – (în evul mediu, în Țara Românească și Moldova) dregător în sfatul domnesc, însărcinat cu administrarea curților domnești din întreaga țară, având dreptul de jurisdicție asupra curtenilor și slujitorilor domnești care depindeau de acestea, precum și, în unele perioade, atribuții militare; (în Moldova, în sec. XVI-XVIII) dregător din suita Doamnei, care se ocupa cu protocolul oficial al funcționării curții acesteia și cu administrarea veniturilor care îi reveneau din patrimoniul domnesc; (Moldova, din sec. XV până la Regulamentul Organic) dregător care funcționa la Poarta domnească și ale cărei atribuții constau în judecarea litigiilor, stabilindu-le pe cele care trebuiau înfățișate divanului domnesc și executarea hotărârilor acestuia, precum și sarcina administrării închisorilor; ministru de interne; (în evul mediu, mai ales în Moldova) reprezentant al domniei în târguri, la curțile domnești și în ocoalele

dependente de acestea, care aveau atribuții judecătorești, administrative și fiscale; (în Țara Românească, în secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea) subaltern, în județe, al marelui vornic, care avea atribuții judecătorești și fiscale, iar din secolul al XVII-lea și îndatoriri militare în timp de război; (Moldova, în secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea) reprezentant al puterii centrale în satele domnești sau al stăpânului feudal în satele aservite, care avea atribuții judecătorești și fiscale; primar (al unui sat); funcționar în administrația comunelor rurale, însărcinat cu distribuirea corespondenței, convocarea sătenilor la adunări, anunțarea știrilor, a dispozițiilor etc. (vsl. **ДВОРНИКЪ**);

vraci – persoană care se ocupa cu tratarea și vindecarea bolilor prin mijloace empirice sau oculte; medic, tămăduitor (vsl. **ВРАЧ**);

zlătar – meșter (țigan) care se ocupa cu prelucrarea și comercializarea aurului (vsl. **ЗЛАТАРЬ**)

- **din polonă:**

hatman – conducător din armata otomană, în evul mediu, la cazaci și poloni; în Moldova, militar al oștirii, echivalent spătarului în Țara Românească (pol. *hetman*);

joimir – mercenar polonez; corp de oaste din armatele țărilor române (pol. *żołnierz*);

marchitan – negustor de mărunțișuri; negustor ambulant, care își desfăcea marfa la sate; persoană care însoțea armata și vindea soldaților alimente și alte articole de consum (pol. *markietan*).

obuznic – comandant de tabără (pol. *oboznik*);

podcomor – șambelan (pol. *podkomorzy*);

podporușnic – sublocotenent (pol. *podporucznik*);

poroșnic (porușnic) – locotenent (pol. *porucznik*);

reimentar – colonel, comandant de regiment (pol. *regimentarz*);

rotmistru – căpitan de cavalerie în armata polonă; ofițer (pol. *rotmistrz*);

strajnic – paznic, sergent major polonez (pol. *strażnik*);

- **din rusă:**

ispravnic – persoană aflată într-o funcție de conducere (logofăt, vornic, hatman); guvernator; administrator; inspector; persoană căreia i s-a încredințat strângerea dărilor într-un județ (rus. *исправник*);

nacealnic – funcționar superior, șef de instrucție civilă, religioasă sau militară, comandant, conducător (rus. *начальник*);

podparucic – sublocotenent (rus. *подпоручик*);

podpolcovník – locotenent colonel (*rus.* подполковник);
požárník – pompier (*rus.* пожарник);
posojník (*posošník*) – funcționar administrativ, care administra o plasă (*rus.* помощник);
poručík (*parucík*) – locotenent, ofițer (*rus.* поручик);
praporčík – sublocotenent în armata rusă (*rus.* прапорщик);
remontor – militar însărcinat cu procurarea cailor pentru nevoile armatei (*rus.* ремонтёр);
stolnacialnic – șef de birou (*rus.* столначальник);
strelec – (în epoca feudală, în Țările Române) soldat care făcea parte dintr-un corp de vânători (arcași); soldat dintr-un vechi corp de infanterie (cu funcții polițienești), care forma garda țarului în Rusia, în secolele XVI-XVII (*rus.* стрелец);

- **din sârbă:**

pandur – soldat care făcea parte din unul dintre corpurile armatei habsburgice din secolul al XVIII-lea; soldat din secolul al XIX-lea, care făcea parte din oastea pământeană neregulată a Țării Românești; soldat din armata lui Tudor Vladimirescu; agent de poliție sau jandarm (*srb.* pandur);

- **din bulgară:**

pogonici – argat care mîna boii înjuțați la plug (*bg.* погонич);
rudar – lucrător (țigan) care extrăgea aur din nisipul râurilor (*bg.* рудар);
solar – negustor de sare (*bg.* солар);

- **din ucraineană:**

crainic – persoană care anunța mulțimii poruncile suveranului sau ale autorităților (*ucr.* крайник);
stoler – tâmplar (*ucr.* столяр)

- **termeni care pot avea dublă etimologie slavă:**

darabancic – toboșar (*rus.* дарабанчик, *ucr.* тарабанчик);
meserciú – măcelar (*bg.* месарче, cf. *srb.* mesarče);
orednic – dregător (*ucr., rus.* урядник);
pisar – scriitor de cancelarie, secretar, gramatic la grof (*vsł.* пизарь, *pol.* pisarz);
polcovník – colonel, comandant al unui polc (*ucr., rus.* полковник);

staroste – (în evul mediu, mai ales în Moldova) bărbat care conducea un ținut, o cetate sau un oraș (fortificat) etc. cu atribuții militare, administrative, judecătorești; conducător al unei bresle, al unei corporații de meșteșugari, de negustori etc. (*pol.* starosta, *ucr.* староста);

șoronar – șelar (*ucr.* шори, *rus.* шоры);

ureadnic – (Mold.) termen prin care era desemnat, în documente, dregătorul; reprezentant al domnului în orașe sau al stăpânului feudal în sate, care dubla conducerea aleasă de locuitori; subofițer în armata țaristă; funcționar inferior în poliția rurală din timpul țarului (*ucr.*, *rus.* урядник);

vătaf – (în evul mediu, în Țările Române) titlu dat persoanelor însărcinate cu conducerea unui grup de dregători, de oșteni, de curteni, de slujbași domnești etc., având atribuții administrative, militare și judecătorești; funcționar administrativ, care conducea o plasă; vătaf de divan – titlu purtat de boierul care convoca divanul și care avea atribuții judecătorești, rezolvând litigii de mică importanță; vătaf de hotar – șef de străjări, de grăniceri; vătaf de agie – șef al poliției; vătaf de țigani – inspector al țiganilor domnești; șef al unui sălaș de țigani robi; administrator al unei (cf. *ucr.* батара);

vătăman – (în epoca feudală, în Moldova) conducător al unui sat liber sau al unei cete de săteni liberi, devenit, uneori, reprezentant al stăpânului feudal în satele aservite; (în administrația rurală din Moldova) slujbaş la primărie, însărcinat mai ales cu strângerea dărilor și a impozitelor (*vs.* ВАТЪМАНЪ, *pol.* wataman)

• termeni a căror origine poate fi slavă sau alta decât cea slavă:

ierarh – conducător bisericesc (*vs.* ИЕРАРХЪ; *grec.* ἱεράρχης);

ierodiacon – conducător al diaconilor (*vs.* ИЕРОДИАКОНЪ; *n.grec.* ἱεροδιάκονος);

ieromonah – călugăr cu funcție de preot (*ngr.* ιερομόναχος, *vs.* ИЕРОМОНАХЪ);

logofăt – titlu de mare dregător în ierarhia boierilor români, membru al sfatului domnesc; ministru; judecător; titlu dat unor boieri care serveau, în caz de război, sub comanda marelui logofăt; secretar, funcționar într-o cancelarie; secretar al divanului domnesc, care consemna dezbaterile și urmărea îndeplinirea hotărârilor luate (*vs.* ЛОГОФЕТЪ; *n.grec.* λογοθέτης; *sârb.* logofet; *turc.* loghofet);

răitar – soldat călare (*pol.* rajtar; *ger.* Reiter);

sachelar – grad onorific acordat unui preot sau purtat de acesta; persoană, de obicei cleric, care îndeplinea diverse funcții administrative (la o mănăstire, la o curte boierească) (*vs.* САКЕЛΛΑΡΙИ, *ngr.* σακελλάριως);

șoltuz – titlu dat în evul mediu cărmuitorului unui oraș, care era ajutat în activitatea sa de un consiliu format din șase-doisprezece pârgari; primar; șef al unei comunități străine într-un oraș (*pol.* szoltys; cf. *magh.* sóltész, *ger.* Scholtheiss).

După cum se poate observa, meseriile prezentate mai sus se pot împărți, după domeniul căruia îi aparțin, în mai multe categorii:

- funcții în administrație și la curtea domnească: *crainic*, *diac*, *ispravnic*, *logofăt*, *mitar*, *nacealnic*, *namestnic*, *orednic*, *pisar*, *pitar*, *podcomor*, *pomojnic*, *posadnic*, *postelnic*, *pristav*, *sfetnic*, *staroste*, *stolnacealnic*, *stolnic*, *șoltuz*, *tălmaci*, *ureadnic*, *vătaf*, *vătăman*, *vister*, *vistiernic*;

- funcții în armată: *darabancic*, *hatman*, *joimir*, *năvrap*, *obuznic*, *pandur*, *parucic*, *podpolcovnic*, *pojarnic*, *polcovnic*, *poroșnic*, *praporcic*, *răitar*, *reimentar*, *remontor*, *rotmistru*, *strajă*, *strajnic*, *streleț*, *voinic*;

- funcții bisericești: *diacon*, *ierarh*, *ierodiacon*, *ieromonah*, *nastotel*, *năstavnice*, *peveț*, *poddiacon*, *pristavnic*, *protopop*, *sachelar*, *schimnic*, *tvoreț*, *țârcovnic*;

- prestări servicii: *dârvar*, *magher*, *marchitan*, *meserciu*, *năiemnic*, *pogonici*, *poslușnic*, *rudar*, *solar*, *stoler*, *șoronar*, *vraci*, *zlătar*;

Pe primul loc se află cele din administrație și curtea domnească (26), apoi cele care țin de armată (20) și de viața bisericească (14), ultima poziție revenind meseriilor care fac parte din domeniul prestărilor de servicii (13).

Dintre toate acestea, doar un singur termen s-a păstrat până astăzi, în mod oficial, înregistrat în nomenclatorul ocupațiilor. Acesta este *diacon*. Cuvântul a fost atestat în Moldova, la 1467¹ – *ДІАКОН*; în Țara Românească a fost consemnat 107 ani mai târziu, la 24 mai 1600² – *ДІАКОНЪ(А)*. Are, așadar, o vechime de 541 de ani în istoria scrisă a vocabularului nostru.

Putem afirma, de altfel, pe baza materialului prezentat, că lexicul bisericesc s-a dovedit a fi și cel mai conservator din acest punct de vedere, el păstrând, până acum, în terminologia specifică acestei ramuri, și alte apelative, cu același sens ca în trecut: *ierarh*, *ierodiacon*, *ieromonah*, *protopop*, *schimnic*, *țârcovnic*.

Dacă în nomenclatorul ocupațiilor s-a menținut numai un singur termen, în limbajul uzual se utilizează și cuvinte din celelalte trei domenii. Astfel, din vechea administrație, orășenească sau domnească, se păstrează termenii: *crainic*, având acum sensul de persoană care citește informațiile, comunicările, știrile oficiale etc., anunță programul la o stație de radio, de televiziune sau la o manifestație; *staroste* și *vătaf*, întâlniți mai ales în ritualurile de nuntă; *sfetnic*, cu sensul „sfătuitor, consilier”; din armată se păstrează: *strajă*, în expresii de tipul „a face, a sta, a se pune strajă” și *voinic*, care a căpătat sensul de „tânăr robust, viguros”; din domeniul prestărilor de servicii s-au păstrat *rudar* și *zlătar*, ca termeni ce denumesc anumite categorii de rromi, și nu neapărat ca meserii pe care le practică respectivele categorii, și *vraci* „tămăduitor”.

Odată cu evoluția societății și dezvoltarea industrială, cuvintele care nu mai sunt „de actualitate” migrează, de regulă, spre zonele periferice, regionale sau arhaice, ale

¹ DERS.

² *Ibidem*.

vocabularului, fiind înlocuite de altele, care satisfac necesitățile informaționale ale vremii.

Dacă limba comună nu a reținut prea multe dintre apelativele de mai sus, la nivel antroponimic, ca nume de familie, se întâlnesc în număr mai mare, în special acelea care țin de aspectele laice ale vieții. Referindu-se la societatea rusească, Maria Andrei arăta, în articolul *Nume de familie rusești din câmpul semantic „Denumiri de profesii” și echivalentele lor etimologice din limba română*¹, că procesul formării numelor de familie corespunde aproape întru totul etapelor dezvoltării societății, oglindindu-se în toate straturile limbii și, mai ales, la nivelul lexicului, lucru valabil și în cazul nostru. Iată, în cazul nostru, exemplele pe care le-am întâlnit în Arhiva Laboratorului de onomastică (Facultatea de Litere) din Craiova, împreună cu numărul de purtători la nivel național: *Dârvaru* – 41, *Dârvariu* – 24, *Diac* – 2551, *Diacu* – 528, *Diacon* – 182, *Diaconu* – 30492, *Hatman* – 179, *Hatmanu* – 362, *Ispravnic* – 73, *Ispravnicu* – 52, *Joimir* – 133, *Logofătu* – 1.094, *Marchitan* – 304, *Marchitanu* – 5, *Panduru* – 2642, *Pisar* – 8, *Pisaru* – 146, *Pitaru* – 711, *Pitariu* – 314, *Polcovnicu* – 303, *Poroșnicu* – 142, *Porușnic* – 1, *Porușnicu* – 12, *Postelnicu* – 3994, *Pristavu* – 1.137, *Sachelaru* – 126, *Sachelariu* – 45, *Sfetnic* – 9, *Stoler* – 51, *Stoleriu* – 1088, *Stoleru* – 2683, *Stolnic* – 10, *Stolnicu* – 474, *Șoltuz* – 230, *Șoltuzu* – 106, *Tălmaci* – 26, *Tălmaci* – 965, *Vataman* – 247, *Vatamanu* – 1865, *Vătămanu* – 727, *Vistiernicu* – 11, *Voinicu* – 152 (discuție, poate fi de la o trăsătură fizică), *Vornicu* – 3859, *Vraciu* – 1019, *Zapciu* – 147, *Zlătar* – 89, *Zlătariu* – 91, *Zlătaru* – 181.

Numele de meserii și funcții care au avut în trecut o însemnătate mai mare au și astăzi o frecvență mai mare față de celelalte. Astfel de antroponime sunt *Diac*, *Diaconu*, *Logofătu*, *Panduru*, *Postelnicu*, *Pristavu*, *Stoleriu*, *Stoleru*, *Vatamanu*, *Vornicu*, cu frecvențe peste 1000, în comparație cu *Dârvaru*, *Dârvariu*, *Marchitanu*, *Pisar*, *Porușnic*, *Porușnicu*, *Sachelariu*, *Sfetnic*, *Vistiernicu*, care au frecvențe sub 50.

Dispariția unora dintre meșteșuguri și apariția altora noi este un fenomen care a avut loc, în mod constant, de-a lungul timpului. El s-a desfășurat în epocile în care societatea noastră se afla sub influența militară și economică a altor state (împrumutând de la modele de organizare administrativă la funcții, meserii, obiecte etc. și, odată cu acestea, și denumirile lor), dar este activ și astăzi. Traversăm o perioadă în care se pune accent pe (re)integrarea țării noastre în rândul țărilor europene și aceasta implică adoptarea unor modele de viață noi, încercarea de reconstrucție a societății după normele occidentale. Fapt care atrage după sine și apariția unor meserii specifice realității de azi (sau, de multe ori, meseriile deja existente primesc alte denumiri): *baby sitter*, *broker*, *designer*, *disc-jokey*, *make-up artist* etc. Dar, în avalanșa de noi meserii (și noi denumiri ale acestora) există, după cum s-a putut observa, și ocupații cu vechime de câteva sute de ani în istoria noastră.

¹ În „Analele Universității din Timișoara, Seria Științe Filologice”, AUT, XXXIII, 1995, p. 27.

Cercetarea materialelor arhivistice ne permite, în general, obținerea de informații asupra numelor de meserii vechi și asupra evoluției acestora. La rândul lor, informațiile respective, analizate sincron și diacronic, „ne vorbesc” despre ceea ce este caracteristic epocii respective, atât din punct de vedere lingvistic, cât și extralingvistic.

**Des termes qu'ils dénomment de métiers de provenance dans les documents roumains.
Leurs état actuel.**

Les noms de métiers évoluent en même temps avec la société, mais seulement une partie d'eux est spécifique à des certaines périodes historiques. L'étude des documents permet la conclusion qu'une série de noms de métiers et de fonctions disparues aujourd'hui est remplacée par d'autres dénominations.

JE ČEŠTINA „IDEÁLNÍ“ REPREZENTANT FLEXIVNÍHO TYPU JAZYKA?

Božena BEDNAŘÍKOVÁ

1. Úvodem

Příspěvek vychází z tradice skaličkovské deduktivní typologie (srov. Skalička, 1951, 1975, dále např. Sgall, 1993), především z pojetí jazykového typu jako tzv. typologického konstruktu. Na základě premis deduktivní typologie se pokouší graficky postihnout prototypickou stavbu „textového slova“ toho kterého jazykového typu. Stanovené prototypy obtisknuty na češtinu pak (po)odhalí, kde čeština JE flexivní a kde čeština flexivní NENÍ. Druhá část příspěvku, pojednávši o „porušení“ prototypických slovotvorných pravidel, koncentruje pozornost na (ne)existenci prototypického onomaziologického morfologického (slovotvorného) procesu v češtině, tj. KONVERZE.

2. Východiska deduktivní typologie

Východiska deduktivní typologie se dají pracovníě shrnout do následujících (velmi) obecných premis (srov. např. Skalička, 1951, Bednaříková, 1999):

2.1 Jazykový konstrukt (prototyp) počítá s extrémy, jež nejsou (nemohou být) realizovány nikdy, popř. jsou (mohou být) realizovány velmi zřídka (srov. níže ideální prototypickou stavbu slova).

2.2 Jakýkoliv jazyk může vyjádřit cokoliv.

2.3 Všechny jazyky mohou vyjádřit jeden a tentýž význam.

2.4 Jazyk vyjadřuje nejen segmenty reality, ale i jejich vzájemné relace. Operují tedy v každém jazyce nejen procesy onomaziologické, ale i procesy gramatické. Každý jazyk musí mít gramatiku, byť by byla realizována např. metaforicky.

3. Jazykové konstrukty (prototypy)

Dle morfosyntaktických kritérií a s přihlédnutím k výše zmíněné skaličkovské typologii lze stanovit pět tzv. typologických konstruktů, tedy „modelů“ s důsledně provedenými vlastnostmi. (srov. Skalička, 1951, 1975). Vždy jde především o realizaci a kooperaci procesů onomaziologických a gramatických.

3.1. Přehled typologických prototypů

3.1.1 Aglutinace

3.1.2 Flexe

3.1.3 Izolace

3.1.4 Polysynteze

3.1.5 Introflexe

3.2 Grafické znázornění struktury „slova“ jednotlivých prototypů.

3.2.1 Aglutinace. „Glue“ je obvykle lepicí substance, jež se používá ke spojování věcí. Počet morfů „správného“ aglutinačního slova je neomezený. Morf kořenný, nesoucí význam lexikální a sloužící jako základ pro „přilepování“ dalších morfů, je ovšem pouze jeden, elementy nesoucí významy buď gramatické, nebo onomaziologické mají podobu afixů. Vždy nesou pouze jedinou, nesloženou informaci. Jejich počet je „nekonečný“, žádný afix však není redundandní. To má ovšem důsledky morfosyntaktické. Nelze vyjádřit morfematically kongruenci, slovosled je tudíž pevný. Nová slova se tvoří pomocí afixace (prefixace, nebo suffixace, nikoliv však infixace, interfixace nebo transfixace).

Schéma 1

Pozn.: Černý segment je kořen, segmenty „tečkované“ zastupují afixy.

Př. 1

koryak: *tə* - *ku* - *lle* - *yi* (*vedu tě*)
1sg PRES vést 2sg (OBJ)

turecky: *gör* - *mü* - *yor* - *du* - *k*
(*neviděli jsme*)
vidět NEG PROGR PRET 1pl
(srov. Mel'čuk, 2000, 528-529)

Příklad 1 přináší ukázky z jazyku koryak a z turečtiny. Ani jeden z těchto jazyků však není zcela ideálním reprezentantem, protože v jednom segmentu dokáže kumulovat významy slovesné osoby a čísla.

3.2.2 Flexe. Flexe znamená „ohýbání“. Ideální flektivní slovo sestává z pouhých dvou morfů, kořene a jednoho afixu (prefixu, nebo suffixu). Veškeré významy gramatické jsou kumulovány do jednoho jediného formálního elementu, majícího podobu právě afixu. Přesto tento afix dokáže vyjádřit kongruenci, je tedy slovosled z hlediska gramatické stavby věty (ne však dle komunikačního dynamismu) „volný“. Nová slova se nemohou tvořit přidáním žádného nového afixu, derivace tudíž nepřipadá v úvahu (na rozdíl od aglutinace). Onomaziologickou funkci má změna způsobu flexe, tedy konverze (sloužící i slovnědruhovému transpozici) a/nebo transflexe.

Schéma 2:

Pozn.: Černý segment představuje kořen, tečkovaný segment prefix, nebo sufix.

Př. 2

indonézsky: *Ødjalan* (= *cesta*) → *berdjalan* (*cestovat*)

španělsky: *perro* → *perra* (*pes x fena*)

3.2.3 Izolace. Izolovat znamená „oddělovat“, „separovat“. Tento jazykový prototyp disponuje pouze jednomorfematickými slovy, z nichž jedno vždy nese význam lexikální, ostatní elementy/ slova významy (ovšem nekumulované) gramatické. Počet těchto elementů není omezen. Tvary slov jsou tedy výhradně analytické. Důsledkem je pevný, gramatikalizovaný slovosled. Nová slova se „tvoří“ přidáním lexému (lexikálního jednomorfematického slova).

Schéma 3

Př. 3

anglicky: *I will have been doing*

Pozn.: Černý element je nositelem významu lexikálního, ostatní (tečkované) elementy nesou významy gramatické (vždy však jeden element je nositelem jednoho nespojitého významu formálního).

Ani angličtina není čistým izolačním jazykem, neb není jednomorfematická, o čemž v příkladu 3 svědčí např. spojení lexikálního a formálního elementu do jednoho „slova“ (*doing*).

3.2.4 Polysynteze. Synteze značí spojování separovaných elementů do jednoho (kompletního) celku. Tento prototyp spojuje do jednoho „slova“ neomezené množství lexikálních elementů (nejméně však elementy dva), přičemž formální elementy vůbec neexistují. Gramatická funkce je vyjadřována ikonicky, či suplována metaforou.

Schéma 4

Př. 4

indonézsky: *orang* (sg) *x orang-orang* (pl)
orang-kutan, orang-amerika
kata-bend (jazykovědný termín: slovo + věc = substantivum)

3.2.5 Introflexe. „Intro“ znamená „uvnitř“. Je tedy tento prototyp jazyka „ohýbán“, ale uvnitř, pomocí transfixace, nebo infixace. Tento proces má funkci gramatickou i onomaziologickou.

Schéma 5

Pozn.: Lexikální (černý) element je „přetržen“, a to pomocí vložených vokálních transfixů, nebo (vesměs) konsonantických infixů (ve schématu „tečkovaně“).

Př. 5

arabsky: *r-s-m* (kreslit), transfix *a-a, u-i*
r-a-s-a-m (a) (perf. akt.)
r-u-s-i-m (a) (perf. pas.)

tagalog: *patáy* (zabít)
p-um-atáy (prét. aktiva)
p-in-atáy (prét. pasiva)

latinsky: *vi-n-co* (*vici, victus, victor*)

Většina z uvedených příkladů neodpovídá ideálu, neboť kombinuje vnitřní flexi s afixací, či obměnou morfologické informace ve smyslu adice (většinou prostřednictvím afixace).

4. Čeština jako FLEXIVNÍ jazyk

Př. 6

Polana byla hodná a věrná žena. (Karel Čapek, Litera)

Morfematická analýza textového slova: *ŽEN - A*. Segment *-a* má schopnost

signalizovat v textu kumulovanou gramatickou informací o jmenném rodu, čísle a pádu (fem., sg., nom.). Segment *žen* nese nesloženou informaci lexikální (kořen slova). V tomto smyslu stavba analyzovaného textového slova plně flexivnímu prototypu.

5. Čeština jako neFLEXIVNÍ jazyk

Zatímco česká substantivní flexe je budována na rodovém principu (relikty principu kmenového lze spatřovat pouze u deklinačního podtypu KUŘE: gen. sg. *kuř-et-e*, nom. pl. *kuř-at-a*, popř. BŘÍMĚ: gen. sg. *břem-en-e*, nom. pl. *břem-en-a*), flexe tzv. složených (dlouhých) adjektiv, rodových pronomin a flexe sloves sleduje princip kmenový. Tím se zvyšuje počet morfů (segmentů) ve stavbě slovního tvaru a flexe nabírá znaků prototypu aglutinačního (srov. př. 7).

Př. 7

mlad – é – ho, mlad – é – mu, mlad – é – m
děl – á – m, děl – á – š, děl – á – me
děl – a – l – a, u – děl – á – n – o

U české slovesné flexe je situace ještě komplikovanější, neboť vedle slovesných tvarů syntetických jsou hojné i tvary analytické (s maximem čtyř elementů), odpovídající prototypu izolačnímu – srov. př. 8.

Př. 8

budu dělat, dělal jsem, dělal bych, byl bych (býval) dělal

Polysynthese je v češtině poměrně hojná, avšak má pouze funkci onomaziologickou, a to u tzv. kompozit, ať již u a) pravých kompozit, nebo u b) kompozit nepravých (spřežek) – srov. př. 9.

Př. 9

- a) *maloměsto*
- b) *okamžik*

Tzv. vnitřní flexe (odpovídající prototypu polysyntetickému) má v češtině podobu fonologicky a morfonologicky podmíněných vokálních alternací, doprovázejících morfologické procesy gramatické i onomaziologické (*kapr – kapři – kapřík – kapřici, lípa – lip – lipový*). V ojedinělých případech hraje (při jevovém pohledu) alternace „hlavní roli“ – srov. př. 10.

Př. 10

přítel x přátel, kluki (kluky) x kluci

6. Slovtvorba a „porušení“ prototypických pravidel

Za základní a nejrozšířenější slovtvorný způsob v češtině bývá označována derivace (srov. např. Mluvnice češtiny 1, 1986, 198). Jak ukazuje provedená morfematická analýza derivovaných slov v př. 11, porušuje tento „nejtypičtější“ onomaziologický morfologický proces velmi výrazně pravidla flexivního prototypu. Při derivaci jde o změnu morfematické stavby fundujícího slova, a to ve smyslu rozšíření jeho báze o další segment(y). Je potom fundované slovo morfematicky složitější než slovo fundující.

Př. 11

učitelka:

uč – i – tel – k – a

(učit → učitel → učitelka)

městského:

měst – sk – é – ho

Substantivum *učitelka* má celkem 5 morfů (místo „povolených“ dvou), z toho jeden morf kořenový, jeden morf intersegmentální (kmenotvornou příponu), dva morfy slovtvorné (sloužící derivaci) a jeden morf tvarotvorný (gramatický). Stavba tohoto slova, až na gramatický kumulativní morf, téměř ideálně odpovídá prototypu aglutinačnímu.

Flexe adjektiv byla zmíněna již v kap. 5, vedle neprototypického způsobu ohýbání je porušeno i pravidlo slovtvorné – adjektivum *městský* bylo vytvořeno derivací, tedy aglutinačně. Protože však gramatické (tvarotvorné) formanty přitom slouží jako onomaziologické spoluformanty, není ani aglutinační způsob slovtvoření „čistě“ prototypický.

7. Konverze KONVERZE

7.1. KONVERZE jako morfologický proces

Konverze je MORFOLOGICKÝ, z formálního hlediska neadiční PROCES, sloužící slovnědruhové, a to slovtvorné transpozici (nikoliv transpozici gramatické typu $S^s \Rightarrow S^a$ - srov. př. 12).

Př. 12

Tahle písnička nás málem přemohla dojetím. (Gerald Durrell, Synek)

⇒

Začal číst poslední sloku písničky. (Nigel Robinson, Synek)

Jde o morfologický slovtvorný/ onomaziologický proces, jehož formantem je změna morfologické charakteristiky, při odlišení od transflexe (např. *trn* → *trní*) je formantem zároveň změna charakteristiky slovnědruhov. Konverze sice slouží slovo-
tvorbě, ale pojmenovací proces/ proces nominace, jemuž slouží, je vyvolán syntak-
tickými potřebami. V jazycích jako angličtina (popř. v jiných germánských jazycích) je
konverze nejzjevnější, tudíž i teoreticky nejpropracovanější. Mimo tuto jazykovou
skupinu, jak konstatují autoři stati v prestižní *Morphologie* (srov. Don – Trommelen –
Zonneveld 2000, 950), „*is seriously underresearched*“. V českém prostředí bývá
konverze dokonce ignorována/desinterpretována.

7.2. KONVERZE a „přirozený běh světa“

Takto pojímaná konverze (srov. 7.1) počítá s přirozeným během „věcí světa“
(stavů/ dějů). Nepočítá se s nějakým abstraktním bázevým slovem jako v případném
kategoriálním pojetí konverze, ale s přirozenou potřebou vyjádřit substanci/ příznak jako
příznak/ substanci. Základní způsob vyjádření je považován za primární, transponovaný
způsob vyjádření za sekundární:

Např. základním vyjádřením substance je S (substantivum), sekundární způsob
vyjádření je pomocí transpozice do A (adjektivum) nebo V (verbum), tj. transpozice do slovního
druhu disponovaného pro vyjádření příznaku, ať již statického (A), nebo dynamického (V).

Předpokladem je tedy dvojice slov spjatých dynamickým vztahem (dokončené)
slovnědruhov. transpozice (tj. slovtvorné transpozice), z nichž jedno slovo je fundující,
druhé fundované, na tom prvním formálně (a sémanticky) se zakládající. Morfolo-
gickým procesem realizujícím tuto (dokončenou) slovnědruhov. transpozici je právě
KONVERZE. Ta současně zajišťuje (relativní) lexikálnėsémantickou identitu slova
fundujícího a fundovaného. Tím je splněna i podmínka (jedna z podmínek) odlišující
konverzi od derivace. Dále je třeba zdůraznit, že (jako i u jiných morfologických
procesů) jde o vztah synchronní (byť dynamický!, ne statický), nikoliv diachronní.

7.3. KONVERZE jako prototypický proces

Jak vidno ze schématu 2 v kap. 3.2.2, je KONVERZE právě oním ideálním
prototypickým morfologickým procesem, jenž plní ve flexivním prototypu úkoly
onomaziologické – srov. př. 13:

Př. 13

koza → *kozí*

(substantivní deklinační typ ŽENA → adjektivní deklinační typ JARNÍ)

X

město → *městský*

(slovotvorným formantem je sufix -sk, spoluformantem adjektivní deklinační typ MLADÝ, jde tedy o derivaci, jež odpovídá spíše prototypu aglutinačnímu)

8. Místo závěru...

Flexivní morfologické procesy, primárně sloužící potřebám syntaktickým, mohou stát ve službě potřebám onomaziologickým. Podstata jejich onomaziologických schopností tkví v uplatnění tzv. KONVERZE (konverze morfologických charakteristik, včetně charakteristik slovnědruhových), jež se tak stává právoplatným a významným morfologickým onomaziologickým procesem, O tom svědčí i tabulkový přehled (srov. schéma 6), jež se pokouší zachytit hlavní typy konverze ohebných PS v češtině.

Schéma 6

	S	A	V
S		<i>kapr</i> → <i>kapří</i> <i>zvíře (zvířet-)</i> → <i>zvířecí</i>	<i>rybář</i> → <i>rybařit</i> <i>král</i> → <i>kralovat</i>
A	<i>známý (člověk)</i> → (<i>jeden</i>) <i>známý</i> <i>vrchní (číšník)</i> → (<i>bývalý</i>) <i>vrchní</i> <i>hostinská</i> → (<i>mladá</i>) <i>hostinská</i> <i>polní (výzbroj)</i> → (<i>plná</i>) <i>polní</i> <i>zlé</i> → (<i>všechno</i>) <i>zlé</i> <i>telecí (maso)</i> → (<i>dušené</i>) <i>telecí</i> ----- <i>suchý</i> → <i>souš</i> <i>modrý</i> → <i>modř</i> <i>starý</i> → <i>stáří</i> <i>tichý (ticho^{neutr})</i> → (<i>hrobové</i>) <i>ticho</i>		<i>modrý</i> → <i>modrat</i> <i>čistý</i> → <i>čistit</i> <i>dřevěný</i> → <i>dřevěnět</i> <i>hustý</i> → <i>houstnout</i>

V	vylovit → výlov	ulovit (uloven) →
	plakat → pláč	ulovený
	sloužit → sluha	-----
	vážit → váha	lovit (lovíc) → lovící
	vonět → vůně	-----
	vyplnit → výplň	chytit (chytivši) →
	-----	chytivší
	chytat (chytán) → chytání	-----
	-----	spadnout (spadl) →
	mazat (mazal) → mazal	spadlý
	kutit (kutil) → kutil	

Literatura

BEDNAŘÍKOVÁ, B. (2007): O návratu slova do morfologie (předběžná zpráva). In: *BOHEMICA X. AUPO*, Fac. phil., Philologica 91. Olomouc, 63-74

BEDNAŘÍKOVÁ, B. (1999): Systemic Description, or Systematic Prescription? In: *Langue and Parole in Synchronic and Diachronic Perspective*. Amsterdam: Pergamon, Elsevier Science, 75-80

DOKULIL, M. (1982): K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. *Slovo a slovesnost* 43, 257-271.

DOKULIL, M. (1997a): Zum Wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax. In: *Obsah – výraz – význam II.* (eds. Panevová, – J. Skoumalová, Z.). Praha: Filozofická fakulta UK, 115-124

DOKULIL, M. (1997b): Zur Frage der Stelle der Wortbildung im Sprachsystem. In: *Obsah – výraz – význam II.* (eds. Panevová, – J. Skoumalová, Z.). Praha: Filozofická fakulta UK, 125-133

DOKULIL, M. (1997c): Zur Frage der Konversion und Verwandter Wortbildungsvorgänge und -beziehungen. In: *Obsah – výraz – význam II.* (eds. Panevová, J. – Skoumalová, Z.). Praha: Filozofická fakulta UK, 135-158

DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha: Academia

DON, J. – TROMMELEN, M. – ZONNEVELD, W. (2000): Conversion and category of indeterminacy. In: *Morphologie/ Morphology. Ein Internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung. An International Handbook on Inflection and Word-Formation*. Volume 1. (eds. Booij, G. – Lehmann, Ch. – Mugdan, J. – Skopeteas, S.). Berlin – New York: Walter de Gruyter. 943-952

MEL'ČUK, I. (2000): Morphological processes. In: *Morphologie/ Morphology. Ein Internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung. An International Handbook on Inflection and Word-Formation*. Volume 1. (eds. Booij, G. – Lehmann, Ch. – Mugdan, J. – Skopeteas, S.). Berlin – New York: Walter de Gruyter. 523-535

Romanoslavica XLV

- 277 *Mluvnice češtiny I, II, III* (1986, 1986, 1988). Praha: Academia
- SGALL, P.(1993): Typy jazyků a jejich základní vlastnosti. *Slovo a slovesnost* 45, 271-
- SKALIČKA, V. (1951): *Typ češtiny*. Praha
- SKALIČKA, V. (1975): K maďarské gramatice. In: *Lingvistické čítanky III*, Praha, 5-48

Résumé

The paper proceeds from the deductive typology tradition especially from understanding the type of language as a typological construct (prototype). On the basis of the deductive typology premises it attempts to grasp graphically the prototypical structure of an ideal “text word“ of the respective language type. The established prototypes having been transferred to the Czech language are expected to reveal where Czech IS an inflectional language and where it IS NOT. The second part of the contribution after discussing some samples of “violating“ the prototypical wordformational rules focuses on (non)existence of the prototypical onomasiological morphological process, i.e. CONVERSION in Czech.

VÝVOJOVÉ TENDENCE V SOUČASNÉ ČESKÉ MORFOLOGII NA MATERIÁLU FEMININ

Jana Marie TUŠKOVÁ

1. Úvod

Charakteristickým rysem deklinace českých substantiv je bohatost vzorů a jejich koncovek, která je provázena jak poměrně rozšířenou homonymií, tak i synonymií tvarů. Poměrná složitost současné české deklinace je dána historickými jazykovými důvody, viz např. Lamprecht–Šlosar–Bauer (1986), Pleskalová (2003). Podílejí se však na ní samozřejmě i vývojové tendence působící na jazyk v současnosti. V celém morfologickém systému češtiny se uplatňují a variantnost jazyka způsobují jak vývojové tendence vnitřnějazykové, tj. unifikační a diferenciatní, tak mimojazykové, viz Mluvnice češtiny 2 (1986). Tendence unifikační působí v jazyce dlouhodobě a silně. Projevuje se jednak snahou zachovávat stejnou podobu tvarotvorného základu v tvarech stejného slova, jednak snahou sjednotit tvary, které mají stejnou funkci. Důsledkem je pak zpravidelnování a zjednodušování tvarové soustavy jazyka, což může být chápáno u češtiny, jakožto jazyka flektivního typu, jako určité napodobování aglutinačních rysů¹. Jedním z typických projevů unifikační tendence v češtině je snaha omezit tvarové alternace. Z tohoto důvodu pak například dochází k šíření ženské koncovky *-ách* do tvarů Lpl. neživotných maskulin a neuter, protože původní koncovka *-ích* způsobuje u některých slov hláskovou alternaci (*jablčích/jablkách*). Tendence diferenciatní se projevuje naopak snahou využít existenci tvarových variant pro jejich rozlišení stylové, významové atd. Z obecně slovanských tendencí se podle H. Běličové (1998) prosazuje v češtině neustále snaha unifikovat plurálovou deklinaci projevující se oslabováním rodových rozdílů, např. užití koncovky *-ím* v dativu plurálu: *růžím, písňím, mořím, stavením*. Čeština se však v jednom směru od řady slovanských jazyků liší, jedná se o zdůraznění rozdílu mezi tvrdou a měkkou deklinací v rámci všech tří rodů. U feminin

¹ Obdobný jev ve slovenštině popisuje J. Dolník (1999). Uvádí, že celkově je tvarová soustava aglutinačních jazyků pravidelnější a má menší počet flektivních tříd. Flektivní jazyky jsou oproti tomu tvarově diferencovanější a řídí se větším počtem pravidel. Jestliže v dynamice morfologie flektivního jazyka převládne tendence po zpravidelnování a zjednodušování tvarové soustavy, jedná se o narůstání aglutinačních rysů.

lze uvedený jev sledovat důsledně u vzorů *žena* x *růže*, na základě našich výzkumů k tomuto odlišení směřují také vzory *kost* x *píseň*.

Nejpestřejší soustavu variantních nebo dubletních koncovek má současná čeština v soustavě maskulin, tj. u životných maskulin ve Vsg., Dsg. a Lsg. nebo Npl., Vpl., Lpl., u neživotných maskulin pak v Gsg., Lsg. a Lpl. Naopak nejméně dublet a variant existuje u neuter, tj. v Lsg., Gpl. a Lpl. Většina tvarových variant se v případě maskulin a neuter, a to na rozdíl od převážné většiny tvarových variant feminin, vyskytuje v rámci téhož paradigmatu, tzn. nedochází k tzv. přechodu mezi vzory. Pohyb ve volbě koncovek zde existuje, ale nejedná se zpravidla o dlouhodobé neukončené vnitrosystémové procesy. Dokladem tzv. meziparadigmatické varianty a zároveň probíhajícího jazykového procesu u maskulin a neuter je šíření již zmiňované femininní koncovky -*ách* do tvarů Lpl. V případě feminin je situace odlišná. Řada jevů má povahu meziparadigmatickou s různou mírou živosti a neukončenosti jazykového procesu, např. přechod feminin mezi vzory *kost* a *píseň* nebo mezi vzory *žena* a *růže*. Mnohem méně se zde setkáme s vnitroparadigmatickými a relativně ustálenými procesy, např. u tvarů Gpl. feminin na -*ice* a -*yně* vzoru *růže*. Z uvedeného faktu pak vyplývá obtížnost popisu distribuce variantních a dubletních koncovek feminin.

V našem příspěvku se zaměříme na některé projevy tzv. kolísání v deklinaci feminin v rámci psaného spisovného jazyka. Jedná se o přechod feminin mezi vzory *kost* a *píseň*. Naším cílem je popsat existenci variantních a dubletních koncovek feminin, zjistit co nejvíce faktorů, které na volbu koncovky působí, a naznačit dynamiku vývoje.

2. Český národní korpus – materiálový zdroj

Český národní korpus (ČNK)¹ začal vznikat v roce 1994. Práci na korpusu koordinuje Ústav Českého národního korpusu v Praze, na jeho budování mají však podíl skupiny odborníků z řady dalších pracovišť, např. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Fakulty informatiky Masarykovy univerzity atd. V současnosti je ČNK tvořen několika složkami a dělí se na část synchronní a diachronní. Synchronní část zahrnuje korpusy současné psané češtiny (SYN2005, SYN2000 atd.) nebo mluvené češtiny (ORAL2006 atd.). Diachronní část (korpus DIAKORP) je tvořena výběrem staročeských textů od prvních dochovaných záznamů do doby pokryté synchronním korpusem.

Pro výzkum byly použity texty synchronního korpusu SYN2000, který má povahu reprezentativního korpusu současné psané češtiny. Obsahuje 100 milionů textových slov. Jeho součástí tvoří texty z oblasti publicistiky (60%), odborné literatury (25%) a beletrie 15%, které vznikly v letech 1990 až 1999. Do korpusu byla zařazena

¹ Více informací o Českém národním korpusu lze najít na internetové adrese: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>.

také významná díla české literatury, která byla napsána před rokem 1990 (například Krakatit Karla Čapka), pro něž platí, že autor textu musí být narozený po roce 1880. Korpus je lemmatizovaný (obsahuje základní tvar slova, tzv. lemma) a morfologicky označovaný (prostřednictvím mezinárodně kompatibilních značek můžeme u každého slova zjistit informace o jeho gramatických kategoriích). K dispozici jsou také podrobné informace o textových zdrojích, z nichž vyhledaná slova, či tvary slov pocházejí.

Český národní korpus přinesl české lingvistice důležitý nástroj k prohloubení dalšího poznávání jazyka. Chceme-li dojít k nějakému rozhodnutí o zkoumané jazykové problematice, musíme vycházet ze znalostí současného úzu, který je reprezentován dostatečným materiálem. Ten nabízejí právě korpusová data, jejichž rozsah je ve srovnání s jakýmkoli předchozími soubory jazykových dat vzniklých excerpcí nesrovnatelně vyšší. Jednou z rozsáhlých oblastí gramatiky, kterou bude nutné zpracovat na základě korpusových dat, je formální morfologie, a to především ty její součásti, kterým nebyla dosud věnována z různých důvodů dostatečná pozornost. Jednou z nich je námi dále popisovaný přechod feminin mezi vzory *kost* a *píseň*.

3. Přechod apelativních feminin mezi vzory *kost* a *píseň*

Za účelem zjištění, zda existuje vývojový pohyb v distribuci variantních a dubletních koncovek vzoru *kost*, jsme provedli srovnání několika mluvnic současné češtiny vydaných v průběhu 100 let, tj. Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I (1895, 1926), Mluvnice spisovné češtiny (1951), Nauka o českém jazyku (1972), Česká mluvnice (1981), Mluvnice češtiny 2 (1986), Příruční mluvnice češtiny (1995). Z uváděných faktů v mluvnicích je zřetelná tendence postupného začleňování některých jmen deklinace vz. *kost* ke vz. *píseň*, viditelný je také posun v distribuci variantních a dubletních koncovek u kolísajících feminin vzoru *kost*, zejména v Dpl., Lpl. a Ipl., viz Tušková (2006). Prokázalo se, že ke vzoru *píseň* postupně přešla ta feminina, která jsou buď neutvořená, nebo jejich utvořenost není signalizována zřetelným slovotvorným sufixem, např. *daň*, *koupel*, *zvěř*. Dalším typickým rysem přecházejících feminin je povaha finály, kterou představuje buď pravopisně měkký, nebo obojetný konsonant. Vyjdeme-li z konkrétních případů přecházejících feminin uváděných mluvnicemi, lze také říci, že se jedná spíše o konkréta než abstrakta.

A nyní k popisu současného stavu distribuce koncovek feminin vzoru *kost*, který vychází z materiálu korpusu SYN2000. Centrální část deklinace vzoru *kost* představují feminina odvozená sufixem *-ost/-nost* (*chytrost*, *radost*, *úspěšnost*, *vážnost*) a ojediněle *-est* (*bolest*, *svěžest*). Tato skupina jmen je velmi frekventovaná, korpus dokládá 4 203 feminin, a ve spisovné češtině nevykazuje známky kolísání. Vzhledem k vysoké

produktivité feminin tohoto slovotvorného typu nelze uvažovat o ústupu vzoru *kost*¹, jak některé mluvnické tvrdí, viz např. Mluvnice češtiny 2 (1986). Periferní část vzoru *kost* je tvořena všemi ostatními femininy řazenými k této deklinaci. Jedná se zčásti o slova derivovaná, avšak ne výše uvedenými sufixy, např. *moc*, *mysl*, *podoblast*, *příchuť*, zčásti jména neutvořená, např. *lod'*, *nit*, a okrajově o kompozita, např. *supervelmoc*, *chvalořeč*. Perifernost těchto lexémů je dána nejen jejich nízkým počtem, korpus dokládá 146 feminin, ale projevuje se zejména nepravidelností jednotlivých tvarů.

Na distribuci koncovek feminin vzoru *kost* má podíl několik faktorů. Ze synchronního pohledu se jako hlavní jeví faktor slovotvorný, viz výše. Se slovotvorným činitelem je spjatý faktor lexikálně sémantický, tzn. feminina se sufixem *-ost* představují především abstraktní názvy vlastností. Tento faktor se však dnes, na rozdíl od minulosti, neprojevuje zřetelně v rámci periferní skupiny kolísajících feminin. Nelze tedy tvrdit, že variantní nebo dubletní tvary vzoru *píseň* získávají přednostně konkrétní a abstraktní naopak inklinují ke vzoru *kost*. Zřídka se uplatňuje faktor sémantický při odlišení užití dubletních koncovek. Jako příklad jeho působení lze uvést tvary Lpl. feminina *paměť* – tvar *pamětích* je užit v korpusu jen ve významu „počítačových pamětí“, tvar *pamětech* převažuje ve „významu literárních pamětí“, zatímco ve významu „pamětí počítačových“ se objevuje jen okrajově. Kromě slovotvorného faktoru plní důležitou funkci při volbě koncovek pouhá jazyková forma slova. Ta se potvrdila u feminin zakončených na *-st* (*část*, *oblast*, *pověst* apod.), která mají většinou tendenci užívat pravidelné tvary vzoru *kost* pod vlivem feminin se sufixem *-ost*. Dále se zřetelně uplatňuje diference tvrdost x měkkost. Vzor *kost* se tak stává stále více reprezentantem feminin s tvrdým zakončením, pro feminina s měkkou nebo obojetnou finálou je charakteristické kolísání mezi oběma vzory, i když různého rozsahu. Do jisté míry se na volbě koncovek stále podílí také historický faktor, tzn. je-li femininum od původu *i*-kmen, projevuje se u něho tendence ponechávat si původní koncovky, pokud v minulosti i přes zařazení k *i*-kmenům kolísalo nebo patřilo k jinému kmenu, je u něho pravděpodobný přechod ke vzoru *píseň*. V rámci periferní skupiny feminin vzoru *kost* působí ještě další faktory. Zřetelně se projevuje vysoká absolutní frekvence lexému, která zpravidla způsobuje udržování původních koncovek, např. u feminin *věc*, *řeč*. Mnohem užší uplatnění má tendence disimilační². Lze o ní uvažovat např. při volbě variantních koncovek Ipl. feminin *oběť*, *paměť*, *rukojeť*, *rukověť* a jmen zakončených na *-věď*, která užívají v důsledku uvedené tendence koncovku *-mi*, nikoli *-emi*. Okrajově působí na distribuci dublet také činitel stylový či lexikální okolí. Vliv funkčního stylu byl prokázán jen u jednotlivých feminin. Nekodifikované tvary se objevovaly především v textech umělecké literatury, kam mluvený jazyk proniká, vcelku okrajově je najdeme v publicistice. Také vliv lexikálního

¹ Uvedené tvrzení je podpořeno výsledky dalších výzkumů, z nichž vyplývá zřetelně vyšší frekvence jmen deklinace vz. *kost* než vz. *píseň*, viz Osolsobě, Pala, Rychlý (1998).

² Tendence disimilační zde představuje snahu vyhnout se shodnému hláskovému složení slabik následujících za sebou, proto se užívají v Ipl. tvary *předpověďmi*, *výpověďmi* ne *předpověděmi*, *výpověděmi*.

okolí, tj. kolokací¹, můžeme označit za omezený, objevil se jen u některých jednotlivých tvarů feminin. Například tvar Npl. *čtvrť* je vázán často na kolokace *vilové, obytné čtvrť*, tzn. užívá se ve významu „městské čtvrť“, zatímco tvar Npl. *čtvrťe* se objevuje v kolokaci *tři čtvrťe hodiny, roku, miliónu* apod., má tedy význam „časový“ nebo „určení množství“.

Dynamika přechodu mezi vzory *kost* a *píseň* se v jednotlivých pádech liší, situace však není shodná u všech kolísajících feminin. Následující tvrzení proto představuje obecnou tendenci. Jako nejsilnější se jeví přechod v Dpl. a Lpl., pak v Ipl., Apl., Npl. a nakonec v Gsg. Tento stav je ovlivněný jednak unifikační tendencí uplatňující se v deklinaci substantiv, která se zde nejsilněji projevuje v Dpl. a Lpl., jednak odlišným charakterem tzv. pádových opozic, viz Lamprecht – Šlosar – Bauer (1986), v případě homonymních tvarů Gsg., Npl. a Apl. Například opozice genitiv – nominativ se jeví jako důležitá (homonymie Gsg. a Npl.), což se projevuje ve faktu, že v Gsg. existuje snaha udržet původní koncovku *-i*, zatímco do Npl. proniká v mnohem větší míře nepůvodní koncovka *-e*. Svou roli pravděpodobně sehrává i rozdílné funkční zatížení jednotlivých koncovek, viz Čermák (1990). To znamená, že koncovka *-e* má v dnešní flexi vyšší funkční zatížení (funkčně rozlišenou homonymii) než koncovka *-i*, volba koncovky *-i* je pak z tohoto pohledu výhodnější, viz zejména na volbě koncovek v Gsg.

Shrme-li všechna získaná fakta, lze říci, že v současné češtině je zachován vzor *kost* díky frekventované skupině apelativních feminin utvořených sufixem *-ost*. U některých feminin, která takto utvořena nejsou, pokračuje přechod od vzoru *kost* ke vzoru *píseň*. Ten se projevuje častěji nahrazením variantní koncovky vzoru *kost* dubletou, např. Gsg. *chuti/chutě* (SYN2000) místo tvaru *chuti* (MČ 2 1986, 331). Méně často nahrazením dublety variantním tvarem vzoru *píseň*, např. Dpl. *mocích* (SYN2000) místo *mocech/mocích* (MČ 2 1986, 331). Pohyb opačným směrem (od vzoru *píseň* ke vzoru *kost*) je ojedinělý. Uplatníme-li znalost frekvenčních údajů, rozlišíme pak v řadě dubletních tvarů, který z nich je vývojově progresivnější, např. Npl. *tratě* (351)/*trati* (38) nebo Dpl. *obětem* (779)/*obětím* (4).

4. Přechod propriálních feminin mezi vzory *kost* a *píseň*

Pro zhodnocení stavu popisované problematiky v mluvnicích jsme zvolili tři současné mluvnice – Česká mluvnice (1981), Mluvnice češtiny 2 (1986) a Příruční

¹ Termín kolokace uvedl do české lingvistiky F. Čermák už v průběhu 80. let, později jako definici kolokace uvádí: „smysluplné spojení lexémů/slov, lexikální syntagma, zvl. v podobě víceslovného pojmenování, jehož vznik je podmíněn jejich vzájemnou kolokabilitou, a tedy i kompatibilitou“ Čermák (2001: 254). Kolokace byly v našem případě vyhledávány ve vzdálenosti dvou pozic nalevo od tzv. klíčového slova, tj. hledaného slova.

mluvnice češtiny (1995). Uvedené práce zařazují k deklinaci vzoru *kost* zeměpisná jména (toponyma). Vzhledem k propriální povaze hodnoceného materiálu se případné kolísání týká pouze koncovek genitivu singuláru, tj. *-i/-ě*. Podle MČ 2 se pravidelné tvary vzoru *kost* s objevují pouze u složených feminin s druhou částí na *-ves* (*Uhříněves*) a několika jednotlivých jmen s jiným zakončením: *Budapešť*, *Pešť*, *Bukurešť*, *Ploješť*, *Rus*. Kolísání v Gsg. mezi vzory *kost* a *píseň* se vyskytuje u slov na *-clav*, *-slav*; *-am*, *-im*, *-om*. Mluvnice ale uvádí, že v úzu u těchto toponym zcela převažuje variantní koncovka *-i*, tzn. singulárové paradigma vz. *kost*. Ojediněle se v Gsg. objevuje koncovka *-i* (vedle časté *-ě*) u některých jmen zakončených na *-ť*, *-z*, např. *Třešť*, *Tuchoraz*. Zbylé mluvnice hodnotí pouze stav u toponym zakončených na *-m* a *-v* a zaměřují se na situaci v Gsg. Shodují se v tvrzení, že genitivní koncovka *-ě* vz. *píseň* ustupuje. PMČ dále upřesňuje, že u těchto toponym existuje tendence užívat již jen koncovku *-i* vz. *kost* místo starší dublety *-i/-ě*.

Na základě materiálu korpusu SYN2000 lze tvrdit, že v rámci propriálních feminin, která jsou zde zastoupena zeměpisnými jmény, existuje silná tendence užívat pravidelné tvary vzoru *kost*. Jako hlavní faktor ovlivňující volbu koncovek lze stanovit jazykovou formu slova, tzn. zakončení na určitý konsonant. Pravidelné tvary vzoru *kost* má pak většina toponym zakončených na *-s*. Jména na *-ť*, *-šť*, *-m*, *-v* většinou inklinují ke koncovkám vzoru *kost*, tzn. že buď užívají jen variantní koncovku *-i*, nebo v rámci dublety *-i/-ě* tvary s koncovkou *-i* většinou převažují, okrajově užívají variantní koncovku *-ě* vzoru *píseň*.

V rámci jednotlivých zakončení se uvedený hlavní formální faktor může ještě kombinovat s faktory specifickými pro určité skupiny jmen. Tzn. u kompozit obsahujících druhou část *-ves* (*Batoves*, *Bděněves*, *Kmetiněves*, *Libčeves*, *Milíčeves*, *Myštěves*, *Nemyčeves*, *Otinoves*, *Stehelčeves*, *Uhříněves*) je volba koncovky *-i* podpořena apelativní sférou, v níž apelativum *ves* užívá v Gsg. jen koncovku vzoru *kost*. Vliv apelativní sféry se uplatňuje také u víceslovných toponym na *-ť* obsahujících jako součást názvu komponent *Huť*, např. *Nová Huť*, *Stará Huť*, *Skelná Huť*. Toponyma užívají dubletní koncovku *-i/-ě* s převahou koncovky *-i*, protože obdobně se chová apelativum *huť*. V případě toponym na *-šť* se podílí na volbě koncovek také rys cizosti a frekventovanosti jména. Cizí a frekventovaná jména *Budapešť*, *Bukurešť* (stejně se chová řidší *Pešť*) volí pouze koncovku *-i*, zatímco domácí a málo frekventovaná toponyma *Bydhošť*, *Náměšť*, *Třešť* a *Třebihošť* dubletu *-i/-ě*, častěji s převahou koncovky *-ě*. Variantní koncovku *-ě* vzoru *píseň* pak nacházíme u řídce frekventovaných složených toponym s druhou částí *-hošť* či *-košť*: *Bedihošť*, *Bolehošť*, *Čihošť*, *Dobrohošť*, *Unhošť*, *Živohošť*, *Milokošť*. U toponym zakončených na *-m* a *-v* se formální faktor kombinuje s původem slova. Většina jmen má v Gsg. pouze variantní koncovku *-i* vzoru *kost*. Ústup koncovky *-ě* vzoru *píseň*, vzhledem ke stavu popisovanému v mluvnicích, je u těchto toponym zřetelný. Dubleta *-i/-ě* (s převahou koncovky *-i*) se vyskytuje okrajově, a to pouze v případě jmen domácího původu, např. *Příbram*, *Chrudim*, *Vlašim*, *Čáslav*, *Boleslav*,

cizí toponyma ji nemají, např. *Postupim*, *Ostřihom*, *Wroclav*.

Toponyma zakončená na jiné konsonanty, než jsou uváděné *-s*, *-t'*, *-m*, *-v*, mají v korpusu buď jen tvary vzoru *píseň*, ojediněle v Gsg. kolísají. Zpravidla se jedná o dublety s převahou tvarů vz. *píseň*. Kolísání je doloženo u několika toponym zakončených na *-l*, *-ř*, *-z*, např. *Litomyšle* (164)/ *Litomyšli* (2), *Konstantinopole* (35)/ *Konstantinopoli* (1), *Jaroměře* (75)/ *Jaroměři* (1), *Chotěbuze* (1)/ *Chotěbuzi* (5).

Konfrontujeme-li materiál korpusu s tvrzením mluvnic, lze říci, že v korpusu se u toponym vzoru *kost* šíří v Gsg. tvary s koncovkou *-i*. Tento fakt zřetelně dokládají toponyma zakončená na *-m* a *-v*. Propria řazená ke vzoru *kost* tak spolu s apelativy tvořenými sufixem *-ost* podporují postavení vzoru *kost* v deklinačním systému feminin.

5. Závěr

Na materiálu korpusu SYN2000, jehož nesporným přínosem je rozsah dat a možnosti jejich rychlého vyhodnocení, se podařilo upřesnit a rozšířit soubor faktorů ovlivňujících současný stav deklinace feminin řazených ke vzoru *kost*. Korpus poskytuje cenné frekvenční údaje, na jejichž základě lze v řadě případů rozlišit tvary vývojově progresivní od ustupujících. Zpracovaná korpusová data tak umožňují popsat tendence dalšího vývoje.

Literatura:

- Běličová H., 1998: Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských. Praha
- Čermák F., 1990: Syntagmatika a paradigmatica českého slova II. Praha.
- Dolník J., 1999: Základy lingvistiky. Bratislava.
- Gebauer J., 1895: Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I. Praha–Videň.
- Gebauer J., Ertl V., 1926: Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I. Praha.
- Havránek B., Jedlička A., 1981: Česká mluvnice. Praha.
- Lamprecht A., Šlosar D., Bauer J., 1986: Historická mluvnice češtiny. Praha.
- Mluvnice češtiny 1, 2., 1986: Praha.
- Osolsobě K., Pala K., Rychlý P., 1998: Frekvence vzorů českých substantiv (na materiálu ČNK). In: SPFFBU A 46, Brno, s. 77-93.
- Osolsobě K., 2002: Mluvnice versus korpus. Několik poznámek k problémům dubletních a variantních koncovek českých substantiv. In: Hladká, Z., Karlík, P. (eds.) Čeština – univerzália a specifiká 4. Praha, s. 333-336.
- Pleskalová J., 2003: Analogie v morfologickém vývoji českých a slovenských substantiv. In: Žigo, P., Matejko, L. (eds.) BraSlav 2. Bratislava, s. 241-248.

- Příruční mluvnice češtiny, 1995: Praha.
Rusínová Z., 1991: Aspekty české substantivní deklinace. Brno.
Šmilauer V., 1972: Nauka o českém jazyku. Praha.
Trávníček F., 1951: Mluvnice spisovné češtiny. Praha.
Tušková, J. M., 2006: Variantní a dubletní tvary v současné deklinaci apelativních feminin. Brno.

Entwicklungstendenzen in der gegenwärtigen tschechischen Morphologie anhand des Materials der Feminina

In unserem Beitrag haben wir einige Erscheinungen, sogenannte Schwankungen in der Deklination der Feminina im Rahmen der geschriebenen tschechischen Schriftsprache verfolgt. Ausgehend vom Material des Korpus SYN2000, der 100 Millionen Wortformen beinhaltet und Bestandteil des Tschechischen nationalen Korpus ist, konzentrierten wir uns insbesondere auf den Übergang der Feminina zwischen den Musterwörtern *kost* und *píseň* bei Appellativa und Nomina Propria. Wir beschrieben die Existenz von Endungsvarianten dieser Feminina, haben uns bemüht, so viele wie mögliche Faktoren aufzudecken, die die Wahl der Endungen beeinflussen und zeigten schließlich die Dynamik der weiteren Entwicklung auf.

ВЪЗРАЖДАНЕ НА СЕГАШНОТО СТРАДАТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА РЕЧ

Ваня НАКОВА

Формите от типа на *неописуем*, *облагаем*, *постижим* образуват клас в съвременния български език, чийто статут и засега остава спорен. Целта на настоящото изследване е да отговори на няколко въпроса: какви са основанията да твърдим, че формите с наставка *-м* са прилагателни или съответно причастия; какви са модалните особености на тези форми и единна ли е категорията в това отношение; какви аномалии се наблюдават при употребите им в съвременния език; какви са тенденциите в развитието на формите, активността и продуктивността им в съвременната писмена реч и в частност в езика на интернет пространството.

1. Сегашно страдателно причастие или прилагателно?

Тази форма, явяваща се непряк наследник на старобългарското сегашно страдателно причастие, а днес възприемана по-често като прилагателно име с глаголна основа, е обект на множество дискусии. От една страна, някогашната ѝ принадлежност към причастната система ни мотивира да търсим мястото ѝ сред неличните форми на глагола и днес, а от друга – дефективността на класа и особеностите на дистрибуцията му поставят под въпрос статута на формата като причастие. Не на последно място ни интригува и тенденцията към възраждането ѝ в съвременния език, нарастването на честотата на употребите ѝ и на продуктивността ѝ, включително при неологични глаголи.

Представена накратко дискусията около тази форма се базира на окачествяването ѝ в единия случай като част от системата на неличните глаголни форми, а в другия като прилагателно име с наставка *-м* и значение за възможност/невъзможност за извършване на действието върху определяния от нея обект. В настоящата разработка предпочетохме да използваме термина “сегашно страдателно причастие”, тъй като, независимо от това дали формата функционира като причастие или не в съвременния език, нейният глаголен произход е безспорен и

въпреки високата степен на адекватизация на употребите ѝ, тя не губи напълно белезите на своята глаголна природа.

Мнението на повечето езиковеди е, че в съвременния български език съществуват само остатъци от сегашно страдателно причастие, които функционират като прилагателни имена (Андрейчин 1944; Стоянов 1964; Граматика на съвременния български книжовен език. Т. II/ Морфология. 1983; Пашов 1999). Христо Първев смята, че отглаголните -м-форми имат свое специфично и необходимо място в причастната система на съвременния български език, но в актуалния етап на езика това причастие не формира пълноценна глаголна категория (Първев 1970; Първев 1976). Други автори, които правят изключение от общата позиция и включват формите с наставка -м, в причастната система на българския език са Ст. Младенов и Ст. Попвасилев (Младенов, Попвасилев 1939). Елена Георгиева определя сегашните страдателни причастия като “изцяло книжовно явление” и смята, че е категорията е по-скоро лексикална, а не граматична (Георгиева 1976). Мария Деянова твърди, че употребата на причастията с формант -м “непрекъснато спада през последните десетилетия” и предлага да се установи единно страдателно причастие в съвременния български език (Деянова 1992). Иванка Гугуланова също се присъединява към мнението на повечето български езиковеди за неговата пълна адекватизация: “Темпорални различия се запазват само при деятелните причастия, за страдателните това противопоставяне се оказва несъществено и се приема, че затова сегашното страдателно причастие отпада от системата на българските нелични форми”. Същевременно авторката отчита и тенденцията към активизация на употребите на формите на -ем/-им, които дори влизат в конкуренция с отглаголни прилагателни, образувани с формантите -телен, -ив, -лив, -чив (Гугуланова 2005: 22).

2. Защо считаме формите с наставка -м за причастия?

Повечето автори наричат тези форми “отглаголни прилагателни”. А какво са причастията, ако не именно “отглаголни прилагателни”? Формата разполага със същите именни характеристики както всички останали причастия – изменя се по род, число и определеност, участва в именната група като съгласувано определение, стоящо в пред- или задпоставена позиция спрямо опората. По тези характеристики формата прилича на прилагателно. Основната ѝ връзка с изходния глагол се крие в запазването на семантиката му, т.е. тя наследява идеята за признак, възникващ в резултат от извършването на глаголното действие, както всички останали причастия.

Формата не участва в образуването на аналитични глаголни форми. Образуванията от нея конструкции с глагола “съм” (напр. “е предсказуем”, “беше

предвидим”) се интерпретират като именно сказуемо, а не като форми на страдателния залог. Това обаче само по себе си не е довод за отлъчването ѝ от причастната система. Както знаем и сегашното деятелно причастие не образува аналитични глаголни форми.

Някои от формите се употребяват предимно в отрицателна форма (*неустоим, непогрешим, неутешим* и др.). Причината за това е семантична – изразява се невъзможността за извършване на дадено действие. В положителната си форма се използват рядко, предимно с наречието *трудно*: *трудно устоим, трудно утешим*.

Важна особеност на причастията е запазването на глаголната комбинаторика. Те отварят същите аргументни позиции, които са типични и за личната глаголна форма. Страдателните причастия блокират позицията на прекия обект, тъй като той е изместен в позицията на субекта (опората на именната група). Допускат непряк обект в датив, както и различни предложни обекти в зависимост от рекцията на глагола. Това важи в определена степен и за сегашното страдателно причастие:

Съпоставимата му стойност = Стойността, която може да му се съпостави
Неопровержими със силата на словото доказателства = Доказателства, които не могат да бъдат опровергани със силата на словото
Непредсказуеми от мен събития = Събития, които не могат да бъдат предсказани от мен

От последния пример става ясно, че сегашното страдателно причастие допуска изразяването на комплемента за агенс с предложна група, въведена с “от”, по същия начин, по който това става и в аргументната структура на миналото страдателно причастие.

Причастията в българския език се противопоставят помежду си по темпорално-аспектуалните си характеристики (сегашни/ нерезултативни – минали/ резултативни) и залоговите си характеристики (деятелни – страдателни). Както вече споменахме формите на -м се отдалечават от примарната си темпорално-аспектуална характеристика “сегашност/ нерезултативност” и развиват модалната характеристика “възможност”. Това се случва при част от тях – тези, които са навлезли по-отдавна в употребите на езика.

В актуалното състояние на българския език обаче се наблюдава употребата на множество форми на -м, които носят само темпорално-аспектуалната характеристика, т.е. не изразяват възможност. Те са характерни за официално-деловия и научния стил: *дължима сума, облагаем доход, изменяема форма* и др. Дали можем да твърдим обаче, че само те са причастия, докато маркираните с модална стойност форми са прилагателни?

Ако се обърнем към традициите в причастната система на древните езици,

и в частност на латинския, ще открием, че в тези системи съществуват причастия с модални значения. Формата на бъдещото страдателно причастие (Participium futuri passivi), известно също като герундив (Gerundivum): *amandus* – *заслужаващ обичане, който трябва да бъде обичан*, изразява модалното значение “необходимост”. От тази перспектива можем да твърдим, че наличието на допълнителна модалност не изключва една форма от причастната система.

Особеност на формите с модално значение “възможност” е, че те често се съчетават с наречията *лесно, трудно*: *лесно преодолим, трудно предсказуем*. Тези наречия могат да се използват като тест наличието на модална стойност: **лесно дължим сума, *трудно облагаем доход*.

Някои глаголи развиват и двете значения – съответно от несвършения и свършения си вид. Напр. *предполагам* (който се предполага/ е предположен) и *предположим* (който може да бъде предположен): *предполагаема стойност = стойност, която се предполага/ е предположена, и последствията са предположими = последствията могат да бъдат предположени*.

Нестабилното положение на формата в езика поражда колебания в употребите и понякога отклонения от граматическата норма. Такъв пример е шаблонизираната конструкция *полагаемият му се отпуск*. Формата е образувана от глагола рефлексива датива тантум¹ *полага ми се*. По правило рефлексивен глагол не може да образува страдателно причастие: напр. **полаганият ми се*. Затова можем да смятаме, че формата на сегашното страдателно причастие в “*полагаемият му се отпуск*” е неправилно употребена вместо тази на сегашното деятелно причастие “*полагащият му се отпуск*”.

Примерите по-долу, извлечени от интернет пространството, показват, че грешката не индивидуален случай:

...не следва да се включват в облагаемия се доход.

...да увеличават облагаемата се печалба през текущата година с разходи

Склонността към рефлексивизация на сегашното страдателно причастие в ненормираната реч говори за преплитане и объркване между страдателното и деятелното причастие. Признакът “възвратност” се приписва на страдателното причастие по аналогия с деятелното.

Борислав Георгиев сигнализира за друга неправилна употреба: заместване на миналото страдателно причастие със сегашно страдателно в примери като *охраняем паркинг* вместо *охраняван паркинг*². Според представената по-горе теза можем да разглеждаме формата *охраняем* като елемент от групата на *облагаем* и

¹ За класификация на глаголите виж: Св. Коева, “Синтактични трансформации” в сборника “Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение”, 106-138.

² “Охраняван паркинг” или “охраняем паркинг”, Борислав Георгиев в предаване по БНР, „Хоризонт“, „12 плюс 3“, 15 септември 2003 г.

наказуем, т.е. формите, които не носят модална семантика за потенциал, а изразяват темпоралната стойност “сегашност” + залоговата стойност “пасивност”.

В морфо-синтактичен план основен белег на пасивния характер на едно причастие е способността му да образува страдателни глаголни форми. А от своя страна белег на страдателната глаголна форма е възможността за въвеждане на агенса чрез предложна конструкция с “от”. Аналитичната форма на страдателния залог, образувана с миналото страдателно причастие, допуска въвеждане на агенса по следния начин: *Сцената е описана от него*.

За сравнение, същата форма със сегашно страдателно причастие би звучала така: *Сцената е описуема от него*.

Открихме редица такива примери в интернет:

Всичко това прави индексът точно предвидим от анализаторите.

Защото "Хубавият живот" на е привилегия, той е постижим от всички...

Тази конструкция се среща и при определена част от формите, при които се е наложила в шаблонни изрази (*наказуема от закона постъпка*).

Същевременно обаче в езика функционира и другият модел за въвеждане на агенса, а именно чрез предложна група, въведена с предлога “за”:

Правилата са разбираеми за всички

Но това е подвиг, постижим за малцина.

Този тип рекция е типична за прилагателните: *Правилата са ясни за всички*.

Още един белег на адективността на формите е способността им да се степенуват: *по-предсказуем, най-предвидим*.

Част от формите позволяват образуването на абстрактно съществително на *ост*, което е с немодална семантика: *гледаемост, слушаемост, посещаемост*.

Наблюденията дотук показаха, че категорията е дефективна, с колебания в семантиката и употребите – явява се вместо миналото страдателно причастие (*охраняем* вм. *охраняван*) или сегашното деятелно причастие (*полагаемият се* вм. *полагащият се*). Честотата на употребите ѝ е неравномерно разпределена в зависимост от стила (особено висока в официално-деловия и научния).

Високата честота е продиктувана до голяма степен и от междуезикови влияния, най-вече от страна на английския – като съответствие на формите на *-able*, и особено силно в жаргона, свързан с компютърните технологии (напр. *Добрия програмист се познава по лесно четим и portable код; Кликнете върху снимката, за да я видите в по-четим вариант*¹).

¹ Примерите са извлечени от интернет и са в оригиналния си вид.

В резултат на нуждата да бъдат предадени съответствията на наставката *-able*, която произлиза от латинския и има своите варианти в почти всички европейски езици, категорията в българския се разраства и запълва с неологични форми, като напр. *анализируем*, *транспортируем*, *актуализируем* и т.н.

3. Каква е активността и присъствието на формите на –м в езика на интернет?

Направихме следния експеримент за установяване доколко категорията е лексикално представена – избрахме на произволен принцип 40 преходни глагола и отбелязахме засвидетелстваните в текстове от интернет положителни и отрицателни форми на сегашното страдателно причастие и съответното съществително. След това увеличихме корпуса на два етапа с по още 10 примера, за да разберем дали статистическото съотношение се запазва. Резултатите са посочени в дадената по-долу таблица:

глагол (несв. вид)	сегашно страд. причастие (пол. ф-ма)	сегашно страд. причастие (отр. ф-ма)	съществително (пол./отр. ф-ма)
запомням	запомним/ запомняем	незапомняем/ незапомним	запомняемост
съветвам	-	-	-
поглеждам	-	-	-
обичам	-	-	-
пускам	-	-	-
обвързвам	-	-	-
показвам	показваем	-	показваемост
убивам	убиваем	неубиваем	убиваемост/ неубиваемост
лекувам	лечим	нелечим	лечимост/ нелечимост
изпращам	-	-	-
контролирам	контролируем	неконтролируем	контролируемост/ неконтролируемост
публикувам	публикуем	непубликуем	публикуемост
подкрепям	-	-	-
чакам	-	-	-
предизвиквам	-	-	-
променям	променяем/ променим	непроменяем/ непроменим	променяемост/ непроменяемост

Romanoslavica XLV

обезценявам	-	-	-
одобрявам	одобряем	-	одобряемост
питаю	-	-	-
усещам	усещаем	-	усещаемост
сваляю	сваляем	несваляем	сваляемост/ несваляемост
научавам	-	-	-
възпявам	-	-	-
изпращам	-	-	-
изтърквам	-	-	-
превръщам	превръщам	-	превръщамост
наричам	-	-	-
радвам	-	-	-
поръчвам	-	-	поръчваемост
споменавам	-	-	-
забравям	забравим	незабравим	забравимост/ незабравимост
консумирам	консумируем	-	консумируемост
премахвам	премахваем	непремахваем	-
организирам	трудно/лесно- организируем	-	-
виждам	видим	невидим	видимост/ невидимост
искам	-	-	-
бутам	-	-	-
заменям	заменяем/ заменим	незаменяем/ незаменим	заменяемост/ заменимост/ незаменяемост/ незаменимост
очаквам	очакваем	-	очакваемост/ неочакваемост
увеличавам	-	-	-
Частичен резултат: брой: 40	18 = 45%	11 = 27.5%	пол. ф-ми: 17 = 42.5% отр. ф-ми: 9 = 22.5%
задължавам	задължим	-	задължаемост
хващам	трудно/лесно- хващам	нехващам	хващамост
обединявам	обединяем/ обединим	необединим	обединимост
инвестирам	инвестируем	-	-
таксувам	таксуем	нетаксуем	-

Romanoslavica XLV

смятам	-	-	-
събличам	-	-	-
пия	-	-	-
освобождавам	освобождаем	неосвобождаем	-
стимулирам	стимулируем	-	-
Брой: 10	7 = 70%	4 = 40%	пол. ф-ми: 3 = 30% отр. ф-ми: 0
Частичен резултат: брой 50	25 = 50%	15 = 30%	пол. ф-ми: 17 = 40% отр. ф-ми: 9 = 18%
обезобразявам	-	-	-
завързвам	-	-	-
подготвям	-	-	-
спасявам	спасяем	неспасяем	спасяемост/неспасяемост
наследявам	наследяем/ наследим	ненаследяем/ ненаследим	наследяемост/ наследимост/ ненаследимост
изпреварвам	-	-	-
гъделичкам	-	-	-
гримирам	-	-	-
мразя	-	-	-
дразня	дразним	-	дразнимост/ недразнимост
Брой: 10	3 = 30%	2 = 20%	пол. ф-ми: 3 = 30% отр. ф-ми: 3 = 30%
Общо: 60	28 = 46.5%	17 = 28%	пол. ф-ми: 23 = 38% отр. ф-ми: 12 = 20%

Резултатът от наблюденията върху 40 примера показва, че в 45% от случаите съществува употреба на положителната форма на сегашното страдателно причастие, а отрицателната форма е засвидетелствана в 27.5% от случаите. Съществителното на *-мост* в положителна форма присъства в 42.5% от случаите, а в отрицателна – в 22.5%. След увеличаването на корпуса два пъти с по още 10 примера се наблюдава леко нарастване на процентите при причастieto – съответно 46.5% за положителните форми и 28% за отрицателните, и намаляване при съществителните – 38% за положителните и 20% за отрицателните форми. Тъй като отклонението в процентите не е значително, можем да приемем, че приблизителните резултати (около 45% за положителната форма, около 28% за отрицателната, около 40% за положителното съществително и 18% за отрицателното) могат да се приемат за представителни.

Важно е да отчетем и факта, че повечето причастия бяха засвидетелствани само по веднъж или два пъти за цялата парадигма (трите рода и двете числа). В много от случаите формата се появява в строго определен контекст – след наречията *трудно*, *лесно*. Тъй като формите са възприемани в много от случаите като несъществуващи в езика, авторите често ги поставят в кавички (...*да остане всъщност видим и "усещаем"*).

Заклучения:

Проведените наблюдения и анализи върху поведението на формите на -м ни дават основание да твърдим, че:

- те са причастия, тъй като са образувани от глаголна основа, носят характерната за причастията и прилагателните флексия, а наличието на модален елемент при част от тях не е причина за изключването им от причастната система;
- те са страдателни причастия, тъй като допускат образуването на аналогични на страдателния залог конструкция с глагола “съм”, при които агенсът може да се въведе с предлога “от”;
- в част от употребите си са силно адективизирани (допускат степенуване и изразяване на агенса със “за”), но силно адективизирано е и друго българско причастие – сегашното деятелно, и това не мотивира изваждането му от системата на нефинитните форми;
- за момента категорията е дефективна и не е представена при всички глаголи, но тенденцията към образуване на такива форми и при неологични глаголи говори за стремеж към запълване на местата на липсващите форми в глаголната парадигма;
- колебанията и грешките в употребите свидетелстват за неясния статут на формата в езиковия усет на говорещия, но използването на такива форми от глаголи, за които говорещият съзнава, че не са наложени в езика (и затова ги поставя в кавички) показва острата необходимост от съществуването им.

Библиография:

- Андрейчин 1944: Л. Андрейчин. Основна българска граматика. София, 1944.
- Георгиева 1976: Е. Георгиева. За някои граматико-семантични промени на миналите страдателни причастия в съвременния български книжовен език. Помагало по българска морфология. Глагол. София, 1976.
- Грамматика 1983: Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. II/ Морфология. С, 1983
- Деянова 1992: Мария Деянова. Към установяване на единно страдателно причас-

тие в съвременния български книжовен език. – В: Български език, 1992, кн.3, стр.166-171

Дикова Б., Бистра Дикова. За т.нар. сегашно страдателно причастие с оглед на функционалната стилистика, Българска Електронна Лингвистична Библиотека: http://www.belb.net/personal/dikova/Bistra_Dikova_2.htm

Куцаров 1997: Ив. Куцаров. Лекции по българска морфология. Пловдив, 1997.

Куцаров К., Константин Куцаров. Сегашно страдателно причастие е в съвременния български език, Българска Електронна Лингвистична Библиотека: <http://www.belb.net/personal/kucarovk/Burgas.htm>

Маслов 1981: Ю.С.Маслов. Грамматика болгарского языка. С, 1981

Мирчев 1963: Кирил Мирчев. Историческа граматика на българския език. София, 1963

Мирчев 1972: Кирил Мирчев. Старобългарски език. София, 1972.

Младенов, Попвасилев 1939: Ст. Младенов, Ст. Попвасилев. Граматика на българския език. София, 1939.

Пашов 1999: Петър Пашов. Българска граматика. С, 1999.

Първев 1970: Христо Първев. Съвременният книжовен български език и проблемата за сегашно страдателно причастие. – ИИБЕ, №19, София, 1970.

Първев 1976: Христо Първев. Морфологични особености на причастията в съвременния български книжовен език. - В: Помагало по българска морфология. Глагол. С, 1976, стр. 396-403

Стоянов 1964: Стоян Стоянов. Граматика на българския книжовен език. С, 1964

Abstract

The situation of the *m*-suffix form in Bulgarian is unclear. Most linguists define this form as an adjective, descending from the Present Passive Participle, which is considered to have disappeared in the Bulgarian language. The category is defective and not fully represented for all the verbs. Our observations show that the *m*-suffix is very active at the current stage of evolution of the Bulgarian language. This trend is related to some extent to an external influence – these forms correspond to the *-able* suffix forms in English and other languages. In semantic terms, the class is divided into two subclasses depending on the presence or absence of the modal value of „possibility“. In syntactic terms, the form combines adjective and participle features. It allows expressing the complement of agent by means of „от“ preposition, as it is expressed in the Passive Voice, and, as well, by means of „за“ preposition, as it is expressed by adjectives. In conclusion, we consider that the *m*-suffix form is a participle, which is a vital and indispensable part of the verb system. In modern Bulgarian, it tends to increase its frequency of uses and has its proper place in the grammatical system of the language.

ТОПОНИМИЈА БАНАТСКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Жива МИЛИН

БАНАТСКА ЦРНА ГОРА

Банатска Црна Гора, коју данас сачињавају насеља Краљевац (Cralovăț), Лукаревац (Lucareț), Петрово Село (Petrovaselo) и Станчево (Stanciova), простире се северо-источно од Темишвара, у брдовитом пределу између Рекаша, Липове и Лугожа¹. У средњем веку Банатска Црна Гора се простирала између Тамиша и Мориша и обухватала је педесетак насеља; тај се број током XVIII века смањио на 25, половином XIX века на 9, а почетком XX века на садашња 4 насеља². Најстарији писани помени о насељима из ове српске етничке енклаве потичу из XIV-XVI века. Петрово Село је забележено под називима: Hoguathpeturfalua (1359), Petrova-Salla (1471), Petrova Sello (1723-1725), Petrovoszello (1828), Petrovoszella (1851), Temespéteri (1913)³; Станчево: Stanschevo (1454, 1718), Stanzo-boszela (1723), Stancsova (1761), Sztantsova (1828), Sztancsova (1851)⁴; Лукаревац: Erdegluka (1471), Lukareszi (1717), Lukarecz (1828), Lukacskő (1913)⁵; Краљевац: Kralyocza (1597)⁶, Kralowetz (1723-1725), Kralovaz (1783), Kralovetz (1828), Kralovez (1851), Temeskirályfalva (1913)⁷. У овим насељима Срби живе заједно са Румунима и Мађарима. Највећи број Срба забележен је у њима у попису становништва из 1854. године. Сва четири насеља су тада имала велику српску већину: у Станчеву су, од 918 пописаних становника, 913 (99,5%) били Срби, у Краљевцу, од укупног броја од 828 становника, 823 (99,4%) су се изјаснила да су Срби; у Петровом Селу, од 884 пописана становника, било је 862 Србина (97,5%);

¹ Новији написи о овим насељима Перинац, БЦГ; Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена*, Нови Сад, 1997, стр. 487-489.

² Љубивоје Церовић, *нав. дело*, Нови Сад, 1997, стр. 489.

³ Suciu, *Dicționar*, II, стр. 41.

⁴ *Исто*, стр. 143.

⁵ Suciu, *Dicționar*, I, стр. 364.

⁶ Feneșan, *Documente*, стр. 93-95.

⁷ Suciu, *Dicționar*, II, стр. 41.

у Лукаревцу, од 355 становника, њих 311 (87,6%) били су Срби¹. Број Мађара и Румуна знатно се повећао у овој српској енклави у првој четвртини XX века: између 1905. и 1907. године у Станчево се настанило око 150 мађарских породица, које су основале у станчевачком атару неколико катуна². До 1923. године највећи део ових породица се населио у Думбравицу крај Темишвара, а на њихово место настанило се између 1923. и 1926. године 180 румунских породица³. За век и по број Срба у овим насељима је знатно опао. У другој половини XX века повећи број становника се преселио у Тополовац, Рекаш и Темишвар. Према попису становништва и станова из 2002. године, у Краљевцу живе 162 Србина, а то је 81,8% од укупног броја мештана; у Петровом Селу остало је 218 Срба, што је 65,7% од пописаног броја житеља; у Станчеву је пописан 241 Србин, то је 59,2% од укупног броја пописаних; у Лукаревцу тек 41 становник се изјаснио да је Србин, а то је 33,1% Лукаревчана⁴. Сва четири насеља се налазе у жупанији Тимиш. Петрово Село и Станчево припадају општини Рекаш (Recaș), Краљевац – општини Велики Тополовац (Topolovău Mare), а Лукаревац – општини Брестовац (Brestovăț).

ТОПОНИМИ

Албу (С), ораница на неравном терену. Ет. < рум. антроп. *Albi* (ДТВ, I, стр. 7).

Андрика (С), место у атару на којем је скоро до краја XX века постојао истоимени катун. Ет. < рум. антроп. *Andrica* (ДТВ, I, стр. 16).

Баркаш (С), мочварно земљиште на којем се некада налазио истоимени катун, основан од мађарских досељеника. Ет. < мађ. апел. *barkas* “врбик” (Перинац, БЦГ, стр. 479).

Батањанцов бунар (Л), бунар у селу. По традицији, на том месту је неки Немац копао бунар и погинуо затрпан земљом, не успевши да стигне до воде (Перинац, БЦГ, стр. 476). Ет. < апел. *бата* + рум. антроп. *neanț*; могло би бити и од рум. антроп. *Bătăneanț* + наст. -ов.

Бекрина шума (ПС), шумарак. Ет. < антроп. *Бекри(ји)н* (< *Бекрија*, Milin, *Studii*, стр. 167) + апел. *шума*.

Бела вода (С), бара. Ет. < детерм. описни придев *бео* + апел. *вода*.

Бела матица (С), пашњак. Ет. < детерм. описни придев *бео* + апел. *матица*.

Белошовац (К), ораница и сенокос. Ет. < антроп. *Белошов* (*Белош*, РЛИС стр. 35) + наст. -ац.

¹ Љубивоје Церовић, *нав. дело*, Нови Сад, 1997, стр. 488-489.

² Перинац, БЦГ, стр. 378.

³ *Исто*, стр. 143.

⁴ Љубомир Степанов, *Статистички подаци о Србима у Румунији*, Темишвар, 2007, стр. 25-27.

Биких (С), потес на којем су на почетку XX века мађарски досељеници основали истоимени катун. Топоним није српског порекла (Tomici, *Onomastica*, стр. 353), већ мађарског. Ет. < мађ. апел. *bűkkő* “буквик” или топ. *Bűkhegy* “буково брдо” (DTB, I, стр. 80).

Билед (С), ораница у равници. Ет. < рум. топ. *Biled* у жупанији Тимиш (Crețan-Frătilă, *Dicționar*, стр. 111-112).

Борина јеруга (ПС), теренска неравнина. Ет. < антроп. *Борин* (< *Бора*, Milin, *Studii*, стр. 115) + бцг. апел *јеруга*.

Братино село (С), потес на којем је било неко пребивалиште за које немамо писаних помена. По традицији, оно је било мало насеље између Станчева и Надаша (Перинац, *БЦГ*, стр. 476). Ет. < *Братин* (< *Брата*, РЛИС стр. 45) + апел. *село*.

Братошиновац (С), ораница и шљивак. Ет. < антроп. Братошинов (< рум. *Bratoșin*, DNFR, стр. 78) + наст. -ац.

Брзановац (С), шљивик на брду. Ет. < антроп. *Брзанов* (рум. *Bârzan*, DNFR, стр. 66) + наст. -ац.

Будино поље (С), ораница. Ет. < антроп. *Будин* (< *Буда*, РЛИС, стр. 47, или рум. *Buda*, DNFR, 83) + апел. *поље*.

Будурец (Л), део сел. Ет. < рум. бан. апел. *budureț* “димњак” (CADE, стр. 179).

Бунарине (К), део шуме на неравном терену у ували. Ет. < аугментативни и пејоративни апел. *бунарина* (РСКНЈ, књ. 2, стр. 284).

Бута (С), ораница. Ет. < рум. антроп. *Buta* (DNFR, стр. 91).

Велик (К), извор пијаће воде у подножју високог брда крај села. Ет. < апел. поименичени описни придев *велик*, који у бцг. значи и “висок”.

Вирови (ПС, С), мочвари. Ет. < апел. *вир*.

Врљача (К), главни улаз у шуму. Ет. < бцг. апел. *врљача* “варјача”.

Габрење (К), део шуме. Ет. < апел. збирна именица *габрење* (< *габрен* “багрем”) “багремље”.

Гаковина (К), ораница и сенокос, на којима је одувек много врана. Ет. < *гаково* (< *гакати*) + наст. -ина.

Годеново (С), део села који подсећа на некадашње истоимено насеље, забележено 1471. године под називом *Godynfalva* и *Godynovecz* (Suciu, *Dicționar*, II, стр. 33); 1610. године оно је пустара (Поповић, *Срби*, стр. 181); поново је насељено у последњој деценији XVII века (Binder, *Lista*, стр. 67), да би у XVIII веку поново опустело. Ет. < антроп. Годенов (< *Годен*, РЛИС, стр. 65).

Гођан (К), ораница на којој је неки Гојко ископао свој бунар. Ет. < антроп. *Гојков* (< *Гојко*, РЛИС, стр. 65) + апел. *бунар*.

Гољат (К), малоплодна земља на ветрометном брду. Ет. < апел. гоља “име кокошки без перја на врату” + наст. -ат.

Грабовац (ПС), ораница и грабик. Ет. < присвојни придев *грабов* + наст. -ац.

Гребенац (Л), буковик на брду. Ет. < апел. планински *гребен* + наст. -ац.

Гуниште (С), ораница и шљивик. Ет. < апел. *гувниште*.

Гутман (Л), ораница. Ет. < нмч. антроп. Gutman (ДТВ, IV, стр. 153).

Девнице (К), пашњак на брду. Ет. < бцг. апел. *девница* (< *делница*). У првобитном облику са крајњим „л”, топоним се сачувао у атарима румунских насеља: *Delnița* у Спати, *Gelnița* у Иктару, *Gelnițe* у Бапши и у Шуштри (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 92, 104, 388, 390).

Дибока (К), ораница и пашњак у ували. Ет. < поименичени бцг. придев женског рода *дибока* “дубока”. Топоним се сачувао у овом облику и у другим банатским насељима где је раније било српског живља: у Бари, Кошарима и Брестовцу (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 89, 130, 257).

Драготина (ПС), ораница и ливада. Ет. < антроп. *Драгота* (РЛИС, стр. 82) + наст. -ина.

Дрење (К), део шуме. Ет. < апел. збирна именица *дрење*.

Дронда (С), ораница. Ет. < рум. антроп. *Dronđa* (DNFR, стр. 183).

Дудурија (К), дудињак у селу. Ет. < рум. бан. апел. *dudărie* “место засађено дудовима”.

Баковац (ПС), бунар. Ет. < присвојни придев *ђаков* + наст. -ац.

Берам (ПС), бунар. Ет. < апел. *ђерам*.

Бикаре (ПС), брдо. Ет. < антроп. *Бика* (< рум. *Georgică*, DNFR, стр. 223) + наст. -ара.

Жировине (К), део шуме. Ет. < присвојни придев *жиров* + облик множине наст. -ина.

Жунино (К), место у центру села. Ет. < рум. апел. *june* “младић” или антроп. *Јупеа* (DNFR, стр. 270).

Задруга (С), ораница, ливада и пашњак. Ет. < апел. *задруга*.

Збекске јеруге (С), теренска неравнина. Ет. < покр. присвојни придев *збекски* (< *збег* “место где се склањају избеглице.., уточиште бегунаца, пребивалиште”, РСКНЈ, књ. 6, стр. 612) + бцг. апел. *јеруга*. У румунској банатској топонимији присутан је у облицима *Zbăg* у Кизатау и *Zbegu* у Пањови (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 105, 219).

Изварчица (ПС), извор и сенокос. Ет. < покр. апел. *извар* + наст. -чица.

Илеш (С), ораница у ували. Ет. < рум. антроп. *Ileş* или мађ. антроп. *Illés* (DNFR, стр. 256).

Кърчина (Л), искрчено брдо. Ет. < апел. *крч* (< *крчити*) + наст. -чица.

Кевка (С), шљивик на брду. Ет. < антроп. *Кевка* < *Кева* (< *Параскева*, РЛИС, стр. 265).

Керина јеруга (С), шљивик на неравном терену. Ет. < антроп. *Керин* (< *Кера*, Milin, *Studii*, стр. 162).

Кнежевица (К), ораница и ливада у ували. Ет. < присвојни придев *кнежев* + наст. -ица.

Код бреста (К), ораница. Ет. < предлог *код* + апел. *брест*.

Код крста (К, ПС), место крај пута на којем је дрвени крст. Ет. < предлог *код* + апел. *крст*.

Код кућаварошке (К), место где је некада било седиште сеоске општине, коју су Краљевчани називали сложеницом *кућаварошка*, „варошка кућа”. Ет. < предлог *код* + апел. *кућаварошка*.

Код трске (ПС), мочварно земљиште на којем расте трска. Ет. < предлог *код* + апел. *трска*.

Код унке (К), хумка на врху брда. Ет. < предлог *код* + бцг. апел. *унка*.

Комљат (К), део села. Ет. < рум. топ. *Comeat* у жупанији Тимиш (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 122-124).

Коруба (К, Л, С), ораница и сенокос на косој неравни. Ет. < покр. апел. *коруба* „црвено корито за мешање хлеба, наћве” (РСКНЈ, књ. 10, стр. 288) или „кора орахова плода” (*Sinonimi*, стр. 292). Топоним се сачувао и у румунским насељима Радманештима и у Кекешу (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 92, 358).

Краљевац, село. Ет. < присвојни придев *краљев* + наст. *-ац*.

Кртуља (К), ораница на којој се вероватно некада гајио кромпир. Ет. < покр. апел. *кртола* “кромпир” (РСКНЈ, књ. 10, стр. 678).

Кршевље (К), слабо родна земља крај шуме. Ет. < апел. збирна именица *кршевље* (< *криш* “каменита, стеновита голет; врлет”, РСКНЈ, књ. 10, стр. 727).

Кржине (ПС), ораница и сенокос. Ет. < апел. *кржина* “разбијени цреп, комад, парче” (ДТВ, II, стр. 78; Tomići, *Onomastica*, стр. 411).

Крушке (К), ораница. Ет. < апел. *крушка*.

Курјачица (ПС), ораница и шумарак. Ет. < бцг. апел. *курјачица* “вучица”, а може бити и месни антроп. *Курјачић* (Milin, *Studii*, стр. 165).

Кусара (К), ораница и пашњак. Ет. < апел. кус “комад, парче” (РСКНЈ, књ. 10, стр. 86) + наст. *-ара*.

Лаз (ПС, С), 1. ораница и ливада; 2. место бившег катуна у станчевачком атару. Ет. < апел. *лаз*, а можда и рум. апел. *laz* са истим значењем “њива, ливада и сл. добивена крчењем” (РСКНЈ, књ. 11, стр. 174, ДЕХ, стр. 489).

Лекница (С), шљивик. Ет. < апел. *летница* (Tomici, *Onomastica*, стр. 414) или *лекница* (< *лекнути* “склонити се”, РСКНЈ, књ. 11, стр. 319).

Лепо дрво (С), ораница. Ет. < детерм. описни придев *леп* + апел. *дрво*.

Ливатка (ПС), ливада. Ет. < ливатка (< ливада, РСКНЈ, књ. 11, стр. 414).

Лигет (С), место бившег истоименог катуна. Ет. < мађ. апел. *liget* “гај, шумарак” (ДТВ, V, стр. 147; Tomići, *Onomastica*, стр. 415).

Липари (ПС), ораница и ливада. Ет. < апел. *липар*. У истом облику топоним се сачувао и у Надашу (Crețan-Frățilă, *Dicționar*, стр. 68).

Луг (С), мочвара. Ет. < апел. *луг* “мочвара, рит”.

Лукаревац, село. Ет. < антроп. *Лукарев* (< *Лукар*, РЛИС, стр. 120) + наст. *-ац*.

Лулина јеруга (С), извор и шљивик на неравном терену. Ет. < антроп. *Лулин* (< *Лула*, Milin, *Studii*, стр. 166) + бцг. апел. *јеруга*.

Лунка (Л), луг. Ет. < рум. апел. *luncă* “луг”.

Малетина (ПС), ораница и виноград. Ет. < антроп. *Малетин* (< *Малета*, РЛИС, стр. 126).

Мало дрење (С), дрењак на брду. Ет. < детерм. описни придев *мали* + апел. збирна именица *дрење*.

Маркова матица (К), ливада. Ет. < антроп. *Марков* (< *Марко*, Milin, *Studii*, стр. 129) + апел. *матица*.

Матица (К, С), део села, шуме и пашњак. Ет. < апел. *матица* “речно корито”.

Млака (К, Л, ПС), ливада. Ет. < апел. *млака* “мочварно земљиште зарасло у густу траву”. Топоним је распрострањен у Банату; има га у Шиштаровцу, Глимбоки, Бузаду, Драгшини, Шагу и др. (ДТВ, VI, стр. 51).

Мочило (К), део шуме и пашњак у поплавној долини. Ет. < апел. *мочило* “место (на потоку, речици, стајаћој води) где се мочи, кисели, потапа у воду лан или конопља” (РСКНЈ, књ. 113, стр. 111).

Мошије (К), шљивик. Ет. < рум. апел. *moșie* “посед, дедовина, очевина”.

Намастир (С), ораница. Ет. < апел. *манастир*.

Никићобрч (К), ораница. Ет. < антроп. *Никић(ев)* (< *Никић*, РЛИС, стр. 146) + бцг. апел. *обрч* “обруч”.

Никицин извор (К), извор у ливади. Ет. < антроп. *Никицин* (< *Никица*, Milin, *Studii*, стр. 154) + апел. *извор*.

Оваш (ПС), ораница. Ет. < мађ. апел. *ovás* “брањено место” (ДТВ, VII, стр. 92-93).

Осмак (Л), ораница. Ет. < апел. *осмак*. 1. мера за жито или вино; 2. коњ од осам година; или мађ. апел. *oszmák* (Скок, *Рјечник*, II, стр. 569).

Отарница (ПС), ораница крај села. Ет. < покр. апел. *отар* “атар” + наст. - *ица*. Мање је вероватно од *otar* “altar” (ДТВ, VII, стр. 91).

Падурица (Л), шумарак. Ет. < рум. апел. *păduriță* “шумица”.

Паоре (Л), ораница. Ет. < рум. бан. *paore* “сељак” (CADE, стр. 916).

Паца (К), ораница. Ет. < антроп. *Паца* (< *Пантелија*, *Паун*, РЛИС, стр. 155).

Пепелина јеруга (ПС), ораница на равнини и ливада. Ет. < антроп. *Пепелин* (< *Пепела*, Milin, *Studii*, стр. 168) + бцг. апел. *јеруга*.

Петрово Село, село. Ет. < антроп. *Петров* (< *Петар*, РЛИС, стр. 186) + апел. *село*.

Пландиште (С), ораница и брдо. Ет. < апел. *пландиште*.

Протић (Л), извор. Ет. < антроп. *Протић* (Tomici, *Onomastica*, стр. 447).

Пут велик (К, С), каменити пут. Ет. < апел. *пут* + детерм. описни придев *велик*.

Пут фаџеџки (К), пут који је некада повезивао насеља Фаџет и Рекаш. Ет.

< апел. *пут* + детерм. присвојни придев *фаџецки* “фаџетски”.

Равниште (К), равни плато. Ет. < описни придев *раван* + наст. *-иште*.

Радосевица (К), ораница. Ет. < антроп. *Радосев* (< *Радоси*, РЛИС, стр. 167) + наст. *-ица*.

Ранково (К), бунар и ораница крај села. < антроп. *Ранков* (< *Ранко*, Milin, *Studii*, стр. 136).

Раскриће (С), врх голог брда у шуми. Ет. < апел. *раскриће*.

Рашијевица (Л), шумарак. Ет. < антроп. *Рашиев* (*Раши*, *Рашио*, РЛИС, стр. 172) + наст. *-ица*.

Рекешице (ПС), ораница, ливада и шљивик. На овом месту или у његовој близини било је још крајем XVI века насеље *Rekasecz* (Feneşan, *Documente*, стр. 93-95). Срби из овог краја су прилагодили топоним свом говору у облику *Рекешице*. Ет. < топ. *Рекаш* + наст. *-ица*.

Речањак (К), крај села и ливада. Ет. < бцг. апел. *речање* “разређивање” + наст. *-ак*. Пошто у говору мештана нема речи *река*, а уместо ње они употребљавају реч *шанац*, мало је вероватна етимологија *рече* + наст. *-ањак* (Tomici, *Onomastica*, стр. 454).

Салаш (К, ПС, С), ораница, ливада и брег. Ет. < апел. *салаш*.

Славсало (К, Л), ораница и ливада између Краљевца, Лукаревца и Иктара. Краљевчани сматрају да је ово место било прво пребивалиште њихових предака. Године 1597. помиње се као пустара под називом *Zlauoselo* (Feneşan, *Documente*, стр. 94). Првобитни облик треба да је био *Славенско село*. Ет. < *Слав*- (< етноним *Славен*) + апел. *село*. Топоним је код мештана добио облик *Славсало* као и ојконим *Петрово Село*, који се изговара *Петросало*.

Слатина (К, С), 1. хладовито место са бунаром; 2. брег. Ет. < апел. *слатина* “извор слане воде”, “слана мочвара”.

Спњњски виноград (К), ораница и ливаде. Ту су некада били виногради лукаревачког спахије. Ет. < детерм. присвојни придев *спњњски* (< бцг. *спњња* < рум. бан. *spăie* “спахија”) + бцг. апел. *виноград*.

Станчево, село. Ет. < антроп. *Станко* + наст. *-ево* са алтернацијом к/ч.

Стубаљ (ПС), бунар. Ет. < покр. апел. *стубаљ* (Tomici, *Onomastica*, стр. 466).

Тођорове грдине (К), брег. Ет. < антроп. *Тођоров* (< *Тођор* < рум. бан. *Toager* < *Toader*, DNFR, стр. 455) + бцг. апел. *грдина*.

Тополич (ПС), ораница и пашњак. Ет. < покр. апел. *тополич* “тополик”.

Хомола (С), ораница. Ет. < мађ. антроп. *Homela* (DTB, V, стр. 16).

Царицин гроб (С), мало узвишење у близини српске цркве. Ет. < детерм. присвојни придев *царицин* + апел. *гроб*.

Чојко (С), брдо. Ет. < рум. антроп. *Cioică* (DNFR, стр. 125).

Чокина млака (ПС), мочвара. Ет. < антроп. *Чокин* (< *Чока*, Milin, *Studii*, стр. 161) + апел. *млака*.

Широко поље (С), ораница. Ет. < детерм. описни придев *широки* + апел. *поље*.
Шумка (С), шумица. Ет. < апел. *шума* + наст. *-ка*.

ЗАКЉУЧЦИ

1. Топонимија Банатске Црне Горе је углавном српска у Краљевцу и у Петровом Селу, мешовита (српска, румунска и мађарска) у Станчеву, и великим делом румунска у Лукаревцу.

2. Обрађени топоними су називи: а) ораница, ливада, сенокоса и пашњака (примери: *Белошовац*, *Гаковина*, *Девнице*, *Дибока*); б) извора, мочвара и бунара (примери: *Велик*, *Млака*, *Ђерам*); в) шума и њихових делова, шумарака и плантација (примери: *Бекрина шума*, *Габрење*, *Брзановац*); г) теренских неравнина (примери: *Бунарине*, *Борина јеруга*, *Збекске јеруге*); д) несталих насеља и катунова (примери: *Андрика*, *Бикић*, *Рекешице*); ђ) делова садашњих села и сокака (примери: *Матица*, *Речањак*, *Комљат*).

3. По структури топоними су: а) прости (као *Врљача*, *Кртуља*, *Млака*); б) изведени (као *Братошинова*, *Жировине*, *Раниште*); в) вишечлани (као *Бела матица*, *Пепелина јеруга*, *Пут фаџецки*).

СКРАЋЕНИЦЕ

антроп. – антропоним
апел. – апелатив
бан. – банатски
бцг. – банатско-црногорски
детерм. – детерминатив
ет. – етимологија
мађ. – мађарски
наст. – наставак
немч. – немачки
покр. – покрајински
рум. – румунски
топ. – топоним

БИБЛИОГРАФСKE СКРАЋЕНИЦЕ

Перинац, БЦГ	Љубомир Степанов, Светозар Марков, Јагода Перинац, Стева Перинац, Јован Поповић, <i>Из села у село</i> , Букурешт, Критерион, 1984; поглавље <i>Банатска Црна Гора</i> , стр. 365-507.
Поповић, Срби	Душан Ј. Поповић, <i>Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва</i> , Београд, 1955.
РЛИС	Милица Грковић, <i>Речник личних имена код Срба</i> , Београд, 1973.
РСКНЈ	<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика</i> , 1-16, Београд, САНУ, 1959-
Binder, Lista	P. Binder, <i>Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea</i> , extras din "Studii de istorie a Banatului", vol. II, UT, Timișoara, 1970.
CADE	I.A. Candrea, Gh. Adamescu, <i>Dicționar enciclopedic ilustrat al limbii române din trecut și de astăzi</i> , București, 1931.
Crețan-Frățilă, Dicționar	Remus Crețan, Vasile Frățilă, <i>Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș</i> , Timișoara, EUV, 2007.
DNFR	Iorgu Iordan, <i>Dicționar al numelor de familii românești</i> , București, ESE, 1983.
DTB	<i>Dicționarul toponimic al Banatului</i> , vol. I-VII, Timișoara, 1984-1994; vol. VIII, Craiova, 2002. Autori: Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, vol. I, IV, V, VI, VIII; Viorica Goicu, Rodica Suflețel, vol. II, III, VII.
Feneșan, Documente	Costin Feneșan, <i>Documente medievale bănățene</i> , Timișoara, Facla, 1981.
Milin, Studii	Jiva Milin, <i>Studii de slavistică</i> , Timișoara, Mirton, 1998.
Skok, Rječnik	<i>Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> , I-III, Zagreb, 1971-1973.
Suciu, Dicționar, I-II	Coriolan Suciu, <i>Dicționar istoric al localităților din Transilvania</i> , vol. I-II, București, EAR, 1967-1968.
Tomici, Onomastica	Mile Tomici, <i>Onomastica sârbilor și croaților din România (Nume de persoane și nume de locuri)</i> , București, EAR, 2006.
DEX	<i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , București, EAR, 1975.
Sinonimi	<i>Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika</i> , Beograd, Nolit, 2004.

Сажетак

Банатска Црна Гора је српска етничка енклава у данашњем румунском Банату, која обухвата насеља: Краљевац (Craiova), Лукаревац (Lucareț), Петрово Село (Petrovaselo) и Станчево (Stanciova). Топоними су у овим насељима углавном српски, али има и прилично мађарских и румунских, посебно у Станчеву и Лукаревцу, пошто се у њима током двадесетог века наставио повећи број мађарских и румунских породица. У српским топонимима уочене су карактеристике месног говора. Ови су топоними изведени од личних имена, хипокористика, надимака и апелатива.

ELEMENTI UTJECAJA HRVATSKOG JEZIKA NA GOVOR BAJAŠA U BELOM MANASTIRU

Petar RADOSAVLJEVIĆ

SAŽETAK

Romi Bajaši predstavljaju posebnu skupinu Roma budući da im je materinski jezik rumunjski. U ovom radu, osim osnovnih informacija o ovoj etničkoj skupini, pružamo pogled u jezičnu situaciju Roma Bajaša na korpusu prikupljenom u Belom Manastiru. Zbog toga što su ovakve jezične skupine odvojene od većih skupina govornika rumunjskog jezika, osim na lokalnoj razini, moguće je promatrati utjecaj hrvatskog jezika.

ROMSKE ETNIČKE GRUPE

Budući da su romske etničke grupe prilično heterogene, obično se za imenovanje različitih grupa koriste imena zanimanja, tzv. profesionimi, i imena po geografskoj pripadnosti, tzv. regionimi. Također, Romi se često dijele po religiji, načinu života (nomadskom ili sedentarnom), a postoje i drugi načini podjele.

Znameniti lingvist Franz Miklosich podijelio je romske dijalekte na dvije velike kategorije – na tzv. vlah i ne-vlah dijalekte, ovisno o tome je li njihov govor bio pod utjecajem rumunjskog jezika ili ne. U povijesti Roma Bajaša, ali i ostalih Roma koji pripadaju Vlah-skupini izuzetno bitnu ulogu su odigrale rumunjske zemlje, budući da su oni tamo već od 14. stoljeća bili robovi. Ovi Romi-robovi mogli su pripadati vladaru kneževine, manastirima ili boljarima, a svaki bi Rom, koji je ulazio u zemlju, a nije imao gospodara, automatski postajao vladarevim robom¹.

Podjela Roma na osnovi zanimanja koja su imali u rumunjskim zemljama daje nam sljedeće kategorije: *Aurare* (zlatare) ili *Rudare* (rudare) koji predstavljaju najbrojniju skupinu unutar vladarevih robova. Uz ovu se skupinu vežu i Transilvanijski *Băieșii* (rudari koji su vadili zlato iz rudnika koji se nazivaju *băi*, a na taj način objašnjavamo i etnonim Bajaš). Budući da se ovo zanimanje moglo obavljati samo u toplijim mjesecima

¹ Petcuț i sur., 2003, 26.

godine, u hladnijim su se Romi ove skupine bavili preradom drveta i dobili naziv *Lingurarii* (žličari). Oni su se najčešće naseljavali uz šumovite krajeve, a zanimljivo je napomenuti da hrvatski Bajaši također žive uz šumovit kraj, ili nekoć šumovit kraj, uzduž rijeke Drave i drugih rijeka, te su se bavili (a pojedini se još uvijek povremeno bave) i preradom drveta.

Nakon što je ropstvo ukinuto u rumunjskim kneževinama Vlaškoj i Moldaviji 1856. dolazi do druge velike migracije Roma, iz Rumunjske prema zapadu, pa čak i prema Sjevernoj i Južnoj Americi, a u današnje su vrijeme Romi prisutni u brojnim državama diljem svijeta.

ROMI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Rome u Republici Hrvatskoj možemo podijeliti po kriteriju materinskog jezika, te tada razlikujemo pripadnike dviju velikih skupina – govornike kojima je materinski jezik *romani čhib* (novoindijski jezik indoarijske skupine jezika) i govornike kojima je materinski jezik dijalekt dakorumunjskog – bajaški. Postoji i treća skupina Roma kojima je materinski jezik albanski, a doselila je većinom s Kosova devedesetih godina prošlog stoljeća¹.

Najveći je broj govornika bajaškog rumunjskog smješten na sjeveru, sjeverozapadu i istoku Republike Hrvatske, a na ostalim područjima pretežno su brojniji pripadnici ostalih jezičnih skupina Roma.

ROMI RUMUNJSKOG MATERINSKOG JEZIKA

Zanimljiva je činjenica da postoje različiti nazivi za zajednice Roma izvan granica Rumunjske kojima materinski jezik nije novoindijski idiom, već dijalekt rumunjskog jezika. Tako u Bosni i Hercegovini imamo Karavlahe, u Bugarskoj (ali i Rumunjskoj) Rudare, a u Srbiji Banjaše/ Bajaše/ Bejaše (javljaju se različiti nazivi). Također su česti nazivi Lingurari, Fusari, Koritari (koji se zasnivaju na nazivima po zanimanjima), te Cigani (naziv koji se danas smatra pejorativnim) i Rumunji. Zajednička je karakteristika tih skupina Roma da su se bavili (ili se još bave) preradom drveta. Ove Romske zajednice javljaju se ne samo na širem području Balkana, već i u centralnoj Europi, a brojna je i imigrantska zajednica u Španjolskoj te Južnoj i Sjevernoj Americi, gdje se nazivaju Ludari.

¹ Hrvatić, 2000, 258.

Što se Bosne tiče, početkom 20. stoljeća rumunjski autori Ieșan i Filipescu¹ spominju da postoji rumunjska populacija u Bosni, no zapravo se radi o Romima – tzv. Karavlasima.

Nailazimo na različite podatke vezane uz vrijeme naseljavanja Bajaša na područje Hrvatske. Pojedina datiranja sežu od svršetka 17. i početka 18. stoljeća, kada je započelo iseljavanje rudarskih Roma iz Transilvanije, dok pojedini autori smještaju naseljavanje Karavlahi na područje Bjelovara i Križevaca na kraj 17. stoljeća, a naseljavanje bosanskih Karavlahi na kraj 18. stoljeća, kada je prestalo vađenje zlata pa su se Bajaši preorijentirali na svoje sekundarno zanimanje – obradu drveta². Pojedini izvori spominju kraj 19. stoljeća kao doba kada su velike skupine Roma naseljavale Međimurje i Podravinu³, što je razumljivo ako uzmemo u obzir već prije spomenutu činjenicu da je krajem 19. stoljeća ukinuto ropstvo u rumunjskim zemljama.

Analizirajući popis stanovništva iz 2001. godine Državnog zavoda za statistiku, broj od 9463 Roma u Hrvatskoj, koji se navodi, znatno je manji od stvarnog, pa se tako po procjenama Vijeća Europe i relevantnih nevladinih organizacija početkom devedesetih godina 20. stoljeća kretao od 30.000 do 40.000 stanovnika.

Takva se odstupanja mogu objasniti činjenicom da se Romi često ne deklariraju Romima, pa se tako npr. u Srbiji⁴, pokazuje tzv. oscilirajući identitet Bajaša. Mogli bismo zaključiti da slično vrijedi za Hrvatsku i ostale zemlje. Prema popisu stanovništva Srbije iz 2002. godine razvidno je da se ovi Bajaši sami definiraju na četiri različita načina – kao Srbi, Rumunji, Vlasi ili Romi⁵. Slična je situacija i u Bugarskoj, gdje se vrlo srodna grupa Roma, Rudari, izjašnjavaju kao Bugari, Rumunji ili Vlasi⁶.

Bajaši za sebe često ne prihvaćaju naziv „Rom“, smatrajući da on u prvom redu služi za označavanje ljudi kojima je materinski jezik romski, dok je njima to rumunjski⁷. Ostali ih Romi ne smatraju pravim Romima nego Rumunjima, dok ih ostalo ne-romsko stanovništvo najčešće doživljava kao Rome i ne razlikuje ih od ostalih romskih skupina. Određeni autori navode da se Rumunji prema ovoj skupini Roma odnose na osobit način, negirajući njihovu posebnost u odnosu na druge Rome i ne prihvaćajući mogućnost da se radi o Rumunjima⁸.

Analizom gore navedenog popisa stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine, prema materinskom jeziku po gradovima/općinama moguće je doći do podataka iz kojih postaje razvidno kako je kod Roma Bajaša svijest o materinskom jeziku i njegovom nazivu različito izražena. Naime, u Međimurskoj su županiji, na sjeveru

¹ Sikimić, 2005, 266.

² Saramandu, 1997, 101.

³ Hrvatić, 2000, 257.

⁴ Sorescu-Marinković, 2005, 180.

⁵ Sikimić, 2005, 252.

⁶ Slavkova, 2005, 280.

⁷ Sikimić, 2005, 251.

⁸ Sorescu-Marinković, 2005, 180.

Hrvatske, gotovo svi pripadnici romske manjine Bajaši, tako da sa sigurnošću možemo tvrditi da je njihov materinski jezik rumunjski, no iz statističkih je podataka vidljivo da većina kao svoj materinski jezik navodi romski, a ne rumunjski. U Osječko-baranjskoj županiji (na istoku Republike Hrvatske) broj je Roma Bajaša također velik, no ovdje je, sudeći po statističkim podacima, svijest o materinskom jeziku veća, te je veći i broj stanovnika koji za materinski jezik navode rumunjski. Sukladno se tome i određen broj njih deklarira kao Rumunji. S ovim u svezi zanimljiv je rad Emila Petrovicia, koji je 1938. prvi proveo lingvističko istraživanje o Bajašima (gdje smo naziv „Bajaš“ prenijeli na sve Rome kojima je materinski jezik dijalekt rumunjskog), u Čokešini, selu na granici Bosne i Srbije, gdje se oko 400 ljudi deklariralo kao Rumunji, a zapravo se radilo o Romima¹.

Prema istraživanjima N. Saramandua, Bajaši iz Međimurja smatraju, iako ih Hrvati nazivaju Ciganima, da su Rumunji jer je njihov materinski jezik rumunjski i jer ne znaju „ciganski“².

BAJAŠKI U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj Romi Bajaši govore dva različita dijalekta dakorumunjskog, ovisno o geografskom položaju. Ovi dijalekti imaju fonološke i morfološke osobitosti po kojima se razlikuju.

Kako Bajaši sami navode³, oni se u Hrvatskoj dijele na *Munćeane* (Muntence, po pokrajini Munteniji) i *Ardelean* (Erdeljce, po drugom nazivu za Transilvaniju, Ardeal, odnosno hrv. Erdelj). Po istom izvoru, ali i u skladu s podacima različitih autora i pojedinih nevladinih organizacija, međimurski su Bajaši *Ardeleani*, a većina baranjskih Bajaša *Munćeani*, s time da ima i nekoliko naselja *Ardeleana*.

Možemo pretpostaviti da se u istočnoj Hrvatskoj zbog geografske blizine, kada se spominju *Munćeani*, radi o skupini Bajaša koja je slična onoj na granici Bosne i Srbije za koje E. Petrovici smatra da su došli s područja jugozapada Muntenije i sjeveroistoka Oltenije⁴. N. Saramandu pak smatra, što se tiče područja Međimurja, da ovi Bajaši potječu s područja jugoistoka Crişane, sjeveroistoka Banata i jugozapada Transilvanije, jednako kao i rumunjski Rudari (romanizirani Romi koji žive na području Oltenije)⁵.

Bajaški predstavlja idiom koji se rijetko javlja u pisanom obliku. Dok u Mađarskoj postoji udžbenik za bajaški te kolegiji bajaškog na pojedinim visokim

¹ Petrovici, 1938, 225.

² Saramandu, 1997, 99.

³ Ispitanik Branko Petrović.

⁴ Petrovici, 1938, 228.

⁵ Saramandu, 1997, 109.

učilištima¹, u Hrvatskoj postoje samo periodične publikacije (*Graju alu cǎgǎnjilor*, časopis koji donosi tekstove na bajaškom) i za sada samo jedna publikacija koju možemo nazvati knjigom - *Pǎ kalje Dimizouluj*, katekizam na bajaškom².

Kao i kod svakog nestandardiziranog jezika, u ovim se publikacijama javljaju oscilacije u uporabi pojedinih jezičnih oblika, loša i nejasna ortografska rješenja (spajanje prijedloga s imenicama itd.), dijelom zbog toga što ne postoji norma, a dijelom i zbog nepoznavanja strukture rumunjskog jezika.

U Republici Hrvatskoj se na područjima gdje bajaška djeca čine manjinu, ona u osnovnom školstvu se ne poučavaju na bajaškom, ali već dulje vrijeme postoji institucija tzv. „romskog pomagača“ koji predstavlja vrstu prevoditelja, sponu između učitelja i bajaške djece, no osobe koje se bave tom aktivnošću često nisu adekvatno obrazovane, pa to može predstavljati poteškoću.

HRVATSKO-BAJAŠKI JEZIČNI DODIR

Općenito obilježje bajaških govora u odnosu na standardni rumunjski jezik je prisutnost arhaizama te brojnih posuđenica, koje pretežno ovise o regionalnom smještaju – tako da je kod međimurskih Bajaša prisutan element kajkavskog govora, ali i mađarski element, a kod baranjskih Bajaša uz elemente lokalnih govora prisutan i mađarski element te brojni srbizmi. Zbog sve veće raširenosti modernih sredstava priopćavanja, u prvom redu televizije, i kod ove etničke skupine moguće je pretpostaviti u posljednje vrijeme značajan utjecaj standardnog jezika, odnosno jezičnih oblika koji se javljaju na televizijskim programima.

Posuđenice koje proizlaze iz takvog jezičnog dodira u bajaškom se uklapaju u fonološku i morfološku strukturu jezika, ali ponekad ostaju morfološki neprilagođene te se preuzima čitava strana riječ. Taj fenomen se ponekad ostvaruje u tolikoj mjeri da možemo govoriti o preklapanju i miješanju kodova, *code-switchingu* i *cod-mixingu*.

Možemo ustvrditi da se posuđenice iz hrvatskog jezika najčešće fonološki adaptiraju bajaškom, no pri tome svakako moramo uzeti u obzir da su bajaškorumunjski fonološki sustav i hrvatski fonološki sustav relativno bliski, tako da se razlike kod govornika bajaškog mogu svesti na nerazlikovanje slivenika (prednepčanog *č* i nepčanog *ć*, jer Bajaši poznaju samo jedan takav glas, [tʃ]), te nepčanog *đ* i prednepčanog *dž* gdje razlikuju samo jedan slivenik, [dʒ]) i pojedine druge manje razlike.

Nerazlikovanje navedenih slivenika relevantno je jedino na područjima Republike Hrvatske gdje lokalni govori razlikuju po dva takva glasa (*č* i *ć*, *dž* i *đ*), dakle

¹ Na ovom je području značajan rad romologinje Anne Orsós, koja predaje na Sveučilištu u Peçuhi, vidi popis literature.

² Pintarić, N. (ur.) *Pǎ kalje Dimizouluj* – kenvija dǎ ǎnvǎcalǎ dǎ Dimizou = Na Božjem putu – moj mali vjeronauk. Zagreb : Glas Koncila, 2005.

i na području Belog Manastira, dok se u kajkavskim govorima (npr. u Međimurju) ne razlikuju po dva takva glasa već postoji samo po jedan „srednji“ palatalni glas č odnosno đ.

Što se tiče naglasnog sustava, hrvatski i bajaškorumunjski imaju različite vrste naglasaka – dok hrvatski ima četveronaglasni tonski sustav, rumunjski se odlikuje ekspiratornim ili dinamičkim naglaskom, koji je slobodan, dakle može biti na različitim slogovima.

Govornici bajaškog rumunjskog naglasak hrvatskih posuđenica prilagođavaju svojem sustavu, pa se tako četiri vrste naglasaka pretvaraju u mjesto naglasaka, koje nužno ne mora biti na istom mjestu kao u hrvatskom. Postoje primjeri gdje posuđenice imaju naglasak na mjestu koje smatramo neočekivanim i ako uzmemo u obzir rumunjski sustav. U primjerima *predsedniku*, *detinjstvo*, *útome*, *snadé*, *Slóvenija* naglasak riječi odstupa ili od očekivanog rumunjskog ili od standardnog hrvatskog.

Što se tiče morfosintaktičke adaptacije, posuđenice – kroatizmi pripadaju dvjema kategorijama – adaptiranim i neadaptiranim. Adaptirane posuđenice se prilagođavaju rumunjskoj morfosintaksi te se nadalje ponašaju kao ostali elementi sustava, uklapajući se u određenu imensku, pridjevsku, glagolsku, odnosno druge kategorije te s odgovarajućom fleksijom; glagoli primaju rumunjske nastavke kojima se izražavaju lica, imenice dobivaju neodređeni ili određeni član (rjeđe i nastavak padeža, budući da u bajaškom za razliku od standardnog rumunjskog prevladava prijedložno izražavanje padeža), pridjevi dobivaju različite oblike ovisno o rodu i sl.

Takvi su elementi relativno brojni, budući da se često radi o denotativnim posuđenicama, dakle stranim riječima koje se preuzimaju da bi se imenovali novi pojmovi za koje ne postoji naziv u vlastitom sustavu, a znamo da su bajaški govori relativno izolirani od ostalih govornika rumunjskog jezika, tako da oni najčešće preuzimaju nazive za nove pojmove upravo iz većinskog, okolinskog jezika, hrvatskog.

Zanimljivi primjeri adaptiranih posuđenica iz korpusa su npr.:

- glagoli *a završît* (3. l. j. složenog perfekta, od hrv. završiti), *zâhvâlesk* (1. l. j. prezenta, od hrv. zahvaliti (se)), *razumeaše* (3.l.m. pluskvamperfekta od hrv. razumjeti),

- imenice *životu* (imenica + određeni član, od hrv. život), *hrvaci* i *hrvatilor* (ovo su interesantni primjeri zbog toga što se kod prve posuđenice javlja fonološka alternacija *t* u *c*, tipična za rumunjski jezik, a u drugoj ne),

- pridjev s imenicom *glavnu šef* (oba elementa su posuđenice, prvi je pridjev s određenim članom, hrv. glavni šef),

- pridjev *prókleta* (ž. rod., pridjev od hrv. prokleta)

- prilog *maj bitno* (komparativ priloga bitno) te brojni drugi primjeri.

Postoje i primjeri kod kojih ne možemo utvrditi ima li prilagodbe ili ne, budući da se elementi preuzimaju onako kako postoje u hrvatskom, a da se takvi elementi u rumunjskom ne mijenjaju jer pripadaju kategoriji nepromjenjivih riječi npr. *nikada* (prilog od hrv. nikada), *normalno* (prilog od hrv. normalno) itd.

U pojedinim slučajevima kod neadaptiranih posuđenica prije bismo mogli govoriti o miješanju kodova, *code-mixingu*, budući da se elementi iz hrvatskog jezika pojavljuju nepromijenjeni unutar diskursa, u jednakim fleksijskim oblicima kao i u hrvatskom. Pri takvom diskursu izmjenjuju se hrvatski i bajaški elementi. Takvi su primjeri česti kod naših ispitanika, te ukazuju na određenu nesigurnost u uporabi vlastitog sustava.

Moguće je primijetiti i pokušaje samoispravljanja, gdje govornik nakon što je počeo izgovarati neku riječ shvaća da se radi o posuđenici ili „neprikladnoj“ riječi te bira drugi element za koji smatra da je „pravi“.

Npr. ...*tot cjelokupno* ... (zamjena *tot* s *cjelokupno*, iako se u drugom primjeru radi o kroatizmu), *jak...forte* (zamjena *jak(o)* s *forte*), *trideset i pet godina – trizîč ši činč aj* (nakon cijelog elementa se daje element na bajaškom, kao objašnjenje), *zlato... arđint...aur* (pokazuje općenitu nesigurnost u korištenju; zlato, srebro (na rumunjskom), te naposljetku *aur* koji je traženi neposudeni element).

Posebno su zanimljive konstrukcije kao što je sljedeća: *ku njim* (rumunjski prijedlog *ku* nakog kojeg slijedi hrvatski element, zamjenica u padežnom obliku kojeg zahtjeva hrvatski prijedlog *s*).

Kako bismo zorno prikazali još neke slične primjere, niže u tekstu donosimo odlomke iz korpusa za koji su nam informatori bili Branko Petrović, rođen 1961., iz Belog Manastira i njegova majka Marija „Ruža“ Petrović, rođena 1944. godine, također iz Belog Manastira.

Što se tiče grafije koju koristimo u ovom radu, ona u velikoj mjeri počiva na hrvatskom pismu uz dodatak grafema *î* i *ă* za bilježenje fonema [ɨ] i [ə] te s naznakom akcenta (˘), koja se koristi na pojedinim mjestima gdje naglasak riječi odstupa ili od standardnog rumunjskog ili od standardnog hrvatskog. Neka su ortografska rješenja u ovom radu uzimala u obzir i rumunjsku tradiciju pisanja (*cratimă*, odvojeno ili spojeno pisanje riječi). Ovakva je grafija također korištena u nekim ranijim radovima, a sličnu koriste i sami Bajaši u pojedinim publikacijama.

U primjerima koji slijede u kurzivu se navodi tekst na bajaškom govoru. Podcrtani su elementi koji dolaze iz hrvatskog jezika, a vidljivi su i brojni primjeri *code-mixinga*, odnosno čitavih konstrukcija na hrvatskom jeziku koje se izmjenjuju s onima na bajaškom govoru. U zagradama (bez kurziva) dajemo prijevod na standardni hrvatski.

Primjer 1.:

Informant Branko Petrović

...*akuma znači kînd rat a završîť noj, uglavnom, znači, două mi ši činč sute dă ciganj...*
(...sada, znači, kada je završio rat, mi, uglavnom, znači, dvije tisuće petsto roma...)

Romanoslavica XLV

...znači tot cjelokupno kustā lor... (...znači, sav, cjelokupan njihov život...)

...No, nu je možda rješenje kum noj am gāndit, sā are vodovod, ali are maj bine kā vine vara atunč n-are atit baj ku apā. A, če maj morā sā spun možda ši poželjno, udruga nostra kāpātāt un mali projekat kare se teamā po hrvatski „čistoća je pola zdravlja”, znači pā nostru j-aš zīče hm... kurācenjamea, kurāceminte žumātate sānātate... (...No, nije možda rješenje kakvo smo mi mislili, da imaju vodovod, ali je bolje jer (kad) dođe ljeto, tada nemaju toliko briga s vodom. A, što još moram reći možda (je) i poželjno, naša udruga je dobila mali projekt koji se na hrvatskom zove “čistoća je pola zdravlja”, znači na našem (jeziku) bih rekao, hm... čistoća pola zdravlja....)

...Sā kurācām ši sā uredim. Dā projekti āla am lat ši kosilice, trimere, alat kare dona-toru A E DE ne-a dat – akó skrie AED – ne a dat šaptezič ši činč de mi de kune ši projekt āla znači ši akuma kuste osim znači ... kurācat uvēk trebuje sā se kurece lokurli unde cigani kušte... (...Da očistimo i da uredimo. Od tog projekta smo uzeli i kosilice, trimere, alat koje nam je dao donator AED – tamo piše AED- dao nam je šezdeset i pet tisuća kuna i ovaj projekt, znači i sada žive, osim, znači... uvijek treba očistiti mjesta gdje žive Romi (gdje se živi)...)

...Da, kā zīče mumea sā mā zāhvālesk, mulcāmesk al toci kare ažute... (...Da, kako kaže mama, da se zahvalim svima koji pomažu...)

...a, če možda jak...forte bitno kā... (...a, što je možda jako bitno, da...)

Primjer 2.:

Informant Marija (Ruža) Petrović

...Prije svojih trideset i pet godina – trizič ši činč aj am rāmas fārā bārbat, m-a lāsāt, a mers īn Nemačka, ku patrā kopilaš kare krvavo l-am odrānit... (...Prije svojih trideset i pet godina – trideset i pet godina sam ostala bez muža, ostavio me, otišao u Njemačku, s četvero djece koje sam krvavo othranila...)

...Ši strašno a fost greu životu... (...I strašno je bio težak život...)

...Teško a fost životu če am kustat... (...Težak je bio život koji sam živjela...)

...ši a morat sā meargā īn Nemačka sā če god jeste ku njim u životu... (...i morao je otići u Njemačku da što god bude s njim u životu...)

...a lu mogućnost n-aj... (...nemaš ni mogućnost...)

...pošto n-am fost īn mogućnost... (...pošto nisam bila u mogućnosti...)

...N-aj briga bātīrnule, kīt god pot sā-c sta luntru... (Nemaš brige, starče, koliko god možeš staviti unutra...)

... Nema druge zāleke nego onako kum morā sā fije ašā mora kustām... (...Nema drugog lijeka nego onako kako mora biti, tako moramo živjeti...)

...aj spremīt voće... (...pripremio si voće...)

...Asta če god noj ajem, tot je bine ši morā sā ne stām ku āsta život, al teš...greu je la totā lumea ši nouā... (...Sve to što imamo, sve je dobro i moramo živjeti taj život, ali teško je svima, i nama...)

...Da jei nu razumeaše māmikā če o spune jel... (...Ali oni nisu razumjeli ništa što (im) je govorio on...)

...Utome, alta zī a fost a lu, s oprošćenje, sad ne znam tko šta si ti, a lu hrvátilor paš-

teli... (...Tada, drugi dan je bio, s oproštenjem, sad ne znam tko (ni) što si, hrvatski Uskrs...)

ZAVRŠNE NAPOMENE

Možemo ustvrditi da su sa sociolingvističkog stajališta svi Bajaši dvojezični ili višejezični, a hrvatski im jezik predstavlja akrolekt i služi za svaku vrstu komunikacije izvan zajednice, dok bajaški predstavlja bazilekt, čija je uporaba ograničena na kuću i naselje, dakle, razine uporabe jezika strogo su određene.

Potrebno je spomenuti kako kod mladih govornika postoji sve veća tendencija napuštanja bajaškog idioma u korist hrvatskog, najvjerojatnije zbog pitanja jezičnog prestiža hrvatskoga u odnosu prema bajaškom, izbjegavanja stigmatizacije zbog pripadnosti grupi (gdje bitan faktor predstavlja i jezik) ali i tendencije i želje za asimilacijom s većinskim stanovništvom. Ovaj je fenomen posebno vidljiv kod Bajaša boljeg materijalnog stanja, te obrazovanijih, čija djeca sve slabije vladaju ovim idiomom, što dovodi do zaključka da je sudbina ovog manjinskog govora neizvjesna, jer unatoč pojedinim nastojanjima (publikacije, vrtići itd.) ne postoji institucionalizirano korištenje jezika, što pak najčešće dovodi do napuštanja idioma.

Literatura

- Hancock I. The Pariah Syndrome: An account of Gypsy slavery and persecution.
URL:<http://www.geocities.com/~patrin/pariah-contents.htm>
- Hrvatić, N. Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. // Društvena istraživanja. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. 2000 Str. 251-266
- Lexikon der romanischen Linguistik, Vol. 3, Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, C., (izd.) Tübingen: Niemeyer-Verlag, 1989
- Matras, Y. The classification of Romani dialects: A geographic-historical perspective.
URL:http://www.llc.manchester.ac.uk/Research/Projects/romani/downloads/2/Matras_classification.pdf
- Orsós, A. Beás nyelvkönyv. Kaposvár CSVM Tanítóképző Főiskola. 1994
- Petcuț, P. Istoria și tradițiile rromilor. București: Ro Media, 2003
- Petrovici, E. „Românii“ din Serbia occidentală. // Dacoromania. T.IX. Cluj. Str 224-236
- Pons, E. Țigani din România: O minoritate în tranziție. București: compania 1999
- Pușcariu, S. Limba română: vol.I: privire generală. București: Fundația pentru literatura și arta „Regele Carol II“ 1940
- Radosavljević, P. Romi Bajaši u Hrvatskoj – govornici rumunjskog dijalekta // Jezik i identiteti. Zagreb – Split : HDPL, 2007. str. 505-515
- Saramandu, N. Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori al românei: Băiașii din nordul Croației. // Fonetică și dialectologie. XVI, 1997, str. 97-130

- Sarău, G. Rromii, India și limba rromani. București: Kriterion 1998
- Sikimić, B. Banjaši u Srbiji. // Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice. SANU, Beograd: Balkanološki institut, 2005 Str 249-276
- Sikimić, B. Linguistic research of Small Exogamic Communities : the Case of Banyash Roumanians in Serbia. // Язык и диалекты малых этнических групп на Балканах/Материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург – Мюнхен, Biblion Verlag 2005, str. 258-267
- Slavkova, M. Rudari u istočnoj Bugarskoj i jevanđeoski pokret. // Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice. SANU, Beograd: Balkanološki institut, 2005 Str 277-294
- Sorescu-Marinković, A. Napolitanci iz Mehovina // Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice. SANU, Beograd: Balkanološki institut, 2005 Str 175-200

Elements of Croatian Influence in the Vernaculars of Boyash Roma from Beli Manastir

The Boyash Roma from Croatia represent a specific group of Roma because their maternal language is a Romanian dialect. The present article gives basic information on this ethnic group. Because they are speakers of Romanian vernaculars, but in Croatia, without close connections to other speakers of Romanian (except in the local community), the influence of Croatian can be seen in their vernacular. This is illustrated through examples from the corpus obtained in the city of Beli Manastir.

**DUŠA, TOSKA, SUD'BA SAU LIMBA RUSĂ DIN PERSPECTIVA
ETNOLINGVISTICII: O PRIVIRE ASUPRA CONCEPȚIEI
ANNEI WIERZBICKA**

Marina VRACIU

Idei principale din opera lingvistică a Annei Wierzbicka

Primele lucrări ale Annei Wierzbicka au apărut la mijlocul deceniului șapte din secolul trecut și au avut ca obiect descrierea semantică a vocabularului limbii polone și rus¹. În anul 1972, a apărut cartea *Semantic Primitives*, care a avut un rol important în evoluția teoriei semantice din anii 1970-1980. În această lucrare a dezvoltat sistematic ideea construirii unui metalimbaj universal pentru descrierea sensurilor pe baza unor unități semantice elementare de tipul „eu”, „tu”, „a vrea”, „bun” etc. (numărul acestora a ajuns la aproximativ douăzeci). În anul 1980, a apărut *Lingua mentalis: the Semantics of Natural Language*, în care cercetătoarea continuă să caute „submulțimea universală de sensuri” pentru descrierea dintr-un dicționar și a unei gramatici a limbilor naturale. În același an a apărut o altă carte a lingvistei australiano-poloneze, *The Case for Surface Case*, în care este abordat un material nou (cazul instrumental în limba rusă), marcându-se apariția unui nou domeniu al cercetărilor semantice, explicarea sensurilor indicilor gramaticali. Ideea a fost dezvoltată în cartea *The Semantics of Grammar* (1988), pe baza unui material mai amplu și mai variat: cazul dativ din limbile slave, complementele sentenționale din engleză, cauzativul din japoneză, indicii numărului plural etc. În 1985, în volumul *Lexicography and Conceptual Analysis*, care se ocupă cu explicarea vocabularului obiectelor, Wierzbicka a formulat și a demonstrat teza despre caracterul antropocentric al limbii naturale și, în consecință, dependența semnificativității de reprezentările umane despre lumea fizică, și nu de structura universului fizic. Reprezentările fiind diferite, explicațiile acelorași noțiuni diferă și ele. Ultima teză este dezvoltată și în cartea despre semantica gramaticii, pe baza materialului confruntativ al „acelorași” categorii gramaticale și construcții sintactice din limbi diferite. Aici apare ideea dominantă în studiile ulterioare ale lingvistei, cea a „stereotipurilor culturale”, care determină în mare parte structura semantică a unei limbi, idee dezvoltată în *Cross-*

¹ Anna Wierzbicka, *Наброски к русскому семантическому словарю*//Научно-техническая информация, 1968, Сер.2, №12

Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction (1991), *Semantics, Culture and Cognition* (1992), *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese* (1997), *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity And Universals* (1999). În centrul atenției stau, în particular, noțiuni specifice și greu traductibile (de exemplu, rus. *cyббa*, „soartă”, sau *дыша*, „suflet”, devenite stereotipuri). Concomitent, în concepția Annei Wierzbicka, omenirea deține, în ciuda diversității externe a limbilor și a culturilor, o unitate indiscutabilă. Această realitate îi permite lingvistei să postuleze (nu pentru prima dată în istoria lingvisticii) existența unui metalimbaj semantic univesal și să revină la ideea primitivelor semantice. Într-un volum de studii tipologice (redactat de Wierzbicka împreună cu Clifford Goddard), *Semantics And Lexical Universals: Theory and Empirical Findings* (1994), se încearcă să se descrie după aceeași schemă unică fragmente de bază ale vocabularului unor „limbi exotice”. În Cartea *What Did Jesus Mean? Explaining The Sermon on The Mount and The Parables in Simple and Universal Human Concepts* (2000) pildele evanghelice sînt traduse în metalimbajul semanticii.

O descriere a limbii ruse

În volumul din 1992, Wierzbicka a publicat un studiu special dedicat limbii ruse¹, pe care se bazează observațiile din această lucrare. Rădăcinile ideilor care stau la baza explorării propuse de lingvistă se află în concepții diverse, tradiția raționalismului francez al gramaticii de la Port Royal, ideile lui W. von Humboldt și teoria lui Sapir-Whorf. Apariția cărților Annei Wierzbicka a trezit un viu interes în Rusia, unde a generat o serie de studii și articole care au explorat cu entuziasm specificul limbii ruse, „tabloul lumii” prin „cuvinte-cheie” și caracterul național, semantice de lingviști N.D. Arutiunova, Anna A. Zalizniak, I.B. Levontina, E.V. Urison, A.D. Șmeliiov, E.S. Iakovleva. Lucrările Annei Wierzbicka interferează și cu lingvistica cognitivă, de care în Rusia se ocupă de mai mult timp, I.D. Apresian, autorului unei semantici lexicale², reper important al „școlii semantice de la Moscova”. În Rusia, lingvistica cognitivă este reprezentată de cercetătorii A.N. Baranov, A.E. și A.A. Kibrik, I.M. Kobozeva, E.S. Kubriakova, E.V. Rahilina și alți cercetători.

În lucrarea amintită, Wierzbicka identifică „temele culturii” din limba rusă prin investigarea și încercarea de a da o „explicație” a „spiritului limbii”. În cele ce urmează vor fi rezumate aceste „teme culturale din cultura și limba rusă”, care vor fi ilustrate selectiv cu exemplele autoarei comentate. Legate de anumite proprietăți semantice ale

¹ *Русский язык*, în vol. Anna Wierzbicka, *Язык. Культура. Познание*. М., Русские словари, 1996, pp.33-88, apărută cu titlul *The Russian Language*. În: A. Wierzbicka. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press. 1992, p.395-441. (Ch.1).

² *Лексическая семантика*, în două volume, Школа «Языки русской культуры», изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995.

limbii, aceste teme sînt, după părerea lingvistei poloneze: caracterul emoțional și emotivitatea, exprimată prin cuvîntul-concept *душа* (“suflet”, engl. *heart*); înclinația spre pasivitate și fatalism, redată prin *судьба* (“destin”, engl. *fate, lot*); caracterul irațional – antiraționalismul *тоска* (“dor”, engl. *longing, wish*); preferința pentru sentința morală, *спаведливость* (“dreptate”, “interioară, morală”). Aceste teme și trăsături ale „sufletului rus” pot fi bogat ilustrate cu material lingvistic și corespund atît dovezilor din alte surse cît și intuiției rușilor înșiși, dar și intuiției celor care studiază diverse aspecte legate de viața în Rusia.

1. Emotivitatea (caracterul emoțional, *эмоциональность*) presupune importanța acordată emoțiilor și sentimentelor precum și manifestării acestora, încărcătura emotivă intensă a limbii ruse, materializată printr-o abundență de mijloace lingvistice: numeroasele sinonime pentru verbe care exprimă respectivele stări. Prezintă această particularitate, Wierzbicka indică elemente de limbă ca: verbe pentru exprimarea emoțiilor „active” în limba rusă (*радоваться, тосковать, скучать, грустить, волноваться, беспокоиться, огорчаться, хандрить, унывать, гордиться, ужасаться, стыдиться, любоваться, восхищаться, ликовать, злиться, гневаться, тревожиться, возмущаться, негодовать, томиться, нервничать* etc.), mult mai numeroase decît la „polul opus”, în limba engleză. Acestor verbe și se adaugă antroponimele și adjectivele cu numeroase forme diminutive. Acestea indică o propensiune, în tradiția culturală rusă, spre comunicarea extrem de apropiată, intimă, spre empatizarea intensă. Repertoriul bogat de diminutive-sinonime are conotații pragmatice diferite: *Катя* (neutru), *Катенька, Катюша*, (afectuos), *Катька* (negativ), *Катюха* (afectuos-distant), *Катюшенька* (maximum de afectivitate). Tot aici intră și numeroase adjective diminutive, formate cu sufixul *-енк*, avînd sensul invariant de „emoție incertă, de „simt ceva în acest sens”: *молоденький* („tinerel”), *роденький* („drag, apropiat, scump”), *плохонький* („vechi, bolnăvior”), *худенький* („slăbuț”), *приятенький* („plăcut”).

2. Sesizarea caracterului necontrolabil, spontan al vieții (*неконтролируемость*) și fatalismul din cultura rusă se manifestă în planul limbii prin numărul ridicat de construcții infinitivale cu (1) predicatele de necesitate și posibilitate și (2) construcțiile infinitivale fără cuvinte modale, precum; în al doilea rînd, prin construcțiile reflexive. Astfel, spre deosebire de mai multe limbi europene (nu numai cele slave, ci și germana și franceza), în limba rusă avem două orientări în prezentarea ființelor supuse încercărilor emotive: una „activă”, în care ființa este văzută ca agent, și alta „pasivă”, în care ființa este văzută ca cineva care suportă consecințele manifestării unor forțe externe, generatoare de trăiri. Acestea se reflectă în structurile sintactice avînd predicatul logic la dativ. Componenta semantică în asemenea enunțuri „impersonale” este „nu fiindcă X nu dorește”. Inventarul limbii este destul de bogat, de fapt este vorba despre o întreagă categorie de cuvinte „emotive” (adverbe și locuțiuni adverbiale)

folosite pentru expresia unor fenomene emotive pasive nevolitive. Exemplele precum: *Он завидовал. – Ему было завидно. Sau Он мучился (скучал, стыдился, грустил, жалел) – Ему было мучительно (скучно, стыдно, грустно, жалко).*

Schema verbală activă presupune drept cauză care provoacă un sentiment unei persoanei faptul că persoana respectivă s-a gândit o vreme la acele sentimente. Schema dativă (1), adverbială vorbește despre faptul că sentimentul respectiv nu se află sub controlul celui care o trăiește. Experiența non-volitivă este redată și prin (2) construcții infinitivale: *Пастушонку Пете / Трудно жить на свете* (Esenin). Astfel, ambele modele, atât cel infinitival, cât și cel reflexiv, sînt impersonale și reprezintă ființele umane „acumulînd pasiv experiența de viață”, care nu pot folosi experiența respectivă, deoarece aceasta nu se află sub controlul lor: *Мне живется очень плохо, нас в одну комнату набито четыре человека...* (Țvetaeva).

Schema dativă (1), adverbială „divulgă” faptul că sentimentul respectiv nu se află sub controlul celui care o trăiește: *Совестно мне очень перед тобой, что тебе скверно, суетно, хлопотно, а мне так прекрасно; но утешаюсь тем, что это нужно для моего дела* (Tolstoi).

3. Caracterul irațional (*иррациональность*) presupune, în viziunea lingvistei A.Wierzbicka, absența, în limba rusă, a unei conștiințe dezvoltate de agent, a conștiinței de participant „activ” la evenimente, „sentimentul că oamenii nu sînt stăpîni pe viețile lor, că posedă doar o capacitate limitată de a-și controla viața; omul rus apare înclinat spre fatalism, umilință și asculare”; individualizarea insuficientă a individului ca agent autonom, ca persoană care tinde să-și atingă scopul propriu și să controleze evenimentele se manifestă, în sintaxă, prin preferința pentru infinitivul și dativul subiectului-obiect urmate de verbe pasive. Tot aici intră și frecvent utilizatul adverb *авось* („poate”, „și dacă...”, care implică expresia nei speranțe tacite).

O serie de construcții infinitivale din rusă ilustrează această „atitudine ru-sească”. Astfel, construcțiile cu predicate ale necesității și posibilității implică atât o „abordare activă” (legată de construcțiile nominative, de agens) cât și „pasivă” (în care subiectul este paciens) care solicită exclusiv pasivul sînt *надо, нужно, необходимо, нельзя, невозможно, не полагается, следует, должно*, de ex.: *Ехать мне завтра. Sau: Всем надо братья, – усмехаюсь я* (Okudjava); *Пойдем, зайдем в контору, если тебе нужно* (Tolstoi). *Можно сесть возле вас?*

Construcțiile infinitivale fără cuvinte modale implică modalitatea, necesitate, imposibilitate, avînd în compoziție *не могу, обязан, следует* sau *должен* trimit spre ceeași atitudine. „Fatalismul” este ilustrat prin exemple din diverse perioade din istoria limbii ruse: *Не бывать Игорю на Руси святой...* („Nu îi este dat lui Igor să aibă drum înapoi în Sfînta Rusie”, *Сîntec despre oastea lui Igor*) și, la distanță de secole, printr-o afirmație a lui Soljenițin: *Все уже видят, что вместе нам не жить!* („Vor vedea toți că nu ni-i dat să avem viață împreună!”). Exemplele din acest grupaj sînt deosebit de

bogate și comportă nuanțe subtile care, după părerea Wierzbicka, trimit la același emotivitate, fatalism și imposibilitatea de realizare a unui proiect: *Ни пройти ни проехать; Не догнать тебе бешеной тройки; Без всенародного голосования – этого не решить.*

Wierzbicka analizează structurile sintactice care „reflectă” această atitudinea menționată, explicându-le în termeni similari celor utilizați pentru exemplele de mai sus: formula structurală „Negație” + „Infinitivul agentiv” + „Dativ uman”, recurgând la termeni precum (pentru același grupaj de exemple ca supra) : „(cineva) nu poate gândi : „dacă vreau, am să fac aceasta”.

Taxonomia și exemplificările continuă cu alte structuri, după cum urmează: b. ce doresc s-ar putea să nu aibă loc, ca, de ex., în *Быть первым, вольно одиноким! / И видеть, что близка мета, / И слышать отзвуком далеким / Удары ног и щелк хлыста!* (Briusov); c. ar fi bine/rău..., expresia unei dorințe pentru sine: *Сейчас бы покурить... Закусить бы...* sau d. A dorinței îndreptată spre altcineva: *Ну что вы сидите дома? Ехали бы на теплые воды.* (Tolstoi); e. teamă: *Часы коммунизма – свое отбили, но бетонная постройка его еще не рухнула. И как бы нам, вместо освобождения, не расплющиться под его развалинами* (Soljenițin); *Как бы не опоздать* (Tolstoi); f. 'мне следовало бы' „Ar trebui”, care exprimă obligațiile curente: *Может быть, мне вернуться, товарищ младший лейтенант?* (Okudjava); *Ну, барин, обедать!* (Tolstoi). – *Завтракать, барин, – сказал старик; Не «гордиться» нам; не протягивать лапы к чужим жизням – а осознать свой народ в провале измощающей болезни, и молиться, чтобы послал нам Бог выздороветь, и разум действий для того* (Soljenițin); g. Nu se știe ce ar trebui/ urma făcut și cum anume: *Но что делать? Что делать? – с отчаянием говорил он себе и не находил ответа* (Tolstoi). *Что мне было делать? Как подать ей помощь?* (Pușkin); h. „trebuie neapărat”, este imperios necesar, 'мне необходимо', *насущая необходимость: Нам ехать-то всего сорок километров* (Okudjava). *Мне ведь уезжать, – говорю я, ты скажи, напишешь мне?* (Okudjava).

Pe lângă construcțiile infinitivale, rusa recurge la construcțiile reflexive, care exprimă: incapacitatea de a realiza ceea ce se dorește: *Не спится ей в постели новой* (Pușkin); *О здешней жизни уже не пишется, я уже еду* (Țvetaeva); *Мне сегодня не читается*; j. capacitatea neînțeleasă de a face ceva foarte bine: – *Писалось тебе? – Чудесно писалось* (Veresaev); k. acte mentale neintenționate: *Ему хотелось слышать звук ее голоса* (Tolstoi). *Все новости – при встрече. Теперь уже мало осталось, хотя и самой не верится* (Țvetaeva); *Мне хочется* (cf. structura „activă” *Я хочу*).

4. Sentințele morale categorice. Cea de-a patra trăsătură a limbii ruse în această perspectivă rezumată constă în absolutizarea dimensiunilor morale ale vieții umane. Accentul pus pe confruntarea binelui și a răului (în interiorul eului propriu și în alții) se manifestă prin preferința pentru sentințele extreme, atât în aprecierile negative, cât și în

cele pozitive: *Ах, какой вы, говорит, подлец (так и сказала)! Какой вы злой, говорит, подлец! Да как вы смеете!* (Dostoievski). *Заметил, подлец! – подумал Пустяков. – По роже вижу, что заметил!!* Tendința excesivă spre polul opus se observă, în exemple ca: *Он необычайно и благородно красив, он прекрасен внешне и внутренне... Он блестяще одарен, умен, благороден. Если бы Вы знали, какой это пламенный, великодушный, глубокий юноша!* (din corespondența Marinei Țveteva).

Toate trăsăturile enumerate și ilustrate pînă aici se manifestă atît în conștiința de sine rusă (după cum se poate vedea în literatura rusă și la gînditorii ruși N. Berdiaev și V. Losski, consideră pe bună dreptate Wierzbicka, precum și în notele celor care apreciază/au apreciat cultura rusă din exterior, de pe pozițiile „străinului”).

Mulți autori din perioada post-sovietică văd, în construcțiile impersonale, urmînd-o cu entuziasm pe Wierzbicka, expresia pasivității, iraționalității. Aceste idei sînt reflectate și în lucrări (la granița cu „popularizarea”) adeseori citate¹. Se aduc, de pildă, dovezi în sprijinul ideii că în engleză, „autorul acțiunii își asumă acțiunea și consecințele acesteia”, în timp ce în rusă, „și acțiunile, și responsabilitatea sînt impersonale, individul fiind dizolvat în colectiv, natură, elemente, în forțele necunoscute, nedeterminate”: *Покурить бы – I feel like smoking; 2) Думается, что – I think; 3) Есть охота – I am hungry; 4) Холодаем – It's getting cold; 5) Мне холодно – I am cold; 6) Мне не спится – I don't feel like sleeping; 7) Тебя ранило? – Are you wounded?*

Putem presupune că popularitatea concepției Annei Wierzbicka se explică și prin libertatea de exprimare căpătată de lingviști în spațiul ex-sovietic după 1991 și prin deplasarea sferei de interes spre domenii de cercetare mai puțin frecventate. Se poate înțelege atunci că o serie de aspecte legate de teoria Wierzbicka au rămas nesemnaltate.

Trasee spre o critică a concepției

La sfîrșitul lucrării sale consacrate descrierii limbii ruse din perspectivă etnolingvistică și cognitivă, Wierzbicka exprimă conștiința faptului că ideile sale ar putea considera „încercarea de a caracteriza limba rusă ca un univers semantic și cultural o chestiune absolut lipsită de sens”² precum și conștiința faptului că domeniul de investigație a „limbii și culturii” „a avut de suferit deopotrivă de pe urma prietenilor ca și a dușmanilor”³. Asumîndu-și un anumit risc intelectual, absent în studiile pozitiviste și generativiste precum și în alte studii care presupun operarea cu niște modele, Wierzbicka face încercare de a „înțelege mai în profunzime esența culturii”, „dincolo de limitele științei limbii”.

Am tîns și noi să ne alăturăm la un moment dat unor critici care concluzionează că „teoria Annei Wierzbicka cu privire la reflectarea caracterului irațional și contemplativ

¹ De exemplu, S.G. Ter-Minasova, *Язык и межкультурная коммуникация*, М, «Слово» 2000.

² *Op.cit.*, p. 86.

³ *Idem.*

în gramatica limbii ruse” pare convingătoare doar la prima vedere, deoarece „nici ea, nici susținătorii săi nu amintesc o serie de factori care le contrazic concluziile”¹. Cel mai important dintre acestea este, fără îndoială, tipologia lingvistică: dacă în limbile analitice construcțiile impersonale fie lipsesc cu desăvârșire, fie sînt puțin numeroase, în limbile sintetice acestea nu numai că se păstrează foarte bine, dar pot să și evolueze”². Aceasta are loc în orice limbă, „deoarece nu există nici o legătură între structura unei limbi și nivelul de gîndire sau tipul de viziune asupra lumii. Numărul relativ mare de construcții impersonale din limba rusă este condiționat de caracterul conservator al limbii, care facilitează păstrarea unor elemente din proto-indo-europeană (IE), precum și de contactele intense cu limbile flexionare, fino-ugriene. În IE, impersonalul a apărut, evident, ca urmare a structurii sale inițial denominative („ergative” sau „active”)”³.

Printre criticile aduse teoriei se numără, pe lângă nementiunea surselor concepției, ignorarea tipologiei și a diacroniei, precum și la ignorarea datelor statistice a unor fapte de limbă din alte idiomuri. Astfel, de exemplu, un din sursele posibile ale concepției, sau doar apropierea acesteia de ideile lingvistului danez Ch. Uhlenbeck, bazate, la rîndul lor pe o concepție populară în anii 1920, a lui L. Levi-Bruhl, despre caracterul pre-logic al gîndirii omului primitiv, legat de reprezentări totemice⁴. Trăsături precum „fatalismul, iraționalismul, pasivitatea”, adică raportarea pasivă la viață erau descoperite în limbile cu așa-numita „structură ergativă” (în care subiectul stă la un caz apropiat de dativul sau instrumentalul rus, iar complementul la un caz asemănător cu nominativul (limbi în care se spune: „De mine a fost ucis iepurele” sau „De mine s-a ucis iepurele”, în loc de o structură „activă” în care același mesaj se transmite prin structura „Am ucis iepurele”).

Wierzbicka să fi transpus concepția lui Uhlenbeck de la structura ergativă la propozițiile impersonale, iar adepții săi afirmă că „multiplicare numărului de construcții impersonale este un fenomen tipic rusesc”⁵. Afirmția este lipsită de adevăr (sau superficială) dacă o confruntăm cu observațiile lui V.V. Vinogradov, care nota faptul că „lărgirea sferei impersonalului și în ucraineană”⁶. Fenomenul s-a înregistrat într-o serie

¹ *De exemplu, Ye.V. Zaretsky, Über einige ethnolinguistische Mythen (am Beispiel des Russischen), în Acta Linguistica, Vol.2, No 2 (2008), <http://open.slavica.org/index.php/als/article/view/145/0>*

² *Idem.*

³ *Ibidem.*

⁴ S.D. Kaṭnelson, *К генезису номинативного предложения*, М., Изд-во АН СССР, 1936. O serie de critici au renunțat cu timpul la opiniile lor, iar alții au fost acuzați pentru ele din pricina direcției naționalist-rasiste.

⁵ M.V. Zaharova, «Безличные предложения в культурологическом аспекте» // Сопоставительная филология и полилингвизм, Казань, КГУ, 2003, <http://www.ksu.ru/f10/publications/2003/sopost.php?sod=0>

⁶ V.V. Vinogradov, Основные вопросы синтаксиса предложения (на материале русского языка) // *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*, М. Наука, 1975.

de limbi, irlandeza, de exemplu, dar și în karakalpacă pînă la limbile indoiraniene. Indoeuropeistul J. Wackernagel scria, asemenea altor lingviști, despre faptul că nu se pot observa nici un fel de tendințe anume în evoluția construcțiilor impersonale: istoria limbilor prezintă mai curînd dovezi despre un ciclu de transformări ale construcțiilor impersonale în construcții personale și invers¹. Astfel, sfera impersonalului se reduce numai la limbile care sînt supuse proceselor de analitism (trecerea de la starea de limbi sintetice). O trăsătură caracteristică a limbilor analitice este topica fixă (subiect-predicat-complement), care nu admite poziționarea obiectului înaintea subiectului. Construcțiile impersonale au pe primul loc complementul (rus. *Мне хочется, Его ранило, Ему показалось*), în starea de analitism acestea fie dispar, fie devin construcții personale².

În engleză, limbă analitică, care în stadii anterioare prezenta o serie de trăsături ale sintetism, construcțiile impersonale erau destul de răspîndite: *Me gomenep* („Îmi place”), *Me grullep* („Mă sperie”), *Me list* („Vreau”, „Îmi vine”) etc. Se vede că în aceste construcții topica nu respectă regulile gramaticii engleze contemporane³.

Faptul că susținătorii Anna Wierzbicka nu recurg la datele statistice poate constitui o altă critică adresată teoriei. Există studii⁴ care confirmă că 35% din ruși cred în destin, în timp ce, comparativ, 75% din americani cred că vor ajunge în paradis (și americanii cred, așadar, în destin). Ignorînd rezultatele studiilor statistice, susținătorii ideilor Wierzbicka consideră că aceste construcții impersonale sînt incompatibile cu atitudine creativă față de limbă, care se manifestă, dimpotrivă, la britanici și americani. Un studiu cantitativ mai vechi a inventariat numărul construcțiilor impersonale⁵.

Etnoligvistica occidentală vorbește (de aproximativ 300 de ani) despre utilizarea intensivă a diatezei pasive ca marcă a pasivității și fatalismului, iar în anii 1920 s-au făcut observații despre corelarea dintre utilizarea intensă, în limbile engleză și germană, a diatezei active și atitudinea creativă în fața vieții⁶. Determinări cantitative ignorate au demonstrat că engleza recurge frecvent la pasiv, mult mai frecvent decît rusa, după cum

¹ Apud Kaṭnelson, *op.cit.*, p. 23.

² O. Semerini, *Введение в сравнительное языкознание*, М., Наука, 1980.

³ V.D. Arapkin, *Сравнительная типология английского и русского языков: учебное пособие*, М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005.

⁴ Datele provin din Ye.V. Zaretsky (v.n.7). care trimite la concluziile Institutul Central Rus de Sondaj al Opiniei Publice VȚIOPM. Faptul că în engleză construcțiile impersonale au dispărut nu are, după cum se vede, nici o legătură cu această statistică (la care s-ar putea adăuga aderența la astrologie etc.) și nu se poate stabili vreo legătură între concepția raționalistă și absența acestor construcții în limbă.

⁵ Mark Green, *On the syntax and semantics of impersonal sentences in Russian: A study of the sentence type Vetrom uneslo lodku*, Cornell, 1980.

⁶ J.G. Herder, *Uhrspung der Sprache* (1772), W. von Humboldt, tratatul publicat postum (1836), *Despre diversitatea structurală a limbilor* (traducere în limba română de E. Munteanu, Polirom, Iași, 2008); Ch. Uhlenbek, *Агенты и Пациенты в надежной системе индоевропейских языков*, în vol. *Эргативная конструкция предложения*, Moscova, 1950 pp. 101-103.

se poate afla din lucrări de tipologie mai vechi sau mai noi¹. Aceste aspecte par să fie ocolite, investigația concentrându-se asupra construcțiilor impersonale.

Uhlenbeck scria despre faptul că „pentru gândirea omului primitiv cauza supremă este nu el care realizează acțiunea, ci „forțele misterioase” care acționează, pentru care acesta din urmă servește doar ca unealtă docilă, pasivă². O părere apropiată de cea a Annei Wierzbicka, care comentează despre propoziția *Его убило молнией* („A murit trăsnet”) sau *Его переехало трамваем* („L-a călcat tramvaiul”) ca reflectând „evenimente reprezentate ca și cum ar fi un instrument al unei forțe nevăzute”³. Această concepție a fost respinsă de lingviștii din perioada sovietică: „materialul limbilor indoiraniene nu permite să se vorbească despre nici un fel de caracter primitiv al gândirii vorbitorilor de limbi în care există construcția ergativă, deoarece această construcție a apărut în perioada istorică de dezvoltare a limbilor flexionare, care deserveau civilizații evoluat⁴. Tot acolo se vorbește despre faptul că în istoria unui areal anume de limbi IE este posibil să se fi petrecut schimbări succesive ale ambelor modele de propoziții (ergativă și nominativă). S-a argumentat că pasivul și activul fac parte din universalii, după cum singularul presupune pluralul și invers. În acest context, ergativul „rezolvă o situație de comunicare” în limbi în care nu există categoria diatezei. Exemplele aduse din limbi din Asia Mică indică contexte în care și numele de zeiță apar în fraze de structuri similare⁵. Nimeni nu poate nega o afirmație ca cea a lui N.F. Iakovlev: „După cum nu există în natură popoare și rase active sau pasive din naștere, tot așa, nu există nici rase sau popoare, cu o structură, pe de o parte, activă, iar pe de alta, pasivă a vorbirii”⁶. Deși există dovezi că limbile IE au fost structuri ergative, acest lucru nu a fost recunoscut, din motive politice, fapt semnalat de un cunoscut lingvist, S.D. Katznelson⁷.

În afara sugerării unor diferențe de comportament (pasiv-activ), în concepția Annei Wierzbicka se omit și particularități care țin de istoria limbii. Revenind la construcțiile impersonale, dispărute la un moment dat, legat de trecerea la analitism, ca urmare a distrugerii sistemului flexiunii, subiectul s-a contopit formal cu obiectul, de aceea complementul, care stătea pe primul loc, fie s-a transformat în subiect (*Methink* «*Мне кажется*», „Mi se pare” > *I think* «*Я думаю*», „(Eu) cred”), fie au fost mutate la

¹ M.A. Apollonova, *Specific English. Грамматические трудности перевода*, М, Международные отношения, 1977; Arakin, op.cit.

² G.A. Klimov, *Очерк общей теории эргативности*, М., Наука, 1973.

³ Wierzbicka, *Русский язык*, p. 23.

⁴ L. Pireiko, apud Klimov, op.cit., p. 41.

⁵ I. Diakonov, *Древний языки Передней Азии*, М. 1967; T.V. Gamkrelidze, V.V. Ivanov, *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*, Тбилиси, Изд-во Тбилисского Ун-та, 1984.

⁶ Adusă în discuție de Zarecki în articolul menționat.

⁷ H. Güntert, G. Schmidt-Rohr, Fr. Stroh, apud Katznelson, Op.cit., p. 12.

sfârșitul enunțului (*Meseems > It seems to me «Мне кажется»*)¹. Aceasta este o teorie dominantă în lingvistica contemporană. David Denison scrie, după trecerea în revistă a unei literaturi vaste, despre punctele de vedere cu privire la teoria impersonalului, remarcând că dominate sînt teoriile lui van der Graaf și Jespersen, conform căreia, substantivele (în poziție înaintea subiectelor) care nu erau subiecte au devenit subiecte”², iar pronumele au fost regîndite prin analogie.

În privința dativului corelat cu pasivitatea, aflat în centrul atenției Wierzbicka și a celor care i-au preluat opiniile, se poate invoca opinie autorizată a lingvistului rus (din perioada sovietică) G.A. Klimov, care respingea ca „anacronică” următoarele despre construcția ergativă³.

Pe de altă parte, în engleză, sistemul cazual a fost distrus, așadar, este incorect a se compara prezenta dativului într-o limbă (rusa) cu o altă limbă (engleza) în care acest caz nu există.

Chiar dacă nu putem ști ce conținut avea impersonalul în indo-europeană, lingviștii susțin ca probabilă situația în care verbe de tipul *светает* („Se luminează de ziuă.”) semănau inițial cu niște substantive, și în consecință nu necesitau subiecte; alte verbe impersonale ființau ca atare în urma unor eliziuni, prin renunțarea la elementele de la sine înțelese: *Дождь дождит > Дождит*⁴. În indo-europeană existau caracteristici ale structurii active, în care „subiectul” pe lângă verbul care exprima acțiuni nevolitive (de tipul *хотеться, видется, спать, умирать, грустить* etc.) este reprezentat ca un complement: *Ему хочется, видется, спится*⁵. Limbile active au fost separate de cele ergative, din care se considera că făceau parte, în anii 1970. În acest context, rusa este considerată o limbă „activă”, deoarece etalează: o categorie a stării (utilizată în construcții impersonale), adjective nu foarte dezvoltate, construcții cu dativul „afectiv”, numărul relativ redus de subiect exprimat prin substantive inanimate; coincidența nominativului și a genitivului la substantive cu denotate inanimate: *Я вижу солнце – Солнце светит*; apariția foarte tîrzie a substantivelor de persoana a III-a⁶.

Este ridicol să credem, în secolul XXI, că folosind expresia *Его убило молнией*, un vorbitor se raportează la fenomenul meteorologic respectiv. Nu facem decît să preluăm structuri ale căror denotat nu mai coincide sau a dispărut în conștiința vorbitorilor.

Rusa, mai puțin supusă analizării (dat fiind că a intrat în contact cu mult mai puține limbi decît engleza) nu și-a pierdut trăsăturile de limbă „activă”, fiind și oarecum aproape de tipul ergativ. Și în urma contactelor cu limbi sintetice, „ergative” și „active”.

¹ Arakin, *Op.cit.*

² David Denison, *English Historical Syntax*, London, 1993.

³ Klimov, *Ibid.*

⁴ Szemerényi, *Op.cit.*

⁵ Wilfried Lehmann. *Pre-Indo-European*, Washington: Institute for the Study of Man, 2002, preluat de pe situl Texas University at Austin; Gamkrelidze-Ivanov, *Op.cit.*

⁶ Klimov, *Ibid.*

Același fapt de istorie este ignorat (sau nu intră în sfera de interes) – rusa a fost influențată de limbile fino-ugriene, de tipul: *У него уехано* în loc de *Он уехал*, *У волков тут идено* în loc de *Тут шли волки*; *Было идено*, *Было проехано*, *У меня есть* în loc de *Я имею* (intensificându-se o construcție deja existentă în indo-europeană).

Și „fatalismului” limbii ruse, dedus din frecvența ridicată de utilizare a cuvântului *судьба* („soartă”) în rusă, poate fi pus sub îndoială dacă de ține cont de studiile statistice care au dovedit o distribuție cel puțin egală, de fapt, (mult) mai mare a vocabulei respective și a sinonimelor acestora (*удел*, *жребий*, *участь*, *предопределение*, *провидение*, *предначертание*, *предрешиённость* sau *везение*, *невезение*, *удача*, *неудача*, *фортуна*, *фарт* sau a adjectivelor *фатальный*, *фаталистичный*, *роковой*, *предрешиённый*, *судьбоносный*, *предначертанный*, *предопределённый* și a celor din câmpul semantic adiacent, *обречён*, *обречённый* și *обречённость*; *безнадёжно*, *безнадёжный* și *безнадёжность*, în operele unor clasici ai literaturii engleze și americane¹.

Criticile aduse concepției expuse de Wierzbicka (faptul că ignoră sau aderă la surse „incorecte politic”, că, pe de altă parte, nu recurge la datele furnizate de istoria limbii și de tipologie în mod echilibrat, pînă la acuza, implicită sau explicită, de viziune părtinitoare și „standarde duble” aplicate limbilor pe care le compară) nu sînt întru totul îndreptățite, deoarece pornesc de la o bază de discuție diferită. Anna Wierzbicka nu face axiologie, ea propune nu atît o „explicare” a unor fapte de limbă cercetate în plan sincron, ci un „exercițiu de metodă”, util și prin latura „emotivă”, inclusiv în predarea acestei limbi. Productivitatea analizelor derivate din lucrarea prezentată aici și folosul pentru descrierea/ prezentarea unor fapte de limbă nu pot fi negate, după cum putem vedea într-o lucrare colectivă recentă², apărută din nevoi similare, de „explicare, explicitare, aproximare” a limbii (ruse).

Nu putem fi de acord cu părerea unor critici ai Annei Wierzbicka care implică că teoria acesteia ar susține ideea despre inferioritatea unei structuri lingvistice care nu coincide cu cele ale „limbilor occidentale” („europene”). Este evident că lucrările lingvistice, în particular cea la care ne-am referit aici, au reflectat preocupările pe plan mondial legate de mișcare pe piața liberă, care presupuneau schematizări inevitabile. Putem concluziona că, prin lucrarea sa dedicată limbii ruse, Anna Wierzbicka a oferit o viziune și o metodă de descriere a limbii ruse în sincronie cu preocupări din alte domenii

¹ Realizat de Zaretsky în aplicînd programul SearchInform Desktop pe un corpus din opera lui Pușkin, Dostoievski, Cehov etc. și pe unul de traduceri din clasici ai literaturii engleze și americane și universale (W. Irving, H. Beecher-Stowe, H.D. Thoreau, H. Melville, N. Hawthorne, George Eliot, L. Carroll, M. Shelley, O. Wilde, R.L. Stevenson, W.M. Thackeray, Ibsen etc.)

² A se vedea, de exemplu, Anna Zalizniak, Irina Levontina, Aleksei Șmeliov, *Ключевые идеи русской языковой картины мира*, http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/zaliznyak_a1.asp. Viabilitatea ideilor Annei Wierzbicka în domeniul lingvisticii aplicate este incontestabilă, după cum am avut prilejul de a constata nu numai prin lucrările menționate în bibliografie, ci și personal, cu prilejul unui stagiu de specializare la Institutul „Pușkin” din Moscova.

precum și (re)surse pentru continuarea cercetărilor lingvisticii culturale. Dincolo de ceea ce ar putea părea criticabil din perspectiva „lingvisticii tradiționale” sau poate fi contrazis de date statistice are aplicabilitate atât în studiile de lingvistică precum și în cele de „cultură a afacerilor”¹.

Summary

This paper revisits Anna Wierzbicka's view on *The Russian Language* (In: A. Wierzbicka. *Semantics, Culture, and Cognition*) and gives a brief account of this important theoretical perspective in contemporary semantics; sketches some possible tracks for a criticism of this view, with reference to linguistic typology, language history, statistics; acknowledges the practical use of Wierzbicka's theory in Russian language teaching and in the study of cross-cultural communication.

¹ După cum se poate vedea și în lucrările clasice din domeniul „culturii afacerilor” și „econometrie” ale clasicilor domeniului Edward T. Hall, Fons Trompenaars și Geert Hofstede (<http://www.geert-hofstede.com/>), Fons Trompenaars sau din altele, mai rapide întocmite, de exemplu, Richard Hill, *WeEuropeans*, 2001.

**ГОЛОВА, СЕРДЦЕ И ДУША В СОМАТИЧЕСКОМ КОДЕ КУЛЬТУРЫ
(НА ПРИМЕРЕ РУССКОЙ И СЕРБСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ)**

Маца ЦАРАН

Соматическая речь (gr. *soma* «тело») является результатом символического освоения человеческого тела, его частей, внешних и внутренних органов. *Соматическая фразеология* относится к *антропологической лингвистике*, которая предлагает изучать язык в тесной связи с человеком и его сознанием, мышлением, духовно-практической деятельностью. Интерес к языковой фиксации ощущения телесности вызывает и переоценка современной культуры, в которой центр тяжести перемещается из разума на тело, в которой, как отмечает И. Евсеев¹, подчеркивается забытая ценность сенсуальных знаний, получаемых через тело. Фразеологическая вербализация этого ощущения осуществляется также во вторичном использовании лексических наименований частей тела в процессе обозначения действительности. Результатом этого процесса являются косвенные фразеологические наименования с компонентом-соматизмом, подробнее об этом, М. Горды².

В основе богатства соматических фразеологизмов лежит *антропоцентризм*. Он проявляется и на уровне языковых метафор; человек склонен наблюдать окружающий мир в соотношении со собственной личностью и собственным телом. Вот почему он будет говорить о *подошве горы*, *головке цилиндра*, *рукаве реки*, *пупе земли*, *глазке картофеля*.

Целью нашей работы является сопоставительное описание вербализации концепта «человеческое тело» в фразеологических фондах русского и сербского языков, соответствий и различий этих двух близкородственных языков. Материал работы составляют идиомы и фраземы, содержащие в своем составе имя существительное с прямым номинативным значением «часть тела человека». К ним относим такие фразеологические единицы с наименованием частей тела в соматическом значении как, например, *рука*, *лицо*, *нос*, *глаза*, *губы*, *зубы*, *нога*,

¹ I. Evseev, *Codurile și limbajele culturale*, в *Patrimonium Banaticum*, I, Editura ARTPRESS, 2002, стр.305.

² Горды, М., *Проект составления двуязычного словаря соматической фразеологии современных русского и польского языков*, Мир русского слова и русское слово в мире, XI, HERON PRESS, Sofia, 2007, стр. 85.

колени и т.д. Среди конкретных имен существительных самыми продуктивными в плане фразеобразования являются существительные-соматизмы *глаза, нога, рука, шея*: на (к.-л.) ноге, на (ч.-л.) глазах, на (ч.-л.) руках, в (ч.-л.) руках, на (ч.-л.) шее.

Антропоцентризм отражается в языке особенно при помощи полисемии, в большом числе фразеологизмов, описывающих *физические черты* человека: лицо/лице, волосы/косу, кожу, кровь/крв (при обозначении цветов); глаза/очи (зрительное впечатление); кости, ребра (телесный вес). Преобладают все-таки лексемы, которые выражают определенные значения психической оценки. Благодаря своему богатому семантическому содержанию, эти лексемы способствуют появлению разных фразеологических отображений на основе специфических компонентов и разных ассоциаций. Так, например, слово *голова/глава* относится к интеллектуальному уровню (*пустая голова; пазна глава*), но и к психическому здоровью (*главом фалити*) или к чертам характера (*дубовая голова; тверда глава*); *лицо/образ* – к чести, совести (*сказать прямо в лицо, ударить лицом в грязь; тверд образ имати*); *нос* появляется в сложных семантических структурах, в которых преобладают следующие компоненты: положение тела, определяющее социальный статус лица (*носом небо парати*), роль органа (*нос*, например, является и составной частью дыхательного аппарата, необходимой для жизни (*душа му је у носу*)); *рот/уста* – это орган при помощи которого мы питаемся, но и синоним слову *речь* (*погана уста имати*), в то время как *язык/језик* употребляется только в этом последнем значении (*быть невоздержанным на язык*); *сердце/срце* выражает добродушие, смелость, благородство (*иметь золотое сердце, с открытым сердцем; велико срце, бити лављег срца*); *позвоночник/кичма* относится исключительно к чертам характера (*човек без кичме*); слово *рука* выражает великодушие (*протянуть руку помощи; широкое руке бити*), но и безнравственность (*быть нечистым на руку; прљавих руку бити*), в то время как *палец/прст* имеет только отрицательные коннотации (*имати дуге прсте*); *ноготь/покат, колено, пятка/пета* обозначают незначительные части тела, подчеркивая идею неполноценности, недостатка (*бити коме до колена, не бити вредан чијег нокта*); для слов *кость/кост, мясо/месо, кожа* характерна метонимия (*пушечное мясо; старе кости, гомила меса*); *кровь/крв* относится к темпераменту человека, к эмоциональности и этическим ценностям (*у него кровь кипит; жедан крви*); *душа* актуализирует отношения с жизнью, выражает доброту, душевную чистоту, искренность, эмоции и т.д. (*жить душа в душу, душа-человек, душа нараспашку*), в то время как лексема *дух* относится к умственным способностям, к разуму (*дух противоречия; сиромашан духом*).

Универсальное и этнокультурное во фразеологии обнаруживаются прежде всего во фразеологических единицах, соотносящихся со сферами *психики* (мыслительные и эмоциональные процессы и состояния) и *физиологии* человека. Именно эти сферы дают наибольшее количество фразеологических эквивалентов.

Среди эмотивных фразеологических единиц выделяются языковые единицы содержащие лексемы-партитивы (рус. *сердце, душа*/ серб. *срце, душа*), которые обозначают особые “точки” на наивной анатомической карте человека, символизирующие его эмоциональную сферу, например рус. *бередить/ разбередить душу (сердце)*, *брать/ взять (забирать/ забрать, задевать/ задеть, хватить/ схватить за душу (за сердце)*, серб. *бити на крај срца, имати срца и душе*. При этом наблюдается доминирование фразеологических единиц с компонентами *сердце/срце*, свидетельствующее о том, что в славянских языках данным лексемам отводится ведущая роль в символической репрезентации эмоций, в то время как *душа* – это невидимый, нематериальный орган, представляющий собой средоточие внутренней жизни человека, всего первостепенно важного для данной личности. *Сердце* же, в отличие от *души*, является лишь органом чувств и связанных с ними желаний человека, но не его внутреннего мира в целом: *сердце берет/взяло, сердце кипит, сердце сжимается/сжалось*. Несмотря на то что лексемы *сердце* и *срце* служат символическими обозначениями эмоциональных явлений, в их семантике в имплицитной форме сохраняется представление о материальной сущности этого органа, в связи с чем можно вести речь о диффузности, различности значения некоторых фразеологических единиц, включающих в свой состав данные имена. Это объясняется следующим фактом. В онтологическом плане эмоции представляют собой неразрывное единство *психического и физиологического*, причем данная взаимосвязь особым образом “преломляется” в языке: так, в семантике многих эмотивных фразеологизмов значение состояния/отношения совмещается с экспликативным значением, которое связано с отражением внешних (в том числе физиологических) симптомов эмоций. Благодаря использованию метонимических имен-символов *сердце* и *срце*, способных обозначать как материальный орган человеческого тела, так и метафизическое средоточие чувств, в содержании идиом закрепляется синкретичное представление о субъективном переживании той или иной эмоции и сопровождающих ее физиологических реакциях: серб. *срце ми пукло* (од бола), *срце ми заиграло* (од радости) – рус. *сердце выиграло*. Вероятно, в данном случае мы имеем дело с отражением в языке религиозных воззрений на эмоциональную жизнь человека: амбивалентность и в то же время тождественность зримого и незримого является сущностным признаком христианского символа, который есть такая универсальная форма средневекового мышления и восприятия, которая не смешивает предмет и смысл (как в язычестве) и не разделяет их, но сочетает то и другое неслиянно и нераздельно.

Одну из самых численных групп в славянской фразеологии составляет семантическая группа с актуализатором *сердце/ срце*. Лексема *сердце* также не может быть сводима лишь к *соматическому коду*, в ней заложен глубокий этнокультурный смысл (рус. *большое сердце/серб. велико срце*, кто-либо способен

горячо и сильно чувствовать, быть отзывчивым). Фразеологические словари сербского языка фиксируют такие фразеологические единицы: *бити доброг меког срца, велико срце, златно срце*, а и *тврдо срце, камено срце, зла срца, без срца* („зао”, „пакостан”, „непопустљив”). *Сердце* для сербов – символ Центра, Бога, жизни, ума, любви, сочувствия, а еще радости и счастья (*имати срца и душе, бити лавље срца* – „храбар”, *руком на срце* – „истинито”, *срце је заиграло* (у грудима) – од радости, „РАДОСТ”.

Интересным проявляется и тот факт, что в семантике ряда эмотивных идиом зафиксированы ассоциации *эмоциональных явлений с интеллектуальными и волевыми* процессами. Так, в качестве языковых репрезентантов своеобразной “константы психики” можно рассматривать лексемы: рус. *мысль*/ серб. *ум*.

Выражение оценки интеллектуальных способностей человека определяется интересом лингвистов к познанию человека во всех его проявлениях, в том числе к тому, что называется “умом”, “разумом”, “интеллектом” – это способность человека мыслить и регулировать свое отношение к действительности.

Выделяются положительный, отрицательный и нейтральный оценочные компоненты фразеологического значения, в основе которых лежат осуждение, одобрение или отсутствие ярко выраженного одобрения или осуждения как констатация социально устоявшейся оценки какого-либо явления, в данном случае – *интеллектуальные способности* человека. Приведем следующие примеры: положительное оценочное значение (рус. *с царем в голове*, серб. *имати соли у глави*); отрицательное оценочное значение (серб. *празна глава, шупља глава*, русс. *каша в голове, голова на плечах* – умственная деятельность человека оценивается с позиции ее наличия/ отсутствия интеллекта и интеллектуальных способностей человека), нейтральное оценочное значение (рус. *собраться мыслями*).

Немаловажным является качество этой деятельности фразеологических единиц, отражающие, например, скорость и глубину протекания интеллектуальных процессов, быстроту мышления и понимания, глубокий, тонкий анализ и синтез различных явлений, легкость усвоения информации, характеризуются как положительно-оценочные. С другой стороны, фразеологические единицы выражающие заторможенность мыслительной деятельности, плохую реактивность, неспособность к восприятию идей и их анализу, характеризуются как отрицательно-оценочные (рус. *задним умом крепок*).

В сербском языке интеллектуальная деятельность человека оценивается также и с точки зрения эффективности/ неэффективности ее использования: недостаточно только обладать умом, хорошими способностями, прекрасной памятью или легко усваивать какую-либо информацию, необходимо уметь все это оптимально использовать. Данный критерий не отражен среди исследуемых фразеологических единиц русского языка. Критерий, отражающий *степени проявления признака*, можно наблюдать на протяжении всей оценочной шкалы

обоих языках.

Анализ фразеологических единиц, выражающих интеллектуальные способности человека, показывает, что нейтральную оценку содержат фразеологические единицы описывающие, например, умственные процессы, но не указывающие на скорость или глубину их протекания, либо же просто постулирующие существование определенных составляющих интеллектуальных способностей человека: рус. *приходить на ум, вертится в голове*.

Зону положительного наполняют фразеологические единицы, обозначающие такие признаки, как наблюдательность, мудрость, проницательность, сообразительность, остроумие, ум: рус. *кладёзь премудрости, ума палата*.

Соответственно, в зоне отрицательного находятся фразеологические единицы, выражающие такие признаки как „глупость”, „ограниченность”, „тупость”: рус. *мякинная голова, мозги набекрень*, серб. *празна/шупља глава, човек кратке/плитке/лаке памети*.

Далее по обе стороны шкалы расположены фразеологические единицы, в значении которых присутствуют семы “очень”, “больше”: рус. *ясная голова* (очень), серб. *имати соли у глави*.

Крайние позиции на шкале занимают фразеологические единицы, характеризующие наивысшую степень проявления признака. Положительную оценку имеют фразеологические единицы, выражающие “талантливость”, “одаренность”, “креативность” как высший уровень наличия и развития умственных способностей: рус. *семи пядей во лбу, на голову выше*.

Отрицательную оценку несут фразеологические единицы, отражающие полное отсутствие ума, умственной деятельности, ограниченность, а также поведение, поступки, состояние: серб. *пилећа памет, птичији мозак, сврачији мозак, глава пуна ветра, букова глава, говећа глава, празна/шупља глава*, рус. *модный лоб*.

Анализ фразеологических единиц выражающих интеллектуальные способности человека, позволяет нам выделить еще один критерий, по которому оценивается данный феномен в русском и сербском языках. В ряде случаев, в основании оценки интеллекта человека лежит противопоставление *здоровый/больной*. В зоне положительного тогда оказываются фразеологические единицы, отражающие такие признаки, как например, благоразумие, здравый ум и умственная деятельность: рус. *быть в здоровом/трезвом рассудке*, серб. *бити при здравој памети*. Недостаток интеллекта, замедленная скорость мыслительных процессов или вообще отсутствие нормальной умственной деятельности у человека часто ассоциируется с болезнью (временной или постоянной), аномалией развития: серб. *кренути памету, померити умом/памету, сићи с ума, заћи с памети, штукнути памету, бити ударен у мозак*, рус. *сходить с ума, мозги набекрень*.

Исследование интеллектуальных способностей человека, как и их развитие и формирование, напрямую зависит и от времени: понятие “интеллект” употребляется по отношению именно к приобретенным познавательным и мыслительным способностям человека, которые можно развивать, улучшать, усиливать за счет развития. Этот факт наблюдается при анализе исследуемых фразеологических единиц сербского, однако и в русском языке преклонный возраст не обязательно свидетельствует об умственной зрелости: рус. *выжить из ума, жизнь прожил, а ума не нажил*.

В ходе анализа оценочного компонента фразеологических единиц, выражающих интеллектуальные способности человека, нами было выявлено использование следующих средств оценочности: прилагательных и наречий (“умный”, “светлый”, “разумный”, “глупый”, “дурия”), имен существительных, обозначающих различные части тела: *голова, глаза, лоб, нос, пальцы, язык*.

Этнокультурная специфика оценки интеллектуальных способностей человека фразеологическими средствами на материале русского и сербского языков проявляется в следующем: – результативность умственной деятельности: актуальным для русских и сербов является признак быстроты соображения, эффективность, успешность этой деятельности; успешность в сербском языке связывается с хитростью, ловкостью (*мудроме је пола уха доста* – “памятном не треба много објашњавати”), в русском языке – с критичностью и даже язвительностью (*у кого-то не голова, а дом Советов*); в русском языке благоразумие, здравый ум связываются не только со здоровьем человека, адекватной умственной деятельностью, но и с трезвостью (*быть в трезвом рассудке*).

Литература

Гатнар А., *Волосы становятся, голова пухнет и сердце падает: представление о человеческом теле в соматизмах русского языка*, “Русский язык: исторические судьбы и современность”, Доклады участников, Секция IX, Русская фразеология, МГУ, Москва, 2004.

Горды М., *Проект составления двуязычного словаря соматической фразеологии современных русского и польского языков*, “Мир русского слова и русское слово в мире”, Проблемы фразеологии (том II), Heron Press, Sofia, 2007, стр. 85-88.

Evseev I., *Codurile și limbajele culturale, în Patrimonium Banaticum*, I, Editura ARTPRESS, 2002

Каллимулина, Л.А., *Образно-символическая интерпретация эмоций (на материале фразеологии русского, болгарского и польского языков)*, “Мир русского слова и русское слово в мире”, Проблемы фразеологии (том II), Heron Press, Sofia, 2007, стр. 163-167.

Матешин Ј., *Фразеолошки речник хрватскога или српског језика*, Загреб, 1982.

Менац А., *Руско-хрватски или српски фразеолошки речник*, Загреб, А-Н(1970); О-Я(1980).

Молотков А.И., *Фразеологический словарь русского языка*, Изд-во "Советская энциклопедия", Москва, 1968.

Радченко, Е.В., *Отражение языковой личности русского человека в процессуальных фразеологизмах со значением психическое состояние лица*, "Русский язык: исторические судьбы и современность", Доклады участников, Секция IX, Русская фразеология, МГУ, Москва, 2004

Руис-Соррилья Крусате М., Структурно-семантическое моделирование русской и испанской идиоматики на материале фразеологических единиц со значением характеристики лица "Мир русского слова и русское слово в мире", Проблемы фразеологии (том II), Heron Press, Sofia, 2007, стр. 263-267

Ставцева, А.А., Ревенко Л.П., *Выражение оценки интеллектуальных способностей человека фразеологическими средствами в русском и английском языках*, "Мир русского слова и русское слово в мире", Проблемы фразеологии (том II), Heron Press, Sofia, 2007, стр. 289-293.

Резюме

Целью нашей работы является сопоставительное описание вербализации концепта «человеческое тело» в фразеологических фондах русского и сербского языков, соответствий и различий этих двух близкородственных языков. Материал работы составляют идиомы и фраземы, содержащие в своем составе имя существительное с прямым номинативным значением «часть тела человека». К ним относим такие фразеологические единицы с наименованием частей тела в соматическом значении как, например, *рука, лицо, нос, глаза, губы, зубы, нога, колено* и т.д. Среди конкретных имен существительных самыми продуктивными в плане фразообразования являются существительные-соматизмы *голова, сердце, душа*: рус. *ясная голова, на голову выше, хватать себя за голову, берeditь/ разберeditь душу/ сердце, брать/ взять, забираить/ забрать, задевать/ задеть, хватить/ схватить за душу/ за сердце, сердце берет/ взяло, сердце кипит, сердце сжимается/ сжалось, сердце выиграло, раздирать себе сердце, отводить/ отвести душеньку, облегчить душу/ сердце*; серб. *имати соли у глави, глава пуна ветра, букова глава, говећа глава, празна/ шупља глава, бити на крај срца, имати срца и душе, срце ми пукло (од бола), срце ми заиграло (од радости), бити доброг/ меког срца, велико срце, златно срце, тврдо срце, камено срце, зла срца, без срца, имати срца и душе, бити лављег срца, руком на срце, срце је заиграло (у грудима)*.

Отличительной чертой большинства единиц названной группы является то, что они выражают очень интенсивные по проявлению чувства и эмоции. Это является ярким подтверждением мысли об эмоциональности, страстности натуры русского и сербского человека.

NOTE ETIMOLOGICE

Tiberiu PLETER

Nămet(e)

Într-o lucrare lexicografică apărută cu doi ani în urmă, Sorin Paliga¹ include apelativul *nămet(e)* din dacoromână în clasa cuvintelor aparținând fondului lexical autohton (traco-dac), considerându-l un derivat substantival străvechi, preindo-european, provenit de la o rădăcină adjectivală **am-*, reconstituită de domnia-sa, căreia îi atribuie semnificația 'alb', 'strălucitor' ('white, bright'; vezi în lexicon s.v. *omăt*, p. 146). După părerea noastră, interpretarea oferită de autor nu poate fi acceptată din câteva motive. Primul ar fi acela că nici fonetic, nici semantic **am-* nu se potrivește cu apelativul românesc în discuție (*năm-<am-?*). Al doilea motiv constă în faptul că, în principiu, un radical adjectival, fie el și străvechi – care nu deține statutul de semn lingvistic propriu-zis, ci doar pe acela de element segmental al semnului, de morfem constitutiv al unui adjectiv – nu poate forma singur baza de derivare a unui substantiv, adică a unei entități lexicale posedând însușirea de semn. Al treilea motiv de neacceptare a interpretării autorului rezidă în faptul că domnia-sa nu ne spune nimic cu privire la statutul morfematic al secvenței fonetice finale *-et(e)* a cuvântului românesc în discuție, la raportul în care aceasta se află cu radicalul adjectival, ridicat la rangul de etimon pentru întreg lexemul românesc.

În realitate, apelativul *nămet(e)*, cu semnificația 'morman de zăpadă, troian' nu reprezintă câtuși de puțin un neoașism, ci este un împrumut lexical din slava meridională, asupra căruia a atras atenția încă mai demult Gheorghe Mihăilă². Slavistul român evidențiază existența atât în bulgară, cât și în sârbă și croată a substantivului cu fonetism și sens identice cu cele ale apelativului românesc: bg. *намет*, sb, cr. *namet*, întemeindu-și afirmațiile pe cercetarea unor surse lexicografice fundamentale pentru

¹ *Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian*, București, Editura Fundației Evenimentul, 2006: *nămet* (p. 142) și *omăt* (p. 146).

² Vezi *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, Ed. Academiei, 1960, p. 104; vezi, de asemenea, de același autor, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, pp. 52, 76.

cunoașterea împrumuturilor lexicale sud-slave din dacoromână¹, neluate în seamă de S. Paliga. În lucrarea sa, G. Mihăilă remarcă faptul că și în alte arii lingvistice slave este întâlnit cuvântul, de pildă în limba rusă, ca termen dialectal (*намѣт* 'troian de zăpadă'), iar cu sens modificat în limbile ucraineană (*намет*) și polonă (*namiot*)². La comentariul lui G. Mihăilă ar mai fi de adăugat faptul că apelativul se întâlnește și în slovenă, sub forma *namèt, -éta* (s.m.), fiind însă rar întrebuințat. La articolul respectiv din dicționarul explicativ al Academiei Slovene, pentru ilustrarea înțelesului cuvântului este citată sintagma *visoki snežni nameti* 'nămeți înalți de zăpadă'³. Cuvântul nu este necunoscut nici limbii cehe literare, în care apare sub forma *námět* (sg. G. -*měte*, s.m.), cu sensul de 'nămete de zăpadă', fiind consemnat ca atare în dicționarul Academiei Cehoslovace de Științe și explicat prin sinonimele *závěj* și *návěj*. Autorii dicționarului citează sintagma *sněhové náměť* 'nămeți de zăpadă', aflătoare într-o scriere a prozatoarei clasice cehe din secolul al XIX-lea, Karolina Světlá⁴. În limba slovacă lipsește postverbalul **námēt* al verbului *namiasť* 'a îngrămădi prin măturare' (*metením nahromadit*'), în locul său fiind utilizat apelativul *návej* – derivat regresiv al verbului *naviat* (pf.) 'a sufla troienind zăpada (despre vânt)': *návej snehu* 'troian, morman de zăpadă'. Înțelesul verbului *namiasť* este explicat prin sinonimele *naviat*, *nafúkat*⁵.

În încheierea comentariului nostru, se cuvine precizat faptul că la baza postverbalului sl. com. **nametъ* 'nămete, troian' – existent, cum s-a văzut mai înainte, în slava meridională și în cehă, în forme fonetic apropiate – a stat verbul perfectiv sl. com. **namesti*, **nameto* 'a ninge viscolit, aglomerând zăpada într-un loc'. Acest verb conține prefixul **na-*, al cărui specific era și acela de a reda ideea de îngrămădire, de aglomerare, de așezare în morman (cf. pentru sens verbele de aspect perfectiv din ceha contemporană *nahromadit* 'a îngrămădi, a aduna la un loc grămadă', *naložit* 'a încărca, a pune unul peste altul', *nanosit* 'a depune strat peste strat', *navršit* 'a aduna în morman' ș.a.). Verbul imperfectiv neprefixat de la care acesta s-a format, sl. com. **mecti*, **meto*,

¹ Între acestea, pentru bulgară figurând Naiden Gherov, *Речник на българския език с тълкуване речите на български и на руски*, III (Л-О), Sofia 1899, p. 40, iar pentru sârbă și croată, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, VII, Zagreb, 1901-1910, s.v. *naměsti* și *námet* (s.m.), p. 433. Vezi, de asemenea, Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II (k-poni), Zagreb, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, 1972, s.v. *městi*, p. 410 și urm., *námet*, p. 411.

² În dicționarul explicativ al limbii polone, realizat de I. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, III (N-Ó), Varșovia, nesemnălat de G. Mihăilă, sv. *namiot* (p. 101) apare explicația 'grămadă de vreascuri, de pietre și de lemne pe vechile vetre de foc' (pol.: *'stos chróstu kamieni, drzewa na starych zgliszczach'*).

³ Cf. Akademija znanosti in umetnosti, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, II (I-Na), Ljubljana, izd. AZU, 1975, s.v. *namèt*, p. 948.

⁴ Cf. Československá akademie věd, *Slovník spisovného jazyka českého*, II (N-Q), Praga, Ed. ČSAV, 1960, s.v. *námět*, p. 62.

⁵ Cf. Slovenská akadémia vied, *Slovník slovenského jazyka*, II (l-o), Bratislava, 1960, s.v. *návej*, p. 302.

a cărei rădăcină se regăsește în secvența fonetică terminală *-met* a apelativului românesc în discuție, avea, la rândul său, pe lângă cele două sensuri principale 'a mătura' și 'a arunca, a azvârli' și pe cel secundar de 'a fulgui, a viscoli, a cădea intens zăpadă' – sens dezvoltat probabil pe cale metaforică de la primul: 'a mătura (despre vânt)'. Această trăsătură semantică este evidențiată de lingvistul ceh Václav Machek, în dicționarul etimologic al limbii cehe, pe baza exemplelor *snih se mete* (refl.) 'ninge abundant', *mete sněhem* 'fulguiește, viscolește'¹, precum și de František Kopečný, care într-o lucrare consacrată fondului lexical comun tuturor limbilor slave actuale² apelează, pe lângă exemplele din cehă și slovacă (*snih se mete*, slc. *sneh mete*), și la sintagma predicativă *sneh mete* din sârbă și croată. În trecutul limbii cehe, de la *mesti*, *metu* s-a creat derivatul verbal ipf. *meteliti se* 'a fulgui, a viscoli', de la care prin sufixare a apărut *metelice* (s.f.) 'viscol, furtună de zăpadă'. Cu același sens substantivul figurează și în rusă (*метель*, *метелица*), dar dicționarele explicative ale limbii ruse nu consemnează și existența verbului – bază al acestuia.

Omăt

După opinia noastră, nici acest apelativ³ nu poate fi considerat ca aparținând fondului lexical autohton (traco-dac) al limbii române din motive asemănătoare cu cele expuse în legătură cu *nămet(e)*: rădăcina adjectivală **om-*, investită de autorul lexiconului cu semnificațiile 'alb' ('white') 'strălucitor' ('bright'), nu deține însușirea de semn lingvistic autonom, în consecință ea însăși neputând servi ca bază de derivare a substantivului dr. *omăt*. De asemenea, lipsesc referirile privitoare la statutul morfematic al secvenței fonetice finale *-ăt* (segmentarea *om-ăt* aparține în exclusivitate autorului lexiconului), precum și la raportul în care această secvență fonetică se află cu morfemul premergător *om-*.

Considerăm că și în acest caz este pe deplin valabilă explicația propusă de G. Mihăilă în lucrarea sa, menționată mai înainte, potrivit căreia dr. *omăt* reprezintă un derivat regresiv creat în interiorul limbii române de la verbul *a omăta* 'a troieni', împrumutat din bg. *omema*, *omumam*, caracterizat prin sensurile 'a mătura (despre vânt)', 'a îngrămădi măturând ceva (zăpada, de pildă)' < sl. com. pf. **omesti*, **ometo*. Potrivit părerii lui G. Mihăilă postverbalele sb., cr. *òmet*, ucr. *omem* și rus. *omëm* create de la **omesti* au alte sensuri și nu pot fi luate în considerare la stabilirea etimologiei

¹ Etymologický slovník jazyka českého, Praga, Ed. Academia, 1962, s.v. *mesti*, p. 361.

² Základní všeslovenská slovní zásoba, Praga, Ed. Academia, 1981, s.v. *městi*, p. 201.

³ Cf. Paliga, *op. cit.*, s.v. *omăt*, p. 146.

apelativului românesc¹. În dicționarul său etimologic, P. Skok vede o legătură a postvb. sb., cr. *omet* cu dr. *omăt* 'zăpadă' ('snijeg'), dar nu intră în amănunte².

Reprezentând un derivat perfectiv de la sl. com. **mesti*, amintit mai înainte, vb. **omesti*, *ometo* avea fără îndoială nu numai înțelesul de 'a mătura, adunând la un loc', ci și pe cel de 'a ninge de jur împrejur, a cădea zăpada în jur', conferit de semnificația prefixului perfectivizator *o-*.

Simeria

Potrivit lui S. Paliga, toponimul *Siméria* ar fi, de asemenea, de origine autohtonă (traco-dacică), invocându-se ca argument faptul de a conține fonetismul *sim-*, ocurent în seria de toponime *Someș*, *Șimand*, *Șimian*, *Șimleu*³.

Neputându-ne pronunța asupra chestiunii dacă simpla încadrare a unei unități toponomastice într-o clasă constituită din alte unități toponomastice mai mult sau mai puțin asemănătoare fonetic reprezintă sau nu o dovadă peremptorie a apartenenței acelei unități la substratul lexical traco-dacic, ne limităm aici a menționa faptul că, în cazul toponimului Simeria, explicarea provenienței sale trebuie căutată în altă parte. După părerea noastră, pentru a nu isca nedumeriri, S. Paliga ar fi trebuit să precizeze neapărat că nu are în vedere numele actualului oraș Simeria, din județul Hunedoara, ci pe acela al comunei vecine *Simeria Veche*, aflată la aproximativ 2 km est, în apropierea malului drept al râului Strei („Streiul Mare”), nu departe de vărsarea acestuia în Mureș. Precizarea nu era superfluă, deoarece Simeria de astăzi a luat ființă abia în perioada 1866-1870, ca o colonie a lucrătorilor aduși în zonă pentru construirea căii ferate Arad-Alba Iulia, cu ramificația Simeria-Petroșani, ca și pentru edificarea altor obiective ale viitorului nod de cale ferată (depoul și atelierul de reparat locomotive, atelierul de reparat vagoane de marfă, stația de călători și cea de triaj, locuințe pentru mecanicii de locomotivă, pentru personalul de mișcare, revizie și de întreținere a căii de rulare etc.). Teritoriul lipsit de populație stabilă dinaintea întemeierii coloniei purta denumirea maghiară *Piski*, folosită glumeț și astăzi de locuitori, reprezentând o veche abreviere a adjectivului *püspöki* 'episcopal' (< *püspöki ága* 'domeniu episcopal' – sintagmă atestată în forma latină „terra Pyspuki” într-un document din anul 1276⁴).

Numele comunei *Simeria Veche* – în perioada medievală un sat în care își avea reședința o familie aparținând micii nobilimi maghiare, locuit, firește și de o populație

¹ *Împrumuturi vechi sud-slave*..., p. 104.

² Cf. *Etimologijski rječnik*, p. 412.

³ Cf. Paliga, *op. cit.*, s.v. Simeria (p. 175), *Someș* (p. 177), *Șimand*, *Șimian*, *Șimleu* (p. 182).

⁴ Cf. Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 140.

românească – provine de la numele maghiar al patroanei sacre a bisericii româno-catolice din sat: *Szent Mária* 'Sfânta Maria'. Procedul de formare a unor asemenea nume topice n-a fost singular în regiune, o dovadă constituind toponimul *Sântimreu* (< magh. *Szent Imre*) al unei vechi aşezări rurale, dispărută, aflată odinioară în zona cursului inferior al râului Strei¹.

Résumé

L'auteur de ces notes considère inacceptable l'interprétation étymologique des noms *nămet(e)* 'congère, amas de neige entassé par le vent' et *omăt* 'neige' du dacoroumain, proposée par le slavisant Sorin Paliga dans un volume publié en 2006 (voir supra la note 1), selon lequel les deux mots appartiendraient au substrat lexical thraco-dace de notre langue. Au contraire, à notre avis reste toujours valable l'explication formulée par le slavisant Gheorghe Mihăilă dans son livre de lexicologie slavo-roumaine publié en 1960 (voir supra la note 2), selon laquelle le mot *nămet(e)* représente un emprunt lexical de facture populaire à la langue slave méridionale. En effet, il s'agit d'un dérivé régressif verbal bulgare *namem* 'congère', existant aussi sous la forme *nămet* 'id.' dans les langues serbe et croate (<sl. *nameto*, à l'inf. *namesti*). En ce qui concerne le nom dialectal *omăt*, selon l'opinion de G. Mihăilă celui-ci représente un dérivé régressif verbal créé à l'intérieur de la langue roumaine du verbe-base *a omăta* 'neiger', emprunté lui aussi à la langue bulgare (*омема, омувам* 'id.').

A son tour, le toponyme *Simeria* (localité dans le département de Hunedoara, fondée entre les années 1866-1870) n'a aucun rapport avec le domaine lexical thraco-dace. Son origine se trouve dans le syntagme dénomiatif hongrois *Szent Mária* 'Sainte Marie' qui désigne la sacre protectrice de l'église romano-catholique dans la localité voisine *Simeria Veche*.

¹ Cf. Popa, *op. cit.*, p. 143.

ETIMOLOGII REVIZUITE

Mariana MANGIULEA

Al. Graur a făcut cândva o observație pertinentă, și anume că „nici un lingvist nu are dreptul de a accepta orbește ipotezele anterioare și nu se poate dispensa, dacă nu de a prezenta personal etimologii, cel puțin de a se pronunța asupra celor prezentate de alții” (1963: 8). Prin lucrarea de față dovedim că nici noi, în ciuda mai modestelor noastre puteri, nu ne-am putut sustrage acestei tentații.

Înainte de a prezenta câteva soluții etimologice, am considerat necesar să facem o succintă trecere în revistă a contactelor lingvistice româno-bulgare, cu accent pe elementele lexicale românești din limba bulgară și a cercetărilor în domeniu pentru a oferi un cadru demonstrației noastre.

Româna și bulgara sunt un caz interesant de contact a două limbi neînrudite genetic, dar făcând parte din așa-numita “uniune lingvistică” balcanică, în cadrul căreia semnificația substratului și influența limbii grecești sunt doar doi dintre factorii ce imprimă trăsături comune celor două limbi în discuție (pentru apariția și consacrarea acestei noțiuni s-au pronunțat Vl. Gheorghiev, “*L’union linguistique*” *balkanique. L’état actuel des recherches*, în „*Linguistique balkanique*”, XX, 1977, p. 5-15; Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, București 1986; M. Sala, *Limbi în contact*, București, 1997).

Contactul dintre slavii de sud (ramura bulgaro-macedoneană) și populația romanizată din provinciile dunărene s-a efectuat atât la nordul, cât și la sudul Dunării și de la aceștia ne-au rămas în limba română cele mai vechi împrumuturi de origine slavă, care prezintă trăsăturile idiomului slavilor de sud-est. Cele două limbi s-au influențat reciproc, marcate de o îndelungată perioadă de bilingvism, a cărei limită inferioară cercetătorii o plasează între secolele al VI-lea – al IX-lea, iar pe cea superioară între secolele al XII-lea – al XIV-lea (despre bilingvismul slavo-român și româno-slav vezi S. Bernstein, 1958; despre posibilitatea unui bilingvism slavo-latin și latino-slav v. Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 3. Noi contribuții*, Clusium, 1999). Adoptarea slavonismului cultural în voievodatele românești, utilizarea, mai ales între secolele al XIV-lea – al XVI-lea, a limbii slavone (în redacția sa medio-bulgară) în Biserică, în administrație, în diplomație a constituit premisa consolidării și pătrunderii, pe cale cârturărească, a unui număr însemnat de împrumuturi de origine

slavă în limba română.

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când apar lucrările fundamentale ale ilustrul învățat sloven Fr. Miklosich¹, considerat întemeietorul studiilor slavo-române, în centrul preocupărilor lingviștilor români și străini, slaviști și romaniști, s-a aflat în primul rând cercetarea parametrilor influenței slave în limba română, atât la nivel dialectal, cât și la cel al limbii literare (v. detaliat la G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973 și idem, *Studii de lingvistică și filologie*, Timișoara, 1981).

În ceea ce privește influența limbii române asupra limbilor slave, primele observații i le datorăm aceluiași Fr. Miklosich, care semnalează șaisprezece cuvinte de origine română în limbile slave, termeni pastoralii, cu precădere (v. nota 1).

În lingvistica românească, ideea necesității studierii elementelor românești din limbile slave este evidențiată pentru prima oară de către B.P. Hasdeu, susținută și dezvoltată mai apoi prin investigarea concretă a acestui subiect de către I.-A. Candrea². Raporturile lingvistice româno-bulgare sunt tratate într-o manieră mai complexă de către Th. Capidan (v. cap. *Istoricul cercetărilor privind influența românească în lexicul limbii bulgare* în Mariana Mangiulea, *Împrumuturi lexicale românești în limba bulgară literară*, București, 2000, p. 6-32) care apreciază la aproximativ 200 numărul cuvintelor românești în vocabularul limbii bulgare, etimologiile sale fiind confirmate, în bună măsură, de cercetările ulterioare. Cităm dintre acestea: bg. dial. *арнич* < rom. *arnici*, bg. dial. *брѣндза* < rom. *brândză*, bg. dial. *бордеѣ*, *бурдеѣ* < rom. *bordei*, bg. dial. *лишия* < rom. *leșie*, bg. *зестра* < rom. *zestre* ș.a.³. O parte însemnată a materialului privitor la bulgară din studiul lui Th. Capidan este reluată de către Al. Rosetti, în *Istoria sa*, în capitolul referitor la expansiunea limbii române în limbile vecine⁴.

În aceeași perioadă, aspecte ale raporturilor lingvistice româno-bulgare sunt abordate și în lingvistica bulgară, cercetătorii preocupându-se, în mod special, de

¹ Autor al unor lucrări de o certă valoare și astăzi: *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, 1862-1865; primul dicționar etimologic al limbilor slave, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886. Fr. Miklosich inaugurează și seria cercetărilor referitoare la împrumuturile străine în limbile slave, precum și a influenței slave în limbile română, maghiară, albaneză, neo-greacă prin lucrările *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, în "Denkschriften", XV, 1867, p. 73-140 și *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, în "Denkschriften", XII, Viena, 1861.

² B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1886, vol. I, p. 934; I.A. Candrea, *Elementele române în limbile slavice*, în „Noua revistă română”, 1900, vol. I, nr. 9, p. 399-409.

³ Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbei bulgare*, în „Dacoromania”, Cluj, III, 1923, p. 123-238.

⁴ Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, București, 1986.

influența bulgară veche (slavă veche) asupra limbii române. În această direcție se înscriu unele dintre lucrările lui St. Mladenov și B. Țonev¹.

Studiul contactelor lingvistice slavo-române a trezit interesul și preocuparea unor lingviști de valoare, români și bulgari, precum Ov. Densusianu, I. Bogdan, N. Drăganu, Sextil Pușcariu, E. Petrovici, Al. Rosetti, I. Pătruț, P. Olteanu, G. Mihăilă, K. Mircev, Vl. Gheorghiev, Iv. Gălăbov, B. Simeonov, St. Ilcev, Maxim Mladenov (v. *Bibliografia*) și alții, care, prin lucrările lor, din perspective diverse, au contribuit substanțial la progresul cercetărilor în această direcție.

Însă, trebuie să recunoaștem faptul că, până la Vl. Gheorghiev și, parțial, chiar după publicarea primelor sale etimologii în domeniu, acum cincizeci de ani (*Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958), cercetătorii bulgari au minimalizat influența românească în limba bulgară literară și chiar în cea populară, estompând-o în spatele noțiunii de „filieră” (pe drept cuvânt, criticată de I. Pătruț) sau neținând seama de „etimologia multiplă” (concept introdus în lingvistica românească de Al. Graur). Contribuțiile eminentului lingvist Vl. Gheorghiev le depășesc pe cele ale predecesorilor săi prin amploarea cercetărilor etimologice, prin bogata informație din sfera limbilor slave și a celor balcanice și, nu în ultimul rând, prin spiritul de seriozitate și obiectivitate științifică, pe care le instituie, inclusiv în elaborarea *Dicționarului etimologic al limbii bulgare*.

Incontestabil, cele mai numeroase achiziții lexicale bulgărești din română se găsesc în graiuri, în special în cele din nordul și nord-estul Bulgariei, ca efect firesc al vecinătății geografice cu România, al contactului neîntrerupt dintre cele două popoare (bg. *брашовка* < rom. *Brașov*, bg. *бробода* < rom. *broboadă*, bg. *кърка* < rom. *curcă*, bg. *леука* < rom. *leucă*, bg. *поята* < rom. *poiată*, bg. *мурма* < rom. *turtă*, bg. *урда* < rom. *urdă*, bg. *чутура* < rom. *ciutură* etc.). Sunt de remarcat în această privință studiile lui Maxim Mladenov, dialectolog de renume și bun cunoscător al limbii române, ale cercetătorilor Maria Osman Zavera și Virgil Nestorescu și lucrări mai recente, cum ar fi cea a Paraschivei Boboc de la Universitatea Ovidius².

Sferele lexicale cel mai bine reprezentate sunt terminologia casnică, cea legată de unele meserii, termenii botanici, terminologia agricolă sau pastorală. Constatăm că

¹ Stefan Mladenov, *История на българския език (превод и редакция на проф. др. Ив. Дуриданов от немското издание през 1929)*, Sofia, 1979; Benio Țonev, *История на българския език*, том 2, посмъртно издание, Sofia, 1934.

² Maxim Sl. Mladenov, *Influențe românești în „Abecedarul bulgăresc” al lui Petăr Beron (Brașov, 1824)*, în SCL, 1975, nr. 2, 159-165; *Elemente românești în terminologia populară bulgară din domeniul îmbrăcăminții*, în „Cercetări de lingvistică”, XVII, nr. 2, 1972, p. 263-277; Virgil Nestorescu, *Cuvinte românești în limba bulgară*, în *Studii de slavistică*, vol. II, 1971, 141-146; *Împrumuturi românești în limba bulgară* în LR, 1990, XXXIX, nr. 5-6, 419-422; *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente românești în limba bulgară*, 2002, București; Maria Osman Zavera, *Împrumuturi lexicale românești în graiurile limbii bulgare*, 2002, București; Paraschiva Boboc, *Cuvinte românești populare în limba bulgară*, Ovidius university Press, Constanța, 2005.

unele împrumuturi au trecut din graiuri în limba bulgară literară, înlocuind, în unele cazuri, cuvântul slav autohton (bg. *zyua* < rom. *gușă*, bg. *карам* < rom. *a căra*, bg. *пуйка* < rom. *puică* etc.). De asemenea, este o evidență faptul că cele mai vechi împrumuturi lexicale românești aparțin domeniului culturii materiale: un număr relativ mic de cuvinte a pătruns în limba bulgară în perioada primelor contacte lingvistice româno-bulgare (bg. *бордеѣ* < rom. *bordei*, bg. *вакъл* < rom. *oacheș*, bg. *коластра* < rom. *colastră*); estimăm că din epoci ulterioare (secolele al XVII-lea și al XVIII-lea) sunt prezente în limba bulgară românisme, precum bg. *буркан* < rom. *borcan*, bg. *коноѣ* < rom. *copoi*, bg. *маца* < rom. *masă*, bg. *санын* < rom. *săpun*.

Spre deosebire de acestea, elementele românești intrate în limba bulgară pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea sunt, în marea lor majoritate, împrumuturi culte, din domeniul social-politic. Este perioada în care relațiile româno-bulgare ajung la un punct culminant, când, sub imperativele epocii, foarte mulți bulgari (țărani, meșteșugari, negustori, dascăli, cărturari, revoluționari, scriitori) sunt nevoiți să emigreze în România. Emigrația intelectuală bulgară din România, formată din scriitori importanți, oameni de cultură, printre care P. Beron, G.S. Rakovski, Hr. Botev, L. Karavelov, Iv. Vazov, a desfășurat o susținută activitate politică, publicistică, culturală în orașele București, Brăila, Galați, Giurgiu, Ploiești. Nu este lipsit de interes să amintim faptul că în anul 1866 ia naștere la Brăila primul teatru bulgăresc; tot aici în 1869 se înființează „Societatea literară bulgară”, care, mai târziu, a constituit baza Academiei Bulgare. În România s-au tipărit, între 1852 și 1878, cincizeci și șapte de ziare, reviste și broșuri, care în bună parte au fost animate de scriitorii menționați mai sus. Operele lor au suferit în mod firesc influența limbii române, pe care unii dintre ei chiar o vorbeau.

În acest sens, semnalăm aprecierile cercetătorului bulgar B. Simeonov, discipol și colaborator al lui Vl. Gheorghiev: „Limba noastră [bulgară] literară modernă ia naștere și se formează în strânsă legătură cu lupta poporului pentru eliberare națională și cultural-educatională. Creatorii ei au fost militanții Renașterii bulgare, care, cu puține excepții, au trăit și activat în România. Încă cu primii săi pași, limba noastră națională începe să înlăture elementele turcești, care o invadaseră masiv în perioada dominației multiseculare. Odată cu valul de modernitate venit dinspre Rusia și Europa, nu rareori prin mijlocirea României, odată cu ideile și tendințele politice, au pătruns în lexicul emigrației revoluționare noile concepte, îmbrăcate în haine europene, deseori cu croială românească. (...) În acea vreme, în România se publicau ziare și reviste progresiste în limbile română și franceză, care au exercitat influență asupra cărturarilor și revoluționarilor noștri. Chiar unii dintre ei își tipăreau ziarele în limba română. Iar, așa cum au arătat cercetările lingviștilor români, limba română din acea perioadă avea deja un lexic dezvoltat și stabilizat pentru toate domeniile vieții social-politice și cultural-economice. Astfel s-au creat condiții extrem de prielnice ca limba română să influențeze limba noastră literară, aflată în perioada formării sale. Și o astfel de influență asupra limbii noastre s-a produs cu adevărat” (B. Simeonov 1964: 345, 350).

Împrejurările speciale amintite mai sus demonstrează încă o dată că interferențele dintre limbi nu sunt legate atât de numărul de vorbitori supuși contactelor lingvistice, cât mai ales de realități sociale, istorice și culturale, care sunt variate și complexe.

Astfel, pe lângă limbile rusă și franceză, limba română a reprezentat pentru limba bulgară o importantă sursă și un intermediar în însușirea terminologiei internaționale din toate domeniile de activitate.

Actualmente, în limba bulgară literară, numărul cuvintelor de origine românească este relativ scăzut. După analizele noastre această cifră se ridică la aproximativ o sută de împrumuturi care aparțin, mai ales, domeniului socio-politic (bg. *абонат* < rom. *abonat*, bg. *абонамент* < rom. *abonament*, bg. *албум* < rom. *album*, bg. *аритметика* < rom. *aritmetică*, bg. *брошура* < rom. *broșură*, bg. *булевард* < rom. *bulevard*, bg. *кандидат* < rom. *candidat*, bg. *конституционален* < *constituțional*, bg. *французойка* < rom. *franțuzoaică*, bg. *гара* < rom. *gară*, bg. *gratis* < rom. *gratis*, bg. *интригант* < rom. *intrigant*, bg. *визита* < rom. *vizită* etc.); lor li se alătură cuvinte precum bg. *бишкота* < rom. *pișcot*, bg. *картоф* < rom. *cartof*; termeni care denumesc obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte (bg. *жакета* < rom. *jachetă*, bg. *качулка* < rom. *căciulă*, bg. *пелерина* < rom. *pelerină*, bg. *ботуш* < rom. *botoș*, bg. *гету* < rom. *ghete*, bg. *пантоф* < rom. *pantof*, bg. *катарама* < rom. *cataramă*, bg. *панделка* < rom. *panglică*, dial. *pandlică*, *pandilcă* ș.a.

Pe parcursul cercetărilor ne-am sprijinit în bună măsură pe informația oferită de principalele dicționare ale limbii bulgare și ale limbii române. Astfel, am descoperit unele neconcordanțe cu privire la etimologia unuia și aceluiași cuvânt bulgăresc. Nu sunt foarte numeroase cazurile în care toate dicționarele să fie de acord cu etimologia românească a termenului bulgar respectiv. Alteori, nici măcar unul din dicționarele fundamentale ale limbii bulgare nu stabilește un etimon românesc, deși în literatura de specialitate, cercetătorii s-au pronunțat asupra originii românești a unor cuvinte ca *адреса* (inv.), *карам*, *рентабилен*, *французойка*. Am reținut și situații surprinzătoare: faptul că unele împrumuturi din română au fost multă vreme privite în lucrările lexicografice românești (și încă sunt) ca elemente lexicale de origine bulgară în română, în vreme ce autorii dicționarelor bulgărești marchează (în cele mai multe dintre cazuri) proveniența lor în bulgară din română. Există și cazuri în care principalele dicționare ale limbii bulgare propun etimologii românești în mod eronat, după opinia noastră: bg. *ламперия*, *куфар*, *фис*.

În continuare, vă supunem atenției două soluții etimologice. În primul caz este vorba de un element lexical, pe care nici un dicționar al limbii bulgare nu-l glosează ca împrumut din română. Cu date concrete încercăm să demonstrăm originea românească a cuvântului bulgăresc *претенция*.

În al doilea caz oferim, după părerea noastră, o explicație etimologică justă și argumentată pentru bg. *кана*, ce figurează la originea rom. *cană*, în unele dicționare ale

limbii române, în timp ce, autorii *Dicționarului etimologic al limbii bulgare* privesc situația invers – termenul bulgăresc ca pe un posibil împrumut din română.

претенция „ж. 1. Настоятелно искане; домогване, притезание. Нямам претенция за председател. 2. разг. Обикн. мн. Голямо мнение за себе си. Той има големи претенции. От лат.“ (BTR3: 778 – *Dicționarul explicativ*, ed.3). Sunt înregistrate și derivate: *претендент*, *претендентка*, *претендирам*, *претенциозен*, *претенциозност*. În (*Dicționarul de cuvinte străine*) RČD: 690 se stabilește ca etimon germ. *Prätention* după lat. *praetentio*, unele derivate fiind considerate împrumuturi din rusă (*претендент*, *претендентка*, *претенциозен*), iar altele din germană (*претендирам*). Cu surprindere, am observat că în (*Dicționarul etimologic al limbii bulgare*) BER cuvântul nu figurează, dintr-o regretabilă scăpare, care nădăjduiesc va fi corijată. După cercetările mele, *Dicționarul bulgar-francez* al lui Iv. Bogorov, tipărit în 1871, este primul izvor lexicografic care glosează termenul în discuție, (BFR: 314).

Remarcând nu o dată prezența acestuia în publicistica lui Hr. Botev, cercetătorul bulgar Boris Simeonov susține (fără a demonstra însă) că la originea bg. *претенция* se află rom. *pretenție* (1966: 281). Iată două exemple extrase din articole semnate de Botev în ziare apărute la București și Brăila: *Нараненият казал, че той се е ударил сам и затова няма никаква претенция* („Независимост“, 1873); *Румъния, която е в състояние да прехвърли повече от 50 хиляди добре обучена войска отвъд Дунав, и която се е убедила вече, че Турция няма да и прости никога претенциите за правото да сключва търговски и политически конвенции с другите държави...* („Знаме“, 1874). Mult mai rar se întâlnește în presa bulgară a vremii, pentru a desemna aceeași noțiune, forma rusească vorbită *притезания*, azi *притязание* (Simeonov 1966: 281).

În *Dicționarul* lui Vasmer este inventariat rus. *претензия* < pol. *pretenzja* și forma învechită, atestată în epoca lui Petru cel Mare, *претенция* < germ. *Prätention* (Vasmer, REW, II: 430).

Rom. *preténție* „s.f. 1. Revendicare a unui drept; drept pe care și-l revendică cineva. 2. Convingere (nejustificată) pe care o are cineva despre meritele sale și cerința ca această convingere să fie împărtășită și de ceilalți; (la pl.) aere de superioritate, ifose/intenție, dorință, năzuință ambițioasă. 3. Exigență; provine din fr. *prétention*, conform informației din DEX, 1998: 845). Frederic Damé îl semnalează în dicționarul său, cu specificarea celei mai vechi atestări la Dimitrie Cantemir (DDRF, III: 271). În dicționarul lui Tiktin-Miron, III: 196 se devansează această atestare, fiind consemnată o primă prezență a rom. *pretenție* la 1694, în *Foletul novel...* de Emil Vârtosu. Cuvântul apare frecvent în limbajul presei românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea¹.

¹ Vezi *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, sub redacția acad. T. Vianu, București, 1956-1958.

După cum se poate observa, între rom. *pretenție* și corespondentul său din limba bulgară există o identitate formală și semantică incontestabilă. Raportul dintre cei doi termeni, așa cum indică vechimea lor, demonstrează anterioritatea elementului lexical românesc. De asemenea, trebuie luată în considerare prezența bg. *претенция* în lexicul lui Hr. Botev, în publicații apărute în România.

Cele expuse mai sus infirmă etimologia propusă de dicționarele bulgărești și constituie argumente suplimentare în sprijinul afirmației lui Simeonov, conform căreia bg. *претенция* este împrumutat din română.

кана “ж. 1. Малък съд за вода, вино и др. под., изработван от различен материал (порцелан, стъкло, глина и др.) с дръжка и със широк отвор с улей за изливане на течността (1. Vas mic pentru apă, vin și altele asemănătoare, executat din materiale variate, faianță, sticlă, argilă ș.a.). cu toartă și cu o gură largă pentru scurgerea lichidului. Между сечивата, стърготините и разните дървени късове по масата се виждаше доста голяма прочукана кана. Д. Талев, ЖЦ, 255, 1952. 2. Количество течност, което се вмества в такъв съд. (Conținutul unui astfel de vas.) – От нем. *Kanne*” (din germ. *Kanne*) (RBE, 7: 147).

La originea bg. *кана* ‘vas cu toartă pentru lichide’, BER, 2: 196 presupune, pe lângă germ. *Kanne* (etimologie propusă de St. Mladenov, TnH: 230), și posibilitatea unui împrumut din rom. *cană*. RČD: 368 preia opinia cercetătoarei Maria Filipova-Bairova care susține că este vorba de un împrumut din gr. *kanata*, la rândul său dintr-un lat. târziu **cannata*, cu apocopa lui *-ta*, considerat articol hotărât, fem. – ipoteză pe care autorii BER o socotesc neconvingătoare¹.

Și originea rom. *cană* „s.f. 1. Vas cu toartă care servește la băut sau la scos lichide dintr-un vas mai mare. /Conținutul unui astfel de vas. 2. Vas de formă cilindrică în care se depune banda de bumbac, de in sau de cânepă, la cardele și laminoarele din filaturi” a suscitat destule discuții. DLR, II: 71 îl înregistrează ca împrumut din bg. *кана* sau din germ. *Kanne*, la fel și DEX: 1975, 114, respectiv, ediția a II-a: 1998, 131. H. Tiktin, care indică prima apariție a cuvântului la Dosoftei, anul 1683, stabilește la etimologia cuvântului românesc s-cr. *кана* < germ. *Kanne* (TDRG, I: 272), ipoteză susținută și de L. Șăineanu (ȘăineanuDU: 96), dar termenul sârbo-croat are altă semantică. Un împrumut indirect din germ. *Kanne* se propune în Tiktin-Miron, I: 427 (1988), unde se semnalează cea mai veche atestare a rom. *cană* la anul 1640, înregistrat în *Lepturariul* lui Aron Pumnul. Lingvistul maghiar L. Tamas este de părere că la originea cuvântului românesc s-ar afla ung. *kanna* împrumutat din germ. *Kanne* și atestat în limbă de la începutul secolului al XVI-lea (TamasEty: 162) și aceasta ar putea fi etimologia corectă.

¹ Maria Filipova-Bairova, *Гръцки заемки в съвременния български език*, Sofia, 1960, p. 99.

Cât privește germ. *Kanne*, acesta provine din lat. *canna* „trestie, stuf, papură” (Kluge F. 1963: 346).

Despre vechimea în limbă a bg. *кана*, dicționarele limbii bulgare nu oferă atestări. Cuvântul nu figurează în *Dicționarul* lui Naiden Gherov (sfârșitul secolului al XIX-lea). L-am găsit înregistrat de către Zamfir Arbure în *Българо-румънски речник*, București, 1909, și, mai târziu, în *Dicționarul etimologic și ortografic al limbii bulgare literare*, elaborat de St. Mladenov și publicat în 1941: 230.

În operația de identificare a celei mai bune soluții etimologice poate fi invocat și criteriul cronologic. În bulgară *кана* este recent, în timp ce rom. *cană* este prezent în limbă din 1640, ceea ce constituie un argument pentru originea germană sau maghiară a lui *cană* în locul originii bulgare, susținută de unele dicționare ale limbii române. Am putea spune, mai degrabă, că rom. *cană* a fost împrumutat de limba bulgară, în nici un caz invers, opinie susținută și de către cercetătorul V. Nestorescu.

Studiul aprofundat al interferențelor lexicale româno-bulgare va putea fi întregit, când se vor afla la dispoziția specialiștilor toate volumele celor două dicționare fundamentale bulgărești, etimologic și explicativ; de asemenea, se vor putea face completări și, eventual, corijări prin recurgerea la marele *Dicționar al limbii române*, a cărui redactare se apropie de sfârșit, prin utilizarea integrală a altor dicționare, a atlaselor dialectale și a arhivelor lingvistice.

Bibliografie selectivă

Baltova, Iulia, *Съвременният български език и проблемите на междуезиковите контакти*, Sofia, 1991

Bankov, Liubomir, *Ранните заемки от френски език в български. Анализ на лексикалния материал (1857-1870)*, „Български език”, кн. 3, 1961, 281-352

Bernard, Roger, *Българистични изследвания*, Sofia, 1982

Bernard, Roger, *Quatre mots bulgares d'origine roumaine*, „Български език”, VII, 1963, 2, 33-37

Bernstein, S.B., *Cu privire la legăturile slavo-române. În Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, 1958.

Capidan, Th., *Limbă și cultură*, cap. *Elementele sud-slave în limba română și elementele românești din limbile slave meridionale*, București, 1943

Chelaru, Valentin Gr., *Elemente românești în limba și literatura bulgară din sec. al XIX-lea în context sud-est european. Cu privire specială asupra operei lui Iv. Vazov*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1976

Coteanu, Ion, Sala, Marius, *Etimologia și limba română. Principii-probleme*, București, 1987

Cvasnii Cătănescu, Maria, *Limba română. Origini și dezvoltare*, Humanitas, București,

1996

- Filipova-Bairova, Maria, *Гръцки заемки в съвременния български език*, Sofia, 1960
- Gălăbov, Ivan, *Избрани трудове по езикознание*, Sofia, 1986
- Gămulescu, Dorin, *Influențe românești în limbile slave de sud. I. Sârbocroata*, București, 1983
- Gheorghiev, Vladimir, *Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958; *Българска етимология и ономастика*, Sofia, 1960; *Проблеми на българския език*, Sofia, BAN, 1975
- Gheorghiev, Vladimir, "L'union linguistique" balkanique. *L'état actuel des recherches*, în „Linguistique balkanique”, XX, 1977, p. 5-15
- Graur, Alexandru, *Etimologii românești*, București, 1963
- Graur, Alexandru, *Alte etimologii românești*, București, 1975
- Gyllin, Roger, *The genesis of the modern Bulgarian literary language*, „Acta Universitatis Upsaliensis – Studia Slavica Upsaliensia”, 30, Uppsala, 1991
- Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, 1968
- Hristea, Theodor, *Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, LR, XXI, nr. 3, 1972, 186-200
- Konstantinova, Violeta, *Езиковите въпроси в българския печат през XIX век*, Sofia, 1979
- Mangiulea, Mariana, *Împrumuturi lexicale românești în limba bulgară literară*, Ed. Universității București, 2000
- Mihail, Zamfira, *Synonymy in the Bulgarian Social-political Terminology in Use in the Latter Half of the Nineteenth Century*, “Southeastern Europe/L'Europe du Sud-Est”, 11, nr. 1, 1984, 43-52; *Etimologia în perspectivă etnolingvistică*, București, 2000
- Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973; *Langue et culture roumaines dans l'espace sud-est européen*, București, Editura Academiei, 2001.
- Mircev, Kiril, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1963
- Mladenov, Maxim, *Elemente românești în terminologia populară bulgară din domeniul îmbrăcămintei*, „Cercetări de lingvistică”, XVII, nr. 2, Cluj, 1972, 263-277
- Mladenov, Maksim, *Говорът на Ново-Село, Vidinsko*, Sofia, 1969; *Българските говори в Румъния*, BAN, Sofia, 1993
- Mladenov, M.SI., *Influențe românești în Abecedarul bulgăresc al lui Petăr Beron (Brașov, 1824)*, SCL, nr. 2, 1975, 159-165
- Nestorescu, Virgil, *Cuvinte românești în limba bulgară*, *Studii de slavistică*, vol. II, 1971, 141-146
- Nestorescu, Virgil, *Împrumuturi românești în limba bulgară*, LR, XXXIX, nr. 5-6, 1990, 419-422
- Nestorescu, Virgil, *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente românești în limba bulgară*, Univers enciclopedic, București, 2002
- Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 3. Noi contribuții*, Clusium, 1999
- Niță-Armaș, Silvia ș.a., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, „Romanoslavica”, XVI, 1968, 60-121
- Osman Zavera, Maria, *Împrumuturi lexicale românești în graiurile limbii bulgare*, Ed.

Universității București, 2002

Pătruț, Ion, *Împrumuturi prin filieră*, „Cercetări de lingvistică”, XVIII, 1962, nr. 2, 322-336

Poalelungi, Ana Goldiș, *L'influence française sur le roumain (Lexique, syntaxe, stylistique)*, Dijon, 1973, 250-270

Pușcariu, Sextil, *Limba română*, I, *Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976

Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Ediție definitivă, București, 1986

Sala, Marius, *Limbi în contact*, București, 1997

Simeonov, Boris, *Влиянието на румънския език върху езика на българските възрожденци и революционери-емигранти*, „Cercetări de lingvistică”, III, 1958, Supliment, 453-463; *Румънското влияние върху лексиката на Хр. Ботев*, ГСУ-ФСЛФ, том LX, 1966

Sinigaglia, L.E., *Dicționar complet româno-francez*, Iași, 1898

Ursu, N.A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962

Ursu, N.A., Ursu D., *Observații privitoare la adaptarea neologismelor în limba română*, LR, XV, nr. 3, 1966, 245-255

ABREVIERI

BER – *Български етимологичен речник*, т. 1-5, Sofia, 1971-1996

BFR – I.A. Bogorov, *Българо-френски речник*, Viena, 1871

BTR – L. Andreicin, L. Gheorghiev, St. Ilcev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoianov, T. Todorov, *Български тълковен речник*, трето издание, Sofia, 1973

DDRF – Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, vol. I-IV, București, 1893-1896

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, conducătorii lucrării Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, ediția I, București, 1975; ediția a II-a, 1998

DLR – *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, red. resp. S. Pușcariu, A-de și F-Iojniță, București, 1913-1949 și serie nouă, 1965

DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, sub direcția prof. univ. D. Macrea, București, 1958

DRT – Mitică Grecu, Agiemia Baubec, Zeidula Mambet, *Dicționar român-turc*, București, 1977

NDEH – Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, quatrième édition revue et corrigée, Paris, 1971

NRCD – A.P. Nikolaev, *Речник на чуждите думи в българския език с пояснение на корените им*, Şumen, 1893

RBE – *Речник на българския език*, гл. ред. Кристилина Чолакова, Sofia, I – 1977, II – 1979, III – 1981, IV – 1984, V – 1987, VI – 1990, VII – 1993, VIII – 1995

RCD – Maria Filipova-Bairova, Simeon Boiadjiev, Elena Maşalova, Kiril Kostov, *Речник на чуждите думи в българския език*, второ фототипно издание, Sofia, 1993

REHrB – St. Bojkov, Zara Ghenadieva, *Речник на езика на Хр. Ботев*, I (A-K), Sofia,

1960

SRE – *Словарь русского языка в четырех томах*, главн. ред. А.П. Евгенева, Moscova, 1981-1988

TDRG – H. Tiktin, *Rumänische-deutsches Wörterbuch*, I-III, 1903-1925

Tiktin-Miron – H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, I-III, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1988

TS – *Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara, 1988

REVISED ETYMOLOGIES

The first part of the paper is a brief survey of the studies dedicated to the influence exerted by Romanian language on Bulgarian. Mention is made of Fr. Miklosich, Th. Capidan, Al Rosetti, Vl. Georgiev, Boris Simeonov, Maxim Mladenov and others. In the Romanian-Bulgarian linguistic relations we distinguish two principal moments: a period of old borrowings, representing different spheres of the dialectal vocabulary (pastoral and agricultural terminology, household, botanical, technical terms etc.) and a period of modern borrowings, beginning with the formation stage of the literary Bulgarian language in the specific circumstances of the Bulgarian Renaissance in the 19th century, when the Bulgarian emigrants received important support on the Romanian territory for their political, journalistic, cultural activity – a fact that favoured the taking over of a series of Romanian lexical elements. Most of the Bulgarian borrowings from Romanian belong to the North Bulgarian dialects, while the literary words represent a smaller part.

In the second part of the paper we intend to bring to attention some Bulgarian words (bg. *претенция*, bg. *кана*) whose etymologies have not being clarified yet or, in the case of which, in the dictionaries of the Bulgarian literary language there is no unanimous opinion about their origin. In establishing these etymologies, we took into consideration the two basic criteria – formal and semantic –, without neglecting the others (chronological, functional, historic and social, the criterion of the geographic spreading), which can prove decisive sometime.

**ПРИЕМ НА ПОЛСКИОТ ЈАЗИК И КУЛТУРА
КАЈ МАКЕДОНСКИТЕ СТУДЕНТИ**

Милица МИРКУЛОВСКА

1. Во наредната учебна година 2009/2010 полнистиката при Катедрата за славистика на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија, го слави јубилејот – 50 години од своето постоење. Во далечната 1959/1960 започнува со работа лекторатот по полски јазик со доаѓањето на проф. Влоѓимјеж Пјанка од Варшавскиот универзитет. Во уч. 1983/1984 година, со доаѓањето на проф. Зузана Тополињска како визитинг професор полонистиката го подигнува нивото од лекторат до ниво на студирани втора главна насока. Подоцна, со соодветен развој на кадрите, во уч. 1995/1996 полонистиката започнува да се изучува како главна студирани насока. Низ овој пет децениски развој се одржувала концепцијата за студирање на полонистика поткрепена со изучување на научен пристап кон поодделните дисциплини, а особено при изучувањето на лингвистичката полонистика. Значи, според концепцијата на проф. З. Тополињска, една од авторите и редактор на *Синтаксата* на *Полската академска граматика*, преку изучувањето на структурата на полскиот јазик се настојува студентот да усвои и соодветна граматичка теорија. Оваа концепција, што е разработена и во програмите на студирањето на предметите од граматика на полскиот јазик се развива и денес. Нашите студенти – полонисти во курсевите од т.н. предмети од граматика на полскиот јазик имаат курсеви по фонологија и морфонологија на полскиот јазик (по еден семестар), морфосинтакса на полскиот јазик (во тек на три семестри) и зборообразување на полскиот јазик (во тек на еден семестар) и историска граматика и дијалектологија на полскиот јазик (два семестри) и по избор просеминариум по лингвистичка полонистика, од каде што произлегува напишаната дипломска работа (која според полската номенклатура е блиска до називот и содржината на *praca magisterska*) што се брани пред комисија од три члена. Освен т.н. граматички предмети, како задолжителни во текот на целото четиригодишно студирање тие следат и задолжителни курсеви од полска литература, според прифатената периодизација од најстариот период до денеска; потоа лекторат по современ полски јазик, кој е во координација со т.н. граматички

предмети, а е насочен пред сè кон оспособување за комуникација во различни сфери на употреба на полскиот јазик; исто така, постои и т.н. двосеместрален курс по полска цивилизација. Нашите студенти – полонисти редовно посетуваат летни школи по полски јазик, литература и култура во Полска во рамките на меѓууниверзитетските договори за размена со Варшавскиот универзитет (2 студента) и со Шљонскиот универзитет (3 студента). Исто така, на наша молба добиваме и дополнителни места од Бирото за универзитетска размена на Полска и преку Амбасадата на Полска во Македонија од Министерството за образование. Па така во последниве години, бидејќи споменатите институции одговараат на нашите молби бројот на студенти – полонисти кои имаат прилика да заминат на летен курс во Полска е подигнат од гарантираните 5 места на 10 до 13 места годишно со времетраење од по три недели. За тековнава учебна година 2008/2009 во план е семестрална размена на по двајца студенти со Институтот за славистика при Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ во рамките на Анексот кон Меѓууниверзитетскиот договор. Со преминувањето на нашиот факултет во уч. 2005/2006 кон Болоњскиот систем на студирање, ЕКТС системот, прифатен е моделот 4+1. Преминувањето во овој систем ги дава своите добри и лоши резултати, со други зборови ги преживува своите детски болести. Позитивната страна се согледува во фактот дека со „ловењето“ на кредити е зголемена мобилноста на студентите во пристапувањето кон зададените задачи.

Оваа година активирана е и интернет страницата на нашата насока www.polonistika.com.mk која е официјално прифатена и инкорпорирана во интернет страницата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и овозможен е влезот и преку www.flf.ukim.edu.mk/polski во која се содржани меѓу останатите информации и информациите за историјатот на полонистиката, Полонистичката преведувачка лабораторија при ФлФБК, можностите за студирање каде се содржани сите предвидени планови на студирање и меѓу нив оној дел, којшто за нас во моментот е најинтересен, делот семинарски и дипломски каде се сместени сите семинарски и дипломски работи од областа на т.н. граматички предмети и од новововедениот предмет со назив полска цивилизација.

*
* *

Полската култура за македонските студенти е многу далечна. Македонија е мала земја во транзиција на Балканот со, низ историјата а и денеска, сложени прилики, како внатрешни така и надворешни. Па поради ваквата ситуација македонските граѓани немаат големи можности да патуваат надвор од Македонија, што исто така, за жал се однесува и за студентите. Виртуелните

патувања можат да ги изведуваат преку интернет. Значи, низ својот живот тие немале прилика директно, во соодветната средина да се запознаат како изгледаат приликите во една земја која има централна и северна поставеност во Европа, како од географска така и од културолошка гледна точка. Многу е мал, дури и занемарлив бројот на запишани студенти кои имаат полско потекло. Значи, првата средба со полската култура и јазик за поголемиот број на македонските – полонисти се случува со започнувањето на студиите и со евентуалното присуство на летните курсеви во Полска.

Покрај лекторатот по полски јазик што го води лектор од Полска и преку предметот со назив полска цивилизација во тек на два семестри (што сепак не е доволно) се обидуваме македонскиот студент да добие извесна претстава за историјата на Полска и развојот на културата (религија, уметност, обичаи и тн.) на Полска, како и денешните прилики на полското општество, како дел од ЕУ. Курсот е замислен како интерактивен. Обработуваните содржини се хронолошки подредени од периодот на создавањето на полската држава значи, историски осврт и културолошки осврт (што во дадениот период на полска почва се случува на ниво на религија, уметност, стопанство и сл.). Едновременно студентите се задолжени, во рамките на своите можности да ги освежат знаењата за случувањата во дадениот период на почвата на Македонија и да се продискутираат разликите и сличностите. Оттука произлегуваат многу интересни дискусии. Секој студент е задолжен во третиот и во четвртиот семестар да изработи по една семинарска работа според понудени теми и истатите да ги презентира во пауер поинт (power point). Бидејќи тоа се студенти од втора година презентацијата и напишаните теми се на македонски јазик. На студентот му се препорачуваат соодветни страници на интернет и му се дава слобода за самостојно истражување. Од изработените наслови¹ можеме да забележиме дека интересите на студентите се различни, од најстариот до најновиот период на полската историја. Една од овие теми, што претставуваше групна работа, под наше менторство беше изработена и во полска верзија и во уч. 2007/2008 беше испратена на Конкурсот за најдобар есеј што го организира Полоникум при Варшавскиот универзитет. Значи, на овој курс студентот се стекнува и со вештини за критичко пребарување на интернет според зададена тема (бидејќи на интернет многу често се среќаваат ставови кои меѓусебно се надоплонуваат, но и се спротивни едни на други). Студентот е

¹ Анџелика Цингас: Полска во периодот на преродбата; Драган Миташов, Ивана Арсовска: Тестаментот на Болеслав Кривоустиот; Елена Јордановска: Унијата на Полска и Литванија; Христина Тасевска: Културата во Полска во периодот на преродбата; Верица Каранфиловска и Ивана Јосева: Почетоците на полската државност; Ивана Манасијова: Војните на Полска со Турција; Никола Ценев: Полска во Втората светска војна; Оливера Спасевска: Јануарското востание; Соња Станкова: Ноемвриското востание; Марио Исмановски, Наташа Несторовска, Слободан Крстевски, Даниел Петковски, Бисера Стоилковиќ, Елдин Цаколи: "Solidarność" i "Solidarność".

ставен во положба да ги користи своите сепак скромни знаења на полскиот јазик (бидејќи ова е курс во трет и четврт семестар), па често тука помагаат и англискиот и српскиот или хрватскиот. Исто така тука е и вештината на совладување на програмската апликација пауер поинт (power point) од техничка гледна точка, како и начинот на вршење на презентација пред аудиториум. Друг тип на задолжение, кое се работи во групи од двајца или тројца студенти, во рамките на овој курс е проследување на одделен полски филм (без превод на македонски јазик) кој се однесува на дадена историска случка од постарата или од поновата историја, како и од своремениот период во Полска. Презентацијата, исто така во пауер поинт (power point), се состои во претставување на: резиме на содржината на филмот со извлекување и показ на клучни сцени, осврт кон историскиот контекст и секако, претставување на режисерот и главните актери со осврт на нивната улога во развојот на полската кинематографија и театарска уметност во соодветен контекст. На крајот, студентите имаат уште една задача од понудени статии од полски неделници во кои се изнесуваат приликите и проблемите во денешното полско општество треба да направат презентација на фактите и да ги споредат со евентуално сличните прилики во македонското општество. Презентацијата треба да побуди дискусија од останатите присутни студенти. Понудуваните теми се од областа на образованието, науката, уметноста, ев. спортот, меѓународни односи и тн.. Значи на овој начин се настојува студентот – полонист да ја развие свеста во колкава мера се разликува полската „стварност“ од онаа во Македонија.

На крајот би резимирала дека преку ваквиот мултимедјален пристап се постигнуваат многу задоволителни резултати. Со оглед на тоа дека се работи за генерации студенти кои се навикнати така да функционираат ваквиот пристап не претставува ниту пречка, ниту оптеретување. Бидејќи тоа се нови т.н. генерации на транзицијата, до кои понекогаш е тешко да се допре, на овој начин кај нив се побудува интересот да бараат повеќе и да настојуваат да ги сфатат културните разлики кои ја делеле и ја делат Европа на север – југ и запад – исток.

TOPICA ÎN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ

Sanda MISIRIANȚU

1. Considerații introductive

Prezentul demers este o încercare de evidențiere a modalităților de construcție a unităților gramaticale a două limbi, diferite genealogic: limba rusă – o limbă slavă și limba română – o limbă romanică. Lucrarea abordează, contrastiv, variantele distribuționale, cu implicațiile de ordin stilistic și semantic-comunicativ antrenate de variațiile topicii. Metoda descriptiv-contrastivă este aplicată unității gramaticale îmbinare de cuvinte, scopul analizei întreprinse fiind legat de studierea și evidențierea aspectelor multifuncționale ale topicii limbilor rusă și română. Punctul de vedere adoptat este cel sincron, sfera cercetării vizând stadiul actual al limbilor rusă și română.

Pentru unitatea inferioară propoziției preferăm termenul *îmbinare de cuvinte*, termenilor *grup de cuvinte* sau *sintagmă*, pornind de la următoarele considerente: 1) sintaxa limbii ruse are ca obiect de studiu, alături de propoziție și frază, și îmbinarea de cuvinte; 2) se are în vedere faptul că utilizarea termenului *sintagmă*, agreat de lingvistica structurală și aproape generalizat în demersurile de sintaxă a românei contemporane, având o altă accepțiune în teoria limbii ruse, nu poate constitui un punct de plecare comun în analiza structurilor celor două limbi. La nivelul îmbinării de cuvinte, analiza vizează îmbinările libere, ținându-se seama de tipul relației de subordonare ce participă la realizarea acestora precum și de calitatea raportului semantico-sintactic ce stă la baza corelării ca determinant și determinat a termenilor în cadrul îmbinării.

Ținând seama de faptul că sintaxa celor două limbi prezintă extensii diferite raportat la unitățile studiate, vom porni în acest demers de la observația că, spre deosebire de limba română, a cărei sintaxă studiază propoziția și fraza¹, sintaxa limbii ruse abordează, pe lângă aceste construcții, și îmbinarea de cuvinte, aceasta fiind definită ca unitate sintactică în componența căreia intră două sau mai multe cuvinte independente, legate gramatical și semantic. Raportul ce stă la baza alcătuirii îmbinării

¹ În *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, vol. II, p.8 se precizează: „Studiul sintaxei limbii române este organizat pe unitățile propoziție și frază”.

de cuvinte este de subordonare, unul din termenii îmbinării fiind regent (*господствующий член*), celălalt – subordonat (*зависимый член*)¹.

2. Aspecte ale raportului de subordonare în îmbinarea de cuvinte

Referitor la relațiile sintactice întâlnite la nivelul îmbinării de cuvinte, facem precizarea că atât rusa, cât și româna disting trei varietăți ale relației de subordonare. Oricare ar fi tipul raportului sintactic pe baza căruia se organizează îmbinarea de cuvinte – acord, recțiune, parataxă –, acesta este unul de subordonare: unul dintre termeni este determinat (Dt), celălalt – determinant (Dn)². Cuvântul regent este termenul independent sintactic, termenul subordonat depinzând de acesta. De exemplu, în îmbinările de cuvinte *ясное небо/ cer senin, читать книгу/ a citi cartea, говорить громко/ a vorbi tare* se evidențiază termenii regenți *небо/ cer, читать/ a citi, говорить/ a vorbi* și componentele subordonate *ясное/ senin, книгу/ cartea, громко/ tare*. Echivalentele îmbinărilor de cuvinte din limba rusă sunt, în limba română, grupuri nominale sau verbale.

2.1. Raporturi semantico-sintactice la nivelul îmbinării de cuvinte. În funcție de sensurile lexicale și formele gramaticale pe care le au, elementele componente ale unei îmbinări sunt, la origine, realizate ca urmare a unor raporturi atributive, obiective, circumstanțiale.

2.1.1. Raportul atributiv. Topica îmbinării. Acest tip de raport se poate stabili între substantiv (termen regent) și un termen subordonat acestuia. În calitate de subordonat pot apărea: adjective (*хорошее настроение, дневные часы, семейная жизнь*); substantive (*трубка телефона, кольцо из золота, тропинка леса*); pronume (*ваши родители, те воспоминания, каждый шаг, какое-то настроение*); participii (*читающие люди, недочитанный рассказ*); numerale (*одиннадцатая машина, семнадцатый ряд*); adverbе (*встреча наедине, прогулка пешком, взгляд из подлобья*); verbe la infinitiv (*необходимость читать, намерение помочь, возможность путешествовать*).

Constatăm că, atunci când îmbinarea este construită prin acord, elementele sunt distribuite în ordinea subordonat + regent, iar când la baza alcătuirii îmbinărilor stau recțiunea și parataxa, topica este regent + subordonat: **Dn + Dt** – când determinantul

¹ Remarcăm multitudinea de variante terminologice utilizate în limba rusă pentru cuvântul *regent* (*господствующее, стержневое, опорное, основное, главное, поясняемое, определяемое, вершинное слово*), în comparație cu cele care desemnează cuvântul *subordonat* (*зависимое, поясняющее, определяющее слово*).

² S. Stati, *Sintagma și locul ei în structura limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică, 1967, p. 116, propune ca variante terminologice pentru componenții dihotomiei *determinat/ determinant* perechile „regent-dependent”, „supraordonat-subordonat”, „selectat-selectant”.

este un: a) adjectiv – *зимние дни; длинный шарф; оригинальное исполнение*; b) pronume – *наша жизнь; все мечты; каждая семья*; c) participiu – *истраченные деньги; проверенные факты; верующие люди*; d) numeral – *первая улыбка; третий пункт; сороковые годы*; **Dt + Dn** – când determinantul este un: a) substantiv – *страница книги; приступы ревности; ручка чашечки*; b) adverb – *яйцо всмятку; дорога рядом; дом напротив*; c) infinitiv – *желание учиться; стремление заниматься; готовность помочь*; excepție fac pronumele personale *его, её, их*, care sunt antepuse, în topica directă, cuvântului determinat: *его состояние; её настроение; их самочувствие*.

Remarcăm faptul că îmbinările construite prin acord se bucură de o mai mare libertate a topicii. Astfel, aceste structuri pot fi construite în topică inversă: **Dt + Dn** – *шарф длинный; жизнь наша; люди верующие; пункт третий*. Trebuie menționat că permutarea este posibilă, dar antrenează modificări sintactice: depășind cadrul îmbinării de cuvinte, structuri ca *шарф длинный* alcătuiesc propoziții, fostul determinant adjectival al substantivului având, în acest caz, funcție de predicat nominal.

2.1.2. Raportul obiectiv. Topica îmbinării. În cazul acestui tip de raport, în calitate de termen regent pot apărea următoarele părți de vorbire: verb (*писать сочинение, уважать старших, привыкать к порядку*), substantiv (*составление проекта*), adjectiv (*рад весне, нужный сестре; покорный начальнику*), categoria stării (*жаль бабушке*), adverb (*противно пришедшим*). Ca elemente subordonate, în structurile de acest tip se întrebuințează substantive (*строить дом, проверка знаний*), infinitive (*попросить пить, рекомендовать отдохнуть*) sau îmbinări cantitativ-nominale (*читать две книги, узнать много нового*). Îmbinările de cuvinte între ale căror componente se stabilesc raporturi sintactice obiective se construiesc, predominant, în topica termen regent + termen subordonat. Ilustrăm această modalitate distribuțională utilizând, potrivit celor arătate mai sus, câteva variante de combinare dintre tipurile de termeni regenți și subordonați: **Dt + Dn** – verb + substantiv – *рисовать картину, перейти улицу, резать хлеб*; adjectiv + substantiv – *понятный мальчику; готовый забыть; способный переводить*. Variații ale topicii sunt posibile, dar acestea se înscriu în sfera topicii inverse.

2.1.3. Raportul circumstanțial. Topica îmbinării. În legătură cu distribuirea componentelor în îmbinările cu raport circumstanțial nu se pot formula reguli general valabile de amplasare a constituenților, topica acestora fiind determinată, mai mult decât în cazul celorlalte două tipuri de raport (atributiv și obiectiv), de tipul relației sintactice aflate la baza alcătuirii îmbinării, dar și de natura morfologică a termenului subordonat al sintagmei. Astfel, sunt construite în ordinea **Dn + Dt** îmbinările ce au ca termen subordonat adverbe calificative (în *-о, -е*) și adverbe cantitative: *громко читать; вызывая одеваться; много говорить; совсем мало*. Pentru îmbinările cu alte tipuri de elemente subordonate este specifică amplasarea acestora în postpunere în raport cu termenul regent – **Dt + Dn**: *смотреть в упор; спать сверх меры*. În ambele

situații raportul circumstanțial exprimat arată modul sau gradul, măsura. Când exprimă locul, timpul, cauza sau scopul, îmbinările sunt structurate în ordinea ce consacră componentul subordonat postpus: **Dt + Dn** – *отправиться в поездку*; *находиться неподалеку*; *завтракать рано*; *плакать от гнева*; *необходимый для отдыха*. Dacă raportul circumstanțial arată scopul, iar termenul subordonat al îmbinării este un infinitiv, acesta este distribuit în postpoziție: **Dt + Dn** – *остановиться отдыхать*, *приехать учиться*.

În urma analizei aspectelor prezentate anterior, ca o concluzie de ordin general se degajă faptul că așezarea lexemelor în îmbinarea de cuvinte depinde de caracterul raportului sintactic dintre elementele componente.

2.2. Acord, recțiune, parataxă. Ne propunem, în continuare, evidențierea particularităților topicii limbilor rusă și română în cazul îmbinărilor de cuvinte structurate pe baza celor trei tipuri ale relației de subordonare. Vor fi prezentate modalitățile de realizare, precum și posibilitățile de permutare a termenilor, cu implicațiile antrenate de variațiile topicii.

2.2.1. Topica îmbinărilor construite prin acord

2.2.1.0. În cazul îmbinărilor de cuvinte construite pe baza acestui tip de relație sintactică, termenul regent impune termenului subordonat categoriile sale morfologice¹. Genul, numărul și cazul sunt categorii deictice la substantiv (propriei substantivului în virtutea designatum-ului) și anaforice la adjectiv (repetă formal marca de gen, număr, caz a substantivului)². Schimbarea formei regentului atrage schimbarea formei subordonatului: *старый друг/ старому другу// prieten vechi/ prietenului vechi*; *старые друзья / старым друзьям// prieteni vechi/ prietenilor vechi* (ambii termeni au forme identice de gen, număr, caz). În structurile *счастливый человек/ от fericit, первая встреча/ prima întâlnire, прочитанная сказка/ povestea citită, мой брат/ fratele meu, детерминанții счастливый/ fericit, первая/ prima, прочитанная/ citită, мой/ meu repetă numărul, genul și cazul³ termenilor regenți.*

O primă constatare legată de topica îmbinărilor construite prin acord ar fi aceea că atributul adjectival din limba română, respectiv cel rusesc acordat prezintă mobilitate în poziționarea pe lângă regent: *вânt rece – rece вânt/ холодный ветер – ветер холодный* (structurile de acest tip vor fi analizate pe larg în paginile următoare). În ce privește atributele exprimate prin participii, se impune precizarea că în limba rusă topica acestora poate fi influențată de volumul construcției: *Нам понравился опубликованный текст*

¹ G. Gruică, în *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 11, numește termenul ce transmite genul, numărul, cazul, altui termen, termen *iradiant*.

² *Idem*, p. 13.

³ Pentru evidențiere, este necesară încadrarea structurilor în propoziții: */Он – счастливый человек./* El este un om fericit.³ – masculin, singular, nominativ; */Волнения первой встречи прошли./* Emoțiile primei întâlniri au trecut./ – feminin, singular, genitiv; */Он вспомнил прочитанную сказку./* El și-a amintit povestea citită./ – feminin, singular, acuzativ; */Я сказала своему брату все новости./* I-am spus fratelui meu toate noutățile./ – masculin, singular, dativ.

(Ne-a plăcut *textul publicat*)/ *Текст, опубликованный* нашими коллегами, понравился нам (*Textul publicat* de colegii noștri ne-a plăcut). În al doilea enunț este prezentă o construcție participială, obligatoriu încadrată între virgule. Referitor la numeralul ordinal, observăm că în română acesta se bucură de o mai mare mobilitate, putând fi atât antepus, cât și postpus (cu excepția lui *primul*, *prima*, întotdeauna antepuse), spre deosebire de limba rusă, unde postpunerea acestuia are un caracter mai puțin obișnuit: *Ei stăteau în rândul al doilea/ în al doilea rând.* – *Они сидели во втором ряду.*

În cazul îmbinărilor construite prin acord, termen regent poate fi un substantiv sau un cuvânt substantivizat, iar cel subordonat – un adjectiv, participiu, pronume-adjectiv, numeral ordinal: **Dn + Dt:** *светлая комната*; *прочитанный роман*; *наши студенты*; *вторая книга*. Tabloul este identic pentru limba română, cu specificarea că în cazul primelor trei structuri, ordinea firească a apariției celor doi termeni prezintă determinantul postpus – **Dt + Dn:** *cameră luminoasă*; *roman citit*; *studenții noștri*. Structurile cu numere pot fi construite în ambele tipuri de topică – **Dt + Dn:** *a doua carte*; **Dn + Dt:** *cartea a doua*. În plus, în limba română substantivul regent poate transmite caracteristicile sale și articolului, parte de vorbire de care rusa nu dispune: *prințul cel frumos*; *fata cea deșteaptă*; *al doilea roman*; *a doua carte*. În limba română constatăm și acordul numeralului cardinal cu substantivul determinat (*doi băieți/ două fete*), situație subscrisă relației de subordonare prin recțiune, în limba rusă (*один мальчик, два мальчика, пять мальчиков/ одна девочка, две девочки, пять девочек*), unde există un regim strict de distribuție a formei cazuale a substantivului precedat de numeralul cardinal¹. În plus, în limba română numeralul cardinal are funcție de atribut numeral pe lângă cuvântul determinat, iar în limba rusă numeralul face corp comun cu substantivul, structura îndeplinind în întregime funcția sintactică: *Astăzi au absentat doi elevi.* – atribut numeral + subiect; *Сегодня отсутствовали два ученика* – subiect. Constatăm acord și între elementul predicativ suplimentar (în rusă acesta intră în componența predicatului nominal) și substantivul sau pronumele determinat: *Андрей s-a întors vesel./ Андрей вернулся весёлый./ Ея a sosit veselă. / Она пришла весёлая.* În topica nemarcată stilistic, elementul predicativ suplimentar este postpus. Trebuie remarcat faptul că în limba rusă astfel de forme se pot utiliza atât în nominativ (în acord, ca în exemplele de mai sus), cât și în instrumental: *Андрей вернулся весёлым; Она пришла весёлой.*

¹ După numeralul *unu* este întrebuințat cazul nominativ, numărul singular, numerele *doi*, *trei* și *patru* reclamă prezența cazului genitiv singular, iar cele peste *cinci* cer genitivul plural al substantivelor cu care alcătuiesc structura.

În ambele limbi adjectivul¹ formează împreună cu substantivul-centru² o structură în care topica are o mare importanță. Sintagma substantiv + adjectiv are în componența sa două elemente de sine stătătoare: un substantiv – termen regent, determinat, element-centru și un adjectiv – termen subordonat, determinant, adjunct, dependent³. Referitor la poziția determinantului în raport cu cuvântul determinat, există o distincție fundamentală între cele două limbi: în timp ce limbii române îi este caracteristică topica **Dt + Dn** (*carte nouă, fereastră deschisă*), în limba rusă poziționarea celor doi termeni se face după topica **Dn + Dt** (*новая книга, открытое окно*). Atât în limba rusă, cât și în limba română există situații în care sunt posibile variante de topică în cadrul sintagmei de care ne ocupăm. În cele ce urmează ne propunem o analiză a condițiilor în care variantele distribuționale se pot realiza; vom observa modificările de conținut sau de expresie pe care le antrenează acestea, fără a avea pretenția de a le fi epuizat.

2.2.1.1. Substantiv + adjectiv în limba rusă. Regula generală de distribuție a cuvintelor în îmbinarea construită prin acord este amplasarea cuvântului determinat în postpoziția determinantului: *соседняя квартира* (apartamentul vecin), *наша квартира* (apartamentul nostru), *построенная квартира* (apartamentul construit). Sunt antepuse substantivului atât adjectivele calitative (*холодный ветер, мокрая мгла, последняя ночь*), cât și cele relative (*сахарная пудра, крестьянский быт, ночной столик*). Subliniem faptul că așezarea adjectivului (a posesivului sau a participiului) în postpoziție atrage modificări sintactice: substantivul și determinantul vor forma o propoziție, și nu o îmbinare de cuvinte. În îmbinările *солнечное утро* (diminează însorită), *моя книга* (cartea mea), *прочитанный роман* (romanul citit) determinanții sunt atribute acordate. La schimbarea topicii, se produc modificări de natură sintactică: determinanții devin predicate nominale în propozițiile bimebre *Утро солнечное/ Dimineța este însorită, Книга моя/ Cartea este a mea, Роман прочитан/ Romanul este citit*. În situații precum cele de mai sus, funcția gramaticală (sintactică) a topicii prezintă relevanță.

2.2.1.1.1. Includerea îmbinării realizate prin acord într-o structură sintactică superioară se impune și în cazul evidențierii unei alte funcții importante: funcția comunicativă. În funcție de scopul pe care locutorul și l-a propus, îmbinarea adjectiv + substantiv poate constitui tema sau rema unui enunț. Propoziția *Красивая студентка*

¹ S. Stati, în *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în „Limba și literatură”, vol. XVII, București, 1968, p. 184, folosește termenul de „cuvânt sintagmatic” pentru cuvintele care reclamă prezența unui alt cuvânt în enunț; adjectivul are nevoie de un regent, el nu poate funcționa singur (doar în dialog, în funcție de context).

² În limba rusă, această sintagmă este numită „îmbinare substantivală de cuvinte” tocmai pentru că substantivul este cuvântul principal al acesteia.

³ Vezi variante de terminologie la S. Stati, *Sintagma și locul ei în structura limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, redactor responsabil I. Coteanu, București, Editura Științifică, 1967, p. 116.

идёт в библиотеку răspunde la întrebarea *Что делает студентка?* (*Ce face studenta?*) – se comunică ceva în legătură cu acțiunea săvârșită de subiect. Îmbinarea subliniată este tema enunțului. Propoziția *В библиотеку идёт красивая студентка* răspunde la întrebarea *Кто идёт в библиотеку?* (*Cine merge la bibliotecă?*) și comunică *cine* este persoana care face acțiunea. În acest enunț îmbinarea evidențiată este remă. Când este remă, îmbinarea este însoțită de o intonație aparte. În cazul unei astfel de distribuții, întregul enunț are nuanță expresivă datorită amplasării acestei îmbinări în finalul propoziției (îmbinarea se identifică cu grupa subiectului). Temă sau remă este îmbinarea și când se schimbă topica elementelor componente: *У людей добрых/ великое сердце^R; Девушки молодые^T/ сильно любят^R;* Поводом для нашего разговора служили^T/ люди простые^R; Он нам показал^T / вещи разные^R. Așadar, determinantul formează împreună cu cuvântul regent o structură caracterizată prin unitate gramaticală și semantică. Din punctul de vedere al segmentării contextuale a unui enunț, acești termeni acționează ca un tot unitar. În general, ei fac parte din aceeași componentă comunicativă, atât în cazul distribuirii lor în topica obișnuită, cât și atunci când sunt amplasați în topică inversă. Totuși există situații în care determinantul și determinatul nu fac parte din aceeași structură comunicativă. Propozițiile */Это красивая комната./* și */Эта комната красивая./* reflectă scopuri comunicative diferite. Prima propoziție răspunde la întrebarea *Что это?* (*Ce este aceasta?*) / *Это красивая комната*, a doua – la întrebarea *Какова эта комната?* (*Ce fel de cameră este aceasta?*) / *Эта комната красивая*. În prima propoziție adjectivul împreună cu substantivul alcătuiesc rema, în a doua – substantivul intră în componența temei, iar adjectivul este remă.

2.2.1.1.2. Topica inversă a structurii substantiv + adjectiv poate fi observată în cazul în care adjectivul intră în componența unor termeni, a unor denumiri. Amplasarea acestuia în postpoziție este normală deci atunci când adjectivul clasifică, denumește un substantiv: *шалфей красный, шалфей луговой, шалфей мускатный, шалфей лекарственный¹*. Postpunerea adjectivului se constată și „în exprimări cu caracter semiterminologic – în denumirile mărfurilor, produselor industriale etc.”²: *торт шоколадный/ tort de ciocolată, торт вафельный/ tort de napolitane, огурцы солёные/ castraveți murați, мармелад яблочный/ gem de mere*. Sintagma poate funcționa în paralel și cu adjectiv antepus, dar acestea își pierd caracterul terminologic: *шоколадный торт, вафельный торт, солёные огурцы, яблочный мармелад*. Cu excepția acestor situații în care postpoziția determinantului este normală, celelalte situații de postpunere a acestuia antrenează modificări de natură gramaticală, intonaționale și de ordin stilistic. O.A. Lapteva consideră că abaterea de la norma antepunerii adjectivului este făcută fie pentru că adjectivul are un rol comunicativ

¹ Exemplele sunt reproduse după *Русская грамматика*, vol. II, Moscova, 1980, p. 204; vezi și I.I. Kovtunova, *Порядок слов в русском литературном языке XVIII – первой трети XIX в.*, Moscova, 1969, p. 27.

² Kovtunova, *op.cit.*, p. 27.

important, fie atunci când își schimbă funcția sintactică în propoziție¹. Așadar, spre deosebire de limba română, în limba rusă antepunerea adjectivului este normă², în fața substantivelor fiind distribuite atât adjectivele calitative, cât și adjectivele relative din limba rusă: *поздний вечер, красивое лицо, светлая комната, шерстяной шарф, детская комната*. Abaterea de la norma antepunerii adjectivului imprimă sintagmei nuanțe expresive. Stilistic, propoziția *Он интересный человек* este neutră (topica termenilor este cea obișnuită – adjectivul este antepus). Inversarea locului termenilor în sintagmă duce la apariția unei variante expresive a celei dintâi: *Он человек интересный*. Prin amplasarea determinantului în postpoziție se obține o încărcătură stilistică³. În ambele propoziții accentul cade pe adjectiv, dar, pentru că acesta nu e amplasat în același loc, cele două propoziții au intonații diferite⁴.

2.2.1.1.3. Distribuția adjectivului în postpoziție este caracteristică pentru construcțiile izolate: *Эта близость, обоюдная, совершилась и уже ничем в мире расторгнута быть не может...* (В., p.94); *Глаза, длинные, золотисто-карие, полуприкрытые смугло-коричневыми веками, глядели как-то внутрь себя...* (В., p.222); *Руки, сухие, индусские с мумийными пальцами и более светлыми ногтями, всё шелушили и шелушили фисташки...* (В., p.223). Încărcătură stilistică au și construcțiile în care adjectivul nu stabilește poziții de contact cu regentul său: – *Да кто это Натали? – спросил я, входя за ней в освещенную яркой висячей лампой столовую с открытыми в черноту теплой и тихой летней ночи окнами*. (В., p.142).

2.2.1.1.4. Investigarea și interpretarea posibilităților de ordonare a elementelor în sintagma substantiv + adjectiv din limba rusă au permis formularea următoarelor concluzii: 1. În cadrul acestei structuri topica are o mare importanță: de regulă, poziționarea celor doi termeni se face după topica determinant – determinat, însă există și situații în care sunt posibile variante de topică, acestea antrenând modificări de natură gramaticală (în raport cu distribuția lui, adjectivul poate avea funcții sintactice diferite), intonaționale și de ordin stylistic; 2. Indiferent de apartenența sa la o clasă sau alta, atât adjectivul calitativ, cât și adjectivul relativ sunt antepuse substantivului regent, acest mod de construire a îmbinării substantiv + adjectiv având în limba rusă caracter de

¹ O.A. Lapteva, *Расположение одиночного качественного прилагательного в составе атрибутивного словосочетания в русских текстах XI-XVII вв.*, Канд. дисс., Moscova, 1962, p. 5.

² V.V. Vinogradov, *Вопросы изучения словосочетания*, în „Вопросы языкознания”, 1954, № 3, p.7, consideră că „după legile limbii ruse, adjectivul, într-o îmbinare de cuvinte, se așază întotdeauna în fața substantivului pe care îl determină”.

³ I.I. Kovtunova, *Порядок слов в стихе и прозе*, în „Синтаксис и стилистика”, Moscova, 1976, p. 59, notează: „Așezarea inversă a componentelor îmbinărilor de cuvinte la sfârșitul unui rând – sau pe parcursul acestuia – este un fenomen răspândit în poezia rusă”.

⁴ O.A. Krîlova, S.A. Havronina, *Порядок слов в русском языке*, 2-e изд., Moscova, 1984, p. 161.

normă; 3. Topica inversă a acestei sintagme poate fi observată în cazul în care adjectivul intră în componența unor termeni, a unor denumiri: amplasarea adjectivului în postpoziție este normală atunci când acesta clasifică, denumește un substantiv. Postpunerea adjectivului se realizează și în structurile a căror valoare terminologică încă nu este consacrată, în aceste situații, sintagma putând funcționa și cu adjectiv antepus; 4. Odată cu modificarea topicii normale a structurii substantiv + adjectiv din limba rusă intervin schimbări: a. de ordin sintactic – fostul atribut al îmbinării de cuvinte cu adjectiv antepus devine predicat în structura cu topică inversă; b. la nivel comunicativ-semantic – în funcție de cele două modalități de distribuție a sa în raport cu termenul-centru al sintagmei, adjectivul are o importanță comunicativă mai mare sau mai mică, la aceasta contribuind și apartenența sa la una din cele două părți constituente în care poate fi delimitat un enunț – tema sau rema; c. de natură stilistică – amplasat într-o poziție nespecifică, neocupând în cadrul sintagmei locul obișnuit, adjectivul iese în evidență în construcția ce dobândește astfel un caracter expresiv.

2.2.1.2. Substantiv + adjectiv în limba română. O cercetare riguroasă a aspectelor legate de topica îmbinării substantiv + adjectiv presupune luarea în considerare a cel puțin doi factori: a) apartenența la o clasă sau alta a adjectivului (adjectiv calificativ/ adjectiv determinativ); b) unele condiții de natură lexicală, gramaticală și stilistică ce limitează numărul variantelor de topică sau impun un anumit tip de topică.

Potrivit clasificării după sens, majoritatea specialiștilor disting două tipuri de adjective: calitative (exprimă însușiri ale obiectelor – oraș *mare*, pădure *verde*) și determinative (nu exprimă calitățile obiectelor, ci apar ca determinante – locul *meu*, parcul *acesta*). Aceiași termeni sunt folosiți și într-o altă accepțiune: spre deosebire de adjectivele calitative, care exprimă o apreciere, caracterizează obiectul într-un sens general (cameră *curată*, apă *liniștită*, *frumos* cartier, *bun* coleg), adjectivele determinative identifică, precizează, particularizează obiectul (apă *curgătoare*, apă *potabilă*, greutate *materiale*, stare *sufletească*) sau chiar îl clasează, îl denumesc¹: plante *dicotiledonate*, nerv *sciatic*. Dacă printr-un adjectiv calificativ este exprimată o apreciere subiectivă, printr-unul determinativ se exprimă o însușire obiectivă „care aparține în mod logic, natural unui obiect”². Adjectivul calificativ precedă substantivul, dar poate apărea și postpus acestuia, în vreme ce adjectivul determinativ se află întotdeauna în raport de postpunere față de substantivul determinat: femeie *elegantă*/ *elegantă* femeie; pom *fructifer*, industrie *metalurgică*. Am considerat necesare precizările terminologice în legătură cu cei doi termeni (*calificativ*, *determinativ*), întrucât vor fi folosiți în continuare în cea de a doua accepțiune.

2.2.1.2.1. Adjectivul limbii române are două variante de poziționare pe lângă substantiv: determinantul este distribuit, de regulă, în postpoziție, dar structura poate

¹ D. Copceag, *Tipologia limbilor romanice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, p. 87 ș. u.

² I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 212.

funcționa și cu adjectiv antepus. În legătură cu cele două poziții ale adjectivului românesc, Al. Graur observa: „În principiu adjectivul plasat după substantiv are rolul de a-l încadra pe acesta din urmă într-o categorie stabilită dinainte față de care, în general, nu luăm personal nici o atitudine; adjectivul plasat înainte servește pentru a sublinia propriul nostru sentiment, favorabil sau nu, și pentru aceasta ne mai servim de intonație, de lungirea vocalelor etc.”¹. Dacă accentul cade pe însușirea substantivului, din nevoia de a evidenția această însușire exprimată de adjectiv, Dn poate apărea antepus². Subliniem faptul că limba română manifestă o preferință clară pentru așezarea adjectivului calificativ în postpoziție, sensul relației stabilite de determinant cu regentul său fiind de la dreapta la stânga. L. Tesnière numește această topică, în care determinantul este postpus regentului, descendentă sau centrifugă³. Preluând termenii, vom spune deocamdată că sintagma substantiv + adjectiv se construiește, în topica obișnuită a limbii române, în ordine descendentă (centrifugă). Adjectivele calificative sunt antepuse regentului (în termenii lui Tesnière topica este ascendentă sau centripetă) dacă li se subliniază importanța, prin antepunere trăsătura exprimată de acestea ieșind în relief. Iorgu Iordan semnală că printr-un adjectiv postpus se „constată existența unei calități oarecare”, iar prin antepunerea acestuia simplei constatări i se adaugă un plus de subiectivitate, calitatea în discuție fiind nu doar înregistrată, ci și apreciată⁴. În construcții exclamative sau în prezența oricărui element afectiv, subiectiv⁵, antepunerea Dn este frecventă.

2.2.1.2.2. În anumite situații se poate vorbi de o topică fixă⁶ a adjectivului, atât în cazul postpunerii, cât și în cel al antepunerii sale. Factorii ce determină această topică fixă sunt de natură lexicală, gramaticală și stilistică.

2.2.1.2.2.1. Factori de natură lexico-semantică. În funcție de antepunerea sau postpunerea lui în raport cu substantivul determinat, adjectivul poate să-și schimbe

¹ Al. Graur, *Locul superlativului*, în „România literară”, III, 1970, nr. 10.

² „Se înțelege că, dispunând acum de două posibilități de plasare a adjectivului, limba devine mai suplă și, în același timp, izbutește, fără material suplimentar, să exprime nuanțe mai variate”, Al. Graur, *Locul adjectivului*, în „România literară”, II, 1969, nr. 44; „Limba literară adoptă procedeul prepunerii adjectivului, pentru că în felul acesta își îmbogățește posibilitățile de expresie”, Magdalena Popescu-Marin, *Observații asupra topicii atributului adjectival în limba română*, în *Studii de gramatică*, III, 1961.

³ *Elements de syntaxe structurale*, ed. a II -a, Paris, 1966, p. 22.

⁴ I. Iordan, *Topica adjectivului atributiv*, în „România literară”, IX, 1976, nr. 35.

⁵ Cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956, p. 726: „Întrebarea și exclamația reprezintă procedee subiective (sau stilistice) prin ele înseși”.

⁶ Nu ne referim la structurile permanentizate ale limbii, în care uzul a fixat adjectivul într-o anumită poziție, de exemplu: *simplu muritor*, *de mare ținută*, *vorbe mari* etc.

sensul¹ – funcția semantică fiind una din funcțiile importante ale topiciei: **Dt + Dn / mare** = spațios, încăpător: *Într-un **salon mare**, cu toate ferestrele deschise...* (C.P., p.73); *Crăsmărița, cum ne-a văzut, pe loc ne-a sărit înainte și ne-a dus deoparte, într-o **odaie mare**...* (I.C., p.91); **Dn + Dt / mare** = renumit, important: *În ultimul timp începuse să publice într-o **mare gazetă** economică...* (C.P., p.38); *Ne vorbea mereu cu admirație de **marii matematicieni** ai antichității, dar și de ai noștri...* (M.P. p. 36); **Dt + Dn / nou** = recent: *s-a interesat ce **legături noi** am* (C.P., p.107); **Dn + Dt / nou** = altul, încă unul: *A fost pentru mine un **nou prilej** de nedumerire...* (C.P., p.47); *Ai să vrei să scrii o **nouă carte**, crezi că n-o să fie complicat s-o publici?* (M.P., p.56); **Dn + Dt / nou** = recent²: *Noua mea **entuziastă** m-a silit să dansez cu ea...* (C.P., p.82); **Dn + Dt / simplu** = obișnuit, de rând: *El nu există, e un **simplu figurant**, condamnat să asiste neputincios...* (M.P., p.38). La fel stau lucrurile și în cazul unor adjective ca: **sărman, sărac, pur, singur, diferit, distins, dezagreabil** etc.³

2.2.1.2.2.2. Factori de natură gramaticală. Adjectivul însoțit de articol demonstrativ este întotdeauna postpus în raport cu regentul său: *Masa era pusă acum în **sufrageria cea mare**...* (C.P., p.17); *Așa eram eu la **vârsta cea fericită**, și așa cred că au fost toți copiii...* (I.C., p.38). Întotdeauna postpus este și adjectivul care are, la rândul său, determinanți⁴: *În fața mea am întâlnit însă **ochii umezi** de emoție și admirație ai nevestei mele...* (C.P., p.21). În raport cu gradul de comparație al adjectivului, topica sintagmei se poate modifica. Astfel, adjectivul la gradul comparativ este frecvent postpus elementului-centru: *carte **mai interesantă**, întâmplare **mai puțin obișnuită**, poveste **la fel de stranie***. Antepunerea unui adjectiv la comparativ este posibilă numai când adjectivul are articol nehotărât⁵ – *o mai delicată situație, un mai elegant interior, un mai confortabil fotoliu*.

Adjectivele care exprimă ideea de cantitate, de tipul **mult, puțin, tot, mare**, „apar de obicei prepuse, dar ele pot fi și postpuse”⁶. Antepuse pot fi întâlnite frecvent și la gradul comparativ: *Ne aflam la Capșa (...), plecam pentru **mai mult timp** la Sinaia*

¹ Popescu-Marin, *op.cit.*, p.164, consemnează: „Punctul de plecare al unor astfel de construcții în care adjectivul își specializează sensul după cum precedă sau urmează substantivul poate fi găsit în limba populară (de fapt tendința apare încă din latină)”.

² În legătură cu păstrarea sensului propriu al adjectivului articulat antepus, vezi Popescu-Marin, *op.cit.*, p.176.

³ Vezi pentru exemple Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei R.S.R., 1986, p.283; V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a revizuită și completată, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p.26; *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, vol. II, p.435; I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, Editura Academiei, 1940, p.47.

⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, p.433; V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p.110.

⁵ Vezi Al. Graur, *Locul superlativului*, în „România literară”, III, 1970, nr. 10.

⁶ Popescu-Marin, *op.cit.*, p.165.

(M.P., p.55); *Locuisem împreună, prin 45, mai multe luni, într-o frumoasă cameră pe Aleea Suter...* (M.P., p.68). Există și unele construcții în care adjectivul *mare* s-a fixat în antepunere: *Așa vorbește de blînd și primește cu bunătate pe fiecare, de ți-i mai mare dragul să te duci la el!* (I.C., p.21); *și-mi era mai mare mila de dînsa, dar și de pîntecele meu cel stocit de apă încă îmi era milă* (I.C., p.66).

Spre deosebire de gradul comparativ, superlativul „dispune de o mai mare mobilitate”¹ în poziționarea sa pe lângă substantivul regent. Există două variante de amplasare a adjectivului la superlativ absolut, în funcție de prezența sau absența articolului hotărît². Sunt corecte și des utilizate sintagmele cu adjectiv antepus nearticulat – *foarte interesantă carte* – sau cu articol nehotărît – *o foarte interesantă carte*. Sintagma cu adjectiv antepus articulat (conform regulii, primul component este cel însoțit de articol) – *foarte frumoasa carte* – nu se justifică în sine; ea este posibilă în prezența altor elemente, într-un enunț: Am citit ^T/ foarte interesanta (ta) carte.^R; Foarte interesanta carte (scrisă de tine) ^T/ m-a impresionat^R. Există cazuri unde uzul a fixat superlativul fie în poziție antepusă – în *cea mai mare măsură* / parte, în *cel mai înalt grad* –, fie în postpoziție – în sensul *cel mai adevărat* / strict / exact.

Construcții cu adjectiv antepus sunt cele realizate prin intermediul adjectivelor invariabile *atare, asemenea, așa*. Topica fixă este impusă de invariabilitatea lor morfologică – **Dn + Dt**: *În asemenea împrejurări, nopțile mi le petreceam în lungi insomnii, uscate și mistuitoare* (C.P., p.7); *Firește că viața lor ar fi atroce într-o asemenea societate* (C.P., p.46); *Asemenea gesturi le pot face oamenii obișnuiți din prostie sau din părtinire* (M.P., p.12); *Încă n-am văzut așa femeie, să plângă de toate cele: era miloasă din cale-afară* (I.C., p.25); *Era o zi frumoasă în duminica aceea, și plăieșii spuneau că n-au mai apucat așa primăvară devreme de cînd îs ei* (I. C., p.30).

Întotdeauna postpus este adjectivul invariabil *gata* (haine (de) *gata* – structură instituită în limbă, permanentizată) în timp ce adjectivul *fost* este amplasat întotdeauna în fața regentului său: *Fostul ministru plîngea și ținea să mă îmbrățișeze...* (C.P., p.79).

2.2.1.2.2.3. Factori de natură stilistică. Limba română are o sintaxă bogată în posibilități expresive. Antepunerea³ adjectivului este o modalitate stilistică ce transformă o construcție obișnuită într-o construcție expresivă: *lacrimi fierbinți, zâmbete amare, piele catifelată, cer albastru* – topică uzuală, neutră stilistic; *fierbinți lacrimi, amare zâmbete, catifelată piele, albastru cer* – topică inversă, expresivă. Foarte frecventă în stilul beletristic, structura cu adjectiv antepus are valoare expresivă: *Eu, atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte? mă abat pe la teiu, cu gînd să prind pupăza, căci aveam o grozavă ciudă pe dînsa...* (I.C., p.52). Această structură funcționează în paralel cu cea care distribuie adjectivul în postpoziție și este utilizată din rațiuni de ordin stilistic.

¹ Șerban, *op.cit.*, p.111.

² Vezi Graur, *op.cit.*

³ Procedul este numit de Al. Graur „inovație”, *Locul adjectivului*, în „România literară”, II, 1969, nr. 44.

2.2.1.2.3. În concluzie, referitor la limba română, putem afirma că îmbinările de cuvinte construite pe baza acordului admit cele două tipuri de topică, varianta distribuțională a adjectivului fiind determinată de natura sa semantică, de caracteristica sa lexico-gramaticală și de intenționalitatea stilistică.

2.2.1.3. Concluzii privind topica structurii *substantiv + adjectiv* în limbile rusă și română. 1. Topica structurii *substantiv + adjectiv* diferă în cele două limbi: în limba rusă antepunerea adjectivului are caracter de normă, în timp ce limbii române îi este caracteristică postpunerea acestuia. În limba rusă, sunt posibile și construcții cu topică inversă: când intră în structura unor termeni, a unor denumiri, adjectivul poate fi postpus: *шалфей красный*, *шалфей луговой*. Postpoziția este posibilă și în denumirile cu caracter semiterminologic: *торт шоколадный*/ tort de ciocolată, *огурцы солёные*/ castraveți murați. Dacă determinantul este distribuit în antepunere, structurile de mai sus își pierd caracterul terminologic: *шоколадный торт*, *вафельный торт*, *солёные огурцы*. Antepunerea adjectivului în limba română este, pe lângă regula generală a postpunerii determinantului, a doua modalitate de construcție a acestei sintagme, procedeul antepunerii fiind unul de natură stilistică. Existența și posibilitatea utilizării în paralel a celor două modalități de așezare a adjectivului în limba română generează apariția unor construcții cu valențe multiple în planul expresiei; 2. În anumite situații, distribuția adjectivului în una din cele două poziții are un caracter limitat în ambele limbi, la acest fapt contribuind factori de natură lexico-semantică, gramaticală și stilistică. În limba română, stilistic, există întotdeauna posibilitatea alegerii, a optării pentru o topică sau alta în cadrul structurii *substantiv + adjectiv*. Componentii sunt permutabili, fapt ce antrenează modificări de expresie dinspre *neutru* spre *stilistic*, dinspre *obiectiv* spre *subiectiv*, dinspre *logic* către *afectiv*. Subliniem însă și faptul că nu toate adjectivele limbii române pot fi distribuite în antepunere: spre deosebire de adjectivul calificativ, adjectivul determinativ din română este distribuit întotdeauna în postpoziție: *întâlnire agreabilă/ agreabilă întâlnire*, *întâlnire politică*, *întâlnire publică*; *acțiune interesantă/ interesantă acțiune*, *acțiune juridică*. De asemenea, în limba română există adjective cu sens specializat în raport cu distribuția lor față de substantiv. Referitor la situațiile înregistrate în limba rusă, vom observa că postpunerea adjectivului presupune întotdeauna modificări de ordin sintactic, stilistic și comunicativ; 3. O altă distincție operabilă între cele două limbi se referă la funcția sintactică a topicii: modificările de distribuție în cadrul structurilor rusești realizate prin acord au consecințe sintactice: adjectivul-atribut antepus devine, în postpoziție, predicat nominal: *Солнечный день/ Zi însorită – День солнечный/ Ziua este însorită*. În română, în topica nemarcată stilistic, adjectivul calificativ este distribuit în postpoziție, dar în topica expresivă acesta apare antepus, fără antrenarea unor schimbări de funcție sintactică: *zi însorită/ însorită zi*. Topica fixă a adjectivului românesc (ne referim atât la cel distribuit în antepunere, cât și la cel din postpoziția regentului) este impusă, în anumite situații, de factori lexico-semantici, gramaticali și stilistici.

2.2.2. Topica îmbinărilor construite prin recțiune.

2.2.2.0. În îmbinările ce au la bază relația sintactică de subordonare numită recțiune cuvântul subordonat va avea cazul impus de termenul regent: *читать книгу/ a citi cartea*; *перейти улицу/ a trece strada*; *войти в комнату/ a intra în cameră* – regimul cazual al verbului este, în ambele limbi, acuzativul; *разговаривать с друзьями/ a discuta cu prietenii*; *кивать головой/ a da din cap* – verbele cer, în rusă, instrumentalul și acuzativul, în română; *надоедать слушателям/ a plictisi ascultătorii* – dativ în rusă, iar în română, acuzativ; *исправление ошибки/ corectarea greșelii* – în ambele limbi termenul subordonat al structurii este în genitiv. Recțiunea este specifică verbelor tranzitive, dar este posibilă și pe lângă cele intransitive (*увлекаться музыкой/ a fi pasionat de muzică*; *заботиться о детях/ a avea grijă de copii*), precum și pe lângă alte părți de vorbire: *открытие магазина/ deschiderea magazinului* – substantiv; *полный жизни/ plin de viață* – adjectiv.

2.2.2.1. Distribuțional, în topica obișnuită, pe prima poziție se situează, în ambele limbi, termenul regent – **Dt + Dn**: verb + substantiv: *принести подарок/ a aduce cadouri*, *купить книгу/ a cumpăra cartea* – verbul impune substantivului cazul acuzativ; substantiv + substantiv: *уборка урожая/ culesul recoltei* – primul substantiv cere genitivul celui de-al doilea.

Structurile construite în topica **Dn + Dt** (de tipul *подарки принёс/ cadouri a adus*) se înscriu în sfera topicii expresive.

2.2.2.2. În funcție de prezența sau absența prepoziției în fața termenului subordonat, se disting recțiunea prepozițională sau indirectă – *встреча с другом/ întâlnirea cu prietenul*; *дом у дороги/ casa de lângă drum*, și recțiunea directă sau fără intermediul prepozițiilor – *звонить другу/ a telefona prietenului*; *чтение книги/ citirea cărții*. Remarcăm faptul că, din punctul de vedere al topicii, în cazul recțiunii prepoziționale, termenul subordonat al îmbinării este postpus, în cazul structurilor realizate prin recțiune substantivală, dar prezintă mobilitate, în cazul recțiunii verbale. În legătură cu structurile construite fără prepoziții, nu se poate formula o regulă general valabilă. De exemplu, componentele structurii *звонить другу*, într-o topică marcată stilistic, pot apărea inversate: *другу звонить*, în timp ce construcția *книги чтение* este forțată.

2.2.2.3. În funcție de natura morfologică a cuvântului principal, există următoarele varietăți ale acestui tip de relație de subordonare: recțiune verbală (*кататься на лодке/ a se plimba cu barca*, *любоваться природой/ a admira natura*, *видеть друга/ a vedea un prieten*, *обратиться к слушателям/ a se adresa ascultătorilor*), recțiune substantivală (*катание на лодке/ plimbarea cu barca*, *прибытие поезда/ sosirea trenului*, *окончание года/ terminarea anului*), recțiune adjectivală (*готов к отъезду/ gata de plecare*, *любезный с гостями/ atabil cu mizașirii*) și recțiune adverbială (*быстрее ветра/ mai repede ca vântul*, *незаметно для присутствующих/ inobservabil pentru cei prezenți*).

În topica uzuală structurile se construiesc în ordinea *termen regent + termen subordonat* – **Dt + Dn**: verb + substantiv: *увлекаться синтаксисом/ a fi pasionat de sintaxă*; *мечтать о будущем/ a visa la viitor*; substantiv + substantiv: *страница книги/ pagina cărții*; *название журнала/ denumirea revistei*; *разговор по телефону/ discuție la telefon*; adjectiv¹ + substantiv: *богатый лесами/ bogat în păduri*; *достойный внимания/ demn de atenție*; *красный от гнева/ roșu de furie*; *способный к работе/ apt de (pentru) muncă*; adverb + substantiv: *видно дорогу*; *слышно музыку*; *наедине с братом* – fenomenul se prezintă diferit în română, atât în cazul primelor două adverbe predicative-cuvinte ale categoriei stării (*se vede drumul, se aude muzica*), cât și în cazul adverbului *наедине*, căruia îi corespunde în română o locuțiune: *între patru ochi (cu fratele meu)*; grad de comparație + substantiv: *белее снега/ mai alb ca (decât) zăpada*; *теплее воды/ mai cald ca (decât) apa*; *ниже здания/ mai jos decât clădirea*.

Remarcăm faptul că structurile construite cu recțiune verbală, adjectivală și adverbială, într-o topică expresivă, pot înregistra permutarea componentelor – **Dn + Dt**: *на лодке кататься, природой любоваться, друга видеть, к горничной обратиться, к отъезду готов, с гостями любезный; ветра быстрее, для присутствующих незаметно*.

În ce privește structurile construite cu recțiune substantivală, observăm gradul diferit de variabilitate a termenilor: structurile construite cu genitivul prezintă o mai mare mobilitate în așezarea termenilor (a), în comparație cu structurile realizate prepozițional (b).

a) Substantiv + cuvânt în genitiv. Referindu-ne la această structură, vom semnală încă de la început anumite diferențe între cele două limbi.

Ca determinant al substantivului din această construcție, cuvântul în genitiv are în limba rusă funcția sintactică de atribut neacordat: *книга брата/ cartea fratelui*, *квартира друзей/ apartamentul prietenilor*, *белизна снега/ albul zăpezii*, *совет матери/ sfatul mamei*, *вершина горы/ culmea muntelui*, *человек дела/ om de acțiune*, *зал ожидания/ sală de așteptare*. Echivalentele structurilor rusești în română au drept corespondente pentru atributele neacordate fie atribute substantivale genitivale, fie atribute substantivale prepoziționale. Pe de altă parte, structuri cu atribute neacordate de tipul *комната отца/ camera tatălui*, *шарф бабушки/ fularul bunicii*, *книга папы/ cartea tatălui* au ca echivalente sintagme cu atribute acordate – *отцовская комната, бабушкин шарф, папина книга*, în limba română existând o sinonimizare de acest tip în structuri de tipul *dragostea părinților/ dragoste părintească, afecțiunea fratelui/ afecțiune frățească, ură de rasă/ ură rasială*. Atributelor neacordate exprimate prin pronume posesive de persoana a III-a (*её голос/ glasul ei, его взгляд/ privirea lui, их намерения/ intențiile lor*) le corespund în română atribute pronominale genitivale. Acestea pot fi însoțite de prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (*sosirea înaintea lui*,

¹ În locul adjectivului poate apărea un participiu.

zgomotul **din jurul lui**) sau pot apărea fără prepoziții, însoțite sau nu de articol posesiv (prietenii **ei**, singurii **ei** prieteni, singurii prieteni **ai ei**, cei mai vechi prieteni **ai ei**).

În limba rusă, în regim cu prepoziții, funcționează atributele neacordate, cărora, în limba română, le corespund diverse tipuri de atribute substantivale (*журнал с иллюстрациями*/ revistă **cu ilustrații**, *тетрадь в клеточку*/ caiet **cu pătrățele**, *блузка без рукав*/ bluză **fără mâneci**, *прогулка вдоль берега*/ plimbare **de-a lungul malului**), atribute pronominale (*прогулка без них*/ plimbarea **fără ei**, *любовь к ней*/ dragostea **pentru ea**) sau atribute numerale: *дом для двоих*/ casă **pentru doi**, *приезд второго*/ sosirea celui **de-al doilea**. Pentru a oferi un tablou cât mai complet al atributului neacordat al limbii ruse, se poate face precizarea că, pe lângă tipurile semnalate, mai pot fi întâlnite atribute neacordate exprimate prin adjective la gradul comparativ (*фрукты поспелее*/ fructe mai coapte); adverbe (*дом напротив*/ casa de vizavi); verbe la modul infinitiv (*желание прийти*/ dorința de a sosi); îmbinări de cuvinte ce funcționează ca un tot unitar, nesegmentabile în analiza gramaticală (*девочка десяти лет*/ o fetiță de zece ani; *лошадь гнедой масти*/ cal murg). În toate aceste situații, determinantul este distribuit în postpunerea regentului său. În legătură cu structurile de tipul *девочка десяти лет*, trebuie precizat că topica are un rol important: permutarea ultimelor două elemente exprimă ideea de aproximație: *девочка лет десяти*/ o fetiță de vreo zece ani. Astfel de schimbări de sens, influențate de topică, au loc și în alte structuri cu numerele – *в десять часов*/ la ora zece – *часов в десять*/ pe la ora zece; *четыре месяца*/ patru luni – *месяца четыре*/ vreo patru luni.

Revenind la topica grupului nominal cu substantiv-centru și determinant în genitiv, trebuie precizat că variabilitatea acesteia este determinată de factori diferiți în cele două limbi: dacă în limba rusă topica celor doi termeni este impusă de natura morfologică a cuvântului în genitiv, în limba română, topica inversă este rezultatul unor necesități de ordin expresiv.

În limba rusă topica obișnuită a grupului în discuție este substantiv + cuvânt în genitiv (1) – când acesta este exprimat prin substantiv și cuvânt în genitiv + substantiv (2) – când în cazul genitiv este pronumele: (1) *клубы дыма, голоса парней, буря воспоминаний*; antepunerea substantivului în genitiv este rară, ea poate fi întâlnită în construcții fixe de tipul *часовных дел мастер, добрейшей души человек, гвардии старший лейтенант*¹ sau în construcții cu un pronunțat caracter expresiv: *и страшной силы взрыв потряс наше судно* (A., p.387).

Spre deosebire de structurile cu determinant exprimat prin substantiv, a căror topică uzuală consacră determinantul în postpoziție, construcțiile cu pronume sunt frecvent întâlnite în ambele tipuri de topică: topica obișnuită – **Dn + Dt**: *Высоко над его головой* плыл дубовый потолок (T., p.35); *Много лет назад её маленькая дочка утонула в озере* (T., p.78); *В мае я переселился, по её желанию, в старинную*

¹ D.E. Rozental', M.A. Telenkova, *Словарь-справочник лингвистических терминов*, 2-ое изд., Moscova, 1976, p. 302.

подмосковную усадьбу (B., p.35); *Перед её поздним отъездом, бродили по парку* (B., p.36). Observăm că, în cazul în care termenul regent are și determinanți cu funcții sintactice de atribute acordate, acesta nu stabilește poziții de contact cu determinantul-atribut neacordat: *её маленькая дочка; её поздним отъездом; topica inversă – Dt + Dn: Там спрятано и всё остальное добришко его* (B., p.56); *Рот её не был создан для поцелуя* (T., p.165); *Черты её окаменели и заострились...* (T., p.202); *Носки его теперь всюду валялись* (T., p.198); *И тут же уходит от них, от этих людей, от рук их протянутых...* (T., p.292). În ultimul exemplu, atributul neacordat postpus (их) se interpune între substantiv (от рук) și atributul acordat (протянутых).

Sunt expresive enunțurile în care cele două forme (antepunere/ postpunere) sunt coocurente: *Она и натрущица его, и любовница, и хозяйка – живёт с ним в его мастерской на Знаменке...* (B., p.202). Credem că postpunerea este determinată, în acest caz, de prezența predicatului nominal multiplu. Remarcăm și expresivitatea conjuncției care se repetă în fața fiecărui predicat.

În limba română topica obișnuită a acestei construcții este substantiv + cuvânt în genitiv: *loialitatea prietenilor, forța cuvintelor, relevanța observațiilor*. Structura are aceeași topică și atunci când în genitiv este pronumele personal: *soțiile lor*. Inversarea poziției componentelor acestui tip de grup nominal se poate produce, dar întotdeauna are o motivație de ordin stilistic. Adesea poate fi întâlnită în limbajul poetic: *undele valurilor/ ale valurilor unde*.

b. Substantiv + prepoziție + substantiv

Remarcăm faptul că astfel de structuri nu prezintă aceeași mobilitate în permutarea determinantului în raport cu termenul regent ca alte structuri construite pe baza rectiunii. În ambele limbi topica acestui grup nominal este substantiv + substantiv cu prepoziție – Dt + Dn: *колеги по комнате/ colegi de cameră*¹; *чемпион по шахматам/ campion la șah; тренер по фигурному катанию/ antrenor de patinaj (artistic); специалист по химии/ specialist în chimie; диссертация по литературе/ teză de literatură; соревнование по танцам/ concurs de dansuri; манец на льду/ dans pe gheață; туристы из России/ turiști din Rusia; статья из газеты/ articol din ziar; суп из овощей/ supă din legume*².

Foarte rar cei doi termeni ai îmbinărilor de acest tip sunt distribuiți în topică inversă, aceasta fiind apanajul limbajului poetic.

2.2.3. Topica îmbinărilor construite prin parataxă

¹ Încadrând astfel de structuri în propoziții, vom observa că, în limba rusă, atributului substantival prepozițional din română îi corespunde un atribut neacordat situat în postpoziția regentului său.

² Ultimele trei construcții din limba rusă prezintă posibilități de sinonimizare, relația sintactică aflată la baza structurii fiind acordul: *русские туристы, газетная статья, овощной суп*. În română echivalentele acestora se construiesc fie prin acord (*turiști ruși*), fie prin rectiune (*articol de ziar, supă de legume*).

2.2.3.0. Atașarea paratactică este o relație de subordonare tipică pentru cuvintele și formele neflexibile. Acestea (adverb, infinitiv, gerunziu, adjectiv la gradul comparativ, structuri fixe) sunt alăturate cuvântului regent după sens. De exemplu, în îmbinarea *совершенно понятный*, adjectivul-regent nu poate pretinde adverbului-subordonat nici repetarea, nici preluarea unor caracteristici morfologice (situația este identică în limba română, într-o structură ca *perfect inteligibil*).

Pentru acest tip de raport, în lingvistica românească, circulă termenii *parataxă* și *juxtapunere* și, mai nou, *aderență*. Termenul *aderență* a fost introdus de către S. Stati: „Relația de subordonare în care nu există nici recțiune, nici acord (fiindcă nu sînt condiții pentru existența lor) se numește «relație de subordonare prin aderență» (adică «alipire») sau, mai simplu, «subordonare cu aderență»”¹.

Cercetări recente demonstrează că subordonarea prin juxtapunere și subordonarea prin aderență sunt fenomene distincte², din analiza desfășurată de autorul studiilor semnalate degajându-se următoarele: 1) juxtapunerea este un fenomen specific atât subordonării, cât și coordonării, în timp ce aderența este un raport exclusiv de subordonare; 2) juxtapunerea se manifestă atât intrapropozițional, cât și interpropozițional, spre deosebire de aderență, care apare doar la nivel intrapropozițional.

2.2.3.1. Regenții structurilor rusești construite print acest tip de raport de subordonare pot fi verbe (*много читать, идти руку об руку, говорить улыбаясь*), substantive (*кофе по-турецки, картина красивее, желание путешествовать*), adjective (*весьма полезный*) sau adverb (*очень странно, слишком поздно*).

Datorită varietății elementelor ce intră în alcătuirea structurilor construite prin parataxă putem constata o diversitate de combinații. Vom stabili câteva tipuri, delimitându-le în funcție de capacitatea acestora de a se construi cu determinant antepus, respectiv postpus.

1. Dn + Dt:

– adverb + infinitiv: *привлекательно выглядеть/ а arăta atrăgător; вызывающе одеваться/ а se îmbrăca provocator; по-разному понимать/ а înțelege diferit*.

Este important de semnalat faptul că, încadrând astfel de îmbinări în structuri finite din punct de vedere comunicativ, odată cu permutarea termenilor se produc schimbări legate de aspectul comunicativ al enunțurilor: adverbul-subordonat va reprezenta rema structurilor respective: Она выглядит^T/прекрасно^R./ Ea arată^T/minunat^R./; /Они понимают^T/по-разному^R./ Ei înțeleg^T/ (în mod) diferit^R./ (Spre deosebire de structurile grupate sub 1), structuri cu adverb antepus: [Эта девушка – его сестра.] Она^T/прекрасно выглядит^R./ [Această fată este sora lui.] Ea^T /arată

¹ S. Stati, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 40.

² A. Chircu, *Observații asupra relației de subordonare prin aderență*, StUBB, Philologia, XLV, 2000, nr. 1, p. 149-153; *Idem*, *Parataxă și aderență în sintaxa limbii române*, „Limba română. Revistă de știință și cultură”, 2002, XII, nr. 11-12, Chișinău, p. 145-149.

minunat^R./; [Между ними нет согласия в взглядах.] Они^T/по-разному понимают жизнь^R./ [Între ei nu există unitate de vederi.] Ei^T/înțeleg viața diferit^R./ – observăm că în română se păstrează topica din structura inițială).

– gerunziu + verb: *сидевши разговаривают*/ discută șezând; *не спеша идут*/ merg fără să se grăbească – structura din română nu se construiește cu gerunziu;

– adverb + substantiv: *почти преподаватель*/ aproape profesor; *совершенно формалист*/ (un) formalist *cu desăvârșire*;

– adverb + adjectiv: *очень красивый*/ foarte frumos – situație diferită în română; *давно случившийся*/ demult întâmplat; *Она была страшно красивая...* (B., p.82); *Её тропически крепкое маленькое тело...* (B., p.224); *ставая поднос на столик у изголовья, в его по-утреннему ясные, со сна точно удивлённые глаза* (B., p.101); *и характер был у меня южный, живой, постоянно готовый к счастливой улыбке, к доброй шуткею* (B., p.237); *Был этот последний разговор под Петров день, – очень мне памятный* (B., p.219) – elementele nu stabilesc o poziție de contact, fiind posibilă interpunerea unei alte unități; *Старая улица показалась мне только немного уже, чем казалась прежде* (B., p.40) – adjectivul este la gradul comparativ; *Мы оба были богаты, здоровы, молоды и настолько хороши собой, что в ресторанах, на концертах нас провожали взглядами* (B., p.237) – adjectivul este unul cu formă scurtă.

Prezentăm și o construcție cu topică de o expresivitate aparte: *Трогательна была она ужасно...* (B., p.175). În topica obișnuită secvența ar fi fost construită conform modelului semnalat: *Она была ужасно трогательна*.

– adverb + adverb: *слишком рано*/ prea devreme; *достаточно хорошо*/ destul de bine; *совершенно верно*/ perfect adevărat; *рано утром*/ dimineața devreme – topică diferită în ultimul exemplu.

2. Dt + Dn:

– verb + infinitiv: *уметь рисовать*/ a se pricepe a desena; *хотеть приблизиться*/ a vrea să se apropie – infinitivului îi corespunde, în română, modul conjunctiv;

– substantiv + infinitiv: *умение рисовать*/ priceperea de a desena; *манера разговаривать*/ felul de a discuta – observăm supinul din română și prezența elementului conector;

– substantiv + adverb: *город зимой*/ orașul iarna; *здание напротив*/ clădirea de vizavi;

– adjectiv + infinitiv: *вынужден читать*/ silit a citi; *обязан забыть*/ obligat a uita (să uite) – româna actuală preferă varianta construită cu modul conjunctiv.

În legătură cu structurile ce conțin adverbe, delimitările de mai sus se cuvin a fi completate, precizând că topica structurilor prezintă variabilitate, în funcție de tipul adverbului. Dacă adverbul este cantitativ sau calificativ, terminat în -o sau -e, acesta se situează în antepunere: *Она ровно отозвалась из темноты* (B., p.240); *Она тихо и долго поглядела на меня...* (B., p.155). Pentru alte tipuri de adverbe este caracteristică

postpunerea.

Vom constata și faptul că în cazul îmbinărilor alcătuite prin parataxă putem constata o particularitate construcțională: topica structurilor ce au în componență substantive este fixă, structuri ca **но-турецки кофе*, **красивее картина*, **путешествовать желание* fiind imposibile.

2.2.4. Concluzii. Topica îmbinării de cuvinte poate fi analizată și din perspectiva segmentării actuale. Îmbinările de cuvinte pot alcătui, în totalitate, ca un întreg sintactic, fie tema, fie rema enunțului sau pot participa parțial la realizarea uneia din cele două structuri comunicative, termenii îmbinării intrând în componente comunicative diferite. De exemplu, în */Умный студент^T хорошо ответил^R/* – */Studentul deștept^T a răspuns bine^R/*, cele două îmbinări realizate prin acord și parataxă își păstrează unitatea: termenii primei îmbinări alcătuiesc tema, a doua îmbinare constituie rema enunțului. Topica specifică acestor tipuri de îmbinări se păstrează. Spre deosebire de această situație, în */Ответил умный студент^T хорошо^R/* A răspuns studentul deștept^T bine^R/, unitatea îmbinărilor */хорошо ответил/*, */a răspuns bine/* nu se păstrează: verbul intră în componența temei, iar adverbul paratactic alcătuiește rema enunțului.

Pe baza analizei desfășurate anterior, putem concluziona: topica unei îmbinări de cuvinte este determinată de cel puțin trei factori: (a) caracterul raportului sintactic (atributiv, obiectiv, circumstanțial) dintre subordonat și regent; (b) tipul relației sintactice (acord, recțiune, parataxă) dintre subordonat și regent; (c) caracteristicile lexico-gramaticale ale elementelor îmbinării. La nivelul îmbinării de cuvinte, alături de formele flexionare și cuvintele auxiliare, ordinea componentelor se evidențiază ca un important mijloc de exprimare a raporturilor sintactice. La acest nivel funcția topicii este una gramaticală, îmbinarea de cuvinte fiind o unitate sintactică nominală care comunică ceva doar încadrată în propoziție. Așezarea în poziție de contact a termenilor îmbinărilor construite prin acord, recțiune, parataxă favorizează păstrarea unității îmbinării, spre deosebire de amplasarea la distanță, care duce la dizolvarea unității structurii.

Surse textuale – abrevieri:

- I.C. – Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, București, Editura Minerva, 1978
C.P. – Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, Editura Cartea Românească, 1987
M.P. – Marin Preda, *Viața ca o pradă*, București, Editura Marin Preda, 1993
A. – Vasili Aksionov, *Апельсины из Марокко*, Moscova, „Izograf”, 2000
B. – I.A. Bunin, *Тёмные аллеи*, Paris, „Bookking International”, 1995
T. – Tatiana Tolstaia, *Ночь*, Moscova, „Podkova”, 2001

L'ordre des mots en russe et en roumain

Notre étude représente une description des modalités de constitution des unités grammaticales de deux langues, qui se différencient du point de vue typologique : le russe, une langue slave, et le roumain, une langue romane. Cet étude présente, d'une manière contrastive, les variantes distributionnelles et, bien sûr, les implications d'ordres syntaxique, stylistique, sémantique et communicatif, générées par l'ordre des mots. Les méthodes descriptive et comparative sont appliquées aux unités grammaticales du type syntagme et du type énoncé, notre objectif visant l'étude et la mise en évidence des aspects d'ordre grammatical, liés à l'ordre des mots en roumain et en russe.

L'ordre des mots est un phénomène complexe qui nécessite une interprétation des faits de langue de plusieurs perspectives : nous avons affaire à un rapport d'interdépendance entre l'ordre des mots et l'aspect communicatif d'un énoncé ; nous constatons une certaine organisation distributionnelle des termes, dans l'énoncé qui peut déterminer la fonction syntaxique ; l'ordre des mots peut être déterminée par une motivation d'ordre stylistique.

RECITINDU-I PE CLASICI. LECȚIILE INAUGURALE
ALE LUI IOAN BOGDAN (1891) ȘI ILIE BĂRBULESCU (1905)

Radu MÂRZA

Titlul articolului de față face trimitere la prelegerile inaugurale susținute de Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu la deschiderea cursurilor catedrelor de *limbi slavice* de la universitățile din București (1891) și Iași (1905). Cele două prelegeri inaugurale, fiecare publicate mai apoi în broșură¹, sunt practic primele² încercări românești de teoretizare și sistematizare în domeniul slavisticii. În decursul timpului, au mai existat asemenea încercări, dar cu acest prilej mă voi concentra asupra celor două prelegeri de la 1891, respectiv 1905. Ele merită cu atât mai mult atenția cu cât acum, o sută de ani mai târziu, ne punem cu la fel de multă seriozitate și gravitate întrebări cu privire la definițiile, înțelesurile, relevanța și perspectivele domeniului de care ne ocupăm. De aceea în continuare mă voi concentra asupra prelegerilor semnate de Ioan Bogdan și Bărbulescu, după care voi încerca o privire asupra dezvoltărilor și schimbărilor pe care l-a suferit domeniul inaugurat de ei, de la 1900 până în prezent. Trebuie menționat că, dată fiind formația istorică a autorului, analiza subiectului propus în titlul articolului va fi una de factură istoriografică.

Viața, cariera și publicațiile celor doi slaviști deschizători de drum sunt binecunoscute astăzi istoricilor slavisticii și ai istoriografiei românești. O bibliografie impresionantă acoperă acest subiect, așa încât nu voi insista în această direcție³.

¹ Ioan Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români*, București, Ed. Socec, 1894, 41 p.; Ilie Bărbulescu, *Problemele capitale ale Slavisticii la Români*, Iași, Tip. H. Goldner, 1906, 51 p. O altă contribuție notabilă a lui Ioan Bogdan, cu valoare metodologică, este discursul său de recepție în Academia Română: Ioan Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*. Discurs rostit la 8 (21) aprilie 1905 în ședința solemnă a Academiei Române. București, Instit. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1905, 28 p. [*Analele Academiei Române. Discursuri de recepțiune*, XXVII].

² O excepție ar putea-o constitui unele pasaje dintr-un studiu mai puțin cunoscut a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Limba slavică la Români pene la annulu 1400. Fragmentu din: Istoria culturei în Dacia, în Traian*, 1869, nr. 42-53, 55-56, 58-59, 61-64, 66, 69-71, 74-75, 77-78, 82, 86, 90; 1870, nr. 2.

³ O bibliografie selectivă privind viața și opera lui Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu: Petre P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Români*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, VII, 1928, p. 21-32 (extras: Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1928, 32 p.);

La o privire atentă asupra direcțiilor științifice pe care s-au concentrat cei doi slaviști, mai ales asupra scrierilor lor, devine evident că avem de-a face cu oameni care și-au pus probleme de organizare și metodologie a domeniului. I-a obligat la aceasta chiar faptul că prin ei se întemeiază în România disciplina universitară a *limbilor slave*/ slavisticii/ studiilor slave, parte a unui proces mai larg de instituționalizare și reorganizare a disciplinelor universitare care se desfășura în acea perioadă în România, dar și la nivel european¹. Dată fiind noutatea catedrelor de *limbi slave*, titularii lor au trebuit ca pe lângă preocupările lor practice legate de activitatea la catedră, să își prezinte concepțiile și metodologia de lucru.

În privința lui **Ioan Bogdan**, primele informații despre concepția sa asupra domeniului slavisticii datează de la finalul studenției, când se profila primirea bursei guvernamentale cu ajutorul căreia a petrecut aproape patru ani într-un foarte important periplu formativ la Viena, St. Petersburg, Moscova, Kiev și Cracovia (1887-1890). Atunci i s-a născut interesul pentru studii slave și atunci și-a clarificat tematica domeniului: „nu voi face studii exclusiv slavistice, căci nu voiesc să devin un filolog slavon, ci voi combina slavistica cu istoria universală și în special a Orientului. Interesul

G. Mihăilă, *Ioan Bogdan (1864-1919)*, în Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Ed. Academiei R.S.R., 1968, p. 7-88; *idem*, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*. București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 177-181; Elena Lința, *Ioan Bogdan – profesorul*, în vol. *Din istoricul slavisticii românești*. Coordonator: Elena Lința, Universitatea din București, 1982, p. 42-56; Radu Mârza, *Ioan Bogdan: His Education and Career in the Field of Slavonic Studies*, în *Transylvanian Review*, XV, 1, Spring 2006, p. 3-26. Din perspectiva istoriei istoriografiei, vezi Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1970, p. 327-346; *idem*, *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 169-171; Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*. Universitatea din București, 1976, p. 204-213; Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernității*. București, Ed. Enciclopedică, 2000, passim. Pentru Ilie Bărbulescu, vezi Diomid Strungaru, *Slavistica, disciplină auxiliară a filologiei române. Reactualizarea unei concepții fundamentale a lui Ilie Bărbulescu*, în *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*. Serie Nouă. Secțiunea IIIe. *Lingvistică*, tom XVII, 1971, p. 7-13; G. Mihăilă, *Studii de lexicologie...* București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 188-192; Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Ed. Albatros, 1978, p. 66-67; I.C. Chițimia, *Profesorul slavist Ilie Bărbulescu în mișcarea științifică românească și internațională*, în „Romanoslavica”, XXIX, 1992, p. 57-61.

¹ Vezi o privire sintetică la Radu Mârza, *Modernizarea universităților românești în preajma anului 1900. Organizarea catedrelor de „filologie slavică”*, în *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. III, editori: Ion Bulei, Alin Ciupală. Ed. Universității din București, 2006, p. 96-112.

meu se va concentra asupra chestiunilor noastre”¹. Mai apoi, la universitățile vizitate a luat contact cu mișcarea de idei din slavistica europeană și și-a precizat un cadru general al studiilor slave și, mai ales, aplicarea lor practică în România, pe vechea cultură românească, istoria și lingvistica românească. Din acest punct de vedere, numele care au marcat decisiv formația intelectuală a lui Ioan Bogdan aparțin lui Vatroslav Jagić, Konstantin Jireček, voci autorizate ale slavisticii europene a momentului.

Prima sa contribuție științifică cu privire la cadrul metodologic al domeniului îl reprezintă chiar lecția inaugurală a cursurilor noii catedre, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români*, rostită în 1891 și publicată în anul 1894. Lucrarea are formatul unei broșuri (41 pagini) și reprezintă o pledoarie solid și complex argumentată pentru dezvoltarea studiilor slave la români², argumentată de-a lungul câtorva idei principale: locul slavilor în istoria universală și în istoria românească; necesitatea studierii istoriei și limbilor slave de către români; stadiul problemei în istoriografia română; caracterul teoretic al studiilor slave pe care le propune; conținutul studiilor slave.

Un prim aspect atins de Ioan Bogdan în discursul său inaugural este locul slavilor în istoria universală, autorul accentuând asupra intrării lor târzii – abia în epoca modernă – pe scena politică europeană (cehii, polonii, rușii) și evidențiind cazul particular al unor popoare slave – de exemplu rușii – care aveau de câteva secole o dublă importanță, culturală și politic-militară³. Datorită acestei întârzieri, popoarele slave nu au prezentat interes pentru cărturarii europeni, aceasta explicând de ce studiile slave au reprezentat o noutate pentru Europa savantă a ultimelor decenii (scria Ioan Bogdan în ultimii ani ai secolului al XIX-lea), iar filologia slavă a luat naștere paralel cu cea clasică, germanică și romanică⁴.

Pentru istoria românească, studiile slave nu au doar o importanță generală (ca pentru germani, francezi sau englezi), ci una particulară: „o importanță mai mare decât pentru toate celelalte popoare neslave, de oarece noi, abstracțiune făcînd de Litvani, suntem singurul popor neslav în Europa care am suferit o înrîurire directă și statornică din partea Slavilor”⁵. O observație asemănătoare făcea cu două decenii mai devreme Bogdan Petriceicu Hasdeu în *Limba slavică la români*⁶, dar faptul a fost remarcat ca o “curiozitate” de către știința europeană a vremii.

¹ *Scrisori către Ioan Bianu*, vol. I, editori: Marieta Croicu, Petre Croicu. București, Ed. Minerva, 1974, p. 123. Vezi și *Ibidem*, p. 114-115, 129, 132-134; Andrei Pippidi, *Ioan Bogdan la Viena. Scrisori inedite despre începutul carierei sale*, în *Romanoslavica*, 1994, 32, p. 178.

² Vezi G. Mihăilă, *O sută de ani de studii slavo-române la Universitatea din București*, în „*Romanoslavica*”, XXIX, 1992, p. 19-24.

³ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 10-11.

⁴ *Ibidem*, p. 12-13. Lista centrelor universitare europene ale studiilor slave și reprezentanții lor în *Ibidem*, p. 13-14.

⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁶ Hasdeu, *Limba slavică*, 1869, p. 179.

În continuare, Ioan Bogdan face o prezentare sintetică a principalelor domenii în care s-au manifestat legăturile româno-slave: legăturile istorice cu slavii (slovenii, bulgarii), influența lor în Biserică, administrație și cultură, influența limbilor slave (limba paleoslavă înainte de toate) asupra limbii române și viceversa, obiceiurile, credințele și instituțiile juridice, administrative și politice slave¹.

Un aspect important din demonstrația lui Ioan Bogdan îl reprezintă stadiul studiilor de slavistică în România. El nu face decât să reia o observație care își făcea tot mai mult loc în conștiința contemporanilor săi preocupați de istorie și limbă: fără cunoașterea limbilor slave, studiile istorice și lingvistice românești ar fi imposibile: „o cercetare serioasă și aprofundată a materialului lexical al limbei române este cu totul imposibilă fără limbile slave. Romanistul, care vrea să se ocupe cu limba română, trebuie să fie până la un oarecare punct și slavist² [...] limbile slave sunt pentru istoricul român tot așa de indispensabile, cum este limba grecească pentru istoricul bizantin sau limba latinească pentru istoricul evului mediu în apusul Europei”³.

Bogdan constata: „Celor mai mulți dintre istoricii noștri le-a lipsit cunoaștința limbilor slave” și că un reviriment se petrecea doar în ultimele decenii, prin cercetările și publicațiile lui B.P. Hasdeu, episcopul Melchisedec, Grigore Tocilescu și Alexandru Odobescu⁴. Este o observație foarte importantă, care atrage atenția asupra unei realități care a marcat mai multe domenii, atât dezvoltarea istoriografiei românești, a publicării de izvoare istorice, a studiilor de medievistică, cât și a științelor limbii. Spre jumătatea secolului al XIX-lea, istorici precum Mihail Kogălniceanu sau Nicolae Bălcescu constatau că istoria națională se scrie exclusiv pe baza izvoarelor documentare și narative externe, lipsind aproape cu desăvârșire cele interne. A fost un foarte important semnal, repetat în diferite texte programatice ale istoriografiei vremii, care a anunțat „campaniile” din deceniile de mai apoi de adunare, editare și analiză istorică a izvoarelor interne, mai precis a celor slavone și slavo-române.

Ioan Bogdan a intenționat să imprime învățământului slavistic de la catedra sa un caracter teoretic: „cunoaștința practică a limbilor slave nu va intra nici odată în domeniul învățământului nostru universitar. Scopul nostru trebuie să fie exclusiv *studiul teoretic* al lor și prin aceasta *studiul întregii ființe a popoarelor slave* [subl.a.]”⁵, aspect care a fost puternic contestat la 1905 de către Ilie Bărbulescu, fostul său student.

După cum vom arăta mai jos, Ioan Bogdan nu a respectat în totalitate acest principiu, ci a desfășurat activități cu un evident caracter practic: a predat cursuri de limba polonă modernă și a înființat și dotat în cadrul Universității din București seminarul de filologie slavă – primul înființat la o universitate românească (probabil în

¹ Bogdan, *op.cit.*, p. 14-27.

² *Ibidem*, p. 22-23.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 28-30.

⁵ *Ibidem*, p. 31.

anul universitar 1892-1893) – și a promovat activități didactice de tip seminarial pe lângă catedra al cărei titular era.

Revenind la lecția introductivă a lui Ioan Bogdan, o lectură atentă dovedește că și acesta s-a referit – probabil nu suficient de explicit cum ar fi așteptat Ilie Bărbulescu – la aspectele *practice* ale studiilor slave. „Răspîndirea studiilor teoretice va ușura însă foarte mult învățarea practică a limbilor slave, care nu poate fi nici de cum în dauna noastră”¹, susține Ioan Bogdan, argumentând asemănător cu Ilie Bărbulescu la 1905: popoarele slave – mai ales cele vecine românilor – nu trebuie nesocotite, atât Bulgaria și Serbia, recent ieșite de sub jugul turcesc, cât și Rusia, „care a avut și poate să aibă încă o influență decisivă asupra soartei noastre”².

Cât despre modul concret în care înțelegea Ioan Bogdan să promoveze studiile slave în România, el propune o serie de cursuri: limba paleoslovenică („începutul și temeiul tuturor celorlalte studii slave și fără de el nu putem face nici un pas înainte în filologia slavo-română”³), limba veche bulgară, limba veche rusească, vechea literatură slavă, studii gramaticale și literare, antichități slave, paleografia și diplomatica slavă⁴. Acest „program didactic” a fost urmat îndeaproape de Ioan Bogdan care, de-a lungul carierei, a predat numeroase cursuri relative la studiile slave. Titulatura acestora este: *Limba paleoslovenică, Limba slavă, Istoria veche a slavilor, Cultura română, Paleografia slavo-română, Paleografie și diplomatică slavă, Limba medio-bulgară, Limba veche rusă, Scrierea glagolitică și chirilică până în secolul al XVI-lea și Exerciții de scriere* (texte medievale bulgare și rusești redactate în spațiul românesc)⁵. Inclusiv *cursuri practice*, de limbă polonă modernă, dar în același timp a promovat activitățile practice, de *seminar* (gramatica limbii paleoslave, traduceri din vechi texte slavone)⁶, fapt care reprezenta o inovație la acel moment la nivelul întregului învățământ superior românesc, inovație care introduce munca cu caracter practic, de „laborator” și de care sunt cel mai probabil „răspunzătoare” studiile lui Bogdan la Viena, la școala lui Jagić și Jireček.

La fel cum se întâmplă și în prezent, cursurile sale au depins de statutul pe care îl primeau catedra de filologie slavă și cursul de limbă paleoslavă în raport cu planul de învățământ și cu regulamentele facultății, suferind unele modificări de-a lungul

¹ *Ibidem*, p. 30.

² *Ibidem*, p. 30-31.

³ *Ibidem*, p. 35-36.

⁴ *Ibidem*, p. 31-36.

⁵ Mihail P. Dan, *Despre activitatea didactică a lui Ioan Bogdan*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, VIII, 1965, p. 236-241. Vezi și Olimpia Guțu, *Amănunte documentare referitoare la istoricul catedrei de slavistică de la Facultatea de Litere și Filosofie din București*, în „Hrisovul”, serie nouă, I, 1995, 1, p. 64-65; V. Dupoi, *Organizarea predării disciplinelor la Facultatea de Litere și Filosofie din București în perioada 1864-1917*, în „Analele Universității București. Seria Științe Sociale. Istorie”, XII, 1963, 30, p. 53.

⁶ Dan, *op.cit.*, p. 263-266.

timpului¹. Mai mult decât atât, în contextul reformelor curriculare promovate în învățământul superior românesc în acea perioadă (din deceniul 1870 până la primul război mondial), anume introducerea de noi discipline, planuri de învățământ, regulamente de funcționare ale universităților și facultăților, crearea de noi catedre sau divizarea altora, organizarea de seminarii etc.², limba paleoslavă devine materie obligatorie la examenul de licență la Facultatea de Litere și Filosofie de la București și Iași, fapt care îi asigură o poziție solidă în planul de învățământ și nu în ultimul rând „interesul” studenților pentru această materie considerată în epocă drept una nu foarte atractivă. În același timp, nu trebuie să uităm că Ioan Bogdan a fost direct implicat în acest curent reformat, în calitate sa de decan al Facultății de Litere și Filosofie (între 1898-1919, cu scurte întreruperi), prorector (1912, 1916-1918) și, pentru scurt timp, rector (1912) al Universității din București³.

Nu doar lista cursurilor și seminariilor susținute de Ioan Bogdan de-a lungul timpului, ci și o privire asupra bibliografiei operei sale științifice dovedește că programul propus la 1891 a fost urmat îndeaproape: marea majoritate a cărților, edițiilor, studiilor și articolelor sale au în centrul atenției tocmai probleme legate de limba paleoslavă (slavonă) și limba medio-bulgară sau veche rusă, literatura medievală slavonă, bizantino-slavă sau slavo-română, așa-numitele „antichități slave” sau paleografia și diplomația slavă și slavo-română. Deci, cred eu, atât pe plan didactic, cât și științific Ioan Bogdan și-a îndeplinit cu succes programul de la 1891.

Ultimele pagini ale lecției introductive *Însemnătatea studiilor slave pentru Romîni* se constituie într-un adevărat apel la promovarea studiilor slave în România. După perioade în care „se credea că studiul limbilor slave este pentru noi Romîni un pericol național” și după exagerările școlii latiniste⁴, „știința istorică romînă [trebuie] să iasă cu totul din fasa romantică a copilăriei. Datoria ei trebuie să fie de aci’nainte: a căuta pretutindeni numai și numai *adevărul* [subl.a.]”⁵.

Aceasta presupune în viziunea lui Ioan Bogdan – și a colegilor săi de generație, mai cu seamă a *Triadei critice*⁶ – „recuperarea” acelor părți din istoria națională care au fost deformate sau negate în trecut – slavonismul fiind una dintre acestea. Fără a nega latinitatea, un fapt incontestabil, autorul arată că „popoarele trăiesc într-o perpetuă influențare mutuală. Noi am suferit o înrîurire puternică din partea Slavilor, fiind că am trăit multă vreme cu dînșii și lîngă dînșii. Astăzi putem face această mărturisire, fără cea

¹ Vezi spre exemplu *Regulamentul Facultății de Filosofie și Litere de la Universitățile din Bucuresci și Iași*. București, Imprimeria Statului, 1899, p. 13-14, 16-18; Guțu, *op.cit.*, p. 63-64.

² Cu privire la reformele universitare ale epocii și la promovarea studiilor slave, vezi Mârza, *Modernizarea*, p. 96, 101-102.

³ Constantin N. Velichi, *Ioan Bogdan și reorganizarea Facultății de filosofie și litere*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p. 219-235; Mihăilă, *Ioan Bogdan (1864-1919)*, p. 25-27.

⁴ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 36-39.

⁵ *Ibidem*, p. 39.

⁶ Zub, *op.cit.*

mai mică teamă că printr'însa am renunța la originea noastră romană”¹. Era o observație importantă, într-o epocă în care în societate erau încă active unele voci ale vechiului curent latinist. Discursul promovat de Ioan Bogdan – pentru că avem de-a face cu un discurs istoric – este unul modern și în spiritul criticismului istoric, cu intenția ca „printr'un studiu calm și cât se poate de multilateral al trecutului nostru trebuie să ne dăm seamă de *toți factorii* vieții noastre trecute [subl.a.]”². De asemenea, rolul istoricului este de a prezenta trecutul - *civilizația trecută* – „nu cum am fi dorit să fie, ci cum a fost în realitate”³, cuvinte care amintesc de celebra expresie a lui Leopold von Ranke, *wie es eigentlich gewesen ist*.

În opera științifică a lui Ioan Bogdan se poate descifra o evoluție a opiniilor cu privire la rolul slavonismului în cultura românească veche. La începuturile carierei sale, aprecia slavonismul în cu totul alt mod: „Epoca slavonă este o *epocă de tristă memorie* [subl.n.] în istoria țărilor noastre; ea trebuie însă studiată ca toate celelalte, de ore-ce în ea au trăit Românii partea cea mai mare a vieții lor politice independente și ea a lăsat cele mai multe urme asupra lor”⁴. Din citatul de mai sus, se poate observa că avem de-a face cu o evaluare negativă a slavonismului, dar îmbrăcată în haina spiritului critic; atitudinea slavistului avea să se modifice însă în anii ce au urmat, drept dovadă fiind scrierile sale mai sus citate.

Dincolo de importanța sa metodologică și programatică, lucrarea lui Ioan Bogdan la care ne-am referit mai sus aduce o serie de precizări terminologice. Ca și oricare alt domeniu al cercetării științifice, slavistica avea nevoie la sfârșitul secolului al XIX-lea de o terminologie proprie. După ce generația lui B.P. Hasdeu a folosit cu totul nesistematic termeni care să desemneze studiile slave, slavonismul, limbile slave și relațiile slavo-române, lecția introductivă de la 1891 a lui Ioan Bogdan propune un set de termeni pe care acesta și urmașii săi îl vor folosi cu consecvență: *slavi* (mai rar *sloveni*, termen învechit, care avea să desemneze în continuare doar una dintre naționalitățile sud-slave), *slavon*, *limbă paleoslovenică* / *limbă slavonă*, *filologie slavică*, *filologie slavo-română*.

Cel mai însemnat este termenul generic care denumește per ansamblu studiile slave (slavistica): *filologie slavo-română*, prin care Ioan Bogdan nu înțelegea să limiteze preocupările, publicațiile și cursurile sale la domeniul filologiei, ci la un spectru larg de domenii în care problematica slavă este prezentă („studiul întregii ființe a popoarelor

¹ Bogdan, *op.cit.*, p. 39.

² *Ibidem*, p. 39-40.

³ *Ibidem*, p. 40.

⁴ Ioan Bogdan, *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*. București, Tip. Carol Göbl, 1891, p. 139; Daniel Nazare, *Considerații cu privire la începuturile slavisticii românești: parcurs, protagoniști, polemici*, în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași”, XLI, 2004, p. 484.

slave”)¹. De altfel, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români* este redactată din punctul de vedere al unui istoric care face apel la științele limbii, și nu invers. Referitor la terminologia folosită de Ioan Bogdan, trebuie precizat că numele catedrei universitare ocupate de acesta la 1891 era de *filologie slavică*. Abia Ilie Bărbulescu avea să folosească sistematic termenul de *slavistică*, câțiva ani mai târziu.

În paginile de mai sus, am menționat faptul că Ioan Bogdan și-a exprimat și după 1891 (1894) punctul de vedere cu privire la conținutul și modul de organizare a domeniului de care se ocupa. Merită menționate din acest punct de vedere conferința *Cultura veche românească*, susținută la 1898², respectiv discursul de recepție, menționat deja, rostit la primirea în Academia Română în anul 1905 – *Istoriografia română și problemele ei actuale*, ambele texte constituind etape noi din concepția istorică și lingvistică a lui Ioan Bogdan, etape în care autorul dovedește o concepție încheagată cu privire rolul slavilor și slavonismului în istoria poporului și limbii române, precum și în istoria istoriografiei românești. Astfel, în conferința *Cultura veche românească* se îndepărtează de canoanele evenimentialului și își îndreaptă atenția spre istoria culturii, istoria socială și istoria instituțională, reintegrând în istoria națională procese și fapte istorice refuzate de generațiile anterioare, de orientare latinistă: influența etnică și lingvistică slavă, influența instituțională, în biserică și în viața religioasă, nu în ultimul rând influența culturală. Cu acest prilej, Ioan Bogdan lansează conceptul de *cultură veche*, în spatele căruia se ascunde întreaga istorie medievală a Țărilor Române („faptele mai principale ce caracterizează această epocă”), începând cu prezentarea fizică, a climei și bogățiilor naturale, a stării economice, a categoriilor sociale, a instituțiilor centrale și a celor reprezentative, a organizării administrative, a sistemului juridic, a bisericii și situației religioase și a artelor. Din punct de vedere temporal, avem de-a face cu „epoca ce se încheie cu scoaterea limbei slavone din viața de stat a poporului român”³. Pretutindeni se fac referiri la fenomenul slavonismului și la legăturile româno-slave, autorul subliniind caracterul complex al influenței slave: conviețuire și asimilare, influențe sociale și juridice, introducerea limbii slave în biserică și viața de zi cu zi, literatura română veche.

În cel de-al doilea text menționat, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, Ioan Bogdan scrie din punctul de vedere al istoricului istoriografiei, și nu al slavistului.

¹ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 31. De altfel, într-o scrisoare trimisă lui I. Bianu din Viena la 18 noiembrie 1887, I. Bogdan arăta că „studiile mele nu se mărginesc asupra unei singure științe [...], ci îmbrățișează mai multe specialități”, ceea ce dovedește că încă de la început slavistul a înțeles că studiile slave pe care le va face au un caracter multidisciplinar. Vezi *Scrisori către Bianu*, I, 1974, p. 137. Alte considerații despre termenul *slavo-român* în I. Bogdan, *Cîteva manuscripte slavo-romîne din Biblioteca imperială de la Viena*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tomul XI, 1889, p. 1-2.

² *Idem*, *Luptele românilor cu turcii până la Mihai Viteazul. Cultura veche românească*. Două conferințe. București, Ed. Socec, 1898, 98 p.

³ *Ibidem*, p. 41.

Lucrarea reprezintă o trecere în revistă a istoriei istoriografiei românești până în prezent. Și aici descoperim o perspectivă analitică, care insistă nu atât asupra oamenilor, cât asupra curentelor (etapelor) istoriografice: religios și politic, provincial și național, iar „astăzi ea [istoriografia, n.n. R.M.] tinde a deveni din ce în ce mai mult *sociologică* [subl.a.]”¹. În această primă parte a scrierii sale, Ioan Bogdan acordă o mare atenție vechii literaturi istorice slavone și româno-slave, așezării ei în contextul culturii bizantino-slave, ca și publicării de către istoriografia modernă a izvoarelor istorice, mai ales a celor slave – merit în mare parte atribuit lui B.P. Hasdeu.

De altfel, legătura care se întrevește din demonstrația lui Ioan Bogdan între trecutul și viitorul istoriografiei românești o constituie publicarea izvoarelor istorice privitoare la români, ocazie cu care punctează contribuțiile lui Alexandru Papiu-Ilarian, B.P. Hasdeu², publicarea de către Academia Română a colecției *Documente privitoare la istoria Românilor* sub coordonarea lui Eudoxiu de Hurmuzaki. Noul aflux de documente istorice a încurajat lucrări de sinteză, studii critice sau monografii asemeni celor publicate de A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul sau Nicolae Iorga³. „Dar, pentru ca cercetările de istoria culturii române să poată da rezultate trainice, se impune, înainte de toate, o publicare întinsă a *documentelor interne* [subl.a.]”, prelucrate cu ajutorul științelor auxiliare ale istoriei și aplicând „metodele severe de critică ce s’au introdus în diplomația apuseană de pe la 1870 încoace”⁴. Deci, cuvintele-cheie ale noii istoriografii trebuie să fie izvor istoric – științe auxiliare – metodă critică. O atare punere de problemă presupune stăpânirea unui instrumentar de bază, din care – se subînțelege – nu poate să lipsească cunoașterea limbilor slave, mai ales a slavonei.

Cel de-al doilea autor asupra căruia își îndreaptă atenția cercetarea de față este **Ilie Bărbulescu**, filologul care și-a legat numele de întemeierea și de prima jumătate de veac de funcționare a catedrei de slavistică de la Universitatea din Iași și, în același timp, unul dintre cele mai mari „complexe” ale istoriografiei românești. Spre deosebire de Ioan Bogdan, Ilie Bărbulescu a constituit subiectul a puține restituiri biografice, istoriografice sau documentare⁵.

Concepția sa teoretică cu privire la studiile slave și la rostul lor în România reiese din prelegerea inaugurală susținută la Universitatea din Iași în anul 1905, cu prilejul inaugurării Catedrei de Filologie Slavică, și publicată în broșură un an mai târziu. Lucrarea este în mod evident o replică (deși nedeclarată) la scrierea similară a lui Ioan Bogdan, cu care textul lui Bărbulescu merită citit în paralel.

Încă de la o primă vedere, frapează spiritul vanitos al autorului, pentru care singurele contribuții majore la domeniul aflat în discuție sunt cele ale sale proprii...

¹ Idem, *Istoriografia*, p. 18. Prezentarea curentelor istoriografice la p. 4-12.

² *Ibidem*, p. 12-14.

³ *Ibidem*, p. 16-17.

⁴ *Ibidem*, p. 21-27. Citatele la p. 21-22.

⁵ Vezi nota 1 a prezentului studiu.

Conferința pornește de la următorul considerent: „Catedra de Slavistică [...] [are] menirea ideală de a face știința nu atât numai pentru știință, cât mai cu seamă spre a deveni și ea, alături de celelalte, un îndreptar în nevoile de acum și viitoare ale țării [...]. Studia-vom limbile slavice nu pentru ca numai pe ele să le cunoaștem, adică nu ca scop, ci numai ca mijloc, pentru ca prin cunoașterea lor să ajungem a ști: pe de o parte, câte, în ce măsură, cum și în ce vremuri au pătruns elementele slave, – fie materiale, fie sufletești, – în viața poporului românesc din *trecut*, iar pe de alta, pentru ca să putem cunoaște: cum lucrează și cum gîndesc *astăzi*, – atât numai pentru ei, dar și cu privire la noi – Slavii cari ne’nconjoară [subl. a.]”¹.

Aceasta este una din ideile de forță ale lui Ilie Bărbulescu, aceea că slavistica – învățământul universitar și știința în general – trebuie să aibă un cât mai mare grad de aplicabilitate în societate. Cunoașterea limbilor slave și predarea lor la nivel universitar putea oferi României numeroase și importante informații despre viața politică, economică sau culturală a slavilor în epoca imediat prezentă, ba chiar informații despre atitudinea slavilor față de România (la 1905 existau deja trei state slave – Rusia, Bulgaria, Serbia; cu primele două România avea la acel moment unele divergențe de ordin diplomatic)². Ilie Bărbulescu îl atacă tocmai pe fostul său profesor Ioan Bogdan, considerat drept exponent al studiilor teoretice, repetându-și atacurile și cu alte prilejuri, de la catedră sau în alte împrejurări³.

Revenind la structura lecției introductive a lui Ilie Bărbulescu, *Problemele capitale ale Slavisticii la Români*, aceasta este structurată în două părți, pornind de la ideile de mai sus: *Probleme asupra trecutului*, *Probleme asupra prezentului*⁴.

Probleme asupra trecutului care îl preocupă pe Ilie Bărbulescu sunt perioada primelor influențe lexicale slave în limba română și modul lor de pătrundere; când și de către cine s-au introdus la români limba slavă și scrierea chirilică; proveniența influenței slave în Țara Românească și Moldova; perioada de sfârșit a slavonismului la români; caracterul influenței slave asupra românilor. Toate acestea sunt probleme asupra cărora autorul a revenit constant în scrierile sale ulterioare, după cum se va vedea mai jos. Dincolo de soluțiile lingvistice oferite, dintre care majoritatea au fost receptate negativ de către contemporani și asupra cărora nu este momentul să insist aici, Bărbulescu are meritul că prin lecția sa introductivă – și prin scrierile ulterioare – a valorizat în mod corect perioada așa-numită a slavonismului rostind, asemeni lui Ioan Bogdan, adevărate pledoarii pentru recuperarea perioadei slavone, evidențiind valorile culturale vehiculate, legăturile eclesiastice, literare, chiar de civilizație materială, slavii de sud ca transmițători ai culturii bizantine românilor, intermedierea de către aceștia a legăturilor dintre Bizanț și slavii de sud și de nord etc.⁵

¹ Bărbulescu, *Problemele*, p. 1, 4.

² *Ibidem*, p. 42-50.

³ *Ibidem*, p. 43.

⁴ *Ibidem*, p. 6-42, resp. 42-51.

⁵ *Ibidem*, p. 32-40.

Chiar de pe prima pagină a lecției sale de deschidere a cursului de filologie slavă de la 1905, Ilie Bărbulescu arăta că unul din rosturile catedrei de slavistică este acela de a deveni „un îndreptar în nevoile de acum și viitoare ale țării”¹. Predarea și studierea limbilor slave era necesară, printre altele, considera Ilie Bărbulescu, „pentru ca să putem cunoaște: cum lucrează și cum gîndesc *astăzi* [subl. a.], – atît numai pentru ei, dar și cu privire la noi – Slavii cari ne’nconjoară”².

Spre sfârșitul lecției sale de deschidere, Ilie Bărbulescu argumenta în favoarea introducerii predării limbilor slave moderne, care ar ajuta la înțelegerea tendințelor și intențiilor slavilor față de România. El dădea exemplul presei bulgare și ruse, a căror monitorizare din partea guvernului român ar semnala cu ușurință gesturi și acțiuni politice neprietenoase ale acestor state față de România³, însă considera importantă și predarea limbii polone.

După cum arătam mai sus, discursul „utilitarist” al lui Bărbulescu din lecția de deschidere de la 1905 reprezintă una din ideile de forță ale concepției sale cu privire la studiile slave în România și revine frecvent în alte publicații ale sale. Încă de la 1904, Ilie Bărbulescu a publicat o serie de articole despre relațiile dintre români, sârbi și bulgari, cu accent pe situația macedo-românilor (aromânilor), articole concentrate în 1905 în volumul *Românii față de Sârbi și Bulgari, mai ales cu privire la cestia macedo-română*, care avea să primească o variantă franceză, mult lărgită, în anul 1912⁴. Traducerea în limba franceză a volumului nu face decât să sublinieze intențiile politice ale cărții, care trebuia să intre astfel în atenția diplomației europene.

Teoria de la care pornește Ilie Bărbulescu în demonstrarea importanței caracterului practic al studiilor slave este aceea că fiecare stat este obligat să-și ocrotească „acțiunile pozitive” prin „acțiuni negative”, să neutralizeze astfel acțiunile altor state sau popoare îndreptate împotriva României, în cazul de față ale, Serbiei și Bulgariei⁵. Pretextul de la care se dezvoltă analiza este starea conflictuală dintre Serbia și Bulgaria pentru teritoriul Macedoniei istorice, pe care o urmărește din perioada

¹ *Ibidem*, p. 1.

² *Ibidem*, p. 4. Vezi și idem, *Un defect în modul de practicare a învățămîntului nostru universitar*, în vol. *Lui C. Dumitrescu-Iași din partea elevilor și a prietenilor săi la împlinirea unui pătrar de veac de activitate universitară*. XXV Februarie MCMIV, f.e., p. 247-256.

³ *Idem*, *Problemele*, p. 42-49. Aceleași idei exprimate într-o conferință susținută în 1917, în Muzeul Județean Satu-Mare, fond *Ilie Bărbulescu*, dosar 13897, f. 6r-8v. Aici se face o paralelă cu cunoașterea în România a realităților politice din Ungaria, datorită liderilor politici ardeleni, cititori avizați ai presei maghiare. Vezi și *Ibidem*, dosar 13899, f. 7-26.

⁴ *Idem*, *Lupta actuală dintre Sârbi și Bulgari și rolul României și a Macedo-Românilor față de dânsii în Macedonia*, în *Literatură și Artă Română*, VIII, 1904, pp. 315-330; idem, *Românii față de Sârbi și Bulgari. Mai ales cu privire la chestia macedo-română*. București, A.G. Brătănescu, 1905, 216 p.; idem, *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question Macedo-roumaine*. București, Ed. Dominor, 1999, 413 p. (Iași, 1912).

⁵ *Idem*, *Relations*, p. 13-18.

medievală, subliniind existența unei „chestiuni macedonene” și a unei „chestiuni macedo-române”.

Într-un alt text, de data aceasta într-o conferință publică (nedată, redactată după 1917 sau 1918) *Practicizarea Învățământului nostru universitar al literelor și filosofiei, în legătură cu practicizarea-i la Științe*, face vinovată clasa politică românească de eșec tocmai pentru necunoașterea realităților interne ale țărilor cu care România s-a aliat sau a intrat în război (Rusia, respectiv Bulgaria și Austro-Ungaria), datorită – în cele din urmă – sistemului de învățământ care încurajează studiile cu caracter pur teoretic¹.

Ca o concluzie, trebuie să remarcăm faptul că în mod clar unele dintre lucrările, sau cel puțin ideile exprimate înainte de 1918 răspund unor comandamente politice. Fără a fi neapărat cerute de vreun for politic, ele corespund unei stări de atenție pe care o manifesta clasa politică, lumea științifică și „opinia publică” față de anumite evenimente contemporane. Cu alte cuvinte, ele răspund „provocărilor” contemporaneității. Această observație se potrivește cel mai bine lui Ilie Bărbulescu, a cărei activitate politică, însă necercetată sistematic de istoriografie, poate oferi încă multe surprize (spre exemplu atitudinile sale pro-germane și pro-austro-ungare din anii 1916-1918), dar și lui Ioan Bogdan.

*
* *

După această prezentare a concepțiilor exprimate de Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu în lecțiile lor introductive, voi încerca să comentez unele dintre aceste idei, punând în discuție actualitatea lor și raportându-mă la situația de azi a studiilor slave.

Dacă este să fim sinceri cu noi înșine, trebuie să ne punem câteva întrebări poate incomode cu privire la rostul studiilor slave. Acum este la fel de actuală afirmația făcută în anul 2000 de slavistul ceh Miloš Zelenka care, într-un text de mare profunzime, se întreba dacă studiile slave nu sunt oare altceva decât “un conglomerat de metode și sfere de interes unificate de *criteriul etnic* [subl.n.] care li se aplică”²? Iar întrebarea care trebuie să vină este: mai este de actualitate acest criteriu etnic? Voi încerca să răspund acestei întrebări în continuare.

Atât Ioan Bogdan, cât și Ilie Bărbulescu au făcut referire în lecțiile lor introductive la locul slavilor în istoria universală și românească. Încă din epoca lor, aceste idei sunt bunuri câștigate de către slavistică, istorie și lingvistică, de către cultura europeană în general, iar azi nimeni nu mai pune la îndoială aceste lucruri. În prezent, problema nu se mai pune în felul acesta, ci constatăm un soi de regrupare, o

¹ Muzeul Județean Satu-Mare, fond *Ilie Bărbulescu*, dosar 13899, f. 1-26. Vezi și *Ibidem*, dosarele 13898, 13899. Considerații asemănătoare și în I. Bărbulescu, *Un defect*.

² Miloš Zelenka, *K aktuálním problémům slovanské filologie. Tradice a perspektivy literární vědné slavistiky*, în „Slavia”, 69, 1, 2000, p. 9-10.

reconsiderare a priorităților popoarelor și culturilor slave. Dacă în urmă cu 100-150 de ani prima ideeă reciprocității și solidarității slave (și panslave), în prezent istoria și literaturile slave sunt integrate în marile curente de idei europene. Limbile slave sunt cercetate nu numai prin prisma legăturilor cu alte limbi slave, ci și prin prisma legăturilor locale/regionale, cu limbi vecine (vezi conceptul de arie lingvistică balcanică). Istoria popoarelor slave este „citită” prin prisma istoriilor regionale (Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Commonwealth-ul bizantin, Balcanii). În prezent, istoriografia pune în legătură istoria cehă cu lumea germană, cu Imperiul Romano-German, sau cu Germania modernă; istoria slovacă este identificată (de către unii autori mai mult, de către alții mai puțin) cu istoria regatului medieval al Ungariei, cu Imperiul Habsburgic și cu Ungaria modernă, Polonia cu istoria spațiului baltic și german, iar exemplele pot continua.

În istoria și critica literară cehă, slovacă sau polonă sunt voci foarte puternice care subliniază apartenența acestor literaturi mai degrabă la literaturile central-europene decât la familia literaturilor slave. Același lucru se întâmplă, la un alt nivel, cu literaturile croată și slovenă (aici discuția iugo-slavistă pierde în fața unor noi abordări: legăturile literare austriece, italiene, cu Europa Centrală, cu literatura maghiară etc.).

Desigur, arătând acestea nu doresc să neg vechile tipuri de analiză comparată a limbilor, literaturilor sau a altor domenii culturale prin prisma legăturilor dintre culturile slave, ci doresc să atrag atenția asupra *diversificării perspectivelor* din care sunt privite astăzi istoria, limbile sau literaturile slave, comparativ cu epoca lui Ján Kollár sau Pavol Jozef Šafárik.

Desigur că s-ar putea pune bazele unei discuții foarte interesante cu privire la contextul și cauzele acestei diversificări și regroupări, aceasta depășește cu mult intențiile contribuției mele prezente. Nu pot însă să nu menționez aici regroupările geo-politice din ultimele două decenii, dezintegrarea unor entități statale multinaționale, respectiv formarea unor state noi (revoluțiile din țările central- și est-europene, desființarea Pactului de la Varșovia, căderea Uniunii Sovietice și înființarea Comunității Statelor Independente, noile orientări politice și diplomatice spre care se îndreaptă fostele republici sovietice etc.), cu toate consecințele ideologice și mai ales identitare corespunzătoare.

În ceea ce privește necesitatea studierii istoriei și limbilor slave de către români, la care se referea Ioan Bogdan în lecția de deschidere de la 1891, această idee rămâne la fel de valabilă ca și în urmă cu un secol. Da, studiile slave rămân actuale. Pe toate palierele slavisticii (istorie, lingvistică, literatură, folclor etc.) rămân încă numeroase subiecte de cercetare, la care trebuie să adăugăm perspectivele pe care le deschid noile regroupări geo-politice. Această constatare mă duce cu gândul la insistența lui Ilie Bărbulescu asupra caracterului practic al studiilor slave, al învățământului în general.

Fără a nega cercetările cu caracter teoretic pe care le-a promovat Ioan Bogdan, trebuie să remarcăm că lumea de azi ne oferă șansa să ne implicăm în *Problemele*

asupra prezentului pe care insista cu un secol în urmă Ilie Bărbulescu, să ieșim pe piață cu instrumente de mare valoare, asta mai ales în contextul – bine cunoscut nouă – al crizei învățământului de slavistică (dar și a Literelor și Istoriei) la universitățile românești. Cu alte cuvinte, slavistica poate oferi în noile condiții geopolitice cursuri de limbi slave (mai ales limba rusă și ucraineană), de civilizație, consultanță pentru diferite probleme pe care clasa politică și diplomația le abordează fără a avea neapărat pregătirea, instrumentarul științific și baza documentară necesare. Iar când spunem condiții geopolitice ne gândim la ascensiunea Rusiei, la războaiele din Balcani și crizele din Caucaz, la eforturile de integrare în NATO și UE ale unor țări slave din est și sud-est (Ucraina, Croația, Serbia și Macedonia), chiar și la întărirea „flancului” slav al Uniunii Europene prin aderarea Bulgariei.

Toate acestea pot oferi soluții pentru ieșirea din criza sistemului de învățământ slavistic, pentru ieșirea din conul de umbră în care se află studiile slave dar, în același timp, pot sta la baza unei discuții serioase, responsabile și extrem de necesare despre viitorul disciplinei noastre.

**Reevaluating the Classics. The Introductory Lectures of Ioan Bogdan (1891)
and Ilie Bărbulescu (1905)**

The present article brings back into discussion the first two important methodological papers from the history of the Romanian Slavic Studies. It is about two introductory lectures given at the opening of the courses at the Chairs in Slavic philology at the University of Bucharest (1891) and the University of Iași (1905) by the Slavists Ioan Bogdan (*Însemnătatea studiilor slave pentru Români* [The Importance of Slavic Studies for the Romanians], published in 1894) and Ilie Bărbulescu (*Problemele capitale ale Slavisticii la Români* [The Main Problems of Slavic Studies Regarding the Romanians], published in 1906). In the first part, the author analyzes Ioan Bogdan and Ilie Bărbulescu's conception and methodology in the general context of their scientific *oeuvre*. In the second part, he raises a few questions concerning the purpose of Slavic Studies in the contemporary world, having as a starting point a statement that the Czech Slavist Miloš Zelenka made in the year 2000. Other two aspects whose topicality is discussed are the place of the Slavs within universal and Romanian history as well as the need for the Romanians to study Slavic history and languages.

REFLECȚII PATRIOTICE ȘI PACIFISTE ÎN CAZANIILE ROMÂNEȘTI ȘI POSTILELE POLONE DIN SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

Eugenia ȘTEFAN

Este îndeobște cunoscut faptul că limba română, „dulce și frumoasă”, cum pe bună dreptate, au alintat-o poeții, nu a apărut de la sine, ci că, ea s-a ivit, format, dezvoltat și perfecționat continuu din rostirile vorbitorilor ei, ale străbunilor noștri, trăitori pe vechile noastre meleaguri mioritice. Un rol esențial în evoluția limbii române, l-au avut cele mai timpurii și stângace traduceri de texte religioase, într-o epocă în care limba oficială, de cult, și, nu numai, a Țărilor Române, era SLAVONA, o limbă accesibilă doar păturilor sociale bogate, dar complet neînțeleasă de către oamenii simpli, neînvățați. Tocmai de aceea, trebuie relevată strădania primilor noștri traducători de literatură religioasă de la sfârșitul secolului al XV-lea și, mai ales, din secolul al XVI-lea, cel dintâi fiind Diaconul Coresi, care a tălmăcit în românește vestitele sale Cazanii: *Tâlcul Evangheliilor* (1567) și *Cazania cu învățătură* (1581).

Motivația acestui mare efort a fost aceea de a scrie, după cum el însuși mărturisea, pe înțelesul celor mulți a „mișelamea”, prin care Coresi înțelegea păturile sociale sărace, care nu aveau acces nici la slujbele oficiate în biserică, nici la vreo altă activitate social-culturală. Din această cauză, ei erau marginalizați în propria lor țară, fiind excluși din întreaga arie a intereselor celor înstăriți. Identificăm în acest gest chiar în această motivație a diaconului Coresi, o grijă față de semenii săi, neștiutori de carte, de a căror soartă îi păsa, sentiment care va fi cultivat de către toți cărturarii, nevoitori ai limbii române, din veacurile care au urmat.

Dacă până în secolul al XVI-lea, limba română s-a dezvoltat exclusiv pe cale orală, scrierile diaconului Coresi, mai exact, tipărirea de către acest mare nevoitor a celor două mari Cazanii în Țara Românească, au pus bazele limbii române scrise. Ambele Cazanii au cunoscut o largă răspândire pe întregul teritoriu locuit de români, respectiv, în toate provinciile istorice ale noastre, contribuind, împreună cu alte scrieri religioase și laice ale vremii, la statuarea limbii române ca limbă literară. Cele două colecții de cazanii coresiene s-au situat pe linia luptei împotriva catolicismului și a Reformei.

În aceeași luptă de combatere a Reformei și a catolicismului, se înscrie, cu și mai multă putere, Cazania a doua (CC2), tradusă și tipărită de diaconul Coresi în anul

1581, denumită și *Evanghelia cu învățătură*. Ea cuprinde o culegere de șaizeci și șapte de cazanii, pentru duminicile și sărbătorile anului¹. Predoslovie Cazaniei a II-a a lui Coresi arată motivele pentru care aceasta se mai numește și *Evanghelia cu învățătură*: 1) întărirea credinței ortodoxe, prin învățăturile conținute în ea, și 2) izvor de învățătură pentru popor.

Dacă prima Cazanie tradusă de Coresi în limba vorbită de popor atestă influența ideologiei calvine în Transilvania, pătrunsă prin filieră polonă și ucrainiană, cea de a doua cazanie a sa reflectă cu claritate spiritul ei ortodox, care pledează cu putere pentru întărirea credinței ortodoxe la românii din cele trei țări surori, cu tot setul de valori morale, inerente acesteia: credința în Dumnezeu, iubirea dintre oameni, iubirea de aproapele, iubirea de țară, pacea, buna înțelegere, apărarea țării și a bunurilor de pe cuprinsul său etc., valori morale pe care le vom întâlni și în unele cazanii (postile) polone tematice, apărute în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de această dată, de sub pana celui mai reprezentativ exponent al taberei catolice Piotr Skarga. Este locul să subliniem că meritul descoperirii izvorului ortodox după care Coresi a tălmăcit *Evanghelia cu învățătură*, revine profesorului Pandelescu Olteanu (1908-1995), slavist marcant al Universității din București, care a stabilit, pe baza unei competente confruntări textologice, atât a izvorului după care s-a tradus *Evanghelia cu învățătură*, cât și cazania mitropolitului Varlaam din anul 1643. Profesorul Pandelescu Olteanu a stabilit caracterul ortodox al ambelor izvoare, fapt recunoscut unanim de către slaviștii români. Tocmai de aceea Cazania a doua a lui Coresi a cunoscut o mai mare răspândire în rândul cititorilor și, implicit, o mai bună receptare a conținutului ei, fapt evidențiat de retipărirea ei în mi multe ediții, între anii 1640-1641.

Cele două Cazanii, traduse și tipărite de diaconul Coresi, constituie un izvor unic pentru cunoașterea stadiului de dezvoltare a limbii române, contribuind, într-o mai mare măsură, la deșteptarea conștiinței noastre naționale. Totodată ele au dus la întărirea credinței noastre strămoșești, la menținerea ființei noastre naționale, prin menținerea unității noastre etnice. Scrisă într-o limbă mai evoluată decât Cazania întâi, Cazania a doua a influențat, într-o mai mare măsură, limba scrierilor ulterioare și în primul rând limba Cazaniei lui Varlaam din anul 1643. „Cazania aceasta, a lui Coresi, este cea mai importantă carte românească din veacul al XVI-lea, prin influența exercitată asupra limbii cărților care au apărut după ea. S-a răspândit în toate provinciile românești. Aceasta a făcut ca ea să imprime o anumită nuanță limbii literare românești”, scria un cercetător al istoriei literaturii noastre vechi din secolul trecut.²

Importanța Cazaniilor coresiene rezidă în aceea că, prin circulația lor, în spațiul locuit de români, au condus la înfiriparea ideii de unitate etnică și de limbă națională,

¹ Vezi: Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, vol.1, București, 1908, p. 85.

² Vezi: I.D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, partea I-a, Editura de stat, didactică și pedagogică, 1962, p. 101.

impulsionând participarea Țărilor Române la marile curente spirituale, generate de societatea europeană a veacului al XV-lea.

Se impune precizarea, potrivit căreia, cartea românească, tipărită de diaconul Coresi în dubla sa calitate, de tipograf-editor, se înscrie pe linia cerințelor noilor pătri sociale care aspirau către o cultură proprie în limba națională.

Slova lui Coresi, în limba română, și-a creat vad în păturile burgheziei, iar autoritatea bisericească a fost nevoită să admită tipărirea cărților de predici în limba poporului. Meritul mare al lui Coresi constă în aceea că, prin tipărirea unor cărți religioase și, îndeosebi, a celor două Cazanii, limba română s-a răspândit cu repeziciune în rândul populației românești din cele trei țări surori, contribuind la triumful definitiv al limbii române asupra slavonei multisecolare.

Primele cazanii românești, *Tâlcul Evangheliilor*, tălmăcită sub însemnele calvinismului, ce se infiltrasă în Ardeal, și *Evanghelia cu învățătură*, profund ortodoxă, au jucat un rol imens în apărarea ortodoxiei în lupta sa cu catolicismul și cu cele două confesiuni ale Reformei: luteranismul și calvinismul. Rolul lor important s-a manifestat în direcția dezvoltării limbii literare române, a păstrării conștiinței unității naționale a tuturor românilor, precum și în cea a ideii de independență națională.

În secolul al XVII-lea asistăm la un salt calitativ între limba scrierilor coresiene și a cea a Cazaniei *Carte de învățătură*, tipărită de către mitropolitul Varlaam, la Iași, în anul 1643. Această nouă colecție de cazanii, se arată, clar, în Predoslovenia sa, cui i-a fost adresată: nu unuia sau altuia dintre cititori, sau dintre provinciile noastre istorice, ci, întregii „seminții românești de pretutindere”. Varlaam a redactat această importantă cazanie (*Carte românească de învățătură*) într-o limbă mai îngrijită, mai evoluată, care a dus la o mai rapidă receptare a ei de către cititorii din cele trei țări românești.

Concepută ca un „dar” limbii românești, Cazanăa lui Varlaam și-a atins în curând scopul: acela de a contribui substanțial la făurirea limbii literare române, susținând, astfel, lupta poporului român pentru dreptul de a scrie în limba proprie, pentru unitate națională și socială, și, totodată, pentru cucerirea drepturilor sale politice, cuvenite, ca popor format și dezvoltat pe aceste meleaguri.

Colecția de Cazanii tipărită de mitropolitul Varlaam, a dus la afirmarea neconținută a limbii vorbite, în scris, fapt care a avut drept finalitate, în secolul următor, al XVIII-lea, înlăturarea limbii slavone, ca limbă oficială și de cult și înlocuirea ei, pentru totdeauna, cu limba română.

Secolul al XVII-lea a constituit pentru Țările Române prilej de strânse legături cu Polonia, Ucraina și Rusia și, în același timp, de receptare a curentului elenist, fie direct, fie prin filieră slavă. Cărturarii români din veacul al XVII au fost aprigi luptători pentru acreditarea ideii privind descendența latină a poporului român, mai ales în opera cronicarilor. Ei au relevat „nedezrupta continuare” a românilor pe aceste meleaguri, după cum afirma cel mai erudit cărturar al vremii și poliglot (vorbea șapte limbi), Dimitrie Cantemir, pentru cultivarea patriotismului, ca valoare perenă a devenirii

noastre.

Cazaniile românești și alte scrieri religioase din secolul al XVII-lea cu înregistrat un salt vădit față de scrierile similare din secolul precedent. Tipărirea de predici cu caracter ortodox s-a înscris pe linia luptei împotriva calvinizării țării, a întăririi credinței ortodoxe a românilor. Această acțiune se încadra într-un context mai larg, generat de lupta pe care orotodoxismul răsăritean o ducea împotriva Catolicismului polon și a Reformei care amenințau ortodoxia. Tocmai de aceea abia în secolul al XVII-lea au apărut adevăratele culegeri de predici ortodoxe, care aveau să lupte fățiș în vederea menținerii nealterate a credinței noastre strămoșești, condiție esențială a ființării și devenirii neamului.

Predicile românești din secolul al XVII-lea, îndeosebi *Cazania* lui Varlaam, reprezintă, pe lângă o oglindă fidelă a realității social-politice și românești, o importantă tribună de apărare a ființei noastre naționale, contribuind efectiv la triumful definitiv al limbii române asupra slavonei multisekulare (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea).

Observăm în Țările Române un proces invers decât în Polonia: cazaniile românești, scrise în secolul al XVI-lea, nu ating nivelul celor poloneze din același secol care era pentru Polonia un secol de aur, privind toate compartimentele culturii. În schimb, cazaniile românești ating apogeul în secolul al XVII-lea, în timp ce postilele polone din același secol cunosc un declin, ca urmare a declinului politic al țării, reflectat și în cultură. Astfel, după cum vom constata, în continuarea lucrării, postilele polone din secolul al XVII-lea se află sub nivelul celor din secolul precedent, mai ales din cea de a doua jumătate a secolului acestuia, reprezentate strălucit de către Mikołaj Rej (reprezentantul cel mai de seamă al Reformei) și de Piotr Skarga, cel mai mare exponent al catolicismului.

Victoria contra Reformei în Polonia în secolul al XVII-lea a însemnat un regres în domeniul limbii și al culturii în general, fapt care a readus la loc de frunte, inspirația biblică și recurgera la scrierile în limba latină, realitate care a durat câteva zeci de ani. Din această cauză, postilele polone din secolul al XVII-lea au un vădit caracter dogmatic și apologetic. Totuși, pentru faptul că acestea au fost scrise în continuare în limba polonă, au contribuit la consolidarea limbii literare polone.

Din punct de vedere politic, cazaniile (postilele) polone din veacul al XVII-lea, au condus la menținerea unității naționale, atât de necesară într-o epocă de haos și confuzie politică. În pofida îndelungilor vicisitudini care au avut loc în Polonia, postilele polone și-au îndeplinit totuși, magistral, (mai ales, cele din secolul al XVI-lea) rolul de mijloc de culturalizare, moralizator, de susținătoare a ideii de pace, înțelegere, de afirmare, promovare și generalizare a limbii polone ca limbă națională.

Cultivarea limbii materne, de către cărturarii noștri din vechime, încă din zorii secolului al XVI-lea, mai ales, de cei din Țara Românească și Moldova, reprezintă, fără îndoială, un incontestabil act patriotic, chiar dacă aceștia nu au trâmbițat acest lucru pentru a atrage atenția asupra lor. Ei au lăsat posterității libertatea de a aprecia, la justa

ei valoare, munca lor de pionierat, în domeniul limbii și culturii lor naționale într-o perioadă istorică și într-un spațiu geografic în care exista o mare concurență între curentele ideologice și politice, generate de apariția Renașterii și, îndeosebi, a Reformei.

Primii noștri cărturari din veacurile trecute au un mare și indubitabil merit, acela de a fi lăsat celor ce au venit după ei un lucru durabil pentru întregul neam românesc: limba română, într-o „nedezruptă continuare”.

Tocmai de aceea ne exprimăm regretul potrivit căruia, în epoca actuală, limba noastră națională și oficială se află într-un proces de stagnare, din nefericire, nu de cultivare, cum ar fi fost de așteptat, fiind sufocată de numeroasele neologisme pătrunse din literatura occidentală, îndeosebi anglo-saxonă. De aceea concluzia care se desprinde din această incontestabilă realitate este una singură: cultivarea imediată și concertată a limbii române, în primul rând, de către intelectualii țării, pentru a ne menține și în viitor identitatea națională, în concertul națiunilor libere ale lumii de astăzi și mai ales de mâine. Acesta ar fi, într-adevăr, un Act Patriotic din partea celor care pot și au datoria să contribuie nemijlocit la decantarea limbii române din hățișul de neologisme, dialecte, agramatism etc. și, totodată, un act de respect față de străbunii noștri cărora le datorăm o limbă atât de frumoasă, după cum afirmă numeroși românologi atât din Europa, cât și de pe alte continente, dintre care amintim, cu titlu de exemplu: Ferdinand Lot din Finlanda, specialiști din Germania și Italia care au îndrăgit limba română și o studiază temeinic, publicând numeroase materiale de limbă, gramatică și cultură română și vizitând des România pentru a asculta limba noastră la ea acasă. Menționăm și numele câtorva românologi din timpurile noastre, respectiv slovaci: Ján Kerdo din Bratislava, Jana Palenikova de la Catedra de limbă română a Universității „I.A. Comenius” din Bratislava, Z. Vajdova de la Academia Slovacă, cunoscută în țara noastră și pentru traducerea în ultimii ani în limba slovacă a unor opere ale poetului nostru național, Mihai Eminescu.

Din păcate, în ultimi ani a apărut un soi de scriitori, în țara noastră, care nu numai că nu au niciun fel de aplecare spre cultivarea limbii române, ci, dimpotrivă, îi aduc diverse injurii, atât ei, cât și poporului român. Este regretabil însă că cei în drept din România nu au luat până acum nicio măsură de contracarare a acestui fenomen negativ și dăunător.

Îndemnul scrierii în limba polonă, vorbită de popor, datează de timpuriu, respectiv, încă de la mijlocul secolului al XIII-lea, când s-a pus pentru prima oară, în mod oficial, problema rostirii rugăciunilor în limba poporului, nu în latina oficială, accesibilă doar păturilor sociale înstărite. Acest îndemn, al scrierii cazaniilor în limba polonă a venit din partea Bisericii Catolice, prin cunoscutul Sinod de la Wrocław din anul 1248, care a recomandat preoților să rostească rugăciunile și cântecele religioase în limba polonă¹.

¹ Vezi J. Łos, *Początki piśmiennictwa polskiego*, Varșovia, Cracovia, 1922, p.174.

Cazaniile scrise în limba polonă în secolul al XVI-lea atestă cu putere îndemnul de a scrie în limba poporului pentru întărirea credinței catolice, dar și interesul crescând al credincioșilor față de acest gen de scrieri, pentru cultură. Cultul antichității romane, apărut în veacul al XIV-lea, a determinat un avânt în acțiunea de scriere de cazanii originale și, totodată, de traducere în limba polonă a unor cazanii, din limbile latină și cehă. Totodată, în secolul al XIV-lea se constată faptul că polonezii de rând iau cunoștință, prin intermediul unor cazanii (de pildă, cazaniile lungi din Colecția Gnieźnieńskie, descoperite la Gnieźno) ș.a. de bogata și interesanta literatură apocrifă medievală care circula în acea vreme în întreaga Europa, inclusiv în Țările Române.

Astfel, cazaniile alcătuite în limba polonă în secolul al XIV-lea deschid cititorilor orizonturi necunoscute și atractive din lumea legendelor medievale, caracterizate printr-un pronunțat moralizator și de întărire a credinței. Din această cauză asistăm la o creștere sensibilă a numărului celor care citesc în limba polonă, îndemnați, pe de o parte, de dorința de a desluși singuri învățătura Evangheliei, iar, pe de altă parte, de atracția exercitată asupra lor, de fascinanta literatură apocrifă, cu care se întâlneau pentru prima oară în viață.

Setea de cunoaștere a „Cuvântului lui Dumnezeu” continuă cu și mai multă putere în secolul al XV-lea, ca urmare a influenței exercitate de mișcarea husită, în Polonia, aceasta fiind forma obișnuită de culturalizare în evul mediu.

Cazaniile polone din secolul al XV-lea au, neîndoios, pe lângă un puternic caracter religios, și unul social, mai pronunțat decât cele din secolul anterior. Astfel, cazaniile polone, scrise în secolul al XV-lea, au contribuit în mare măsură la răspândirea principiilor fundamentale, ale husitismului: 1) scriptura reprezintă cel mai important izvor de învățătură și 2) propagarea acestei învățături în limba fiecărui popor, pentru a fi înțeleasă de către toți.

De aceea importanța cazaniilor polone din secolul al XV-lea este vădit sporită, mai întâi, datorită faptului că limba în care sunt alcătuite aceste cazanii atestă o vizibilă evoluție față de secolul anterior. Totodată se constată faptul că acestea oglindesc, mai viu, obiceiurile și moravurile sociale ale polonezilor. Așadar, cazaniile polone din secolul al XV-lea se constituie într-unul dintre cele mai importante mijloace de răspândire a învățăturilor husite, care preconiza reforma Bisericii Catolice, fiind, în același timp, o dovadă grăitoare a gustului crescând al poporului față de acest gen de scrieri¹. Redăm, mai jos, un scurt fragment dintr-o cazanie polonă, scrisă în secolul al XV-lea, într-o limbă frumoasă și clară, intitulată *Kazanie na dzień Wszech Świętych* (Cazanie la ziua tuturor sfinților):

¹ Vezi, între alții, A.A. Kryński, *Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV^{go}, XV^{go} i początku XVI^{go}*, ediția a doua, Varșovia, 1925, p. 122-123.

... Dziwna nauka pana naszego ludzie bogathe
a pani czestne blagoslawia zawszde, a on
vbogy duchem blagoslawy...

...Minunată este învățătura Domnului nostru
Dumnezeu, care îi binecuvintează atât pe oame-
nii bogați cât și pe cei cinstiți, în spiritul său
dumnezeiesc...

Cazaniile (postilele polone vechi – *post illa verba*) erau, ca și cazaniile românești, împănate cu latinisme (respectiv, cu slavonisme), dar, și unele, și altele, au reușit să câștige teren pentru afirmarea limbii materne, slăbind totodată pozițiile limbilor oficiale: latina, la polonezi, iar slavona, la români, reușind să le înlăture definitiv, atât din cult, cât și din viața socială.

Spre sfârșitul secolului al XV-lea, se constată în Polonia, începutul triumfului limbii polone asupra latinei oficiale. Acum apare o serie de colecții de cazanii, ca, de pildă, cea a lui Paterek, scrisă într-o frumoasă și clară limbă polonă, fapt care va continua, sporit, în secolul al XVI-lea, cunoscut, pe bună dreptate, sub denumirea de „Secolul de Aur” al culturii polone.

„În vremea când la noi mijesc sfioase cele dintâi documente de limbă națională, *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), Polonia trecea mândră de pragul culturii medievale spre epoca de înflorire a Renașterii și Umanismului secolului al XVI-lea”².

În acest Secol de Aur, cazaniile polone cunosc o înflorire fără precedent, din mai multe cauze:

1. Evoluția evidentă a limbii polone, de la apariția primelor cazanii (secolul al XIII-lea) până în secolul al XVI-lea, îndeosebi în cea de a doua jumătate a sa;

2. Apariția a două curente ideologice puternice: Renașterea și Reforma, izvorâte dintr-un latent protest antifeudal. Dintre cele două curente, Reforma a fost receptată încă de la început de către societatea polonă datorită strânselor relații ale țării cu Germania, care se confrunta încă de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea cu numeroase probleme sociale și politice, în afară de cele cu caracter religios.

Este bine știut faptul că Reforma aspira la renașterea creștinismului primar, dar, curând după apariția ei, aceasta s-a îndepărtat de ideologia umanismului aristocratic, cantonându-se exclusiv pe probleme religioase. Ca urmare a bunelor relații economice, sociale și culturale, dintre Polonia și Germania, ideologia Reformei a provocat în Polonia lupte religioase, de o intensitate și amploare nemaiîntâlnite în altă țară³.

Se impune precizarea că în Polonia a pătruns mai întâi confesiunea luterană, dar, la scurt timp, locul acesteia a fost cîștigat de către calvinism, care s-a propagat în rândul clasei scociale, aflate în primă ascensiune, în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

¹ Această cazanie a fost studiată și analizată de către specialiști de prim rang din Polonia, ca Al. Brückner, L. Malinowski, J. Los, ș.a., *Apud Los, op.cit.*, p.187.

² A se vedea Ion C. Chițimia, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, prefată și note de Mihai Mitu, București, Ed. Universității din București, 2008, p. 19.

³ Vezi Kazimierz Kolbuszewski, *Postyllografia polska XVI-XVII wieku*, Cracovia, 1921, p. 6.

Tocmai de aceea, calvinismul a avut o durată atât de mare în Polonia, în comparație cu luteranismul, axat doar pe probleme strict dogmatico-religioase.

Învățătura calvină avea la bază două idei fundamentale, care au prins foarte mult la polonezi: 1) credința în predestinarea omului și 2) lupta pentru acumularea de bogății materiale, aceasta preconizând aspirația noii clase sociale poloneze spre dezvoltarea capitalismului¹.

Am arătat mai sus că Reforma a constituit curentul ideologic care tocmai îi trebuia clasei sociale polone, în continuă afirmare pe plan politic și social, și anume, burghezia. Acest lucru a fost viu ilustrat de faptul că în tabăra reformată au apărut și activat cei mai talentați scriitori, autori de cazanii și oratori de excepție, care au înfruntat cu cerbicie catolicismul.

Astfel, Biserica luptătoare din Polonia s-a împărțit în două tabere: reformată și catolică. Dintre reformați, cea mai reprezentativă figură a fost cea a lui Mikołaj Rej (1505-1569), autor de cazanii și orator de excepție, a cărui lucrare fundamentală s-a intitulat *Postylla* (Postila², Cazanie), tipărită în anul 1557. Într-un interval scurt, *Postilla* a apărut în cinci ediții polone, una în lituaniană și alta în rusă, aceasta constituind o dovadă peremptorie a receptării ei de către masele ei de cititori. *Postylla* scrisă de Mikołaj Rej în primă afirmare a calvinismului în Polonia, a răspuns cele mai bine cerințelor vremii și setei de cunoaștere a cuvântului lui Dumnezeu de către masele largi. Tocmai de aceea lucrarea s-a bucurat de o primire atât de mare în rândurile poporului său, fapt atestat de numeroasele sale ediții, succedate la intervale foarte scurte. Potrivit unui specialist polonez de marcă, *Postylla* a fost „o carte mai mult laică decât religioasă”, constituind „un izvor foarte prețios de cunoaștere a folclorului, a obiceiurilor și moravurilor Poloniei din secolul al XVI-lea”³.

Profesorul, slavistul și savantul I.C. Chițimia sublinia că Mikołaj Rej a fost cel dintâi mare scriitor național al literaturii polone⁴, ivit din frământările sociale și culturale ale veacurilor precedente pentru a pune în practică prea bine cunoscutul său slogan „polak polakowi po-polsku mówi” (un polonez vorbește limba polonă cu alt polonez). El a slujit acest slogan, cu toată priceperea, cu tot talentul și cu toată ardoarea sufletului său, beneficiară absolută fiind limba sa maternă – polona. Mikołaj Rej a fost considerat unanim drept „părintele literaturii polone”, fiind supranumit „Dante al Poloniei”. *Hic est noster Dante*, titrau publicațiile reformate polone. De asemenea, Mikołaj Rej a fost comparat și cu Cicero. „Așa cum în literatura latină unul a fost Cicero, tot așa și în limba polonă unul a fost Mikołaj Rej”⁵.

În tabăra catolică au activat, de asemenea, numeroși autori de cazanii și oratori, cel mai strălucit exponent fiind Piotr Skarga, scriitor cultivat la înalte școli catolice din

¹ Vezi I.C. Chițimia, *Historia literatury polskiej*, București, 1972, p. 68.

² Cazanie, predică prin care se explică Evanghelia.

³ Vezi Iulian Krzyżanowski, *Dzieje literatury polskiej*, Varșovia, p. 67.

⁴ Vezi Chițimia, *Scrieri alese*, p. cit.

⁵ Vezi Al. Brückner, Mikołaj Rej, *Studium Krytyczne*, Cracovia, 1905, p. 401.

țară, având o deosebită ușurință atât în arta vorbirii cât și în cea a predicării. Principala operă a sa se intitulează *Kazania Sejmowe* (cazaniile scrise pentru cele optsprezece seimuri, câte s-au întrunit în Polonia în decursul a douăzeci și patru de ani, dintre care s-au păstrat doar opt cazanii). Dintre acestea, cazaniile a doua și a opta se remarcă prin pagini de un profund patriotism, în care Skarga manifestă o vie îngrijorare față de viitorul patriei sale, sărăcită din cauza neînțelegerilor sociale și a luxului exorbitant al nobilimii.

Cităm din cazania a opta, în care patriotismul autorului se împletește strâns cu critica socială:

... O Boże moj, jakie zbytki w to się Królestwo wniosły, które miłosierdzie wszystko wypędziły. Począwszy od małych aż do wielkich, wszyscy mierność świętą i proste używanie opuścili...

... O, Doamne, ce lux s-a răspândit în acest Regat din care a fost alungată toată dragostea. Începând de la cei mici, până la cei mari, toți au renunțat la cumpătare..., iar dragostea față de republică a dispărut.

Nimeni într-atâtea palate și ziduri, nu are grijă de ea.

Întreaga republică este săracă; doar unele case sunt bogate; nu sunt bani pentru biserică, pentru săraci, precum și pentru alte cerințe și pentru mântuire. Totul se pierde însă pe lux și pe lucruri deșarte.

Cauzele pieirii Sodomei vă vor distruge și pe voi. Despre aceasta, proorocul spunea: aceasta a fost răutatea Sodomei. Trufia, îndestularea pâinii..., trândăvia...¹

¹ Vezi Piotr Skarga, *Kazania Sejmowe*, ediția a treia, Wrocław, Varșovia, Cracovia, Gdańsk, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo, 1972, p. 184.

.. Iako najmilejszy matki swej miłować Y onej czeić nie macie, która was wrodziła, wychowała, nadała, wyniosła? *Bóg matkę czeić roz-kazał.*

Przeklęty kto zasmuca matkę swoją. A która jest pierwsza i zasłużona matka, iako ojczyzna, co macie od niej jest? *która gniazdem jest matek wszystkich i*

...Să vă iubiți patria ca pe cea mai scumpă mamă, să o iubiți și să o cinstiți, căci ea v-a născut, v-a alăptat, și v-a înălțat.

Dumnezeu a poruncit să-ți iubești mama.

Blestemat să fie cel care își necăjește mama. Dar care mama e mai presus și mai meritorie decât patria, de la care aveți numele și tot ceea ce aveți, de la ea este... *Patria este cuibul tuturor mamelor, înrudirea tuturor și cămara tuturor bunurilor voastre.* Această mamă v-a strâns într-un singur trup, al Republicii... de la o mare, la alta...¹

...Această iubită mamă (patria) v-a dat o libertate de aur, căci nu slujiți tiranilor, ci numai domnilor voștri, cu frică de Dumnezeu și regilor pe care singuri îi alegeți. De la această mamă aveți, până în prezent, o glorie ostășească... Această mamă, vă naște hatmani viteji și înțelepți, fericiți, cavaleri puternici, neînfricați, și un asemenea popor, la care dușmanii privesc din toate părțile².

Din acest pasaj reies căldura, patosul patriotic și claritatea stilului, a expresiei care merge direct la inima cititorului. Lirismul său patriotic ne amintește de unele pasaje din *Cântarea României* a lui Al. Russo, ca și de alte compoziții cu profund caracter patriotic ale scriitorilor noștri din trecut.

Pentru a evidenția mai pregnant dragostea de patrie, Piotr Skarga a recurs la o frumoasă și plastică comparație, a patriei cu o mamă, patria fiind, scria el, „cuibul tuturor mamelor și cămara tuturor bunurilor locuitorilor ei”. Dragostea de patrie capătă la Skarga un contur precis, izvorât dintr-o inteligentă îmbinare a preceptelor religioase cu legile umane. Iubindu-și profund patria și credința catolică, Skarga și-a pus în slujba apărării acestor înalte idealuri întregul său talent scriitoricesc, precum și întreaga sa capacitate de muncă. Piotr Skarga mai pledează și pentru dragostea și înțelegerea între oameni, ca factor important în menținerea păcii generale, așa cum rezultă din pasajul următor: „Bună este înțelegerea dar și pacea între oamenii din popor... mai bune sunt însă acestea, între domnii care îi conduc pe oameni, între regi care, prin înțelegerea dintre ei, aduc pace lumii”³. Autorul avea în vedere, nu atât înțelegerea între oamenii de rând, ci îndeosebi, între cei care țineau între mâinile lor, destinele țărilor. Aceste idei,

¹ *Idem*, p. 38.

² *Ibidem*, p.40, 43.

³ *Idem*, p. 138.

progresiste pentru acele vremuri, sporesc valoarea poetică și filosofică a colecției de cazanii *Kazania Sejnowe*, îndeosebi, a cazaniei de doua și a opta.

Rememorând cele arătate până aici, precizăm că, pe fundalul conflictului social generat de lupta pentru putere dintre burghezia polonă, în ascensiune, cunoscută sub denumirea de *șlahtă*, și marea nobilime (*magnații*), clasă socială devenită reacționară, postilele polone din secolul al XVI-lea, au jucat un rol de frunte, în propagarea, atât a idealurilor reformate, cât și a celor catolice, scrise și rostite în limba vorbită de popor. Din competiția celor două tabere politice – reformată și catolică, a rezultat un singur câștigător: limba polonă, națională și oficială a țării, ajunsă la un standard fără precedent, în acel Secol de Aur al culturii polone.

Predicatorii și autorii de cazanii catolice, în frunte cu Piotr Skarga, au reușit să fie mai convingători decât cei din tabăra reformată, îndemnând poporul să nu accepte Reforma, ci să facă zid viu, în jurul Bisericii catolice, ceea ce s-a și întâmplat. Astfel, după lupte religioase cu oponenții lor reformați, desfășurate pe plan spiritual, în scris și în activitatea retorică, au învins, definitiv, catolicii, Polonia devenind una dintre cele mai puternice țări catolice din lume, așa cum este și în prezent.

Dezvoltarea fără precedent a cazaniilor românești și a postilelor polone, în secolul al XVI-lea, a constituit reflectarea, pe plan cultural, a luptei desfășurate de burghezia ascendentă, împotriva ideologiei feudale. Așa cum am arătat în lucrarea noastră, precum și cu alte ocazii, atât cazaniile românești, cât și postilele polone din secolul al XVI-lea au fost la înălțimea comandamentelor ideologico-spirituale ale acelor vremuri, militând cu ardoare pentru ideile progresiste puse în circulație de către noua pătură socială, burghezia. Aceste idei erau și pe placul poporului: ideea de patrie, iubirea patriei comune, a locuitorilor unei comunități sociale, iubirea de aproapele, înțelegerea între oameni, între țări și conducătorii acesteia, ideea de cinste, de corectitudine, de înțelegere, de întărire a credinței străbune, ortodoxia la români și catolicismul la polonezi, de libertate și independență națională, etc.

Cazaniile românești și postilele române din secolele al XVI-lea și al XVII-lea au reprezentat o dublă revoluție: pe tărâm religios, prin crearea Bisericii în limba poporului, și pe tărâm cultural, prin contribuția lor la afirmarea, în scris, a limbilor naționale – română și polonă.

Patriotic and Pacifist Reflections in Romanian Homilies and Polish “Postylles” in the 16th and 17th Century

In this essay we intended to point out mainly the role of the Romanian homilies in the development of our mother tongue, the shaping of the reading taste, and the formation and

evolution of our culture. We paid special attention to the two collections of homilies, i.e. "Expound Gospels" (1567) and "The Gospel Lesson" (1581), translated and printed by Coresi in the language spoken by the people for the illiterate to understand it. On the other hand, in Poland, thanks to the Catholic Church that recommended the priests to say prayers and sing religious songs in Polish, and not in Latin, a hardly intelligible language, they had written in the language spoken by the people ever since the middle of the 13th century. The urge to write homilies in this language was felt mostly in the 16th century when there was an increased need to reinforce the catholic faith, menaced by the Reform: the Protestantism and the Calvinism.

The greatest representative of the Calvinist writers was Mikolaj Rej, whom professor I.C. Chițimia considered to be the first great national Polish writer. The Polish experts in old literature praised M. Rej as "the father of the Polish literature", and compared him to Dante and even to Cicero. "Hic est noster Cicero", the Calvinist homilies writers would write about him. In the 16th century, the Catholic Church was brilliantly represented by Piotr Skarga, the author of the famous "Kazania Sejmowe" (out of which only eight homilies were preserved). In this essay we presented a few fragments of P. Skarga's 8th homily, a sample of deep patriotism, just like the 16th and 17th century Romanian homilies.

Therefore, we can say without any trace of exaggeration that both the Romanian homilies and the Polish "postylles" reinforced ever lasting values such as: love for the country and for its people, honour, mutual help, liberty, national independence and faith: in Orthodoxism as for Romanians, and in Catholicism as for the Polish people. They also generated a double revolution: 1) in religion by re-creating the Church in the very language spoken by the plain people and 2) in culture by contributing to the creation of the national Romanian and Polish languages.

CULEGEREA TEXTELOR VECHI SLAVE ÎN FORMAT ELECTRONIC

Sorin PALIGA

Introducere

La începutul anilor '90 ai secolului trecut am asistat la abandonarea treptată a tipografiei „clasice” Gutenberg, bazată pe culegerea textelor cu plumb și adoptarea formatelor electronice ale textelor. Avantajele sunt evidente: textul este „cules” (respectiv „introdus”) în calculator, i se fac toate modificările necesare, apoi este „adus în pagină” și pregătit pentru tipar. În mod uzual, acum tipografiile acceptă doar formate „gata de tipar” sau, folosind un termen englez, *camera-ready copy*.

Consecințele sunt evidente: răspunderea privind acuratețea și corectitudinea textului revine integral autorului/autorilor, respectiv celor care au în grijă textul, cu tot ceea ce implică acest lucru, de la banala eroare de scriere (litere „sărite”, litere lipsă, neglijență în redactare) până la erori de paginare, în limba română sau în limba străină, dacă e cazul.

În afara acestor chestiuni generale, o problemă încă și mai mare o pun – între altele – textele slave vechi¹. De ce? Pentru a răspunde acestor întrebări, trebuie – mai întâi – să clarificăm unele chestiuni generale ori de detaliu.

Ce este *Unicode*? *Unicode* și limba română

„Democratizarea” de după anul 1989 a însemnat, între altele, și „dreptul de cetate”, respectiv „dreptul” de a fi folosite pe calculator, al unor „limbi noi”, cum ar fi limbile vorbite în țările foste comuniste. Dar nu numai: limbile clasice (greaca veche, ebraica), limbile moderne (care folosesc alfabetul chirilic, dar și alte limbi ale globului, cum ar fi limbile orientale, chineza, japoneza, coreeana, dar și limbile care se scriu de la dreapta la stânga, așa numitele limbi RTL – *right-to-left* – cum ar fi araba și ebraica) etc. etc. Această avalanșă de limbi, fiecare cu specificul său, a făcut presiuni asupra

¹. Nu este în orizontul acestui succint articol să ia în discuție problemele ridicate de textele scrise în alte limbi, precum limbile orientale ori limbile antice „moarte” (akkadiana, sumeriana etc.) Ne vom opri aici numai acelor chestiuni legate de culegerea textelor vechi slave și nu de toate problemele care se pun sau se pot pune în cazul altor limbi.

producătorilor de software. Dacă, inițial, se lua un font anume, i se eliminau unele caractere și i se adăugau altele, de exemplu, caracterele folosite în chirilic, pentru a se obține un font rezonabil pentru nevoi curente, curând această metodă și-a dovedit limitele: s-a ajuns la sute și la mii de variante posibile, când fiecare creator de font punea aleator caracterele necesare unde i se părea mai potrivit. Consecința era inevitabilă: au apărut sute și mii de variante posibile, astfel că, dacă un text chirilic era scris folosind un anume font, să-i spunem fontul A, el trebuia citit tot folosind acel font A. Curând, autorii înșiși au rătăcit fontul folosit inițial, astfel că, la ora actuală, sunt mii și mii de pagini indescifrabile, autorii uitând să-și noteze ce font/fonturi au folosit în urmă cu 15-20 de ani. În fapt, aceste texte au devenit inutilizabile!

Era și normal astfel ca Unicode, un consorțiu chemat să pună ordine în acest haos lingvistic, să-și impună treptat regulile:

- fiecărui caracter i se alocă un cod numeric sau un cod numeric și alfabetic;
- acest cod trebuie supus discuției și apoi aprobării unui grup de specialiști;
- odată aprobat, acea codificare trebuie urmată de toți creatorii de fonturi.

– nu se admit variante grafice ale aceluiași grafem istoric, acestea fiind permise doar ca variante ale fonturilor, nu ca variante ale unor caractere în cadrul aceluiași font; cu alte cuvinte, un font va conține – în limitele astfel definite – un singur caracter astfel definit.

La ora actuală, majoritatea fonturilor care vin instalate odată cu sistemele de operare, indiferent care sunt acestea (MAC OS, Linux ori Windows), respectă aceste norme. Este însă posibil ca un astfel de font să nu cuprindă, spre exemplu, caracterele necesare scrierii chirilice. Fonturile care cuprind însă aceste caractere trebuie să respecte normele Unicode și, în unele cazuri, le respectă. La ora la care scriem aceste rânduri, există relativ puține fonturi care au implementat deja noile norme, dar – deși puține – sunt suficiente nevoilor curente ale slaviștilor. Este evident că, pe măsura trecerii timpului, noi și noi fonturi vor veni să completeze lista actuală. Sunt de menționat aici fonturile create de doi dintre participanții la discuții, respectiv de Ralph Cleminson (Marea Britanie), creatorul fontului Dilyana (cu varianta mai nouă Neon); și Aleksei Kriukov, autorul seriei reprezentate de fonturile Old Standard, Tempora și Theano¹.

Nu intrăm în detalii „istorice”, totuși dorim a nota câteva situații nefirești, pentru a înțelege dificultatea și complexitatea problemei. Limba română a cunoscut și ea anomalii de codificare. Cauza principală a fost că, *la începutul anilor '90, România nu avea un standard național privind folosirea caracterelor specifice limbii române*, respectiv *ă â î ș ț*, cărora li se adaugă semnele de punctuație specifice. Deși acestea sunt folosite și în alte limbi, notăm – fie și în treacăt – că, în conformitate cu normele academice, semnele citării sunt „citāt” (nu „citāt”), deși încă și azi, mai ales în subtitrarea filmelor, se întâlnesc forme specifice limbii engleze (de exemplu ‘citāt’ ori ‘citāt’). De asemenea, pe atunci, Academia – prin lucrările de referință specifice,

¹ Acest fonturi sunt gratuite și disponibile spre descărcare de pe paginile autorilor.

Îndreptarul ortografic, DEX etc. – nu definea clar ce semne diacritice TREBUIE folosite pentru a culege corect un text românesc. Precizarea a venit foarte târziu, abia odată cu DOOM 2, la pagina XXVI: „[...] căciula ~ desupra lui *a*: *ă*¹; circumflexul ^ deasupra lui *a* și *i*: *â* și *î*; virgulița sub *s* și *t*: *ș* și *ț*, cu precizarea din nota 9 la aceeași pagină: !Și nu sedila, care se folosește sub *c* în alte limbi: *ç*. În programele de calculator, *ș*, spre deosebire de *ț*, apare în mod greșit cu sedilă”.

Ar fi de precizat că *s* cu sedilă (*s* cedilla) apare alături de *t* cu sedilă (*t* cedilla) în unele fonturi, în alte fonturi lipsind complet și *s* cu virgulă dedesubt (*s* comma below sau, cum scriu autorii DOOM 2, cu virguliță) și *t* cu virgulă dedesubt. Acest lucru s-a datorat, cum spuneam, în primul rând faptului că România nu avea, la începutul anilor '90, un standard, iar ulterior definirea diacriticelor s-a făcut confuz, neclar, iar principala companie creatoare de software, Microsoft, a introdus eronat *s/t* cu sedilă pentru limba română. În fapt, *s* cu sedilă este norma pentru limba turcă, iar *t* cu sedilă nu există ca atare în niciun standard².

În lipsa unor definiții clare, marile companii producătoare de software, preponderent Microsoft și Apple, ulterior și tot mai numeroase distribuții Linux, au adoptat (a se citi „improvizat”) norme deduse din documentele accesibile la ora aceea. De exemplu, înaintea clarificărilor aduse de ASRO (Asociația română de Standardizare) în anul 2004, nu era clar dacă semnul diacritic de sub literele *s* și *t* era virgula (,) ori sedila (˘), era așadar *ș* și *ț* ori *ş* și *ţ*? Deși detaliul poate părea irelevant, cele două caractere fiind asemănătoare, în realitate, în sistemul Unicode, au codificări diferite:

<i>s</i> cu virgulă dedesubt (<i>s</i> comma below)	ș, Ş	U+0219 U+0218
<i>s</i> cu sedilă (<i>s</i> cedilla)	ş, Ş	U+015F U+015E
<i>t</i> cu virgulă	ț, Ț	U+021B U+021A
<i>t</i> cu sedilă	ţ, Ț	U+0163 U+0162

¹ De fapt, în text apare semnul caron, ceh *háček* (ˇ), nu semnul scurtimei, *breve* (˘), cum definește textul, dovadă clară a faptului că autorii s-au lovit de aceeași problemă a redării corecte a caracterelor în format electronic, chiar în cazul unei limbi care folosește alfabetul latin și chiar dacă, față de alte limbi (ceha, polona, lituaniana etc.), româna are relativ puține semne diacritice.

² Nu intrăm aici în detalii privind discuțiile interminabile privitoare la definirea lui *t* cu sedilă ca folosit în transcrierea unor semne ebraice. Textul Unicode era ambiguu, se referea probabil la grafemul TZAV, deși, după știința noastră, nicăieri nu este definit ca fiind transcris prin *t* cu sedilă.

Ō	Š
0150	0151
ō	š
0151	0151
Œ	Ț
0152	0152
œ	ț
0153	0153
Ř	Ť
0154	0154
ř	ť
0155	0155
Ŕ	Ț
0156	0156
ŗ	ț
0157	0157
Ř	Ů
0158	0158
ř	ů
0159	0159
Ś	Ū
015A	015A
ś	ū
015B	015B
Ŝ	Ů
015C	015C
ŝ	ů
015D	015D
Ș	Ů
015E	015E
ș	ů
015F	015F

Locul lui s/S cu sedilă și respectiv locul lui t/T cu sedilă în cadrul așa-numitei liste Latin Extended A. Codurile alocate secvenței ȘșȚț sunt respectiv U+015E U+015F U+0162 U+0163

İ	Ş	Ț
0218	0219	021A
ı	ş	ț
021B	021B	021B
Î	Ț	Ō
021A	021A	021A
î	ț	ō
021B	021B	021B

Locul lui s/S cu virgulă și respectiv locul lui t/T cu virgulă în cadrul listei Latin Extended B. Codurile alocate secvenței ȘșȚț sunt respectiv U+0218 U+0219 U+021A U+021B.

Din dorința de a simplifica, probabil, inventarul de caractere, la începutul anilor '90, Microsoft a ales *s* și *t* cu virgulă pentru limba română (incorect), în timp ce Apple,

corect, a ales *s* și *t* cu virgulă. Această anomalie a persistat până recent, fiind corectată de compania Microsoft abia odată cu lansarea sistemului de operare Vista, deocamdată puțin răspândit. Ca atare, folosirea limbii române încă pune probleme utilizatorilor de Windows, care văd „pătrățele” în loc de *s/t* cu virgulă dedesubt. Deși există și un așa-zis update care rezolvă chestiunea în sistemul Windows XP (European Union Bulgarian and Romanian Update, identificabil drept EUUpdate.exe pe site-ul Microsoft), acesta este, se pare, puțin cunoscut, astfel că majoritatea utilizatorilor continuă să aibă probleme. Nici nu există o preocupare „națională” în acest sens, majoritatea utilizatorilor preferând fie să nu folosească diacritice (mai ales în poșta electronică), fie să le folosească eronat, lăsându-se pe seama companiilor producătoare de software.

Cum problema folosirii corecte a semnelor diacritice în limba română, conform normelor academice, este teoretic rezolvată, nu insistăm asupra altor probleme conexe. Întârzierea în luarea unor decizii și-a făcut simțit efectul și aici.

Unicode și alfabetul chirilic

Deși alfabetul chirilic a fost între primele codificate de Unicode, lista caracterelor era inițial incompletă, abia foarte recent, în cursul anului 2008, fiind corectate unele erori mai vechi și fiind completată lista caracterelor lipsă. La începutul anilor '90, alfabetul chirilic era între primele alfabetel nelatine adoptate și codificate de consorțiul Unicode. S-a pornit, cum era firesc, de la caracterele folosite în limbile slave moderne care folosesc chirilicul, apoi s-a completat lista cu acele caractere chirilice folosite în limbile neslave vorbite și folosite în diverse republici foste sovietice. Ulterior, li s-a adăugat o listă minimală de „semne chirilice arhaice” (Archaic Cyrillic), adică semnele slave vechi.

Lista nu era totuși completă. Lipseau, pe de o parte, unele caractere folosite în unele limbi moderne neslave din spațiul fost sovietice, dar lipseau și unele caractere vechi slave, iar câteva erau definite încorect. Ca atare, deși cu mare întârziere, în cursul anilor 2005-2006 s-a inițiat, sub coordonarea lui Michael Everson¹, un proces de revizuire și de completare a listei de caractere definibile ca „vechi slave” ori „chirilice”, incluzând aici atât caractere specifice textelor medievale, cât și textelor moderne. Țelul era ca, în decurs de circa un an, să se ajungă la consens în ceea ce privește lista de caractere lipsă ce trebuie definite drept „chirilice”, vechi ori moderne precum și lista de caractere inițial eronat definite (și, implicit, eronat desenate în diverse fonturi). Autorul acestor rânduri a făcut de asemenea parte din acest colectiv.

¹ American de origine, Michael Everson s-a stabilit de mulți ani în Irlanda, de unde coordonează ample lucrări de implementare a unor standarde IT ce au ca scop principal folosirea unor caractere specifice limbilor rare.

ISO/IEC JTC1/SC2/WG2 N3194

L2/06-xxx

2006-12-26

Universal Multiple-Octet Coded Character Set
International Organization for Standardization
Organisation internationale de normalisation
Международная организация по стандартизации

Doc Type: Working Group Document

Title: Proposal to encode additional Cyrillic characters in the BMP of the UCS

Source: ~~UC Berkeley Script Encoding Initiative (Universal Scripts Project)~~

Authors: Michael Everson, David Birnbaum (University of Pittsburgh), Ralph Cleminson (University of Portsmouth), Ivan Derzhanski (Bulgarian Academy of Sciences), Vladislav Dorosh (irmologion.ru), Alexej Kryukov (Moscow State University), Sorin Paliga (University of Bucharest), Klaas Ruppel (Research Institute for the Languages of Finland)

Status: Individual Contribution

Action: For consideration by JTC1/SC2/WG2 and UTC

Replaces: N3184, L2/06-359, N1744

Date: 2006-12-26

1. Introduction. This document requests the addition of a number of Cyrillic characters to be added to the UCS. It also requests clarification in the Unicode Standard of four existing characters. This is a large proposal. While all of the characters are either Cyrillic characters (plus a couple which are used with the Cyrillic script), they are used by different communities. Some are used for non-Slavic minority languages and others are used for early Slavic philology and linguistics, while others are used in more recent ecclesiastical contexts. We considered the possibility of dividing the proposal into several proposals, but since this proposal involves changes to glyphs in the main Cyrillic block, adds a character to the main Cyrillic block, adds 16 characters to the Cyrillic Supplement block, adds 10 characters to the new Cyrillic Extended-A block currently under ballot, creates two entirely new Cyrillic blocks with 55 and 26 characters respectively, as well as adding two characters to the Supplementary Punctuation block, it seemed best for reviewers to keep everything together in one document.

Prima schiță, datată 26 decembrie 2006, întocmită de Michael Everson în urma discuțiilor purtate privind corectarea unor erori și privind îmbogățirea caracterelor definite ori definibile drept chirilice (Cyrillic). Se poate vedea lista participanților precum și rezumatul lucrării.

Rezultatele finale au fost puse pe hârtie și apoi înaintate consorțiului Unicode de Michael Everson. Spre bucuria colectivului de lucru, aproape toate propunerile au fost aprobate, inclusiv mult așteptatele caractere specifice chirilicului românesc, nazala în (grafiată yn în documentele Unicode):   (așa apare în fonturile Dilyana și Neon, create de Ralph Cleminson), cu unele variante grafice ce încep să apară deja în unele fonturi, cum ar fi cele create de Aleksei Kriukov   sau în Everson Mono, creat de Michael Everson: .

Romanoslavica XLV

Rezolvarea acestor probleme legate de culegerea textelor slave vechi este benefică și lumii științifice de la noi, deschizând astfel drumul publicării – în condiții superioare – textelor slave vechi, inclusiv prin reeditarea unor lucrări azi epuizate.

	A6C	A6D	A6E	A6F
0	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
1	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
2	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
3	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
4	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
5	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
6	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
7	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
8	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
9	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
A	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
B	Ѹ	Ѹ	Ѹ	
C	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
D	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
E	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
F	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ

Pagina referitoare la unele caractere inițial lipsă și care au fost introduse și definite în noua listă

TABLE xx - Row 2E: SUPPLEMENTARY PUNCTUATION

	2E0	2E1	2E2	2E3	2E4	2E5	2E6	2E7
0	Г	—						
1	Ѧ	—						
2	г	—						
3	ѧ	—						
4	г	—						
5	ѧ	—						
6	Т	—						
7	Ѧ	—						
8	Ѧ	—						
9	Ѧ	—						
A	Ѧ		☼					
B	□		Ѧ					
C	Ѧ	Ѧ						
D	Ѧ	Ѧ						
E	☼							
F	—							

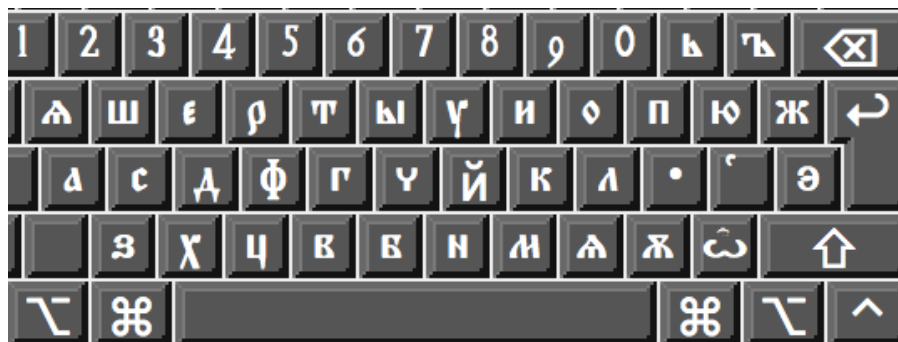
Pagina referitoare la semnele de punctuație

	A64	A65	A66	A67	A68	A69
0	Ѧ	Ѧ		☼	Д	Т
1	Ѧ	Ѧ		☼	Д	Т
2	Ѧ	Ѧ	Д	☼	С	Ч
3	Ѧ	Ѧ	Д	☼	С	Ч
4	Ѧ	О	Л		Ж	Ѧ
5	Ѧ	О	Л		Ж	Ѧ
6	Ѧ	Ѧ	М		Ч	Ѧ
7	Ѧ	Ѧ	М		Ч	Ѧ
8	Ѧ	А	О		Д	
9	Ѧ	А	О		Д	
A	Ѧ	Ѧ	О		Ѧ	
B	Ѧ	Ѧ	О		Ѧ	
C	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	
D	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	
E	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	
F	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	

O pagină din forma finală adoptată de Consorțiul Unicode în versiunea 5.

Trebuie precizat că, în esență, mai trebuie rezolvată o singură problemă pentru a se putea redacta relativ ușor și rapid un text slav vechi: elaborarea unor tastaturi

(*keyboard layouts*) care să permită accesarea caracterelor slave vechi. Deocamdată, nicio companie producătoare de software, preponderent Apple și Microsoft, nu oferă tastaturi care să acopere aceste nevoi. Pentru glagolitic, autorul acestor rânduri a publicat, pe paginile sale (vezi referințele), o tastatură perfect funcțională pentru MAC OS X. Cum timpul nu este prea generos, nu am putut crea și o variantă pentru Windows, dar suntem bucuroși să împărtășim din experiența noastră tuturor celor dornici să facă acest lucru. Operațiunea, precizăm, nu este atât dificilă, din punct de vedere tehnic, ci migăloasă. Iată aici o propunere de tastatură pentru slava veche și propunerea de tastatură pentru glagolitic. Ultima dintre acestea este, sperăm, forma finală și perfect utilizabilă pentru editarea oricărui text glagolitic.

O propunere a autorului de tastatură pentru slava veche, încă nefinalizată

Tastatura autorului pentru glagolitic, forma finală

Concluzii

La ora actuală, procesul de definire și de implementare a tuturor caracterelor folosite în textele slave vechi s-a încheiat. Rămâne însă relativ limitată lista fonturilor disponibile și, mai ales, lipsa unor tastaturi (*keyboard layouts*), absolut necesare pentru a lucra rapid și comod cu asemenea texte. Pentru glagolitic, autorul acestor rânduri a finalizat tastatura glagolitică, fiind în fază relativ avansată tastatura pentru ceea ce se numește chirilic. Date fiind problemele ridicate de un repertoriu relativ mare de caractere, rezolvarea nu poate fi rapidă.

Tabula Gratulatoria

Aducem aici calde mulțumiri tuturor celor care, de-a lungul anilor, ne-au sprijinit în elaborarea unor lucrări și în clarificarea unor chestiuni de detaliu. Lista ar fi prea lungă, citez aici doar câteva nume: Ralph Cleminson, Alex Eulenberg, Michael Everson, membri ai echipei Apple din Cupertino, California.

Referințe

Cleminson, Ralph, <http://web.ceu.hu/medstud/ralph.htm>; Autor a numeroase studii privind culegerea textelor slave vechi. Autorul fonturilor Dilyana și Neon

Everson, Michael, <http://www.evertype.com/>; http://evertype.com/mailman/listinfo/cyrillic_evertype.com. Probleme generale legate de fonturi, unicode, fonturi cu repertoriu bogat pentru culegerea textelor în limbi arhaice și moderne

Linguistic List, <http://linguistlist.org/>

Medieval Unicode Font Initiative, <http://helmer.aksis.uib.no/mufi/>

Paliga, Sorin, *Despre Macintosh și sistemul de operare MAC OS X*, București, Meteor Press, 2008

Paliga, Sorin, http://www.unibuc.ro/ro/cd_sorpaliga_ro. Descărcare gratuită de tastaturi pentru glagolitic și limbi vechi italice, discuții privind standardele în era IT

SIL International, http://scripts.sil.org/cms/scripts/page.php?site_id=nrsi&id=input-resources

Unicode Consortium, <http://www.unicode.org/>. Pagini de referință pentru tot ce înseamnă codificarea Unicode și soluțiile adoptate

Vintilă-Rădulescu, Ioana (coordonator), *DOOM. Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005

Old Church Slavonic Texts in Electronic Format

The paper briefly presents the current situation with Unicode Consortium, resumes the situation specific to Romanian in the wake of the recent changes brought by the Romanian Academy and the implementation of the Academic norms in the operating systems (Linux, MAC OS, Windows).

The paper focuses on the specific problems raised by Old Church Slavonic documents. The author presents his experience within a quite large group who, in 2006–2007 put together all the facts and arguments in order to enhance the Unicode Cyrillic characters, and also correct former errors.

Finally, the author suggests practic ways to set Mediaeval Cyrillic and Glagolitic documents in electronic form, and exemplifies with some specific data.

НОВАЯ ПОПЫТКА СОСТАВЛЕНИЯ ДВУЯЗЫЧНОГО РУССКО-РУМЫНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ

Сильвия НИКОЛАУ

«Общаюсь, значит существую!» Это лозунг, используемый знаменитой IT компанией. Можно добавить: существую, значит вхожу в взаимоотношения, обмениваюсь мнениями с другими людьми. Устанавливаю отношения, вхожу в состязание, обмениваюсь идеями, предметами. «Возникновение и составление экономической речи совпадает с экономической историей человечества»¹. Исходя от Ксенофона (430-354 до н.э.), который, в своей книге *Экономическое*, определяет название и область будущей науки² (законы, по которым хозяйничали личное имущество), исходя от Аристота (384-322 до н.э.), у которого *oikonomia* (искусство хозяйствования) – это одна из частей «искусства обогащения», а другая «искусство торговли», доходим до Антоан де Монкретиен и Жана Баптиста Колбера, до Фридриха Августа фон Хейк, до Адама Смита, считавшегося «отцом» экономической науки, и Давида Рикардо. Все они существенно влияли на современное экономическое мышление. Экономическая наука (или экономика) имеет в своей основе восприятие индивидуумом возможности улучшения его состояния, улучшения своего благосостояния. «Экономическая наука возникла для того, чтобы ответить жизненным нуждам людей»³, материалом экономических работ являясь решения срочных повседневных задач. Экономическая наука сегодня – это наука рыночного обмена и рыночных институтов. Повторяем, она имеет в основе общение.

Экономика употребляет разные виды речи – разговорную речь, язык жестов, звуковую речь, зрительную речь, язык тела. «Важнейшая для углубления экономических знаний – это письменная и разговорная экономическая речь, которая имеет сложную структуру, постоянно меняющаяся, обогащающаяся»⁴.

Обусловленная необходимостью общения, взаимосвязью, взаимоопределением, которые безусловно приводят к прогрессу, экономическая речь быстро разнообразится, будучи, на настоящем этапе, «трудно делимой смеси между

¹ Angela Rogoianu, *Comunicare și limbaj economic*, Editura A.S.E., București, 2003, p. 41.

² Термин *экономика* исходит от греческих слов *oikos* – хозяйство и *nomos* – закон.

³ Rogoianu, там же, стр. 10.

⁴ Там же, стр. 21.

языком, присущем экономической науке, и языком, заимствованным из других областей познания»¹, который кажется более пустым и иногда более сложным. По необходимости более чёткого выражения, термины из общеупотребительной речи собственной экономики, как *cerere* – *спрос*, *ofertă* – *предложение*, *piață* – *рынок*, *preț* – *цена*, *capital* – *капитал*, *bani* – *деньги*, *concurență* – *конкуренция*, *producător* – *производитель*, *consumator* – *потребитель*, *cost* – *цена*, *salariu* – *зарплата*, *profit* – *выгода*, *investiții* – *инвестиции*, *inflație* – *инфляция* были дополненными лингвистическими заимствованиями.

Сейчас экономическая наука подразумевает «беспредельную область исследования, экономический образ мышления и специализированную речь, постоянно разнообразящуюся и обновляющуюся»².

Общепринятая (традиционная) экономическая речь оказывается недостаточной для выражения вновь появившихся социально-экономических сочетаний. Экономисты прибегают либо к лингвистическим заимствованиям (из физики, медицины, психологии, спорта, драматургии, военной области), либо к сочинению новой речи. Речь экономистов быстро разнообразится. Выделяется тенденция к изображению экономической речи, обусловленному, с одной стороны, кажущейся недостаточностью языка а, с другой стороны, желанием экономиста быть как можно более внушающим, более точным в наименование явления. (См. Выражения как *carcana lichidităților* – *ловушка ликвидности*, *piața neagră* – *чёрный рынок*, *munca la negru* – *чёрный труд*, *economia subterană* – *подпольная экономика*, *carte verde* – *зелёная карта*).

Экономическая речь является свободнопроницаемой, усваивая (перенимая без особых оговорок «поп-жаргон» и «транзиционное аргю» – *second-hand* – *бэушный*; *șpagă* – *подкуп*, *взятка*; *blat* – *блат*; *verzișori* (в значении *dolari*) – *зелёные баксы*, *гринь*; *a țerui* – *свиснуть*; *milioane* – *лимоны*; *parai* (в значении *bani*) – *бабки*, *бабло*, *капуста*, навязанные новой реальностью рыночной экономики.

«Язык экономической науки имеет большие обогатительные ресурсы, но, в то же время, существует и риск потери точности и смысла его фундаментальных терминов»³.

Анджела Рогожану считает, что «в экономическом общении можно отметить, что речь, точнее устная речь, играет чрезвычайно важную роль, но её дублируют изображение и движение так, чтобы информация и/или сообщение добилась своей цели»⁴.

«Экономический факт» является частью деятельности людей, частью «глобального социального факта» (термины использует Анджела Рогожану в своей работе *Общение и экономическая речь*). Область человеческой

¹ Там же, стр. 22.

² Там же, стр. 20.

³ Там же, стр. 48.

⁴ Там же, стр. 93.

деятельности, именуемая «экономикой», использует «сигналы», которые, издаваемые и каптируемые производителями и потребителями, переведены в «знаки», которые передают информацию.

Задаётся вопрос: в какой мере экономический факт отделяется от других фактов, названных социальными? Это в равной степени нелёгкий вопрос для экономиста, но и для политолога, социолога, антрополога, этнолога и т. п.

В современных условиях, когда объективно происходит интеграция экономической науки другими дисциплинами, граница между экономической и неэкономической терминологиями становится всё менее заметной.

На настоящем этапе необходимо понимать, опознавать и наименовать экономические явления, качественные изменения, глубокие преобразования, происходящие в российской экономике в процессе перехода к рыночной экономике. Этот факт приводит к изменению и обогащению языка. Настоящая попытка составления двуязычного русско-румынского словаря экономических терминов предназначена широкому кругу читателей, интересующихся экономикой – студентам, преподавателям по экономике, предпринимателям, государственным служащим, научным исследователям, деловым людям. В таком случае настоящий словарь можно считать не чисто экономическим словарём, а широким универсальным экономическим словарём, в котором представлены главные аспекты мировой и русской современной экономики, экономической науки и деловой практики, понятия экономической истории, философии (*латентность* – *latență*, *character latent*; *меркантильность* – *mercantilism*), психологии, политики, социологии, экономической статистики, правосудия и т. п.

Предлагаемая терминология затрагивает все направления экономики, словарь включает термины и выражения разных научно-теоретических и практических областей экономики, таких как общая теория (экономика, политическая экономика); теория финансов и налоги; банковская, валютная, таможенная деятельность; денежное обращение, статистика, страхование, международные экономические отношения, маркетинг и менеджмент, хозяйственное право, биржевые термины и др.

Необходимо уточнить, что приведены не все значения термина, а только те, которые имеют экономическое значение.

В словарь вошли новые термины, которые не были использованы до сих пор или которые были использованы спорадически в обоих языках, а именно слова, заимствованные *ad litteram* из других языков. В подавляющем большинстве случаев – это термины английского происхождения, основной язык-источник для экономических терминов, для которых ещё не найдены эквиваленты в русском и румынском языках. Необходимо было толковать подавляющее большинство этих терминов, местами словарь будучи похожим на лексикон. (Например: *лендинг бизнес* [*eng. lending business*] – сделка, бизнес-операция, результаты которой

изменяют активы фирмы и находят отражение в её финансовых отчётах. К каким сделкам относится, например, *авансирование, кредитование, предоставление займов, сдача в аренду* – afacerea, operațiunea de afaceri ale cărei rezultate modifică activele firmei și își găsesc reflectarea în rapoartele financiare ale acesteia. Între aceste tranzacții se numără, de exemplu, *acordarea în avans, creditarea, acordarea de împrumuturi, darea în arendă; левверидж (левверидж)* [eng. leverage – pârghie] – 1/ отношение заёмного капитала компании в виде стоимости выпущенных бумаг с финансированным доходом (облигаций, привилегированных акций) к вложениям в ценные бумаги с нефиксированным доходом (обыкновенные акции); 2/ отношение заёмного капитала компании к собственным средствам; характеризует устойчивость компании; чем ниже левверидж, тем устойчивее положение компании. Синонимы – *джирунг, принцип «рычага»* - 1/raportul dintre capitalul împrumutat al companiei sub forma valorii hârtiilor emise cu un venit fix (obligațiuni, acțiuni privilegiate) și depunerile în hârtii de valoare cu un venit variabil (acțiuni obișnuite); 2/ raportul dintre capitalul împrumutat al companiei și propriile fonduri; caracterizează stabilitatea companiei; cu cât левверидж este mai mic, cu atât mai stabilă este situația companiei. Sinonime – *giring, principiul “pârghiei”; лекаж* [germ. Leckage] – потеря в весе или объёме товара вследствие его пересыпки, вытекания, усушки при хранении и транспортировке – pierderea în greutate sau în volum a mărfii ca urmare a vărsării, scurgerii, uscării în timpul depozitării sau transportului; *мерчандайзинг* [eng. merchandising] – подготовка к продаже товаров в розничной торговой сети: оформление торговых прилавков, витрин, размещение самого товара в торговом зале, представление сведений о товаре – pregătirea mărfurilor în vederea vânzării în rețeaua comercială en detail: aranjarea teșghelelor, a vitrinelor, așezarea mărfii în sală, prezentarea informațiilor referitoare la marfă.

Словарь содержит многочисленные термины и синтагмы, которые не встречались в двуязычных словарях. В скобках указывается их происхождение. (Напр.: *мажоризация* – [eng. Majorization de la it. maggiore – mare] – participare convențională a investitorului realizată în scop de reclamă, la subscrierea preliminară a unor acțiuni pe care de fapt acesta nu intenționează să le achiziționeze).

В случае экономических архаизмов, историзмов в квадратных скобках постарались указать происхождение, этимология. Приводятся объяснения терминов: *веверица* – самая мелкая денежная единица Древней России. Синоним – *векиша* – cea mai mică unitate monetară în vechea Rusie; *гильдия* [germ. Gilde – asociație de negustori] – ghildie; *маркигант* [it. mercatante – comerciant] – исторический термин, означающий мелького торговца съетными припасами и напитками, сопровождающего армию в паходе. Часто в этой роли выступали женщины, *маркигантки* – termen istoric însemnând micul negustor de băuturi și alimente, care însoțește armata în marș. Adesea în acest rol erau femeile; *легат* (lat. legatus) – завещательный отказ; поручение наследнику передать определённому лицу часть

наследства или определённому сумму денег – *legat*; *refuz testamentar*; însărcinare dată urmaşului de a transmite unei anumite persoane o parte a moştenirii sau o anumită sumă de bani.

Жаргонные термины (обычно они биржевые выражения) приведены в кавычках: «*быки*» – биржевые игроки, играющие на фондовых биржах на повышение цен товаров, курсов ценных бумаг, валюты. Предвидя рост курса ценных бумаг, они заранее скупают ценные бумаги, курс которых должен повыситься, с тем чтобы потом выгодно продать по более высокой цене, осуществив спекулятивную операцию (Противоположное понятие – «*медведи*») – *jucători la bursă care mizează la bursele de fonduri pe creşterea preţurilor mărfurilor, a cursurilor hârtiilor de valoare, a valutei*. Prevăzând creşterea cursului hârtiilor de valoare, aceştia achiziţionează dinainte hârtiile ale căror curs urmează să crească, pentru ca apoi să le vândă în profit la un preţ mai mare, realizând o operaţiune speculativă; «*медведи*» – биржевые игроки, играющие на понижение цен товаров, курсов ценных бумаг, валюты – *jucători la bursă, care mizează pe scăderea preţurilor mărfurilor, a cursului hârtiilor de valoare, a valutei*; «*горячие деньги*» – денежные средства, капиталы, владельцы которых срочно перемещают их из одной области применения или из одной страны в другую с целью избежать последствий инфляции или получить более высокую прибыль, в результате чего происходит миграция капиталов, возникает *блуждающий капитал* – *fonduri monetare, capitaluri care sunt transferate de urgenţă de proprietari dintr-un domeniu de utilizare în altul sau dintr-o ţară în alta, pentru a se evita consecinţele inflaţiei sau a se obţine un profit mai mare, fapt în urma căruia se produce migraţia capitalurilor, apare capitalul mobil*; «*биржевое кольцо*» – 1/ место на бирже, где разрешено совершать сделки членам бирже; 2/ фьючерский рынок в здании биржи, где биржевики стоят или сидят по кругу – 1/ locul de la bursă, unde membrilor bursei le este permisă efectuarea tranzacţiilor; 2/ piaţa tranzacţiilor futures în clădirea bursei, unde angajaţii bursei stau în cerc, jos sau în picioare.

Старались указать по терминам, как правило иноязычным, в квадратных скобках, этимология. Напр. *вексель* [нем. Wechsel – schimb] – *cambie, poliţă, trată*; *байдаун* [eng. buydown] – заём с изначально низкой, но постепенно возрастающей процентной ставкой – *împrumut cu o rată a dobânzii iniţial redusă, aflată treptat în creştere*.

В составных терминах, если одно из единиц является русской транскрипцией английского термина или русским переводом английской (американской) идиомы, то он даётся рядом в скобках на английском языке – напр. *закладная с байдауном* (*Buydown*) – *îpotecă cu buydown*.

Словарь построен по алфавитно-гнездовому методу.

В случае изменения ударения в косвенных падежах или во множественном числе при единице даются грамматические пометы.

1. У существительных указывается использованный предлог с

соответствующим падежом (*кредит под залог* – credit ipotecar, *контракт на продажу* – contract de vânzare, *использовать на потребление* – a folosi pentru/în vederea consumului, *затраты на производство* – cheltuieli de producție, *расходы на товары* – cheltuielile pentru producerea mărfurilor, *спрос на товары* – cerere de mărfuri), а также разные прилагательные (*активы – чистые/совокупные* active neto/ totale, *льготный кредит* – credit avantajos, preferențial, *командная экономика* – economie de comandă), разные существительные, образующие словосочетания с экономическим толком (*обращение продукции* – circulația produselor, *курс ценных бумаг* – cursul hârtiilor de valoare, *курс касовых сделок* – cursul tranzacțiilor de casă).

2. По прилагательным (*коллективное предприятие/ голос/ договор/ подряд* – întreprindere colectivă/ vot colectiv/ acord colectiv/ antrepriză colectivă).

3. Приводятся и указываются происхождение экономических выражений, именное или глагольное (*перепродать* – a revinde, *скупить* – a cumpăra în cantități mari sau din locuri diferite, *получить доходы от + род.п.* – a primi venituri de la, *понести расходы* – a suporta cheltuieli, *вложить в+ винит.п.* – a investi în, *выручить от + род.п.* – a încasa prin vânzare, *вносить-внести + винит.п.* – a vărsa, a depune o sumă de bani).

Словарь содержит составные термины – существительные (*сверхдоходы* – supraventuri, *товародвижение* – circulația mărfurilor) или прилагательные (*мирохозяйственная сфера* – sfera economiei mondiale, *междилерский рынок* – piață interdealeri, *межбанковский рынок* – piață interbancară, *материалосберегающие технологии* – tehnologii cu consum redus de materiale, *макроэкономические модели/ показатели* – modele/ indicatori macroeconomici, *малоподвижность заработной платы/ цен* – mobilitatea redusă a salariilor/ a prețurilor, *капиталоемкий проект/ товар* – proiect/ marfă care necesită investirea de capitaluri substanțiale, *низкодоходные/ высокодоходные семьи* – familii cu venituri mici/ mari).

В словаре приведены устойчивые выражения. В таком случае приводятся объяснения терминов. Например: *лесорубочный билет* – документ, дающий право на вырубку и вывоз определённого количества древесины – document care dă dreptul la defrișarea și exportul unei anumite cantități de cherestea; *международные финансовые центры* – центры международного рынка ссудных капиталов. К числу таких центров относятся, в первую очередь, Нью-Йорк, Лондон, Париж, Токио, Франкфурт-на-Майне, Цюрих, Гонконг – centre ale pieței internaționale de capitaluri împrumutate. Între acestea amintim, în primul rând, New-York, Londra, Paris, Tokyo, Frankfurt pe Main, Zürich, Hong Kong.

У каждого термина приводятся синтагмы или контекст (примеры из газет или журналов). (Напр.: *международные кредиты* – credite internaționale, *платёжные средства* – fonduri de plată, *валютные отношения/ ресурсы* – relații/resurse valutare, *торговый прилавок/ зал* – teighea/spațiu comercial, *золотой стандарт/ бизнес* – standard de aur/ business de aur, *международное разделение труда* –

diviziunea internațională a muncii.

Приводятся также разные выражения с соответствующими объяснениями (*международный рынок ссудного капитала/ кредитов* – международная кредитная система, предоставление кредитов на возвратной основе со стороны правительства, банков, фирм одной страны, а также международных банков правительству, банкам, фирмам других стран – *sistem internațional de creditare*, acordarea rambursabilă de credite de către guvernul, băncile, firmele unei țări, precum și de bănci internaționale, guvernului, băncilor, firmelor altor țări. Cele mai răspândite forme de credit internațional sunt leasingul, factoringul, creditele pentru tranzacții compensatorii).

Исходя от одного существительного или одного глагола, даются разные выражения экономического толка. (Напр.: *максимизация показателей экономической деятельности и благосостояния* – maximizarea indicatorilor activității economice și a bunăstării – стремление человека, фирмы, региона, государства достичь наибольшего значения благоприятных социально-экономических показателей в определённый период или момент времени – încercarea omului, a firmei, a unei regiuni, a unui stat de a obține indicatorii social-economici cei mai favorabili într-o anumită perioadă sau într-un anumit moment de timp).

Где необходимо, к терминам приводятся объяснения, уточнения. Напр.: *межправительственные займы* – credite interguvernamentale; pot fi *процентные* (cu dobândă) и *беспроцентные* (fără dobândă); *личный доход* – venit personal. Deosebim: *номинальный доход* – venit nominal și *реальный доход* – venit real.

Указываются дата и место основания, члены, устав, цели, разные подробности об различных международных организациях типа *Международный Валютный Фонд* (МВФ) – Fondul Monetar Internațional (FMI), *Международный Банк Реконструкции и Развития* (МБРР) – Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), *Международная Финансовая Корпорация* (МФК) – Corporația Financiară Internațională (CFI), *Международная Торговая Палата* (МТП) – Camera Internațională pentru Comerț (CIC).

Указываются синонимы или антонимы приведенных терминов: *малое предприятие* = *малая фирма* întreprindere/ firmă mică; *малое предприятие* = *малый бизнес* mică întreprindere = mică afacere; *лидерство в ценах* = *ценовое лидерство* (poziție de) lider în domeniul prețurilor; *международный долг* = *внешний долг* datorie externă; *международные торги* = *международные тендеры* licitații internaționale; *меркантилизм* = *торгашество* mercantilism; *материнская компания* = *головное предприятие* companie-mamă; *юридический адрес* = *местонахождение юридического лица* adresă juridică и т.п.

В приложении к словарю даётся перечень наиболее использованных в экономике аббревиатур типа: МПЗ – материально-производственные запасы – rezerve materiale și de producție; НПО – научно-производственное предприятие –

întreprindere științifică de producție, ЧНП – чистый национальный продукт produsul național net, ППП – первичное публичное предложение ofertă publică inițială и т.п.

Словарь содержит аббревиатуры различных организаций: ОЭСР [Организация Экономического Сотрудничества и Развития] – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), ИМЭМО [Институт Мировой Экономики и Международных Отношений] – Institutul pentru Economie Mondială și Relații Internaționale (IEMRI) и т.п.

При составлении словаря были использованы источники типа словарь –, а также ряд неспециальных периодических изданий – журналы, газеты, сборники – «РБК Daily», «Ведомости», «Наука и жизнь», «Новое время», «Известия», «Аргументы и Факты», «Коммерсантъ», «Метро» и др. Из последних приведены наглядные примеры к единицам данного словаря.

Процесс составления нового двуязычного словаря экономических терминов был начат. Далее, его усовершенствование следует. Это и потому, что язык, в данном случае экономическая речь, постоянно обогащается. Надеемся, что сложный и трудоёмкий труд, вложенный в составление этой работы, дополнит пробел, ощутимый из-за отсутствия обширных двуязычных словарей в указанной области.

Поставили перед нами задачу составления двуязычного словаря экономических терминов, но по профессии мы не экономистом, а филологом. Поэтому часто встречались трудности найти соответствующие термины в румынском языке, трудности точно понять анализируемые термины. Пользуемся случаем выразить свою благодарность преподавателям, которые читали нам курсы по культуре делового общения и мировой экономике во время десятимесячной стажировки в Университете Экономики и Финансов в Санкт-Петербурге – Анне Сергеевной Ковалёвой, Юлии Алексеевны Никулиной и Марии Сергеевны Шаховой –, которые оказали нам всю свою поддержку в своей работе.

Литература

- Ожегов, С.И., *Словарь русского языка*, М., Изд. «Русский язык», 1982
- Райзберг, Б.А., Лозовский, Л.Ш., Стародубцева, Е.Б., *Современный экономический словарь*, Изд. ИНФРА-М, М., 2007
- Скляревская, Г.Н., *Давайте говорить правильно!*, М., Санкт-Петербург, Изд. «Академия», 2006
- Словарь русского языка*, т. I-IV, Второе издание, исправленное и дополненное, М. Изд. «Русский язык», 1983
- Экономический словарь*, под редакцией А.Н. Арзилияна, М., 2007
- Bolocan, Gheorghe și colab., *Dicționar rus-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985

Romanoslavica XLV

- Dicționar enciclopedic*, vol I-VI, Editura Enciclopedică, București, 1993-2006
Marcu, Florin, Maneca, Constant, *Dicționar de neologisme*, Editura „Știința”, Chișinău, 1998
Pătraș, Mihai, *Dicționar economic rus-român*, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, Chișinău, 1994
Rogojanu, Angela, *Comunicare și limbaj economic*, Editura A.S.E., București, 2003

Приложение

A

- арес, юридический** = **местонахождение юридического лица** – adresa persoanei juridice
аленди -- fără indicarea termenului de valabilitate, nelimitat (aplicabil la un acord); alendi
андирование = **оферта (офферта)** – propunere de livrarea unei mărfi, făcută de producător, vânzător; ofertă
андерлаинг [eng. *underlaying*] – hârtie de valoare care stă la baza unei opțiuni, pentru care există dreptul de vânzare-cumpărare, potrivit condițiilor contractului opțional
антимонопольное законодательство = **антитрестовские законы** legislație antimonopol legislație antimonopol
арриарс [eng. *arrear*], m. – datorie, amânarea unei plăți, sume neachitate
ауттрейд/ аут-трейд [eng. *outtrade*], m. – afacere comercială eșuată din cauza neînțelegerii dintre părți sau din pricina unei greșeli tehnice în întocmirea documentelor

Б

- бабл** [eng. *bubble* – balon], m. (jarg.) – operațiune eșuată; întreprindere falimentară
Банк Европейский Инвестиционный (ЕИБ) – Banca Europeană pentru Investiții (BEI)
банковский билет = **банкнота** - bilet bancar, bancnotă
бар, m. – suma de 1 milion de dolari în tranzacțiile dealerilor
барщина, f. – clacă, boieresc, corvoadă
безналичные расчёты = **безналичный денежный оборот** – decontări/ plăți prin virament/ fără numerar

В

- ВВП (валовой внутренний продукт)** – Produsul Intern Brut

венчурный капитал = рисковый капитал – investițiile în țări, ramuri, sfere, regiuni, genuri de activitate caracterizate printr-un ridicat grad de risc

взаимодополняющие товары = комплементарные товары – mărfuri complementare

валюта конвертируемая = обратимая валюта – valută convertibilă

ВНП (валовой национальный продукт) – Produsul Național Brut

встречная торговля = встречные закупки – comerț de întâmpinare

в розницу – en detail

Г

Гарантия = поручительство – garanție

гастролёр, m. (jarg.) – persoană care-și schimbă în permanență locul de muncă, lucrător întâmplător și, de regulă, neconștient

головное предприятие = холдинг – holding

Д

дебетование = кредитование – creditare

дезинфляция = дефляция – deflație

деловые барометры = экономические барометры – barometri economici

депансы = издержки = расходы – cheltuieli

депозитный сертификат = срочный = сберегательный – certificat de depozit

дериватные депозиты = производные депозиты – depozite derivate

детезаврация [lat. de – *anulare* și *thesaures* – comoară], f. – detezaurizare

дипляция, f. – împărțire, distribuire proporțională a resurselor naturale epuizate, potrivit nevoilor și posibilităților utilizării acestora

диспашер = аджастер [eng. Adjuster] = **аварийный комиссар** – adjaster

договор аренды = арендный договор – contract de arendare/ de închiriere

дуопсония [lat. *duo* – doi + gr. *psono* – cumpăr], f. – duopson; situație pe piață în care există o mulțime de vânzători, dar numai doi cumpărători independenți ai aceleiași gen de marfă

Е

единичная эластичность спроса – elasticitatea unică a cererii

«Европартёры» – grupare bancară internațională care se ocupă în principal de creditarea pe piața eurovalutelor, cu finanțarea de proiecte, administrarea patrimoniului și a hâtiilor de valoare. Creată în 1970

Ж

ЖСК – жилищно-строительный кооператив – cooperativă pentru construcții de locuințe

З

заклад = **зalog** – amanet, gaj, zălog; amanetare, ipotecare
замораживание = **блокирование** – blocare, înghețare
защитный/ консервативный портфель – portofoliu conservativ
портфель, агрессивный – portofoliu agresiv

И

ИМЭМО [Институт Мировой Экономики и Международных Отношений] – Institutul pentru Economie Mondială și Relații Internaționale (IEMRI)
Инвойс = **счёт-фактура** – factură
Инкотермы = **торговые термины** – termeni comerciali
«или всё, или ничего» – însărcinare dată brokerului de către client de a cumpăra/ vinde întreaga marfă sau de a nu cumpăra/a nu vinde, în general, nimic

К

кажем, m. – majorarea valorii cursului acțiunii în raport cu valoarea nominală a acesteia
канал сбыта – canal de desfacere
компакт [lat. *compactus* – restrâns], m. – cu sensul de сделка, договор
контроферта = **встречное предложение** – contra-ofertă
контрасигнация = **контрасигнатура** [lat. *contra, assignatio* - destinație – a lega], f. – contrasemnătură
конъюнктура [lat. *conjugare* – a lega], f. – conjunctură
конъюнктура рынка/ биржевая/ мирового рынка – conjunctura pieței/ la bursă/ a pieței mondiale

Л

лаг (eng. *lag*), m. – indicator economic care indică intervalul de timp între două fenomene economice interdependente (cauză și efect)
ламсам (люмпсум) [eng. *lumpsum*], m. – plată percepută în acord pentru frahtul vasului, indiferent de greutatea încărcăturii
левередж (леверидж) = **джиринг/ принцип «рычага»** – leveridj/ principiul pârghiei
листинг (eng. *list* – listă), m. – listing (introducerea acțiunilor unei companii pe lista acțiunilor cotate la o bursă)
лицевая стоимость = **номинальная стоимость** – valoare nominală
линкидж [eng. *linkage*], m. – permisiunea dată de o bursă clienților săi de a vinde și a cumpăra de la ea contracte, cu vânzarea-cumpărarea acestora la alta bursă

М

мажоризация [eng. *majorization* de la it. *maggiore* – mare], f. – participare convențională a investitorului, realizată în scop de reclamă, la subscrierea preliminară de acțiuni pe care în realitate acesta nu intenționează să le achiziționeze

мангонизация, f. – falsificarea mărfurilor

материнская компания = **головное предприятие** – companie-mamă

Международная Ассоциация Развития (МАР) – **Asociația Internațională pentru Dezvoltare (AID)**

Международная Финансовая Корпорация (МФК) – Corporația Financiară Internațională (CFI)

Международная Торговая Палата (МТП) – Camera Internațională pentru Comerț (CIC)

Международный Валютный Фонд (МВФ) – Fondul Monetar Internațional (FMI)

Международный Банк Реконструкции и Развития (МБРР) – Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD)

меркантилизм = **торгашество** – mercantilism

Н

накупать-накупить – a cumpăra în cantitate mare, a face provizii

налогообложение, n. – impozitare

наукоемкие отрасли – ramuri ale economiei care fabrică produse și execută activități și servicii folosind ultimele cuceriri ale științei și tehnicii

О

окупать-окупить – a compensa, a recupera, a acoperi/a-și scoate cheltuielile

ОПЕК [Организация стран – экспортёров нефти] – Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC)

оптом – en gros

опцион = **опция** – opțiune

ОЭСР [Организация Экономического Сотрудничества и Развития] – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE)

П

Подкуп = **взятничество** – mituire, corupere; corupție

прикупить – a mai cumpăra

прожиточный минимум – minimum de subzistență

пул [eng. *pool* – *cayan* comun], m. – comunitate, rețea; rețea de magazine

Р

раскупать – раскупить – a cumpăra tot
регрессант [germ. *Regressant* de la lat. *regressus* – înapoiere, mișcare înapoi/îndărăt], m. – regresant
регрессат [germ. *Regressat* de la lat. *regressus* – înapoiere, mișcare înapoi/îndărăt], m. – regresat
рецессия, f. – recesiune
межбанковский рынок – piață interbancară
рыночное ценообразование = система свободных рыночных цен – sistemul prețurilor libere de piață

С

скупать – a cumpăra/achiziționa în cantități mari sau din locuri diferite
спрэд, m. – spread, supliment procentual
СПЗ/ СДР (специальные права заимствования) – drepturi speciale de împrumut
статотчётность = отчёт по статистике – raport statistic

Т

тезаврация/ тезаврирование [grec. *thesauros* – comoară] – tezaurizare
количественная теория денег – teorie a circulației monetare, bazată pe echilibrarea/nivelarea schimbului (nivelarea lui Fischer), care stabilește o relație între masa monetară în circulație, viteza de circulație a banilor, prețul mediu și cantitatea de mărfuri. Stă la baza monetarismului
теория потребительского выбора – opțiunea consumatorului
трудоемкость, f. – volumul de muncă necesar pentru executarea unei lucrări/pentru fabricarea unui produs

У

убытки – pierderi, prejudicii
удорожание, n. – scumpire
уровень цен/ бедности – nivelul prețurilor/gradul de sărăcie

Ф

форвард-рынок [eng. *forward* – înainte], m. – piața pe care se stabilesc, se încheie tranzacțiile în decursul unei perioade îndelungate de timp

Х

хедж-фонд [eng. *hedge*], m. – companie de investiții care cumpără și vinde în cantități

mari hârtii de valoare ale unor anumite firme

Ц

цолферейн [germ. *Zollverein*] – acord între câteva state care participă la sistemul vamal general și care pun bazele unor instituții vamale comune

Ч

ЧНП (чистый национальный продукт) – Produsul Intern Brut

Ш

«ширина рынка» – 1/ numărul hârtiilor cotate, după care tranzacțiile sunt încheiate în mod regulat; 2/ procentul hârtiilor de valoare care participă la mișcarea conjuncturii de piață; „lărgimea pieței”

штриховой код/ штрих-код [germ *Strich* + fr. *code*] – cod de bare

Щ

«щель, налоговая» – scut fiscal (portiță în legislația fiscală, care, în condiții de legalitate, permite evitarea completă a impozitării sau diminarea acesteia)

Э

экономикс [eng. *economics*] – parte a științei economice care studiază bazele teoretice ale proceselor economice; include macro- și microeconomia

Ю

ЮНИДО [eng. UNIDO] – United Nations Industrial Development Organization Conferința Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială (ONUDI)

ЮНКТАД [eng. UNCTAD] – United Nations Conference for Trading and Development) Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (UNCTAD)

Я

явление «ореола» – fenomenul „aureolei” (exagerarea evaluării lucrătorului sub influența caracteristicii)

TEORIA TRADUCERII

DESPRE FIDELITATE ÎN TRADUCERE

Laurențiu ZOICAȘ

Înainte de a se apuca de tradus – și *numai după ce* s-a asigurat că a înțeles textul-sursă –, traducătorul trebuie să-și definească strategia. În centrul oricărei strategii de traducere stă un concept pe cât de des invocat, pe atât de vag definit: acela de *fidelitate*. Fidelitatea nu se definește decât în raport cu ceva sau cu cineva: un *soț fidel* este un soț care nu-și înșală soția; o *memorie fidelă* este o memorie care nu-și înșală posesorul; un *câine fidel* este un câine care nu-și abandonează stăpânul; o *copie fidelă* este o copie care nu se abate de la original. Față de ce trebuie să fie *fidelă* o traducere? Cui trebuie să-i fie *fidel* traducătorul?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, trebuie să examinăm poziția traducătorului în raport cu operațiunea pe care o întreprinde (tradusul) și cu rezultatul acesteia (traducerea). În primul rând, traducătorul traduce un text; acest text aparține unui autor și constituie o unitate conținut-formă. În momentul în care și-a elaborat textul, autorul a avut în minte un destinatar; orice text este, de aceea, purtătorul unei anumite *intenții*. Pentru a-și atinge scopul, pentru a-și sensibiliza, informa, lămurii, convinge, impresiona, indigna, amuza destinatarul sau pentru a-l determina să facă sau să nu facă un anumit lucru, autorul a „turnat” un *conținut* în *forma* care i s-a părut că ar răspunde cel mai bine intenției lui. În general, între conținutul și forma unui text există o adecvare, limba selectând pentru anumite conținuturi anumite forme. Așa au apărut *stilurile* și tot astfel s-au diferențiat *registrele* limbii, care ușurează întru câtva orientarea destinatarului, ajutându-l să „repereze” nivelul pe care se plasează emițătorul unui mesaj.

1. Amintim că *stilul* (lat. *stilus*) era „creionul cu gumă” al vechilor romani – un bețișor ascuțit la un capăt și plat la capătul celălalt, cu care se scria și, respectiv, se ștergea de pe tăblițele cerate. Folosit în mod figurat, cuvântul *stil* a ajuns să desemneze trăsăturile specifice ale unui text, „amprenta” după care poate fi recunoscut autorul acestuia. În limbă, diferențierile stilistice au la bază fie caracterul individual al utilizării limbii, fie conținutul mesajului și intenția cu care acesta a fost emis, fie mijlocul prin care se transmite mesajul, fie situația concretă de comunicare.

1.1. În primul caz, vorbim de stiluri *individuale*, care-i deosebesc între ei pe

vorbitorii unei limbi: fiecare dintre aceștia va prefera anumite expresii, va folosi un limbaj mai „colorat” sau mai neutru etc. În cazul autorilor de literatură, constatăm că fiecare își dozează diferit efectele de stil, sau că scriiturile lor prezintă asemănări determinate de înscrierea în „stilul” unei epoci, sau că un autor împrumută stilul altuia, că îl imită sau că îl pastîșează.

1.2. În cel de-al doilea caz, vom distinge între *stilurile funcționale* ale limbii, adaptate după intenția în care a fost elaborat textul și după conținutul acestuia. Pe baza acestor criterii, putem deosebi:

- stilul *beletristic*, dominat de *expresivitate* și caracterizat prin bogăție lexicală, amestec de registre, folosirea unor termeni în sens figurat și a figurilor de stil, o foarte strânsă (uneori, indisolubilă) unitate între formă și conținut, abateri creative de la limba-standard și prezența chiar a unei dimensiuni ludice; stilul beletristic este propriu operelor literare¹;

- stilul *publicistic*, în care expresivitatea este pusă în slujba unor intenții *informative, argumentative* sau *polemice*, și care se caracterizează prin utilizarea unui vocabular accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari, printr-o anumită elipticitate și prin aceea că poate accepta anumite formule ce aparțin registrului familiar; stilul publicistic este propriu jurnalismului (îndeosebi jurnalismului de opinie) sau literaturii de popularizare științifică sau tehnică;

- stilul *științific*, preponderent *informativ, explicativ* și *argumentativ*, se caracterizează prin folosirea unor noțiuni exacte, prin rigoarea raționamentelor, prin claritate și precizie și prin utilizarea unui vocabular specific unui anumit domeniu sau unei anumite discipline; acest stil este propriu operelor științifice și filozofice²;

- stilul *tehnic*, preponderent *explicativ* și *normativ*, se caracterizează, ca și cel științific, prin exactitate, prin folosirea unor termeni monosemantici, specifici (uneori greu de înțeles de către nespecialiști, mai mult sau mai puțin perisabili³ și, de aceea, absenți din dicționarele de limbă uzuale); acest stil este propriu manualelor tehnice, modurilor de întrebuințare, normativelor tehnice etc.;

- stilul *administrativ*, prin excelență *prescriptiv* și *descriptiv*, se caracterizează prin concizie și precizie, prin recursul la clișee și formule stereotipe și printr-o

¹ Precizăm că aceste clasificări și distribuții nu au un caracter exhaustiv, ci doar orientativ.

² Facem această distincție strict din unghiul traducătorului; reflecția metalingvistică pe care o includ multe texte filozofice îi impune acestuia să adopte o strategie diferită de cea folosită pentru traducerea, de pildă, a unui tratat de botanică sau de chimie.

³ Evoluția sau înlocuirea tehnologiilor face ca o parte din vocabularul tehnic să iasă din uz destul de rapid; în același timp, evoluând, vocabularele tehnice se înnoiesc treptat: anumiți termeni se mențin, dar desemnează alte realități. Un exemplu în acest sens este evoluția substantivului francez *plume* („pană”) care, în virtutea faptului că pana a fost multă vreme folosită și ca instrument de scris, desemnează astăzi și *penița* (în română, *penița* este diminutivul substantivului *pană*, dar s-a specializat).

„neutralitate” determinată mai cu seamă de absența oricăror figuri de stil; este stilul propriu actelor și documentelor oficiale – texte de legi, decrete, regulamente de tot felul;

– stilul *juridic*, înrudit îndeaproape cu cel administrativ, se caracterizează, în plus, printr-o anumită redundanță și prin folosirea unor formule specifice, cu caracter foarte tehnic (în sensul de „netransparent”); este stilul propriu dreptului și precizăm că, pentru un traducător care dorește să se specializeze în traducerea de documente juridice, cunoștințele de limbă străină, oricât de solide, sunt o condiție necesară, dar nu și suficientă;

– stilul *religios*, preponderent *persuasiv* și *prescriptiv*, se caracterizează prin folosirea unor structuri și formule fixe, consacrate de tradiție, prin utilizarea unui vocabular relativ învechit, dar transparent și expresiv, și prin precizie (impreciziile și ambiguitățile putând duce la apariția unor erezii); este stilul scrierilor și discursurilor proprii unei anumite religii;

– stilul *politic*, preponderent *persuasiv*, se caracterizează, în general, prin prolixitate, printr-o falsă expresivitate, prin folosirea unor formule mai mult sau mai puțin stereotipe, transformate adesea în sloganuri, și a unui limbaj accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari (priviți, de regulă, ca potențiali alegători); este stilul discursurilor politice, al programelor partidelor politice etc.; în combinație mai ales cu stilul administrativ, stilul politic poate duce la apariția „limbii de lemn” prin care autoritatea își face simțită prezența, dar în care informația propriu-zisă este fie disimulată, fie extrem de diluată prin verbiaj;

– stilul *publicitar*, în care dimensiunea *persuasivă* se îmbină cu cea *expresivă*, se caracterizează prin concizie, prin recursul la sloganuri, printr-o anumită agresivitate (folosirea vocativului și a imperativului), prin folosirea unei argumentații fragile, incomplete sau false și a unui limbaj adaptat la publicul-țintă; este stilul reclamelor și al publicității destinate unor potențiali cumpărători sau clienți.

Acestor stiluri, proprii textelor scrise și anumitor tipuri de discursuri, li se adaugă stilul *familiar* sau *colocvial*, propriu comunicării în relațiile cotidiene și caracterizat prin expresivitate, spontaneitate și afectivitate (folosirea, de pildă, a diminutivelor sau augmentativelor), prin utilizarea unor mijloace paraverbale (ton, mimică, gesturi) care permit elipse, prin încălcări ale normelor limbii literare etc. Din punctul de vedere al traducerii, stilul colocvial interesează în măsura în care apare în texte beletristice (dar și în alte categorii de texte expresive – jurnale personale, corespondență privată, mesaje publicitare, predici...).

Stilul este „relieful” discursului. Așa cum generalul care planifică o operațiune de anvergură, menită să ducă la cucerirea teritoriului inamic, trebuie să țină seama, atunci când își elaborează strategia și tactica, de topografia teritoriului respectiv, tot astfel traducătorul trebuie să țină seama de stilul textului pe care îl are de tradus. În general, stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acțiune, dar îl și obligă, în unele situații, la eforturi de adaptare. Stilurile în care expresivitatea nu joacă un rol

important – „plate”, uneori „aride” – cer un efort de creativitate mult mai mic, dar impun rigoare la nivelul terminologiei și al formulelor utilizate.

Să remarcăm, în treacăt, că unele stiluri (în special cele care au la bază intenții prescriptive și persuasive) contribuie la apariția unor „identități concentrice” la destinații principale ai mesajelor pe care le poartă: de cetățean al unui stat (în cazul stilului administrativ), de credincios (în cazul stilului religios), de alegător (în cazul stilului politic), de cumpărător sau client (în cazul stilului publicitar).

În mod obișnuit, textele (cu excepția celor administrative sau tehnice) nu sunt expresii „pure” ale câte unui stil, permițând așadar lecturi multiple. Pentru un ateu, dimensiunea estetică sau expresivă a unui text religios va fi mai importantă decât cea propriu-zis religioasă sau prescriptivă; pentru un istoric, dimensiunea informativă a unui roman va fi mai importantă decât cea estetică; un copil și un antropolog vor citi diferit același basm; un economist va sesiza inadvertențele și promisiunile fără acoperire dintr-un discurs politic. Traducătorul trebuie să țină seama de faptul că un text este, din punctul de vedere al intenției autorului său, o structură ierarhizată, dar și un tot unitar. Traducătorul nu are voie să sacrifice intențiile secundare ale unui text, nesocotind eventuala dimensiune expresivă a unei lucrări științifice sau pe cea informativă a unui text literar.

Iată un exemplu: în traducerea în limba română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov (2001), sfârșitul capitolului 32 și al *Epilogului* evocă figura „călăreț[ului] Pilat din Pont” (în original: *всадник Понтийский Пилат*). Or, în context, cuvântul rusesc *vsadnik* nu mai are accepția obișnuită, de „călăreț”, ci pe aceea de *cavaler*, cavalerii (lat. *equites*) formând în vechea Romă o clasă socială (*ordo equester*) căreia îi aparținea și Pilat. Neînțelegerea polisemiei cuvântului *vsadnik* din rusă a dus la înlocuirea, în traducere, a unui termen care evoca *statutul social* al personajului cu unul care trimite cel mult la calitățile lui fizice sau la o situație *ocazională*.

Există și formule hibride; astfel, o intenție purtată, în mod obișnuit, de un alt stil funcțional, poate îmbrăca o formă artistică. Este cazul, de pildă, al unui poem filozofic ca *De rerum natura*, al poetului latin Lucretius. Traducătorul va avea de optat între, pe de o parte, redarea atât a conținutului, cât și a formei (în versuri), și, pe de altă parte, redarea doar a conținutului; această a doua soluție, mai facilă (și la care recurge, de exemplu, editorii francezi), ar prezenta avantajul unei redări mai fidele a ideilor filozofului latin. Putem însă face următorul raționament: dacă Lucretius ar fi vrut să scrie un *tratat* filozofic, ar fi făcut-o, desigur, în proză; el a scris însă un *poem* filozofic, impunându-și deci anumite constrângeri de formă; prin urmare, ca să fie fidelă *intenției* cu care a fost scris originalul, traducerea trebuie să nu rupă legătura dintre conținutul și forma acestuia. În cazul în care traducătorul va reda numai conținutul textului-sursă, rezultatul muncii lui va fi o traducere *semantică*.

Intenția cu care a fost compus un text poate fi uneori dublată și chiar triplată de constrângeri formale care pun serios sub semnul întrebării posibilitatea traducerii lui. Să

luăm un exemplu extrem:

*Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages !
Immortel Archimède, artiste ingénieur,
Qui de ton jugement peut priser la valeur ?
Pour moi, ton problème eut de pareils avantages.*

La prima vedere, avem de-a face cu un catren în alexandrini, cu rimă îmbrățișată, și care respectă toate canoanele poeziei franceze clasice. Este vorba de un text expresiv, care spune, ad litteram, următoarele: „Cât de drag îmi este să-i învăț pe înțelepți un număr folositor! Nemuritor Arhimede, artist inginer, cine poate aprecia valoarea judecății tale? Pentru mine, problema ta a avut asemenea avantaje”. Am înțeles conținutul, am analizat forma, dar care este, *de fapt*, intenția textului? Răspunsul la această întrebare este o ilustrare a limitelor traducerii înțeleasă ca transfer de sens. Catrenul de mai sus a fost elaborat într-un scop *mnemotehnic*. Numărul literelor fiecăruia dintre cuvintele care-l alcătuiesc corespunde câte unei cifre din compunerea numărului π : 3 [,] 1 4 1 5 9 2 6 5 3 5 | 8 9 7 9 | 3 2 3 8 4 6 2 6 | 4 3 3 8 3 2 7 9. Constrângerea formală principală (producerea unui șir de cuvinte formate dintr-un număr de litere prestabilit și care să alcătuiască un enunț cu sens) poate opera și în limba română; același lucru se poate spune și despre constrângerea formală secundară (enunțul trebuie să fie formulat în versuri); este însă greu de crezut că, după satisfacerea acestor condiții, va mai rămâne loc și pentru transferarea conținutului semantic...

1.3. Folosirea anumitor mijloace de comunicare poate conduce și ea la apariția unor stiluri mai mult sau mai puțin distincte; stilul *telegrafic* se caracterizează prin eliplicitate (dispar prepozițiile și verbe auxiliare, substantivele apar la cazul nominativ), stilul SMS-urilor – prin mutilarea formei grafice a cuvintelor, stilul chatului – prin folosirea emoticoanelor care țin locul mijloacelor de exprimare paralingvistice.

1.4. Pe lângă stilurile individuale și funcționale, există și diferențe determinate de situația de comunicare. În acest caz, vorbim de deosebiri de *registre stilistice*. Aceste registre se plasează pe o scară în trei trepte – *solemn*, *neutru* și *familiar* – care nu exclud existența unor trepte intermediare sau inferioare (*oficial*, *formal*, *informal*, *argotic*, *tabu*¹). La nivelul stilurilor funcționale, diferențele dintre limbi nu sunt foarte mari; în schimb, modul de marcare a registrelor poate prezenta deosebiri importante, de care traducătorul trebuie să țină seama. Astfel, de pildă, ignorarea situației de comunicare și a diferențelor de marcare a registrului oficial sau formal dintre engleza americană și română poate duce la astfel de rezultate:

¹ Cf., de exemplu, Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, New York, 1988, p.14-15.

[Președintele Statelor Unite, într-o ședință a Departamentului Apărării:]

– *Tell us, General, what's your opinion on this matter?*

– Spune-ne, generale, ce părere ai în chestiunea asta?

Cititorul sau telespectatorul român (pentru că, de foarte multe ori, astfel de traduceri apar în subtitrările unor filme) poate rămâne cu impresia – greșită – că președintele Statelor Unite i se adresează generalului pe un ton familiar, sau că relația dintre ei este analoagă celei dintre, să zicem, Ștefan cel Mare și dregătorii săi (v. *Apus de soare*). Traducerea corectă trebuie să redea registrul specific situației de comunicare, chiar și atunci când acesta nu este marcat în limba-sursă: „– *Spuneți-ne, domnule general, ce părere aveți în chestiunea asta?*”.

La originea unei astfel de erori stă, în acest caz, nesocotirea diferențelor de organizare a sistemului pronumelor personale la persoana a II-a singular: acolo unde limba română distinge trei grade de politețe (zero, mediu și maxim), engleza nu dispune decât de un singur realizator, iar franceza, de doi. Schematic, lucrurile se prezintă astfel (precizăm, între paranteze, numărul la care se face acordul verbului, acolo unde numerele prezintă mărci morfologice distincte):

rom.	tu (+ sg.)	dumneata (+ sg.)	dumneavoastră (+ pl.)
fr.	tu/toi (+ sg.)	vous (+ pl.)	
eng.	you		

Limbile care recurg la mai puține mărci pronominale ale politeții compensează această economie prin alte mijloace, de exemplu prin folosirea unor forme de adresare directă (*sir, Monsieur, Madame* etc.). Traducerea în limba română a acestor mărci compensatorii poate produce însă redundanțe; traducerea unei fraze ca *Pardon, monsieur, pourriez-vous fermer la fenêtre?* prin *Mă scuzați, domnule, (n-)ați vrea să închideți fereastra?* îi lasă cititorului falsa impresie că personajul care o rostește se exprimă ceremonios, chiar obsecvios. O traducere naturală ar fi: *Nu vă supărați, n-ați vrea să închideți fereastra?*, eventual *Nu vă supărați, n-ați vrea dumneavoastră să închideți fereastra?* În prima situație, folosirea pluralului este o marcă suficientă a politeții; în cea de-a doua, adresarea directă prin *monsieur* („domnule”) este inclusă în pronumele de politețe (*dumneavoastră*).

2. Ajungem astfel la următorul parametru de care traducătorul trebuie să țină seama în aspirația lui către fidelitate, și anume la respectul față de limba-țintă. Traducerile făcute în numele unei „fidelități” greșit înțelese, contribuie la apariția a ceea ce

teoreticienii și practicienii englezi și americani din domeniul traducerii numesc *translationese*; în engleză, sufixul *-ese* este folosit la formarea fie a unor nume de popoare sau limbi (*Japanese, Chinese, Vietnamese* – japoneză, chineză, vietnameză), fie a denumirii (adesea peiorative) a unor stiluri funcționale (*journalese, legalese* – stil gazetăresc, stil juridic); după aceste modele, termenul *translationese* s-ar traduce în română prin *traducționeză* sau *limbă traducătorească*. Francezii folosesc uneori termenul *traductionite*, format cu ajutorul unui sufix (*-ite*) care intră în denumirile unor deprinderi și practici comparate cu niște boli – *adjectivite* („adjectivită”, abuzul de adjective), *réunionite* (ședințomanie) etc. După acest model, termenul românesc echivalent ar fi „*traducționită*”. Pentru operativitate, dar și pentru că termenul englez nu are conotația medicală a corespondentului său francez, voi opta pentru „*traducționeză*”. „*Traducționeza*” desemnează o varietate ciudată a limbii-țintă, în care se simte că avem de-a face cu o traducere dintr-o limbă străină. „*Traducționeza*” nu apare numai ca rezultat al unor traduceri grăbite sau neinspirate, ci și prin preluarea, de către o limbă, a unor formulări care, deși s-au autonomizat, își au originea în astfel de traduceri. Simptomele cele mai banale ale „*traducționezei*” sunt calcurile; printre cauzele ei se numără anumite deprinderi dobândite la orele de limbi străine din școală (ideea greșită, dar întărită de majoritatea dicționarelor bilingve școlare, că între cuvintele a două limbi ar exista o corespondență biunivocă totală) și incapacitatea sau teama traducătorului (profesionist, ocazional sau improvizat) de a se desprinde de „fidelitatea” pe care ar garanta-o traducerea cuvânt cu cuvânt. Vedeam, pe vremuri, cum membrii familiei Ewing din faimosul serial de televiziune „Dallas” se despărțeau cu formula „Ne vedem mai târziu”; căci așa era subtitrată replica „*See you later*”. Dar, dacă urmează să ne „vedem mai târziu”, asta nu înseamnă oare că urmează să ne „revedem”? Iar ideea de „revedere” nu este oare suficient exprimată de formula „la revedere”? Ba da, numai că, în școală, am învățat că „La revedere” se spune „Goodbye”, fără să ni se atragă atenția asupra faptului că cele două expresii sunt echivalente doar în context, că americanii folosesc altă formulă și că, din punct de vedere strict semantic, „Goodbye” corespunde mai degrabă unor formule ca „Rămas bun” sau „Domnul cu tine” (*God be with you*).

2.1. În redarea textului scris într-o limbă-sursă, traducătorul dispune de o oarecare libertate de acțiune. Cu cât textul-sursă este însă mai formalizat, iar redarea lui în altă limbă impune o mai mare precizie, cu atât scade și numărul posibilităților de reformulare pe care le are traducătorul. Astfel, în traducerea unui text de lege, a unei reglementări administrative, a unei comenzi militare etc., traducătorul nu poate și nici *nu trebuie* să fie original; de multe ori, unei formule-tip din limba-sursă îi corespunde, în limba-țintă, tot o formulă-tip. Expresia *se mettre au garde-à-vous* înseamnă, în limba franceză, *a lua poziția de dreptți*; împrumutată din limbajul cazon, ea poate fi folosită și în contexte mai puțin militare, descriind încremenirea pe care o pot produce ori impune teama sau respectul. De la caz la caz, această expresie poate fi tradusă în română și prin „a sta nemișcat”, „a sta încremenit”, „a sta smirnă”; traducătorul poate deci opta între

mai multe variante, mai mult sau mai puțin sinonime. În schimb, în cazul comenzii militare *Garde-à-vous!*, singura traducere corectă este „Atențiune!”; cum limbajul militar este conservator și extrem de precis și, ca atare, nu suportă sinonimia, traducătorul nu-și poate permite nici măcar varianta liberă „Atenție!”.

Spuneam mai sus că stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acțiune. Această libertate nu trebuie să servească însă drept justificare în situații în care mesajul, deși formulat incomplet, rudimentar sau defectuos, „se înțelege”, pentru că inteligibilitatea unui enunț nu trece neapărat prin corectitudinea lui gramaticală sau semantică. Enunțul „*E mulți care io-s mai deștept ca ei*” rămâne inteligibil pentru majoritatea românilor, deși infirmă însăși ideea de gramaticalitate. Evident, într-un text tradus nu vom întâlni astfel de construcții (decât, cel mult, ca echivalente stilistice ale unor construcții la fel de anormale dintr-un text-sursă care, de pildă, redă felul de a vorbi al unor personaje mai „pitorești”), fie și pentru simplul motiv că, învățând o limbă străină, orice traducător a învățat și gramatică. De obicei, mutilarea limbii-țintă se datorează unei înțelegeri greșite a fidelității față de original; cred că numai așa se explică fraze de tipul: „[...] din impozanta sa maiestate făcui un zeu al cărui habotnic mă instituii” (din traducerea în limba română a romanului *Luni de fiere* de Pascal Bruckner).

2.2. Există însă și texte prost scrise. În general, este vorba de texte informative, în care se întâmplă ca grija autorului pentru formă să treacă pe planul al doilea. În astfel de situații, traducătorul trebuie să facă abstracție de carențele stilistice și chiar de greșelile de limbă sau de construcție ale originalului și să producă un text *corect* și *fluent*. Aceasta, din trei motive:

– mai întâi, în virtutea principiului care-l obligă să respecte intenția textului: originalul nu va fi fost scris pentru a-l deruta pe destinatar sau pentru a-l obliga la un efort suplimentar de descifrare;

– în al doilea rând, obținerea unei traduceri fidele *inclusiv în ceea ce privește exprimările greșite* din original este, de cele mai multe ori, imposibilă, deoarece traducătorul nu poate stabili cu precizie o echivalență între gradul de abatere de la normă al textului-sursă și posibilele abateri de la norma limbii-țintă: nu există echivalențe decât între forme și structuri *corecte*;

– în al treilea rând, pentru că orice greșeală dintr-o traducere îi va fi imputată traducătorului.

Nu ne referim aici la situația greșelilor de limbă *voite*, care, într-un text literar, pot juca un rol stilistic; un anacoluf, adică o ruptură logico-sintactică din interiorul unei fraze, poate fi o marcă a oralității sau poate caracteriza indirect un personaj. Un exemplu interesant este, din acest punct de vedere, greșeala de exprimare a unuia dintre personajele filmului *12 Angry Men* („Doisprezece oameni furioși”, 1957); referindu-se la tânărul acuzat că și-a ucis tatăl, juratul cu numărul 10 („J10”, proprietarul unui garaj), spune: – *He’s a common, ignorant slob. He don’t even speak good English.* Juratul cu numărul 11 („J11”, un ceasornicar imigrant, naturalizat) îl corectează: – *He doesn’t even*

speak good English. Redarea greșelii de limbă din prima replică a pus probleme traducătorilor în diverse limbi; iată câteva dintre soluțiile reținute:

- franceză: – *C'est un fainéant et un ignorant. Il parle même pas bien anglais. – Il ne parle même pas bien anglais.*

- italiană: – *È uno stupido zoticone. Non è nemmeno buono di parlare. – Non è neppure capace di parlare.*

- neerlandeză: – *Hij is hartstikke dom. Hij is nog dommer als een varken. – Dan een varken.*

În versiunea franceză, opoziția greșit/corect este falsă, fiind vorba, de fapt, de opoziția oral/scriș. În franceză, elipsa negației *ne* este o trăsătură a limbii vorbite. Corectându-l pe J10, J11 dă, în acest caz, dovadă de pedanterie.

În versiunea italiană, a dispărut referirea la limba *engleză*. J10 spune despre acuzat¹ că „nu este *nici cel puțin bun* să vorbească”, iar J11 extinde corectura și la adjectiv: „Nu este *nici măcar capabil/în stare* să vorbească”.

În versiunea neerlandeză, referirea la vorbire a dispărut de tot; J10 spune despre acuzat că este „mai prost ca un porc”, greșeala constând în formarea complementului circumstanțial comparativ.

Contextul oferă cheia înțelegerii acestei succesiuni de replici: J11 este un *imigrant*, mândru de faptul că a primit cetățenie americană și foarte atent la exprimarea în limba engleză; este un om care a învățat engleza ca pe o limbă străină și, străin fiind, nu-și permite „relaxarea” unui nativ ca J10. Această dimensiune – esențială – nu este recuperată decât de versiunea în limba franceză, versiunile italiană și neerlandeză ale replicii lui J11 putând fi interpretate ca simple ironii.

În cazul unui text neliterar, lucrurile stau altfel. Dacă, de exemplu, în recenzia unui film apare o frază ca: *Mise en colère par l'annonce de son licenciement, la police est obligée de l'évacuer*, traducătorul va trebui să „trateze” anacolutul; fraza de sosire nu va mai fi deci *Înfuriată de vestea concedierii sale, poliția este obligată să o evacueze* (deși aceasta este traducerea „fidelă” a conținutului, iar destinatarul „cooperant” înțelege că nu poliția este cea înfuriată, ci eroina filmului), ci va trebui reformulată („Vestea concedierii o înfurie atât de tare, încât poliția este obligată să o evacueze”). În acest exemplu, cel de-al doilea din cele trei motive de mai sus nu mai poate fi invocat; primul rămâne însă valabil, deoarece dimensiunea comică a frazei de plecare este *involuntară* („poliția s-a înfuriat că eroina a fost concediată, așa că a evacuat-o”). După cum rămâne *întotdeauna* valabil motivul al treilea...

2.3. Cum se împacă însă acest gen de „ajustări” atunci când traducătorul nu mai are de-a face cu abateri negative de la „nivelul zero” al limbii, ci cu abateri *pozitive*? Altfel spus, ce strategie trebuie să adopte traducătorul pentru a păstra stilul individual al unui autor? Astfel de întrebări nu se referă, desigur, decât la textele „semnificative”

¹ Precizăm că aceste traduceri în limba română ale versiunilor în diferite limbi sunt, pe cât posibil, *literale*.

stilistic, adică la cele în care expresivitatea, creativitatea și originalitatea joacă un rol esențial.

Există o serie de repere care permit, într-o oarecare măsură, caracterizarea unui stil individual: scrisul cutărui sau cutărui scriitor poate fi descris ca „sobru”, „concis”, „prolix”, „alert” etc., în funcție de mai rara sau mai frecventa folosire a unor figuri ornamentale, de utilizarea unor formulări economice sau, dimpotrivă, a perifrazelor, de timpurile verbelor care susțin o narațiune, de predilecția pentru anumite procedee, pentru anumite imagini sau pentru un anumit vocabular... Din punctul de vedere al traducerii (și al traducătorului), „problema” stilului individual care caracterizează scriitura unui autor este aceea că el se dezvoltă *în interiorul unei limbi* și că ia naștere prin exploatarea resurselor de care dispune limba respectivă. Pornind de la această realitate, ne putem întreba pe ce teme s-ar putea produce în limba română, de exemplu, un „stil Balzac” recognoscibil ca atare în *toate* traducerile românești din opera acestui scriitor. O asemenea întrebare nu-și are însă rostul decât dintr-un punct de vedere filozofic: încercarea de a răspunde la ea readuce în discuție diferența ontologică dintre *orice* text original – de la poemele homerice și până la, să zicem, instrucțiunile care însoțesc un aspirator de praf – și traducerile acestui text. Originalul este întotdeauna *unic* și trimite întotdeauna la un anumit stadiu istoric al limbii-sursă, în vreme ce traducerile lui evoluează în ritmul evoluției generale a limbii-țintă. Tradus în limba română, Balzac rămâne Balzac prin tematica operelor sale, prin structura și dimensiunile frazelor care le alcătuiesc, prin raportul dintre narațiune, descriere și dialog, prin imaginile și analogiile folosite și printr-o mulțime de alte trăsături determinabile și, într-o câțva, „măsurabile”. Pe lângă acestea, stilul cuprinde însă și o serie de imponderabile care țin de înscrierea unei opere într-o epocă, într-o cultură și într-o limbă. Or, tocmai aceste imponderabile, greu de determinat și cu atât mai greu de redat prin traducere, dau viață unui text literar. Pentru ca o traducere să nu fie, în raport cu originalul său, ca un exponat din muzeul figurilor de ceară în raport cu personajul care i-a slujit drept model, traducătorul va întregi textul-țintă prin propriul său aport stilistic.

DECALOGUL ANTITRADUCĂTORULUI, SAU CUM SĂ FACI
O TRADUCERE PROASTĂ A UNEI CĂRȚI BUNE

Antoaneta OLTEANU

Bucuria lecturii unuia dintre cele mai noi romane ale lui Vladimir Sorokin¹ a fost umbrită semnificativ de versiunea românească. Nu numai pentru mine, și pentru orice cititor de cursă lungă, textul prezenta flagrant expresii grosolane și contexte mai mult decât dubioase care nu fuseseră nicicum armonizate. N-număratele erori m-au făcut astfel să încerc să văd în ce măsură a fost afectat textul sorokinian, și prezența pe Internet a variantei electronice a cărții a grăbit mult acest inventar făcut. Observațiile de mai jos se referă, în principal, la primele două capitole ale romanului (p.7-31), dar au fost exemplificate și alte perle colorate și din paginile următoare. Semnalul de alarmă pe care vreau să-l traduc cu această ocazie este că traducătorii, Mihail și Alexandru Vakulovski, nu sînt chiar traducători ocazionali, munca lor susținută numără mai multe „reșite”. Au mai tradus, *dintr-a voastră în a noastră*, cum se exprimă chiar ei pe site-ul celebrei (lor) reviste online „Tiuk! K-avem kef”, texte din alți scriitori ruși cunoscuți: Daniil Harms, Vladimir Vișoțki, Bulat Okudjava, Viktor Erofeev (pe care, din nefericire, l-am citit – *Cele cinci fluvii ale vieții. Roman-fluviu*, Editura Paralela 45, București, 2004, traducere de Mihai Vakulovski; în aceeași linie trebuie încadrată și *Enciclopedia sufletului rus. Roman-enciclopedie*, Editura Paralela 45, București, 2003, traducere, note și prefață de Iulian Ciocan, colegul de redacție al celor doi traducători la revista sus-menționată) și același Vladimir Sorokin (se aude prin tîrg că a văzut deja lumina tiparului un alt roman al scriitorului rus, *Inimile celor patru*, la Editura Art).

Nu pot să nu remarc, în cazul *Zilei opricinicului*, înainte de a trece la analiza textului celor doi traducători, absența deplină a redactorului de carte, care nu s-a deranjat să îndrepte nici măcar ortografiile cunoscute, cum ar fi *high tech*, în loc de *hai-tek*, *Bordeaux* în loc de *Bordo!*, *Sabaof* în loc de *Savaot*. Redactorul putea, de asemenea, să remedieze și chestiuni de topică, lucruri care nu presupuneau în nici un caz cunoașterea limbii ruse: „*merinul*” *opricinicului cu cap de câine*, în loc de *merinul cu cap de cîine al opricinicului*, sau *corul Armatei Roșii de la Kremlin*, în loc de *corul de la*

¹ *Ziua opricinicului*, traducere din limba rusă și note de Mihail și Alexandru Vakulovski, Editura Curtea veche, 2008.

Kremlin al Armatei Roșii. Opricinicii umblau ei cu capete de cîine, dar la șa sau la bara de protecție a Mercedesului, după cum sediul Armatei Roșii nu este la Kremlin!

M-am gîndit, pe cînd făceam confruntarea textului, că ar trebui să existe niște legi și pentru traducători, care să-i facă să manifeste o mai mare atenție față de original, față de versiunea românească și, nu în ultimul rînd, față de cititor. Aș spune (însă fără să generalizez!) că pericolul este mai mare dacă traducătorul este și scriitor „original”, întrucît această originalitate are toate șansele să se manifeste, sub forma unei nonșalanțe și jemanfîșism, și în textul românesc. Ca să nu mai spun de condiția indispensabilă, care stă la baza activității de traducător a unui cunoscător de limbi străine, și anume că trebuie cunoscute *ambele* limbi utilizate, cu deosebire însă limba română. Aici nu te mai pot ajuta dicționarele sau variantele colocviale din limba de pornire. Precizia lexicală, adecvarea stilistică, de ce nu, concizia ș.a. sînt cîteva cerințe esențiale pentru a obține, în limba-țintă, o traducere bună. De aceea am apelat la Decalog. Pe de o parte, tonul imperativ, alături de substratul moral pe care îl impune, ar putea avea un impact mai mare asupra antitraducătorului (posibil); pe de altă parte, poruncile respective chiar se pot adapta la cerințele procesului traducerii. Să le vedem:

1. Să nu ai alți dumnezei în afară de Mine. Cred că antitraducătorii chiar nu au nici un dumnezeu, așa că aici nu este nici un pericol. Sau, așa cum spuneam mai sus, antitraducătorul este (Dumne)zeul suprem, atotputernic, de aceea se poartă cu textul așa cum am văzut. Există numeroase situații în care au fost introduse în textul românesc cuvinte suplimentare, pentru a nuanța (la nesfîrșit) cuvintele originale, deși ne puteam descurca bine și fără ele. Mai ales că și în text aveam o asemenea referire, care a fost tratată cu „delicatețe” de traducători, decăzîndu-i pe stăpîni ordinari la rangul de zei: *gospodam raznîm slujat* devine în română *slujesc zei diferiți*, în loc de *serveșc la stăpîni diferiți*. După acest pattern, și traducătorii au devenit mici sau mari zei, care fac din text ce doresc.

Textul original	Traducerea originală	Traducerea propusă
<i>nadevaiu šapku ciornogo barhata s sobolinoi otoroc'koi</i>	<i>îmi pun pe cap căciula neagră de catifea cu stema cu vulturul</i>	<i>îmi pun căciula de catifea neagră cu bordură de sobol</i>
<i>davai poedinščikov vîberiom</i>	<i>hai să ne batem unu la unu, reprezentantul nostru cu reprezentantul vostru</i>	<i>hai să ne întrecem în duel</i>

Romanoslavica XLV

<i>i ne viderjivaet mujik, kida-etsia s zamahom kulaka pudovogo</i>	<i>și cel din fața lui nu rezistă, sare spre el, încercînd să izbească, agitîndu-și pumnii grei</i>	<i>și omu nu rezistă, aruncînd cu elan pumnul greu</i>
<i>podmighivaiutsia nași</i>	<i>ai noștri schimbă priviri multumite, își fac cu ochiul</i>	<i>ai noștri își fac cu ochiul</i>
<i>noji na vsiaki lad</i>	<i>fel de fel de cuțite, pentru orice fel de operațiune</i>	<i>tot felul de cuțite</i>
<i>zamerli i mî ne dișa</i>	<i>am intrat și noi într-o tăcere de moarte, fără să respirăm</i>	<i>am amuțit și noi, ținîndu-ne răsuflarea</i>

Nu se justifică în nici un fel omisiunile din text și inserările unor structuri parcă „din memorie” (*stema cu vulturul în loc de bordură de sobol*). Sînt numeroase situațiile în care variantele de lucru din laboratorul traducătorului sînt uitate parcă în textul de bază. Așa ne putem explica bîjbîirile în jurul sensului cuvintelor, care, cu această ocazie, ascund sub ele cuvinte rămase pînă la urmă netraduse. Poate, la prima vedere, aceste situații nu ar prezenta un impediment prea mare, în ansamblul unei traduceri. În condițiile în care textul e deficitar în multe aspecte, și aceste „amănunte” sînt, consider eu, semnificative.

2. Să nu-ți faci chip cioplit. Cam asta e. Cînd intervii masiv în text, de autodefinești. Probabil că asta încearcă și traducătorii noștri, atît prin omisiuni, cît și prin adausuri. Însă, cînd te apuci să (te) cioplești, apoi alege un text pe măsură, pentru ca rodul muncii tale să ajungă în mîinile multor cititori. E adevărat, și chipul tău va arăta cam cioplit, dar, scopul scuză mijloacele, ți-ai atins obiectivul: numele tău va fi mereu asociat cu cel al cărții sau al scriitorului deja celebru. Altfel chiar că nu are nici un rost, toată strădania depusă ar fi în zadar. Multe din realitățile rusești, de exemplu, din acest roman, sînt redade mai mult decît aproximativ, ajungîndu-se adesea la niște gafe școlarești (eu n-aș ierta așa ceva studenților mei de la secția de rusă, însă, ca niște traducători „adevărați” să facă așa ceva, e inadmisibil):

<i>svoracivaiu na Pervii Uspenski trakt</i>	<i>întorc pe pe traseul Primul Uspenski</i>	<i>o cotesc pe șoseaua Pervii Uspenski</i>
<i>Vnukovski aeroport</i>	<i>aeroportul Vnukovski</i>	<i>aeroportul Vnukovo</i>

Romanoslavica XLV

<i>v Uspenskom sobore</i>	<i>în catedrala din Uspenski (dar uneori e tradus și soborul Uspenski)</i>	<i>în catedrala Uspenski/ Adormirii</i>
<i>Arhanghelski sobor</i>	<i>soborul Arhanghelilor</i>	<i>Catedrala Arhanghelski/ Arhanghelului</i>
<i>pirovali v Granovitoi</i>	<i>am chefuit în Granovit</i>	<i>am chefuit în Palatul în Fațete</i>
<i>Bolșoi teatr</i>	<i>Marele Teatru</i>	<i>Teatrul Mare</i>
<i>vîezjaem na Lubianskuiu ploščad’</i>	<i>intrăm pe bulevardul Liubanski</i>	<i>ieșim în piața Lubianka</i>
<i>v Malahitovom zale</i>	<i>în sala Malahitov</i>	<i>în sala de malahit</i>
<i>dadut dva konțerta v Belokamennoi</i>	<i>vor susține două concerte în Sala Albă de Piatră</i>	<i>vor da două concerte în orașul de Piatră Albă (apelativ al Moscovei)</i>
<i>șapka Monomaha</i>	<i>pălăria lui Monomah</i>	<i>coroana Monomahilor</i>
<i>Kunițîn – krepkii oreh</i>	<i>Kunițîn e o nucă tare</i>	<i>Kunițîn e rezistent</i>
<i>kaliki perehojie</i>	<i>calici tranzitorii</i>	<i>cerșetori</i>
<i>knigohranilišce</i>	<i>adăpostul cărților</i>	<i>depozitul de cărți</i>
<i>ne nomera – zagliadenie</i>	<i>sint reprezentații cunoscute</i>	<i>o minune de scenete</i>
<i>krasnîi petuh</i>	<i>cocoș roșu</i>	<i>foc, incendiu</i>

În ceea ce privește redarea numelor proprii străine, e de preferat transliterarea lor, simplă sau mai sofisticată. Să spui *catedrala din Uspenski* sau *soborul Uspenski* în loc de *catedrala Uspenski*, mi se pare inadmisibil. Putea rămîne forma rusească a numelui, aici nu e nici o problemă, dar se putea face și traducerea. Traducerea numelor proprii rusești e însă obligatorie în ceea ce privește numele de palate, săli, aeroporturi ș.a. De aceea spunem Palatul în Fațete și nu Granovit, sala de malahit și nu Malahitov. Ca să nu mai spunem de numele Belokamennaia, care este un apelativ vechi al Moscovei, drag locuitorilor capitalei, lăsat uneori netradus, ceea ce nu constituia o problemă, însă, în alte contexte, a fost masacrat: concertele la Moscova (Belokamennaia) au devenit *concerte în Sala Albă de Piatră*. Una din marile gafe o constituie echivalarea numelui Teatrului Mare (Bolșoi teatr) cu Marele Teatru. Gafe de începători

le constituie și traduceri literale ale unor cuvinte sau expresii rusești: *șapka Monomaha* prin *pălăria lui Monomah*, în loc de *coroana Monomahilor*, sau *kaliki prehojie* cu *calici tranzitorii* (!!!), în loc de *cerșetori*. Un alt exemplu semnificativ este *slovo i delo*, salutul opricinicilor, care trebuie tradus cu *vorba și fapta*, aluzie la punerea în practică a celor ordonate de superior; forma preferată, *zis și făcut*, nu acoperă decât în mică măsură realitățile, dacă avem în vedere faptul că într-adevăr această poliție secretă a țarului își ducea rapid la îndeplinire sarcinile. Tabelul de mai sus prezintă și alte mostre de același fel.

3. Să nu iei în deșert Numele Dumnezeului tău, căci Domnul nu va lăsa nepedepsit pe cel ce va lua în deșert Numele lui.

4. Adu-ți aminte de ziua de odihnă, ca s-o sfințești. Cred că e necesară și o asemenea poruncă. Nu știu, viteza prea mare de traducere, lipsa lecturilor (de cultură generală), a textului tradus, în general sugerează mai mult timp consacrat traducerii în general. Pauzele mai mari, dar și recitirea textului original și a traducerii ar fi rezolvat multe dintre aceste curiozități.

5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta. Foarte adevărat. Mai ales când numele lor este făcut de rușine printr-o asemenea traducere.

6. Să nu ucizi. Dar masacrarea textului cum se numește? Traducerea analizată conține nenumărate mostre de greșeli elementare (*zapisat*, 'a înregistra', tradus cu *a scrie*), lipsă de consecvență (*truba*, conductă – e vorba de celebra și actuala conductă prin care trece, spre Europa, gazul rusesc – este tradusă ba prin *țevă*, ba prin *trompetă*!), ba chiar de imagini suprarealiste care țin mai degrabă de universul propriu al persoanelor în cauză (*gîtul de ceai* pentru *gura de ceai*, *trage o bășină* în loc de *dă drumul la gaz*!; la fel, *priamaia kiška* devine *intestin gros*, nu anus). Textul original este maltratată și, din păcate, probabil că mulți cititori au și motive să fie nemulțumiți în urma lecturii. Numai că, pentru unii, de vină este autorul rus, asociat nu o dată cu un stil provocator. „Mîncătorul de rahat”, cum a fost numit Sorokin (cu referire la celebrul lui roman *Norma*), nu are nici o vină că în traducerea ce li se oferă sînt numeroase „măgării”, ca să nu le spunem altfel.

<i>Poiarok zapisal eto v Tainom Prikaze</i>	<i>Poiarok a scris asta în Ordinul Secret</i>	<i>Poiarok a înregistrat asta la Departamentul de Taină (era vorba despre o melodie)</i>
---	---	--

Romanoslavica XLV

<i>klal 99 poklonov pokaianñih v Uspenskom</i>	<i>a făcut 99 de rugăciuni în Uspenski</i>	<i>a făcut 99 de mătăanii de iertăciune la Uspenski</i>
<i>dal'nevostoc'naia truba</i>	<i>țeava din Orientul Îndepărtat</i>	<i>conducta din Orientul îndepărtat</i>
<i>poseredine stenî – Tret'ia Zapadnaia truba</i>	<i>în mijlocu scenei e trompeta a Treia de Vest</i>	<i>în mijlocul scenei e Conducta a treia occidentală</i>
<i>iz kuci toi krot-diversant... hvataetsia za zadvijku, vpivaetsia v neio izo vseh sil... – vot-vot poverniot, pustit gaz!</i>	<i>din acea grămăjoară de pământ a apărut o cîrțiță diversionistă... se prinde de zăvor, se înghesuie în el, încercînd din toate puterile să intre... – iată, iată că se întoarce, trage o bășină!</i>	<i>din movila aceea o cîrțiță diversionistă... apucă vana, se împinge în ea cu toate puterile... – uite, acum o va răsuci, o să dea drumul la gaze!</i>
<i>othlebnuv ceaiu</i>	<i>sorbînd cîte un gît din ceaiul...</i>	<i>luînd o gură din ceaiul (gîtul merge mai mult cu băutură tare!!)</i>
<i>Fed'ka stoit pozadi, poziovî-vaet i krestitsia</i>	<i>Fed'ka stă în spatele meu, închinîndu-se și făcîndu-și cruce și el</i>	<i>Fed'ka stă în spatele meu, căscînd din cînd în cînd și făcîndu-și cruce</i>
<i>mozgliaki iz Lekarskoi akademii</i>	<i>căpoșii de la Academia Medicală</i>	<i>creierele de la Academia Medicală</i>
<i>vlast' prelestna i pritiagatel'na, kak lono nerojavșei zlatovșeiki</i>	<i>puterea e minunată și atrăgătoare, ca sînul unei fete care n-a născut</i>	<i>... ca pieptul unei fete care brodează cu fir de aur</i>
<i>i nikakaia zemskaia, prikaznaia, strelețkaia, dumskaa ili stolbovaia svoloc'... ne posmet nadet'</i>	<i>și nici un cretin civil, în misiune, țințaș, parlamentar sau altcineva nu va îndrăzni să poarte</i>	<i>și nici un netrebnic de la zemstvă, de la departamente, dintre streliți, dintre cei la dumă sau dintre boierii de viță nu va îndrăzni să poarte</i>
<i>parciovaia kurtka s kuniei otoc'roc'noi</i>	<i>geacă din brocart din piele de jder</i>	<i>scurtă din brocart cu bordură din blană de jder</i>
<i>sařianovîe sapoghi, kovannîe mediu</i>	<i>bocanci de sařtian, cusuți cu aramă</i>	<i>cizme de sařtian ferecate cu aramă</i>

Romanoslavica XLV

<i>podbitii vatoi kaftan ciornogo grubogo sukna</i>	<i>caftan lung, umplut cu vată neagră și neprelucrată</i>	<i>caftan vătuit din postav negru aspru</i>
<i>za poriadkom sledit' da kramolu izvodit'</i>	<i>să avem grijă de curățenie și să împăiem răzvrățiții</i>	<i>să păstrăm ordinea publică și să înăbușim comploturile</i>
<i>Vialo sovetuet stolonacealnik Puškina omolodit'</i>	<i>Vealo îl sfătuiește pe șeful de sală să-l întinerească pe Pușkin</i>	<i>Marele stolnic sfătuiește apatic să fie întinerit Pușkin</i>
<i>so vșitîm rec'nîm jemciugom palițe Ilii Muromța podoben</i>	<i>seamănă cu perla de la degetul lui Ilia Murometș</i>	<i>cu perla de rîu încastrată în ghioaga lui Ilia Murometș seamănă</i>
<i>jir, pocivșih v boze</i>	<i>grăsimea celor care s-au odihnit prin boz</i>	<i>grăsimea celor care se odihnesc întru Dumnezeu</i>

Adevărate fabulații avem cînd este comparată puterea cu sînul unei fete care n-a născut, deși comparația sorokiniană se referea la *pieptul unei fete care brodează cu fir de aur*. Cinurile funcționarilor de la diversele departamente sînt redată în română prin apelative peiorative, deși era vorba concret de ocupația indivizilor, și nu de caracterul lor. În loc de *netrebnicii de la zemstvă, de la departamente, de streliți, de cei de la dumă sau dintre boierii de viță veche* primim *nici un cretin civil, în misiune, țintaș, parlamentar sau altcineva...* Fără cuvinte! Scurta de brocard devine geacă, blana de jder – piele, cizmele de safian, ferecate cu aramă sînt bocanți cusuți cu aramă, caftanul vătuit din postav aspru devine umplut cu vată neprelucrată. Răzvrățiții sînt împăiați, nu comploturile sînt înăbușite, adverbul *apatic* este personificat în română, traducătorii introducînd astfel un personaj nou în roman. În sfîrșit, ce să mai vorbim de perla de la degetul lui Ilia Murometș, pe care viteazul bîlinelor ruse o purta, de fapt, în ghioaga celebră, sau de cei odihniți întru Domnul, confundați cu niște pierde-vară stare stau la umbra bozului!

7. Să nu preacurvești. Omisiunile sau creațiile proprii pot fi considerate și ele o formă de prostituție verbală. În acest sens am putea aminti faptul că, de cele mai multe ori, timpul narațiunii, perfectul simplu, e redat în română prin prezent, uneori prin perfect compus. Rezolvarea superficială a unor contexte este fie dovada necunoașterii semnificațiilor cuvintelor, fie, pur și simplu, a ignorării realităților textului, autorii făcînd un fel de metatraducere, după ureche, așa cum ar suna mai bine pentru ei, situîndu-se astfel în postura de coautori ai cărții. Unele variante propuse n-au nici un fel de noimă (de botul Mercedesului se poate lega mai greu ceva, ca și de spatele lui, dar de bara de protecție și de portbagaj – da!). Curioasă e și traducerea cuvîntului *assignații*

Romanoslavica XLV

prin găinaț, în loc de bancnote, lucru care nu ar fi justificat decât de o vagă asociere a cuvîntului rusesc, la nivel fonetic, cu cel românesc. Celelalte exemple de mai jos constituie ale situații inexplicabile în care autorii au oferit o variantă proprie departe de imaginea sugerată de original:

<i>dvor vîmeten cisto, sugrobî akkuratnîe, kak kulici pashal'- nîe</i>	<i>curtea e bine măturată, foarte curată, straturile de zăpadă sînt bine făcute</i>	<i>curtea e curățată de zăpadă, nămeții stau în grămezi ordo- nate, ca niște cozonaci de Paște</i>
<i>Timoha lovko pristioghivaet golovu k bamperu „merina”, metlu – k bagajniku</i>	<i>Timoha leagă cu îndemînare capul de botul „năvășului”, mătura – în spate</i>	<i>Timoha fixează cu îndemâ- nare capul de bara de pro- tecție a „merinului”, iar mă- tura – de portbagaj</i>
<i>rot assignațiami nabili</i>	<i>i-au umplut gura cu găinaț</i>	<i>i-au umplu gura cu bancnote</i>
<i>ot etogo redko pomiraiut! Eto j ne dîba!</i>	<i>de la asta nu se prea moare</i>	<i>de la asta nu se prea moare. Doar nu te trage pe roată! (aluzie la torturile cu care se ocupau chiar opricinicii)</i>
<i>liudi zloradno na plamia smo- treli ne hvalis', opric'nik, na rat' idușci</i>	<i>de răul altuia se bucurau nu te fâli, opricinicule, nu știi ce te așteaptă</i>	<i>oamenii răutăcios la foc se uimbau nu te fâli, opricinicule ce la luptă mergi</i>
<i>poslal po Setke vîzov</i>	<i>i-am chemat pe cei de la Plasă</i>	<i>am trimis un apel în Rețea</i>
<i>v iznemojenii otkidîvaius' na podușki</i>	<i>mă concentrez din toate pute- rile și mă arunc pe perne</i>	<i>epuizat, mă las pe perne</i>

8. Să nu furi. Nici nu ne putem gândi, pe de altă parte, că traducerea ar fi fost făcută cu ajutorul unor negrișori, studenți, probabil, ce studiază (puține ore pe săptămînă!) limba rusă. Deși, dacă stăm să ne gândim, asta ar duce la apogeu suprarrealismul grijii față de text manifestată de antitraducători. Pe de altă parte, doar în felul acesta s-ar putea justifica foarte bine gafele monumentale și cunoașterea mai mult decât aproximativă nu numai a limbii române, dar și a limbii ruse.

9. Să nu mărturisești strîmb împotriva aproapelui tău. Traducerea paralelă cu textul chiar este o asemenea mărturisire. Strîmbă, foarte strîmbă. Din păcate, aici există

numeroase exemple. Dacă în cazul *primei* sau al *țelovalnicilor*, *Bațillei*, *korennîh*, *horom* poate fi vorba de niște confuzii de începător, ca și la Kitai-gorod, care este unul dintre cele mai vechi cartiere ale Moscovei, neavînd nici un fel de legătură cu China, în majoritatea situațiilor avem de-a face cu o viziune mai mult decît personală asupra traducerii. Traducerea poate fi și liberă, e adevărat, dar în *Ziua opricinicului* este foaaarte liberă: *ramificațiile* nu pot fi confundate în nici un caz cu grănicerii, brazii cu ciupercile, paharul cu halba, țîrgoveții cu plantațiile, slugile cu sotnicii (care sînt conducători militari ai unor unități de o sută de ostași), armele de foc cu bîtele (pentru că *drekol'* nu înseamnă arme de foc, ci numai obiecte contondente, din lemn, aflate la îndemîna oricui, și a unor slugi umile din gospodăria rusă – bîte, ghioage, furci ș.a.), de peste mări devine mare.

Apogeul e atins în fragmentul în care, cu un aparat de tăiat cu laser (și nu cu raze) este tăiată o ușă, iar, în urma acestei secționări a materialului, în suprafața materialului se mai deschide o ușă, care cade (e vorba de materialul secționat care alunecă după ce e desprins din ușa propriu-zisă). În scena de la țîrg, în care Sorokin evocă scene cotidiene din Moscova medievală, personajele identificate de către traducători, precum și acțiunile acestora, într-un delir verbal, ne îndepărtează flagrant de original: în loc de *intermediarii țipă*, *hamalii șuieră*, *mahalagioaicele bîrfesc* ar fi trebui să avem în română *crainicii strigă*, *vînzătorii de sbiten' fluieră*, *vînzătorii de colaci vorbesc cu voce gravă*...

<i>razvetvlen'ia, kak poganki, // vîrastaiut u Stenî</i>	<i>grănicerii, ca și brazii, / la Zid stau de pază</i>	<i>ramificațiile, ca ciupercile, // cresc lîngă Zid</i>
<i>prima</i>	<i>prima madonă</i>	<i>prima balerină</i>
<i>țeloval'nik</i>	<i>pupăcios</i>	<i>portărel, executor judecătorec</i>
<i>gadî polunoc'nîe</i>	<i>cretinii nocturni</i>	<i>viperele de la miezul nopții</i>
<i>odin bîl po klic'ke Bațilla</i>	<i>unul Batzilla era poreclit</i>	<i>unul era poreclit Bacilul</i>
<i>na priome Gosudarem inozemnîh gramot veritel'nîh</i>	<i>cînd Conducătorul primește, în semn de solidaritate, conducători străini</i>	<i>cînd Țarul primește scrisorile de acreditare ale străinilor</i>
<i>plastikovîi paket iz kitaiskoi zakusoc'noi</i>	<i>un pachet din bucătăria chinezească</i>	<i>o pungă de plastic dintr-un fast-food chinezesc</i>
<i>stakan belogo kvasu</i>	<i>o halbă de kvas alb</i>	<i>un pahar de kvas alb</i>

Romanoslavica XLV

<i>on na menia eşcio iz-za po- sadskih zol</i>	<i>e supărat pe mine încă de la plantații</i>	<i>e supărat pe mine și din cauza tîrgoveților</i>
<i>Batia korennîh na delo poslal</i>	<i>Tăticul radicalilor ne-a trimis la treabă</i>	<i>Tataie i-a trimis la treabă pe cei de cu experiență</i>
<i>c drekoliem iz celiadi kto vîstoit suprotiv naezda, tomu opalî ne budet</i>	<i>cine intră în luptă cu arme de foc nu va avea iertare</i>	<i>care dintre slugi cu bîte va opune rezistență atacului nu va avea de suferit</i>
<i>celiadi s drekoliem</i>	<i>sotnici înarmați</i>	<i>slugi cu bîte</i>
<i>vzvîzgnulo plamia sinee, ia- rostnoe, uperlos' v dver' ton- koi spişeu – i ruhnula prorez' v dveri</i>	<i>un foc albastru, strălucitor, care intră în uşă ca un spişă subţirică şi fină şi din uşă se desprinde o altă uşă</i>	<i>şuieră flacăra albastră, furi- oasă, se propti în uşă ca un ac subţire şi bucata de uşă tăiată căzu</i>
<i>hai tek zamorski</i>	<i>hai-tek mare</i>	<i>high tech de peste mări</i>
<i>ot Beloi palatî do Krasnîh gosudarevîh horom – rukoi podat'</i>	<i>de la Palatul Alb la hramul Roşu de stat e o aruncătură de băţ</i>	<i>de la Palatul Alb la casele roşii ale ţarului e o aruncă- tură de băţ</i>
<i>zavîvalî kriceat, sbitenşiki posvistîvaiut, kalaşniki basiat</i>	<i>intermediarii ţipă, hamalii şuieră, mahalagioaicele bîr- fesc</i>	<i>crainicii strigă, vînzătorii de sbiten' fluieră, vînzătorii de colaci vorbesc cu voce gravă</i>
<i>zavtra, - bormociu, svinţovîe veki prikrîvaia</i>	<i>mîine, bălmăjesc, trăgîndu-mi cearşaful de pe frunte</i>	<i>mîine, bolborosesc, închizîn- du-mi pleoapele de plumb</i>
<i>podzemnîi Kitai-gorod</i>	<i>oraşul subteran China</i>	<i>reţeaua subterană din Kitai- gorod</i>
<i>goriat svetil'niki, kuriatsia blagovonia</i>	<i>ard lumini, se fumează cu plăcere</i>	<i>ard candelă, e arsă tămîie</i>
<i>sotnik iz Podorojnogo Prika- za kitaiţev soplivit</i>	<i>sotnicul din Ordinul Drumu- rilor al chinezilor face băluţe</i>	<i>sotnicul de la Departamentul de Transport toarnă gaz pe foc chinezilor</i>
<i>vshlipîvaet</i>	<i>plînge cu sughiţuri sau în ho- hote</i>	<i>scînceşte/ se smiorcăie</i>

10. Să nu pofteşti casa aproapelui tău..., nici vreun lucru care este al aproapelui

tău. Am fi înclinați să credem că această poruncă este respectată de antitraducător. Pentru că păstrează o cât mai mare posibilă distanță de textul tradus, nu vor să se molipsească de la acesta, își păstrează personalitatea, originalitatea ș.c.l. Dar cititorul ce vină are? De ce să nu primească și el un text normal, din care să înțeleagă cum se cuvinte ideile autorului, să poată face pe el o analiză stilistică (e de înțeles că, într-un caz cum e cel de față, acest lucru este total imposibil). Observații asupra textului sînt și mai multe. Deja am prezentat aici poate mai mult de cît se exemplifică de regulă într-o analiză a unei traduceri. Am optat pentru această variantă pentru că, dacă făceam o simplă sinteză a tipurilor de abateri întîlnite, concluzia firească ce se impunea, că avem de-a face cu o traducere foarte proastă, poate nu era chiar atît de evidentă. Pînă la urmă, aprecierile sînt de prisos. Nu știu cum ar putea fi calificat un asemenea text, dar e păcat că, mai ales în cazul unei limbi devenite „mai rare” în peisajul editorial românesc, ne permitem să apelăm la traducători fără conștiință.

Abstract

The paper is an attempt to comment Romanian translation of Russian novel, *The Day of the Oprichnik*, belonging to the contemporary Russian Vladimir Sorokin. Romanian version presents a lot of errors, discussed by the author of this paper on the mainframe of translator's competences. Because of their multiple errors, translators did not manage to offer to Romanian reader an authorized version of Russian novel.

DE CE IUBIM ORIGINALUL

Viorel ZAICU

În 2006, domnul Gabriel Liiceanu își expunea, în oficiosul de grup al „intelectualilor grei” („Cotidianul”), părerea despre editura pe care o conduce, spunând că aceasta iese în evidență prin calitatea textului și a tipăriturii. Într-adevăr, copertile cărților apărute la acea editură sunt mai atrăgătoare decât cele ale multor alte edituri din România. Ce este înăuntru însă nu poate oferi motive de mulțumire niciunui om care citește mai mult de trei, patru cărți într-un an. Asupra calității textelor se pot pronunța doar specialiștii, pentru fiecare categorie în parte. În fond, aici am intra deja într-o serie nesfârșită de probleme, mai ales dacă ne-am referi la literatură. Dar între scris și tipărire se desfășoară mai multe activități, și la unele dintre acestea vreau să mă refer aici. Mă voi opri doar la două dintre ele: traducerea și redactarea. Prima apare, desigur, doar în cazul textelor scrise în limbi străine. Cea de-a doua constituie cea mai importantă activitate editorială, presupune o mare răspundere și cere o muncă pe măsură. Personal, mă îndoiesc că există în *toată* România atâția redactori câți se găsesc la o editură fruntașă (într-un clasament alcătuit după criteriul numărului de volume publicate). Problema este însă generalizată. Editurile, mari și mici, nu pot face față numărului de publicații la care se angajează și, de foarte multe ori, nu ar putea face față nici dacă și-ar restrânge serios pretențiile numerice în privința aparițiilor editoriale.

Ricoeur spune că traducerea este o stare de fapt, spre deosebire de traducibilitate, care este o stare de drept. Dacă acceptăm acest lucru, atunci responsabilitatea traducătorului pentru starea de fapt creată este nediscutabilă. Probabil că nu este singurul responsabil, dar aceasta ar trebui să ne intereseze mai puțin – starea de fapt este cea care contează. Nu vreau să fac aici o filosofie a traducerii, o hermeneutică a fidelității și a trădării în text și context. Sunt totuși câteva observații care ar trebui luate în seamă. Prima se referă la limbă (cea română, în cazul nostru). Traducătorul trebuie să stăpânească foarte bine limba în care *aduce* textul. Or, o persoană care uită să defragmenteze¹ paragrafe cu topică dubioasă chiar și pentru limba de origine, face acorduri greșite, stâlcește declinările și, pe deasupra, face toate aceste lucruri sistematic,

¹ Îmi pare rău că trebuie să folosesc acest „barbarism” împrumutat din limbajul tehnologiei informatice, dar mi se pare foarte potrivit pentru exprimarea exactă a acțiunii pe care o desemnează. Defragmentarea este o operațiune de reordonare a informațiilor scrise pe un disc magnetic, astfel încât acestea să devină mai ușor de „citit”.

cred că nu stăpânește limba. Nu știu dacă anacolutul ar trebui pus exclusiv în seama traducătorului sau poate fi transferat pe seama lipsei de atenție a redactorului. Probabil că o parte din vină o poartă și acesta din urmă. Indiferent care ar fi cazul, cred că nu este permis ca anacolutul să ajungă la cititor, nici chiar dacă respectiva anomalie sintactică a fost prezentă în textul de la care s-a pornit.

A doua observație se referă la competența în domeniu. Nu cred că un „literat” poate traduce cu succes un text filosofic sau o carte de IT, și nici că un economist (care știe foarte bine engleza) poate traduce o lucrare de fizică. Dincolo de scăpările care distrug termeni tehnici cu o semnificație foarte importantă – până la urmă, acești termeni sunt întotdeauna *de găsit* –, lipsa de exercițiu în domeniul respectiv, necunoașterea paradigmelor, a specificității autorului sau, uneori, chiar a contextului în care a apărut lucrarea, conduc spre o traducere slabă, proastă sau chiar inutilizabilă (în cazul celor strict specializate). În România astfel de traduceri abundă.

Pot accepta că există excepții, dar asta nu schimbă datele generale ale problemei. Ajung, astfel, la cea de-a treia observație: numărul traducătorilor capabili este mult mai mic decât cel al lucrărilor traduse în românește. Nu mă refer la cei care dețin un atestat¹, ci la cei care pot evita situația în care un cititor avizat are motive cât se poate de întemeiate să fie nemulțumit de calitatea traducerii. Creșterea explozivă a volumului de lucru a făcut ca în toate domeniile să pătrundă persoane mai puțin pregătite sau chiar incompetente. Mai mult, pentru că economia de piață acordă prioritate chestiunilor practice, traduceri „speciale” (de film sau de contracte economice, spre exemplu) au devenit mult mai bine plătite decât traduceri de carte. Asta nu înseamnă și că sunt bune. Cred că nu sunt nici măcar *mai* bune. Traducerea reputatelor rapoarte de țară emise de UE, ridicolă pe alocuri și contradictorie față de textul original în suspect de multe cazuri, ne îndeamnă să nu fim foarte optimiști când ne gândim la varianta în română a *acquis*-ului comunitar, voluminos, ce e drept, dar tradus într-un timp care constituie un record negativ absolut și la un nivel calitativ de la care e greu de crezut că respectivii traducători ar putea involua. Vorbind însă strict despre *carte*, observația că numărul traducerilor depășește cu mult numărul traducătorilor care merită acest nume rămâne valabilă, iar situația pare greu de schimbat.

Cea de-a patra observație – și ultima dintre cele care mi se par mai importante – este aceea că traducătorii profesioniști sunt pe cale de dispariție, dacă nu chiar au dispărut. Presupunând totuși că mai există, sunt extraordinar de puțini cei care au ca unică activitate profesională traducerea. Majoritatea traducătorilor unei edituri sunt colaboratori. Mulți fac aceste traduceri pentru „un ban în plus”, pentru a-și încerca

¹ Am atestat de traducător de literatură, din engleză în română. Peste toate neajunsurile legate de modalitatea de testare (neafectată de apariția calculatorului) și de competența celor care corectează testele, mi se pare grăitor în privința seriozității acestui test și a celor care l-au conceput și îl administrează faptul că textul de „literatură engleză”, pe lângă faptul că era complet stupid, nici nu era un original, ci o *traducere* în engleză dintr-un autor japonez.

puterile sau pur și simplu pentru a-și vedea numele trecut în cât mai multe cărți. (De altfel, cred că există o categorie de traduceri de care cititorul ar trebui să se ferească, dacă este cu puțință: cele făcute de somități – profesori universitari, politicieni sau oameni „importanți” în general. De obicei astfel de persoane nu au timp fizic pentru a depune efortul necesar unei traduceri decente și, prin urmare, chiar dacă traducerea este făcută de ei – sau poate „mai ales dacă...” –, rezultatele satisfăcătoare sunt rare.) Or, munca de traducere fiind una foarte grea, chiar și atunci când textul original este foarte slab (sau mai ales atunci), e nevoie și de pasiune pentru a duce o întreprindere de gen la capăt în condiții onorabile. Dar activitatea făcută cu pasiune dar remunerată nesemnificativ se numește *hobby*. Rezultă de aici că traducătorului îi trebuie o activitate „de bază”. Nu mai am nici un comentariu de făcut la această observație.

O să mă refer, pe scurt, și la situația redactorilor – mai exact, a celor care se ocupă de traduceri, chiar dacă nici situația celorlalți nu este foarte diferită. Cred că cele patru observații făcute în cazul traducătorilor sunt valabile și pentru ei, schimbând ceea ce este de schimbat. Activitatea lor este totuși mai complexă decât cea a traducătorilor, cel puțin în anumite privințe. Ar fi ușor să spun că e o muncă de CTC-ist și să închei subiectul. Redactorul care depune o astfel de muncă este însă un redactor slab sau foarte slab. Un redactor nu trebuie să măsoare și să verifice dacă „piesa” executată se înscrie în limitele de toleranță admise pentru dimensiuni, culoare sau consistență. Dacă traducătorii *aduc* textul într-o limbă, redactorii îl *primesc*. Această primire nu se face mecanic, și cu atât mai puțin *informatizat*. Ea presupune cunoștințe despre cultura oaspetelui, abilități diplomatice necesare depășirii crizelor mai mult sau mai puțin mărunte, exercițiul necesar pentru a descoperi dintr-o aruncătură de ochi ce îi trebuie oaspetelui pentru a se instala mai confortabil și, nu în ultimul rând, capacitatea de a lua decizii – uneori chiar și decizii care pot părea lipsite de respect pentru oaspete, după cum se pot dovedi, mai apoi, foarte inspirate pentru necesitățile reale ale *șederii* acestuia. Chiar dacă toate acestea nu trebuie să-i fie străine nici *aducătorului*, celui care primește îi sunt absolut necesare, căci el este, în fapt, *primul* primitor. (Traducătorul i-a croit drum oaspetelui și nu mai are energia necesară primirii sale.) Urmează popasul în mintea cititorului. Aici deja avem de-a face cu o primire de alt tip, în care posibilitatea modelării nu mai este prezentă. Dacă oaspeții sunt stângaci, prost îmbrăcați sau neciopliți (cei nepoștiți sunt excluși, dat fiind că este atât de ușor să li se închidă poarta), gazda nu poate decât să pretindă că nu le observă defectele sau să manifeste toleranță față de apucăturile nu tocmai potrivite – nu-i mai poate îmbuna, cu niciun chip.

Peter Sloterdijk îl citează, la începutul *Regulilor pentru parcul uman*¹, pe poetul Jean Paul: „cărțile sunt scrisori mai voluminoase adresate prietenilor”. Ei bine, prietenii pot primi și vești proaste atunci când cei care mediază transmiterea acestora se dovedesc nepăsători sau nu sunt chemați să facă asta. Mai sunt câțiva redactori („de modă veche”, îmi pare) care impun respect prin acribia cu care tratează textele care le cad în mână.

¹ Peter Sloterdijk, *Reguli pentru parcul uman*, Humanitas, 2003.

Munca lor nu este o rutină. Ei tratează mici universuri (de vești bune!) de care nu se plictisesc niciodată. Și totuși, judecând după volumele existente pe piață, aceștia formează astăzi o foarte restrânsă minoritate. Cum s-a ajuns aici? Poate nu au alcătuit niciodată o majoritate largă în România, dar cărțile traduse azi îmi par mult mai neprietenoase decât cele ale copilăriei. Dacă mă gândesc la cele citite în limbi străine, îmi par și mai puțin prietenoase – o serie de vești proaste sau o liotă de personaje grobiene cărora nici toleranța desăvârșită nu le-ar putea ține piept.

Care sunt motivele administrative reale pentru care o editură nu poate plăti un traducător și un redactor pentru a „produce” o traducere *impecabilă* (acesta era termenul pe care domnul Liiceanu îl folosea – ilicit – referindu-se la aparițiile editoriale pe care încerca să și le promoveze) nu mă interesează foarte mult. Cred că argumentul care apare cel mai des atunci când sunt puse în discuție aceste subiecte este starea materială precară a societății în ansamblu, care împiedică vânzarea multor exemplare, ceea ce crește costurile ș.a.m.d. Acesta este un argument fals, de genul celui cu care editorii de presă scuză conținutul preponderent mizerabil al gazetelor, invocând „cererea publicului”. Problemele de distribuție și alte „mici neajunsuri” cu specific românesc, chiar dacă există (și, în bună măsură, sunt expresia iresponsabilității autorității politice – există orașe de peste 10.000 de locuitori *fără librării* și multe cărți esențiale din diverse domenii lipsesc chiar și din bibliotecile universitare), nu reprezintă o scuză. De ce? Pentru că nu văd niciun motiv pentru care nu se pot tipări cărți în condiții mai puțin „impecabile” din punct de vedere al ambalajului pentru a spori calitatea conținutului (dar nu pentru a scoate cărți ieftine care nu au nicio valoare), după cum nu văd nici de ce anumite edituri și librării investesc în marketingul necesar promovării (gonflării) unor cărți lipsite de orice valoare – pe care piața „le cere” tocmai ca urmare a acțiunilor de marketing! –, neglijând investițiile în capital uman real. Este un joc penibil într-o arenă a descreierării, tolerat – sau, mai bine spus, neglijat din iresponsabilitate și incompetență – de cei care ar trebui să-l combată: autoritățile politic-administrative și cele academice.

Sloganul capitalist „cererea creează oferta” este – să mă ierte propagandiștii de conjunctură – o mostră perfectă de barbarism *economicist*. Cererea rămâne cerere și atunci când nu are nimic din ceea ce ar putea stimula o ofertă. Cărțile valoroase vor dăinui și vor fi retipărite de-a lungul întregii istorii a umanității. *În timp*, tirajul lor va fi mult mai mare decât cel concentrat în particula imediatului. Este drept, un tiraj întins pe parcursul unui mileniu nu face nici cât un ac de păr pentru un editor care trăiește cel mult o sută de ani și are șansa de a se îmbogăți doar în câțiva dintre aceștia. Poate tocmai de aceea se traduc pe bandă rulantă romane care vor reprezenta minuscule puncte de suspensie în istoria literaturii și în unele domenii care nici măcar nu vor avea istorie (e.g. comunicarea și relațiile publice) apar lucrări penibile, care stârnesc doar interesul minților livide. Or, pentru că astfel de minți sunt orientate exclusiv spre chestii goale (și, pentru ele, tocmai de aceea răsunătoare) dar strălucitoare, nu înseamnă că și *ceilalți* trebuie să primească așa ceva. Cred că mai sunt suficient de mulți oameni care s-ar

bucura mai mult de oaspeți mai prost îmbrăcați care au ceva de spus decât de unii îmbrăcați ireproșabil dar incapabili de a oferi și altceva decât un zâmbet tâmp. Și apoi, ce lume ar fi aceea în care cei care creează binele și frumosul la care majoritățile nu recurg decât în momente de criză sunt puși (în cel mai bun caz) în rând cu farsori ordinari gata oricând să-și fabrice munți de aur doar pentru că au descoperit nemaipomenita rețetă a vânzării de flogiston și ocazia „de neiertat” a unei mase de proști dispuși să cumpere? Probabil că un răspuns corect la această întrebare incomodă este acela că ar fi o lume similară celei încropite din parcele cumpărate pe lună – una a pustiului monoton.

Ajung acum la cartea care m-a făcut să scriu acest articol. Nu demult am cumpărat o carte apărută la editura Humanitas¹, una dintre cele „impecabile”, după spusele directorului editurii. Nu vreau să se înțeleagă că atac editura sau pe vreunul dintre cei care au lucrat la această carte. Repet, această carte nu a făcut decât să-mi prilejuiască scrierea articolului. În locul ei putea fi o alta, de la o editură la fel de importantă și tradusă de alte persoane, la fel de bine cotate. Am întâlnit cărți cu un conținut mult mai sărăcit de traducător și de redactor, unele chiar ilizibile. Fiecare dintre ele a contribuit la cristalizarea opiniilor de față. Cartea cu pricina are o hârtie de calitate foarte bună, coperta este reușită, iar broșarea, chiar dacă nu este perfectă, îți conferă o anumită liniște atunci când întorci paginile. Are, așadar, un ambalaj foarte bun. Titlul mi se pare neinspirat, pentru că are o altă semnificație decât originalul. *Mind* are cel puțin două alternative în română mult mai bune decât „spirit”, care, în plus, poate deruta cititorul român familiarizat îndeobște cu „spiritul american” ca „mod de a trăi, de a gândi”. Or, sensul original în acest caz este „intelect” („minte”, dacă vrem un termen mai popular, care, la plural, sugerează exact conceptul pe care îl viza autorul: „mințile americane”). Cred că singurul caz în care *mind* se traduce astfel este *state of mind* – „stare de spirit” –, dar nu este valabil aici, chiar dacă sintagma respectivă apare de câteva ori în cuprinsul cărții. În plus, nu este vorba de o „criză”, în sensul pe care îl percepem noi cel mai frecvent, acela de „perioadă dificilă”, ci de o „îngustare”, „strâmtorare”, „îngrădire” sau chiar – dacă dorim un cititor siderat – „orbire”. Sigur, „strâmtorarea” poate fi o criză, dar este în primul rând situația nedorită a *îngustării perspectivei*, la care se referă autorul și care reiese și din subtitlul lucrării. De altfel, am fost foarte surprins de acest titlu – și nu cred că sunt singurul –, dându-mi seama că e celebra *The Closing*... abia după ce am citit schița biografică de pe dosul paginii de gardă. Subtitlul este și el tarat de traducerea lui *failed* cu „trădare”, ceea ce reprezintă o exagerare, pentru că din nou se face apel la un sens secundar minor al termenului românesc, la care cititorul are acces abia după ce parcurge întregul text. Nu este vorba de „trădare”, cu sens de înșelăciune, ci de „abandon” sau, mai aproape de spiritul textului, „picare a testului”, „ratăre”. Conținutul s-a dovedit astfel dintru început

¹ Allan Bloom, *Criza spiritului american*, Humanitas, București, 2006; traducere de Mona Antohi; redactor: Dragoș Dodu; corector: Elena Stuparu.

faultativ. Mirarea mea nu a încetat să crească odată cu numărul paginilor. Scăpările abundă, erorile mai puțin pardonabile se succed frecvent, iar cele pur și simplu inadmisibile nu sunt nici pe departe absente. O listă a acestora ar depăși, probabil, dimensiunile *Introducerii*. Sigur, se poate spune că mă leg de chițibușuri. Recunosc, mi se întâmplă foarte des să zăbovesc asupra unui text mai mult decât trebuie, pentru a îndrepta mental anumite formulări. Dar nu cred că toți fac asta. Unii sunt mulțumiți pentru că „se înțelege” (deși în multe cazuri se înțelege cu totul altceva), alții nu bagă de seamă. Aș fi curios să aflu de la cei din prima categorie ce înțeleg din următorul exemplu, ales la întâmplare din textul românesc.

„Astfel, deschiderea a alungat zeitățile locale, lăsând doar o țară mută, lipsită de sens. Nu există o experiență imediată, senzorială a sensului națiunii sau a proiectului său...”¹ „Thus, openness has driven out the local deities, leaving only the speechless, meaningless country. There is no immediate, sensual experience of the nation's meaning or its project...” spune originalul², unde „meaning” are sensul de „intenție”, „scop”. „Sensul națiunii” induce în eroare, lesne de înțeles de ce, iar „o țară lipsită de sens” spune, totuși, altceva decât „o țară lipsită de orientare” (sau „o țară lipsită de scop”). Asta fără să mai luăm în calcul traducerea lui „speechless” cu „mută”. Dacă luate ca atare aceste fraze par inteligibile și redate satisfăcător, ele îi apar ca fiind *lipsite de sens* unui cititor atent odată ce sunt puse în context – unul în care se vorbește de schimbare de orientare populară, „lăsarea maselor fără repere” (și fără conștiința importanței istorice naționale).

Este drept, autorul nu avea o scriitură foarte comodă pentru cititor și nici termenii în care a înțeles să-și expună (obsesiv) motivul nu au fost aleși prea fericit. Asta nu scuză însă lipsa de sens a unor paragrafe din traducere. Cartea este foarte importantă pentru aproape toate științele sociale. Va fi recomandată studenților (după ce, inițial, a fost dedicată studenților de către autor) și, fără îndoială, mulți dintre aceștia o vor citi. Este cazul multor cărți din domeniu, și bănuiesc că nici în alte domenii situația nu este radical diferită. Este o carte ce face parte dintr-o categorie relativ slab reprezentată în mediul american contemporan: o carte *de idei*. Cărțile de acest gen apărute în Europa sunt mult mai puțin populare decât cele apărute în America. Poate din cauza faptului că sunt mult mai multe, sau poate doar pentru că marketingul are principii (și chiar valori) diferite pe cele două continente. Purtarea textului pe drumul unei traduceri neadecvate și primirea sa de către redactori nepricepuți sau neatenți face ca ideile să se piardă, iar textul să ajungă atât de șifonat la destinație încât legăturile sale cu originalul să fie greu sesizabile. Pe unii, astfel de situații îi fac să pornească în căutarea originalului. Cu timpul, mulți devin oaspeți ai textelor și, oricât le-ar fi de greu, refuză să se mai întoarcă la poziția de gazde, știind că nu au ce primi. Da, este o mișcare similară cu a migrației creierelor (în care se caută originalul unei stări de fapt după care societatea românească

¹ *Ibidem*, p. 60.

² *The Closing of the American Mind*, Simon & Schuster, 1987.

pare să facă toate copiile greșite cu puțință), cu deosebirea că părăsirea unui spațiu editorial este mai puțin traumatizantă decât cea a unui spațiu vital. În ambele cazuri se naște o dragoste pentru original din cenușa dizgrațioasă a dragostei pentru ceea ce nu conținește să înșele, dovedindu-și ingratitudinea. Suntem stimulați să *vizităm* și, uneori, chiar să *rămânem*.

În acest caz, mai avem dreptul să ne mirăm *măine* dacă vom fi puși în situația de a combate un concetățean rămas acasă pentru a primi oaspeți insalubri, convins că a depistat, din aspectul pe care-l au la sosire, întregul context al regiunii de proveniență? La limită, nu putem să nu ne gândim: ce scrisoare i-am putea trimite unui astfel de „prieten”? Cred că nu mai rămâne de făcut decât următoarea observație: așa traduceri, așa idei; așa cărți, așa dezbateri. Astfel se perpetuează oferta *cu gust* de înalt și tonuri de zarvă care răspunde modestei cereri de liniște și adânc.

Notă: Încercând să găsesc respectivul articol din „Cotidianul”, am intrat pe site-ul ziarului și am dat căutare în arhivă pe anul 2006, cu următoarele cuvinte cheie „Liiceanu, Humanitas”. Prima oară, articolele găsite erau sortate după cuvântul cheie „Romaero”. A doua oară, după „agentia de plati si interventie pentru agricultura” (chiar așa, fără diacritice). A treia oară am obținut ceea ce voiam, dar m-am văzut silit să renunț când, încercând să trec la a doua pagină de articole arhivate, am primit un șir de obiecte sortate după cuvintele cheie „job, eu”. Cred totuși că articolul se găsește în arhiva ziarului și un căutător mai norocos ar putea să dea de el.

CRONICI

**XIV МКС, ОХРИД, 10-16 СЕНТЯБРЯ 2008
(РАССУЖДЕНИЯ УЧАСТНИКА)**

Съезд славистов имеет место раз в пять лет в пределах десятилетия. Инициатива их проведения появилась в 1903 году со стороны ряда лингвистов (А.Н. Веселовский, А.А. Шахматов, И.А. Бодуэн де Куртенэ, И.В. Якич, М.С. Дринов, Ф.Ф. Фортунатов, Т.Д. Флоринский, Н.П. Кондаков, М.И. Соколов, Е.Ф. Карский и др.), организовавших с этой целью Предварительный съезд русских филологов в Петербурге. В 1929 году состоялся первый международный съезд филологов-славистов в Праге, а в 1934 году имел место съезд в Варшаве. Следующий запланированный и подготовленный (в 1939 году) съезд не состоялся из-за войны.

Четвёртый, московский съезд 1958 года (более 2000 участников), отличался опубликованием материалов и дискуссий, сборников ответов видных ученых на актуальные вопросы славистики; были определены задачи комиссий (в настоящее время при МКС работают 29 комиссий). За 50 лет (последовали съезды в Варшаве, Софии, Кракове, Братиславе, Праге, Будапеште, Киеве, Берлине, Москве, Любляне) плодотворной работы славистов появились: ОЛА (*Общеславянский лингвистический атлас*) и ОКДА (*Общекарпатский диалектологический атлас в семи выпусках*, 1989-2003), *Этимологический словарь славянских языков* (под ред. О.Н. Трубачева, вып. 1-33, М., 1974-2007-) и множество других работ по ряду задач, выдвинутых на съездах (А.М. Молдован, *Пути славистики в современном мире* [имеются в тексте следующие главы: *Съезды славистов. Организационная работа над международными славистическими проектами*, с. 4; *Важнейшие достижения славистики в XX в.*, с. 6; *Славистика в узком и широком понимании*, с. 17; *Славистика в славянских странах*, с. 22; *Современный контекст славистики «Кому мы сегодня нужны?»*, с. 26; *Должна ли славистика измениться?*, с. 29; *Новые пути и задачи*, с. 31; *Роль съездов в решении этих задач*, с. 42], Москва, 2008, с. 13).

В работе XIV МКС, в Охриде, участвовали более 700 лиц (по Программе, у нас нет точных данных по участию в работе круглых столов и тематических блоков) из славянских и неславянских стран всех континентов. Участники из Румынии (Bucureşti, Cluj-Napoca, Craiova, Timişoara) опубликовали свои выступления в 43 томе ж. „Romanoslavica”, представленном на богатой и интересной *Выставке славистических работ* множества стран (были опубликованы в отдельном томе *резюме* выступлений всех участников). В рамках секций (*Языкознание, Литература, культура и фольклор, История славистики, Тематические блоки и Круглые столы*), работавших в Гостинице „ИНЕКС Горица”, Гостинице „Метропол Езерски комплекс”, Гостинице „Гранит” и Университетский конференц-центр прошла встреча славистов мира с пользой для славистики, но, по всей вероятности, и для других отраслей, так как «*Значение славистики определяется важностью славянского элемента в европейской жизни*» (Молдован, *Пути...* с. 3).

Открытие работ съезда имело место в Гостинице „ИНЕКС Горица” в присутствии

организаторов и участников, прозвучали слова приветствия и (Бранко Црвенковски – председатель на Република Македонија...) были прослушаны македонские песни в исполнении хора молодых школьниц, что всем понравилось и по особому исполнению с использованием натуральных инструментов (камушек, колокольчиков и кос в момент их правки).

Прием гостей (подготовка столь большого количества всевозможных блюд, художественно оформленных, парад красок и желание удовлетворить гостей было нами сразу отмечено) состоялся в теплой обстановке на открытом месте в данной гостинице, где одновременно состоялась встреча коллег всевозможных зон мира, чему все искренно обрадовались. Последовали пленарные рефераты и в послеобеденный переппыв были прослушаны по секциям выступления по *Программе* в г. „Метропол Езерски комплекс“, где аудитории M1-M10 были заполнены желающими обмениваться мнениями по многочисленным вопросам славистики (от балтославянского праязыка до методов и результатов сопоставительного анализа концептов), разработанных в разных странах. Аудитории были оснащены всеми аппаратами (РС, ретропроектором, микрофоном) для проведения работ.

Было интересно послушать выступления не только на славянских языках, но и на других, неславянских, что явилось примером толерантности, взаимопонимания и проявления гуманных чувств у людей 21 века. Радостно отметить присутствие многих талантливых молодых исследователей, принявших на себя задачи не из легких (история языка и древние тексты) и с продолжением не в один год (вопросы культур соседних народов, влияние европейских языков на другие языки в процессе глобализации и её последствий). Дискуссии проходили живо, с вопросами к автору и добавлениями по конкретным текстам или литературным течениям. Приятно было встретить лиц, говорящих по-русски и с блестящей подготовкой из неславянских стран Европы или выступающих из Австралии или Японии. Для следующих съездов может быть полезно дать в системе интернет *резюме* всех сообщений участников за месяц-два, чтоб обеспечить содержание дискуссий и ряд указаний для национальных комитетов в отношении темы выступления с обеспечением проведения наиболее актуальных решений.

Наше сообщение (не было других сообщений по данной теме), по *новому концепту* составления двуязычного словаря с учетом реального состояния языков на данный момент, было встречено с интересом со стороны двух участников, а потом, в перерыве, оказалось, что интерес был намного шире (просили наш словарь участники из Англии, Польши, Венгрии, Германии, Австралии, Австрии, Болгарии, Канады (по e-mail). Полезно было бы по интернету дать возможность большему числу лиц ознакомиться хотя бы с рефератом акад. А.М. Молдована (*Пути славистики в современном мире*) и с сообщением М.В. Всеволодовой (*Типология славянского предлога. Системность: категории и парадигмы* [здесь все новое и весьма интересное; появится том 1, А-И, 7 тыс. единиц]). Полезно было бы открыть рубрику «Слависты мира – наши гости» и просить согласия указанных авторов на опубликование их работ у нас.

Съезд предоставил участникам возможность ознакомиться с культурой страны, с её невероятным пейзажем, с древними сооружениями, с её архитектурой (и древней) и новинками в строительстве домов и других сооружений. Нам пришлось участвовать в поездке по озеру вечером 11 сентября, посмотреть сияние Охрида в темноте в

сопровождении звуков музыки и воды (в *Программе* были и другие мероприятия для участников конгресса: посещение столицы, известных храмов, г. Битола, посещение разных мест страны после конгресса [мы выехали из Охрида 13 сент.]). Одно удовольствие! Мы истинно также радовались кулинарному умению македонцев, их заботой предоставить разные блюда, всевозможные салаты и сладости. Приятной погоде радовались постоянно (можно было загореть и купаться, были люди, которые рано утром наслаждались теплой водой озера, во время нашего пребывания там, с температурой 24-28° по С), не в последнюю очередь хочется подчеркнуть тишину и возможность реально отдохнуть в свободное от работ время.

Отличная организаторская работа и доброжелание окружающих к нам останутся долго в нашей памяти. Всем, способствующим проведению работ съезда, мы выражаем благодарность и желаем им и далее добиться таких отличных результатов. Остаётся сожалеть, что приобретение книг и материалов (небольшую их часть, тома работ македонской делегации, мы получили в подарок: огромное спасибо!), представленных на выставке, оказалось невозможным.

20 сент. 2008 г.

Мария Думитреску

Sesiunea științifică internațională *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego* (Texte și subtexte în predarea limbii polone ca limbă străină), Łódź, 17-19 octombrie 2008

În perioada 17-19 octombrie 2008, în cadrul Facultății de Filologie a Universității din Łódź, catedra de glotodidactică și catedra de limba polonă pentru studenții străini, împreună cu Societatea Internațională a Poloniștilor „Bristol”, au organizat Conferința internațională *Texte și subtexte în predarea limbii polone ca limbă străină*.

În prima zi a conferinței au avut loc lucrările sesiunii plenare, consacrate celei de a 50-a aniversări a înființării Institutului de limba polonă pentru studenții străini la Universitatea din Łódź, precum și aniversării a 10 ani de la fondarea Societății Internaționale „Bristol”.

În timpul sesiunii jubiliare au fost prezentate formele de pregătire a studenților străini, activitatea didactică și științifică a cadrelor didactice ale Institutului, contribuția acestora la dezvoltarea învățământului destinat străinilor care studiază în Polonia.

În celelalte două zile ale sesiunii, comunicările s-au concentrat în primul rând asupra unor aspecte practice, referitoare la importanța și structura textelor în procesul de predare a limbii polone studenților străini, nu numai pe teritoriul Poloniei, ci și în alte instituții de învățământ superior din străinătate, unde se studiază această limbă. De asemenea, au fost organizate ateliere

Romanoslavica XLV

practice, în cadrul căroră au fost analizate structura și metodologia elaborării manualelor de curs practic, precum și ponderea textelor în cadrul exercițiilor de testare a cunoștințelor de limbă în vederea eliberării certificatului de atestare. În afara comunicărilor cu caracter preponderent lingvistic, programul conferinței a cuprins și un număr relativ restrâns de comunicări referitoare la predarea literaturii polone în noul context bolognez.

În data de 18 octombrie a avut loc Adunarea Generală a Societății „Bristol” (a fost aleasă noua conducere a Comitetului Executiv: prof.dr. Grażyna Zarzycka, președinte, prof.dr. Constantin Geambașu, vicepreședinte, lect.dr. P. Garncarek, vicepreședinte, prof.dr. Marta Pancikova, lect.dr. Hanna Burkhardt, membri).

Constantin Geambașu

Despre autori

Anoca, Dagmar Maria – conf.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, specialist în cultură și literatură slovacă

Bednarikova, Božena – conf.dr. la Universitatea „Comenius” din Bratislava, specialist în lingvistică

Burci, Iustina – cercet.șt. dr. la Institutul de Cercetări Socio-Umane „G. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova

Dumitrescu, Maria – conf.dr. pensionar de la Catedra de filologie rusă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, specialist în lexicologie rusă

Geambașu, Constantin – prof.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, specialist în literatură polonă contemporană, cultură polonă, literaturi slave comparate.

Mangiulea, Mariana – conf.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, specialist în lingvistică slavă

Mârza, Radu, – lect.univ. dr., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj

Milín, Jiva – prof.dr. la Universitatea de Vest din Timișoara, specialist în lingvistică

Mirkulovska, Milița – prof.dr. Universitatea „Kiril și Metodie”, Skopje

Misirianțu, Sanda – conf.dr. la Catedra de slavistică a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, specialist în lingvistică

Nakova, Vasilka – asist.univ., doctorand, profesor de limba și literatura română la Catedra de romanistică a Universității „Kliment Ohridski”, Sofia (Bulgaria).

Nicolau, Silvia – masterand al Universității din București – „Studii culturale slave”

Olteanu, Antoaneta – prof.dr. la Catedra de filologie rusă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, specialist în literatură rusă (perioada veche și modernă, literatura secolelor al XX-lea – al XXI-lea), istoria mentalităților, etnologie.

Paliga, Sorin – lect.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, specialist în lingvistică slavă, tracologie, relații lingvistice româno-slave

Pleter, Tiberiu – prof.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, specialist în filologie slavă, relații lingvistice și literare româno-cehe.

Radosavljević, Petar – asist.drd. la Catedra de limba română a Universității din Zagreb.

Ștefan, Eugenia – dr. în filologie

Tužková, Jana Marie - Univestitatea Masarykova Brno

Țaran, Mața – lect.dr. la Universitatea de Vest din Timișoara, specialist în lingvistică

Romanoslavica XLV

Vraciu, Marina – lect.dr. la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, specialist în filologie rusă

Zaicu, Viorel – redactor, traducător

Zoicaș, Laurențiu – conf.dr. la Catedra de limba și literatura franceză, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București

CUPRINS

LINGVISTICĂ

Dagmar Maria Anoca, <i>Personalitatea profesorului Pandele Olteanu (1908-1995) în contextul raporturilor româno-slovace</i>	5
Iustina Burci, <i>Termeni care denumesc meserii de proveniență slavă în documentele românești. Situația lor actuală</i>	31
Božena Bednaříková, <i>Je čeština „ideální” reprezentant flexivního typu jazyka?</i>	41
Jana Marie Tušková, <i>Vývojové tendence v současné české morfologii na materiálu feminin</i>	51
Vania Nakova, <i>Възраждане на сегашното страдателно причастие в съвременната българска реч</i>	59
Jiva Milin, <i>Топонимија банатске Црне Горе</i>	69
Petar Radosavljević, <i>Elementi utjecaja hrvatskog jezika na govor bajaša u Belom Manastiru</i>	79
Marina Vraciu, <i>Duša, toska, sud'ba sau limba rusă din perspectiva etnolingvisticii: o privire asupra concepției Annei Wierzbicka</i>	89
Mața Țaran, <i>Голова, сердце и душа в соматическом коде культуры (на примере русской и сербской фразеологии)</i>	101
Tiberiu Pleter, <i>Note etimologice</i>	109
Mariana Mangiulea, <i>Etimologii revizuite</i>	115
Milica Mirkulovska, <i>Прием на полскиот јазик и култура кај македонските студенти</i>	127
Sanda Misirianțu, <i>Topica în limbile rusă și română</i>	131
Radu Mârza, <i>Recitindu-i pe clasici. Lecțiile inaugurale ale lui Ioan Bogdan (1891) și Ilie Bărbulescu (1905)</i>	153
Eugenia Ștefan, <i>Reflecții patriotice și pacifiste în cazaniile românești și postilele polone din secolele al XVI-lea și al XVII-lea</i>	167
Sorin Paliga, <i>Culegerea textelor vechi slave în format electronic</i>	179
Silvia Nicolau, <i>Новая попытка составления двуязычного русско-румынского экономического словаря</i>	191

TEORIA TRADUCERII

Laurențiu Zoicaș, <i>Despre fidelitate în traducere</i>	207
Antoaneta Olteanu, <i>Decalogul antitraducătorului, sau cum să faci o traducere proastă a unei cărți bune</i>	217
Viorel Zaicu, <i>De ce iubim originalul</i>	231

CRONICI

Maria Dumitrescu, <i>XIV MKC, Охрид, 10-16 сентября 2008 (Рассуждения участника)</i>	239
Constantin Geambașu, <i>Sesiunea științifică internațională „Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego” (Texte și subtexte în predarea limbii polone ca limbă străină), Łódź, 17-19 octombrie 2008</i>	241
Despre autori	243